

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

AZGELİŞMİŞ ÜLKELERİN DÜNYA
POLİTİKASINDAKİ ROLÜ:
SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ VE SONRASININ
KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

EMİNE SONDÜL
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Erol KURUBAŞ

ISPARTA, 2005

ÖZET

AZGELİŞMİŞ ÜLKELERİN DÜNYA POLİTİKASINDAKİ ROLÜ: SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ VE SONRASININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Emine SONDÜL

Süleyman Demirel Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Yüksek Lisans Tezi,
186 sayfa, Haziran 2005

Danışman: Doç. Dr. Erol KURUBAŞ

Bu tezin amacı, Soğuk Savaş dönemindeki ve Soğuk Savaş sonrası dönemdeki az gelişmiş ülkelerin dünya politikasındaki rollerinin ne olduğunu incelemektir. Çalışmanın temel çıkış noktası, az gelişmiş ülkelerin dünya politikası sahnesine ilk bir grup bilinci ile çıktıkları Soğuk Savaş döneminden Soğuk Savaş sonrası dönemde dahil olmak üzere dünya politikasındaki etkinliklerini araştırmaktır. Bu konuyu tahlil edebilmek için az gelişmişliğin kavramsal ve teorik sorunlarının bilinmesi gerekir. Daha sonra az gelişmiş ülkelerin ortaya çıktıkları Soğuk Savaş döneminin dünya düzeninin ve Soğuk Savaş sonrası dönemin dünyasının bilinmesi gerekmektedir. Bu iki dönemdeki etkinliklerinin kıyaslanması için de her iki dönemdeki izledikleri stratejinin ne olduğunun açıklığa kavuşturulmasında fayda vardır.

Tezin ana kavramlarından biri olan az gelişmişliğin kavramsal ve teorik sorunlarında bir birliktelik söz konusu değildir. Genelin kabul ettiği bir doğru az gelişmiş ülkelerin çevre-yoksul ve güney ülkeleri olmalarıdır.

Az gelişmiş ülkelerin dünya politikasında rol almalarının başlangıcı olarak 1955 yılı alınsa da bu rol diğer ülkelerin oynadıkları rol kadar etkili ve uzun süreli olmamıştır. Soğuk Savaş döneminde biraz da olsa Doğu Bloku ve Batı Bloku ile kurmuş oldukları ilişkiler sayesinde seslerini duyuran az gelişmiş ülkeler Soğuk Savaş sonrası dönemde bu biraz olan etkilerini de kaybetmişlerdir.

Soğuk Savaş dönemindeki yaşanan olaylara tutumları bu dönemde iki blok içinde yani hem Amerika Birleşik Devletleri hem de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği tarafından dikkatle izlenirken, Soğuk Savaş sonrası dönemdeki yaşanan olaylarda az gelişmiş ülkeler kesin bir tutum geliştirememişlerdir.

Sonuç olarak az gelişmiş ülkelerin dünya politikasındaki rolleri sınırlıdır. Merkezin çevresi, zengin yoksulu olan bu ülkelerin dünya politikasında etkin hale gelmeleri güçlülerin hüküm sürdüğü dünyada beklenmemektedir.

Anahtar Kelimeler: Az gelişmiş Ülkeler, Soğuk Savaş, Üçüncü Dünya, Merkez-Çevre, Kuzey- Güney.

ABSTRACT

THE ROLE OF LESS DEVELOPED COUNTRIES IN WORLD POLITICS: THE ANALYSIS OF POST COLD WAR AND COLD WAR TERM WITH COMPARATIVE

Emine SONDÜL

Süleyman Demirel University, Department of International Relations, Master

Thesis, 186 pages, June 2005

Supervising Assoc. Prof. Dr.: Erol Kurubaş

The aim of this paper to study the roles of less developed countries in world politics during Cold War and post war term. The main point of the study is to research activities of less developed countries in world politics from the Cold War term in which they first had a role with a group consciousness including the post-Cold War term. To be able to analyse this matter it is essential to know conceptual and theoretical problems of less developness. Then, it is essential to know the times of Cold War terms when less developed countries are first seen and also the world of post-Cold War times. It is also beneficial to explain the strategies which they follow during both terms to compare the activities at both terms.

There is no unity between conceptual and theoretical problems of less developness which is one of the main concepts of this study. The truth which is generally accepted that less developed countries are poor and South countries.

Although it is accepted 1955 is the year which less developed countries firstly had a role in world politics, this role is not so effective and long lasting like other countries' roles. The less developed countries which make their voices heard by the help of relationships with the Eastern and Western Blocks during war terms, last their little effects after Cold-War.

While their way of behaving towards the events during Cold War times are carefully followed by two blocks United States of America and The Union of Soviet Socialist Republic, less developed was not able to develop a certain manner during post –Cold War terms.

Consequently, the roles of less developed countries in world politics are highly limited. It is not expected from less developed countries which are urban of the centre, poor of the rich ones to become active and effective in world politics which the strong ones govern.

Key words: Less Developed Countries, Cold War, Third World, Urban- Centre, North- South.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

İÇİNDEKİLER	4
KISALTMALAR DİZİNİ.....	6
BİRİNCİ BÖLÜM.....	8
GİRİŞ	8
İKİNCİ BÖLÜM.....	11
KAVRAMSAL VE TEORİK SORUNLAR.....	11
1. AZGELİŞMİŞLİĞİN KAVRAMSAL SORUNLARI.....	11
1.1. AZGELİŞMİŞ ÜLKE KAVRAMI VE TANIMI	11
1.2. BAĞLANTISIZLAR GRUBU.....	19
1.3. 77'LER GRUBU (GROUP OF 77).....	25
1.4. ÜÇÜNCÜ DÜNYA ÜLKELERİ KAVRAMI VE TANIMI	26
2. AZGELİŞMİŞLİKLE İLGİLİ TEORİK SORUNLAR.....	31
2.1. GELENEKSEL İKTİSADA DAYALI TEORİLER VE AZGELİŞMİŞLİK	31
2.2. KISIR DÖNGÜ TEZLERİ VE AZGELİŞMİŞLİK.....	33
2.3. KALKINMA TEORİLERİ VEYA KISIR DÖNGÜDEN ÇIKIŞ VE AZGELİŞMİŞLİK.....	36
2.3.1. <i>Dengeli Kalkınma veya Büyük İtiş Teorisi</i>	37
2.3.2. <i>Harrod-Domar Modeli: Yatırımlar Büyümenin Motorudur</i>	38
2.3.3. <i>Rostow: İktisadi Büyümenin Aşamaları</i>	40
2.4. NEO-MARKSİST VEYA BAĞIMLILIK TEORİLERİ VE AZGELİŞMİŞLİK.....	42
2.4.1. <i>Paul Baran : Ekonomideki Azgelişmişliğin Nedenleri</i>	45
2.4.2. <i>A.G. Frank : Azgelişmişliğin Gelişmesi</i>	47
2.4.3. <i>Samir Amin : Tıkanmış Kalkınma</i>	49
2.4.4. <i>Immanuel Wallerstein : Eşit Olmayan Değişim</i>	51
2.5. AZGELİŞMİŞ ÜLKELERİN NEOLİBERAL POLİTİKALARI BENİMSEME NEDENLERİ.....	55
3. AZGELİŞMİŞ ÜLKELERİN DÜNYA EKSENİNDEKİ YERLERİ	58
3.1. KUZAY - GÜNEY DİYALOĞU	58
3.2. MERKEZ – ÇEVRE ÇATIŞMASI	63
3.3. YOKSUL – ZENGİN YAKIŞTIRMASI.....	67
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	70
SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ VE AZGELİŞMİŞ ÜLKELER	70
1. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE AZGELİŞMİŞ ÜLKELERİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ.....	70
1.1. SOĞUK SAVAŞ ORTAMINA GENEL BİR BAKIŞ	70
1.2. AZGELİŞMİŞ ÜLKELERİN ORTAYA ÇIKIŞI VE BAĞLANTISIZLIK STRATEJİSİ	75
1.3. BAĞLANTISIZLIK HAREKETİ VE EVRİMİ	77
2. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE AZGELİŞMİŞ ÜLKELERİN BLOKLARLA OLAN İLİŞKİLERİ	81
2.1. DOĞU BLOKU İLE OLAN İLİŞKİLER	81
2.2. BATI BLOKU İLE OLAN İLİŞKİLER.....	87
2.3. YAŞANAN OLAYLAR KARŞISINDA AZGELİŞMİŞ ÜLKELERİN BLOKLARA OLAN TUTUMLARI.....	88
3. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE YAŞANAN SORUNLAR VE AZGELİŞMİŞ ÜLKELERİN ETKİNLİĞİ	90

3.1. ORTADOĞU'YA İLİŞKİN SORUNLAR	90
3.1.1. <i>İsrail'in Kuruluşu ve Arap- İsrail Çatışması</i>	93
3.1.2. <i>Süveyş Buhranı</i>	99
3.1.4. <i>Ürdün Hadiseleri</i>	102
3.1.5. <i>Suriye Buhranı</i>	104
3.2. ASYA'YA İLİŞKİN SORUNLAR	105
3.2.1. <i>Pakistan- Hindistan İlişkileri</i>	106
3.2.2. <i>Hindistan- Çin İlişkileri</i>	109
3.2.3. <i>Kore Savaşı</i>	110
3.2.4. <i>Vietnam Savaşı</i>	113
3.3. AFRIKA'YA İLİŞKİN SORUNLAR	116
3.3.1. <i>İrk Ayırımına İlişkin Sorunlar</i>	117
3.3.2. <i>Bağımsızlık Mücadelelerine İlişkin Sorunlar</i>	120
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	123
SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEM VE AZGELİŞMİŞ ÜLKELER	123
1. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE AZGELİŞMİŞ ÜLKELER	123
1.1. SOĞUK SAVAŞ'TAN ÇIKAN DÜNYAYA GENEL BİR BAKIŞ	123
1.2. SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA AZGELİŞMİŞ ÜLKELERİN POLİTİKALARI	130
1.3. SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA AZGELİŞMİŞ ÜLKELERİN ETKİNLİĞİ	132
2. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE AZGELİŞMİŞ ÜLKELERİN DİĞER DEVLETLERLE OLAN İLİŞKİLERİ	135
2.1. DAĞILAN SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ VE AZGELİŞMİŞ ÜLKELER	135
2.2. SOĞUK SAVAŞTAN GALİP ÇIKAN ABD VE AZGELİŞMİŞ ÜLKELER	137
3. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE YAŞANANLARA AZGELİŞMİŞ ÜLKE YAKLAŞIMLARI	141
3.1. ORTA DOĞU GELİŞMELERİ	141
3.1.1. <i>Arap-İsrail Sorunu</i>	144
3.1.2. <i>İran –İrak Savaşı</i>	147
3.1.3. <i>Körfez Savaşı</i>	154
3.2. ASYA GELİŞMELERİ	159
3.2.1. <i>Sovyetlerin Afganistan'ı İşgali</i>	160
3.2.2. <i>Çin'de Yeni Yapılanma</i>	165
3.3. AFRIKA GELİŞMELERİ	168
3.3.1. <i>ABD'nin Somali'ye Umut Operasyonu</i>	169
3.3.2. <i>Sierra Leone Cumhuriyeti'nde Yaşananlar</i>	172
BEŞİNCİ BÖLÜM	175
SONUÇ	175
KAYNAKÇA	180
ÖZGEÇMİŞ	186

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
A.D.H.P	: Afganistan Demokratik Halk Partisi
A.G.Ü.	:Azgelişmiş Ülkeler
AT	: Avrupa Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
Ç.U.Ş.	:Çok Uluslu Şirketler
DB	:Dünya Bankası
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
ECLA	:Latin Amerika Ekonomik Komisyonu
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
G-7	:Gelişmiş 7 Ülke
GATT	: Gümrük Tarifeleri Ticaret Genel Antlaşması
G.İ.D.T.	: Geleneksel İktisada Dayalı Teoriler
G.O.Ü.	:Gelişmekte Olan Ülkeler
GSMH	:Gayri Safi Milli Hasıla
G.Ü.	: Gelişmiş Ülkeler
IBRD	: Uluslararası Kalkınma ve İmar Bankası
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KBMG	: Kişi Başına Milli Gelir
K.D.T.	: Kısır Döngü Tezi
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi

NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
RUF	: Devrimci Birleşik Cephe
SALT	: Stratejik Silahların Sınırlandırılması Antlaşması
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SWAPO	: Güney Batı Avrupa Halk Örgütü
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
UNIDO	: Birleşmiş Milletler Endüstriyel Kalkınma Örgütü
Ü.D.Ü.	: Üçüncü Dünya Ülkeleri
YUED	: Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen
vd.	: ve diğerleri
vs.	: ve saire
yy.	: yüzyıl

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Az gelişmiş Ülkeleri (A.G.Ü.) konu alan bu çalışmada; A.G.Ü.'nün Soğuk Savaş dönemindeki ve Soğuk Savaş sonrası dönemdeki izlemiş olduğu politikalara, etkinliklerine ve Soğuk Savaş dönemindeki ve Soğuk Savaş sonrası dönemdeki izlemiş olduğu politikalarda bir değişiklik olup olmadığına, dünya politikasında her iki dönemde de etkinliklerinin hangi düzeyde olduğuna ya da gerçekte böyle bir role sahip olup olmadıklarına yer verilmeye çalışılmıştır.

Tezde daha çok A.G.Ü. kavramı kullanılmıştır. Bazı bölümlerde ise Bağlantısızlar Grubu ve Üçüncü Dünya Ülkeleri (Ü.D.Ü.) gibi kavramlara yer verilmiştir. Üç kavramda aynı ülkeler grubunu kapsamasına rağmen tezde daha çok A.Ü. kullanılmasının bazı nedenleri vardır. İlk olarak bu kavram hem Soğuk Savaş döneminde hem de Soğuk Savaş sonrası dönemde kullanılan ve her iki dönemde de bahsedeceğimiz ülkeleri içeren bir kavramdır. İkinci olarak, Bağlantısızlar Grubu kavramına çok yer verilmemiştir. Çünkü bu kavram 1955'te Bandung Konferansı ile kullanılmaya başlanmış ve sadece Soğuk Savaş dönemine has bir görünüme sahip bir kavramdır. Tezimizde ise araştırma konumuz olan A.Ü. ise her iki dönemde de varlıkları devam eden ülkelerdir. Üçüncüsü, Üçüncü Dünya kavramı da tercih edilmemiştir. Çünkü bu kavram da Soğuk Savaş'ın bir ürünüdür. Soğuk Savaş döneminde Batı Blok'una Birinci Dünya, Doğu Blok'una da İkinci Dünya denilmiştir. Tarafsız olarak kalan A.G.Ü.'ye ise Üçüncü Dünya yakıştırması yapılmaya çalışılmış ama pek kullanılmamıştır. Hatta bir yeni blok olarak adlandırmaya çalışıp Üçüncü Kuvvet, Üçüncü Blok diyenler bile olmuştur. Bugün Üçüncü Dünya terimi bazı çevrelerce kullanılıyor olmasına rağmen bu kavramda Soğuk Savaş dönemine aittir. Çünkü Soğuk Savaş bittikten sonra İkinci Dünya yani Doğu Bloku yıkılmış tek Birinci Dünya kalmıştır. İkinci Dünya olmadan da Birinci ve Üçüncü Dünya kavramlarını kullanmak pek doğru olmayacaktır.

Kavram olarak A.G.Ü.'nün tercih ediliş nedenlerini belirttikten sonra, dönem olarak neden Soğuk Savaş dönemi ve sonrası dönemin, neden Doğu ve Batı Bloklarının değil de sesleri zor duyulan A.G.Ü.'nün tercih edilmesine değinirsek; gerek akademik çevrelerde gerek diğer çevrelerde Soğuk Savaş dönemine ve sonrası

döneme ait, Doğu ve Batı Bloklarını konu alan bir çok eser, araştırma olmasına rağmen bu dönemlere ait ve A.G.Ü.'nün Bloklarla ilişkilerine yer veren çok az araştırma mevcuttur.

Ayrıca dünya politikasındaki rolleri olarak Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), İngiltere, Almanya değil de A.G.Ü.'nün seçilmesinin bir diğer nedeni; güçlülerin hakimiyeti altındaki bir dünya da güçsüzlerin ne kadar etkili olabileceklerini açığa kavuşturmadır. Çalışmada da fark edilebileceği gibi Azgelişmiş bir ülkenin rolü de az hatta hiç olmayacaktır.

Dönem olarak Soğuk Savaş döneminin seçilmesinde ise bu ülkelerin ilk olarak bu dönemde seslerini duyurmuş olması yatar. Soğuk Savaş sonrası dönemde ise ilk çıktıkları dönemle önemlerinin azaldığı dönemdeki etkilerinin karşılaştırılması istendiği için seçilmiştir. Çünkü bir hareket ilk çıktığında ne kadar çok etki yaparsa o kadar çok ya tepki uyandırır ya da ilgi çeker, taraf bulur. Bu gerekçe ile iki dönme karşılaştırılması yapılmıştır.

Yine çalışmada bu dönemde yaşanan sorunlara ilişkin olarak üç yer ele alınmıştır Asya Ortadoğu ve Afrika. Çünkü en çok A.G.Ü. buralarda mevcuttur ve en çok sorun bu dönemlerde bu bölgelerde yaşanmıştır. Avrupa'ya yer verilmemiştir. Çünkü Avrupa'nın en geri kalmış ülkesi bile bu bölgelerdeki en gelişmiş A.G.Ü.'den daha ileri seviyededir.

Bu çalışma Soğuk Savaş dönemi ve sonrasında A.G.Ü.'nün dünya politikasındaki rolünü incelemektedir. Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümde azgelişmişliğin kavramsal ve teorik sorunları üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde A.G.Ü.'nün Soğuk Savaş dönemindeki durumları ve dördüncü bölümde Soğuk Savaş sonrası dönemde A.G.Ü. ele alınmıştır.

Kavramsal ve teorik sorunlar üzerinde durulduğu ikinci bölümde; A.G.Ü., Bağlantısızlar Grubu, 77'ler Grubu ve Ü.D.Ü. kavramları, Geleneksel İktisada Dayalı Teoriler (G.İ.D.T.), Kısır Döngü Tezleri (K.D.T.) ve Kalkınma Teorilerinden Büyük İtiş Teorisi, Harrod-Domar Modeli ve Rostow'un İktisadi Büyümenin Aşamaları, Bağımlılık Teorilerinin önemli isimlerinden Paul Baran, A.G.Frank, Samir Amin ve Emmanuel'in görüşlerine yer verilmiş ve A.Ü.'nün Neoliberal politikaları benimseme nedenleri ile Kuzey-Güney Diyaloğu, Merkez- Çevre Çatışması ve Yoksul-Zengin Yakıştırması anlatılmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde; Soğuk Savaş döneminde A.G.Ü.'nün nasıl ortaya çıktığı, düzenlediği konferanslar, bloklarla olan ilişkisi ve bu dönemde yaşanan sorunlardan Orta Doğu'ya ilişkin olarak; İsrail'in kuruluşu ve Arap İsrail Çatışması, Süveyş Buhranı, Ürdün hadiseleri ve Suriye Buhranı ele alınmış, Asya'ya ilişkin olarak Pakistan –Hindistan İlişkileri, Hindistan- Çin ilişkileri, Kore Savaşı, Vietnam Savaşı'na yaklaşımları üzerinde durulmuştur. Afrika'ya ilişkin olarak seçilen iki konu ise Bağımsızlık Mücadelelerine İlişkin Sorunlar ve Irk Ayrımcılığına İlişkin Sorunlar karşısında A.G.Ü.'nün tutumunun hangi yönde olduğu şeklindedir.

Dördüncü bölümde ise; Soğuk Savaş'tan çıkan dünyanın genel durumu, bu dönemde A.G.Ü.'nün izlemiş olduğu politikaları ve etkinlikleri ele alınmıştır. Yine ikinci bölümde A.G.Ü.'nün bloklar ile olan ilişkileri bu bölümde dağılan SSCB ve Soğuk Savaş'tan galip çıkan ABD ile olan ilişkileri şeklinde verilmiştir. Bu dönemde ele alınan üç bölgede yaşanan sorunlardan Orta Doğu'ya ilişkin olarak; Arap-İsrail Sorunu, İran-Irak Savaşı ve Körfez Savaşı, Asya gelişmelerinden de Sovyetlerin Afganistan'a Saldırısı ile Çin'de Yeniden Yapılanmaya karşı A.G.Ü.'nün tutumları değerlendirilmiştir. Afrika kıtasına ilişkin olarakta ABD'nin Somali'ye Umut Operasyonu ve Sierra Leone'de Yaşanan Olaylar anlatılmıştır.

Son bölümde ise sonuç ve kaynakçaya yer verilmiştir. Sonuçta araştırmacının bu tez konusundan elde etmiş olduğu bulgular açık ve net şekilde verilmiştir. Kaynakçada ise yararlanılan kaynaklar sıralanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE TEORİK SORUNLAR

1. AZGELİŞMİŞLİĞİN KAVRAMSAL SORUNLARI

1.1. Azgelişmiş Ülke Kavramı ve Tanımı

Doğada varoluş nasıl zıddı ile mümkünse, sosyolojide de aynı oluşum geçerlidir. İlerleme/gelişme ancak geri kalma/az gelişme ile mümkün olmuştur.¹ Sonuçta da ülkeler azgelişmiş gelişmiş diye sınıflara ayrılmıştır. Genel anlamda azgelişmişlik ise; geri/ ileri, barbar/ vatandaş, yoksul/ zengin, vahşi/uygar vb. gibi karşıt kavramlarla anlatılmaya çalışılmıştır. Bu kavramlar çiftinde, birinin varlığı diğerine bağlıdır. Biri olmadan diğeri olmayacağı gibi, birinin varlığı mutlaka karşıtını çağrıştırır. Burada önemli olan birinin diğeri tarafından, başkası tarafından tanımlanması adlandırılmasıdır.² Kendini gelişmiş olarak tanıtan ve gerçekte de gelişmiş ülkelerden oluşan Batı, dünyanın geri kalanını “geri, azgelişmiş, barbar” vb. olarak nitelendirmiş, sonra da “geri, azgelişmiş, barbar” dedikleri ülkelerin insanları kendilerini o şekilde kabullenmişlerdir. Böylece dışarının tanımı içerde de kabul bulmuştur. Zamanla da kavram ve yapılan tanım evrensel bir kullanıma ulaşmıştır. İşte azgelişmişlik kavramı da Batının kendisi dışındakileri dünyanın “ötekileri”³ konumuna düşürmek için kullandığı bir kavramdır.

Yukarıda değinildiği gibi kavramlar karşıtını çağrıştırmaktadır. Azgelişmişlikte doğal olarak gelişme kavramını beraberinde getirmiştir. Sürekli bir değişikliği içeren ve hedefe yönelik olan gelişme kavramı bireysel ve toplumsal değer yargılarına bağlı normatif bir nitelik arz eder. Genel geçerliliği olacak bir tanıma izin vermez. Ancak gelişmenin bazı temel unsurları vardır. Bunlar; bağımsızlık, büyüme ve sosyal adalettir. Öte yandan eşitlik, özgürlük, demokrasi ve katılım, dayanışma, kültürel çeşitlilik ve sağlıklı çevre de gelişme prensipleri olarak ifade edilmektedir. Nohlen ve Nuscheler’in “gelişmenin sihirli beşgeni” olarak

¹ <http://www.bilgiyonetimi.org/cm>. (erişim tarihi: 10.08.2004).

² Fikret Başkaya, **Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü**, 2. baskı, İstanbul: İmge Kitabevi, 1994, s. 31-32.

³ www.kozmopolit.com/nisan_03/Dosya/iwallerstein_3.html-24k (erişim tarihi: 14.11.2004)

saydıkları unsurlar ise şunlardır: büyüme, eşitlik, adalet, katılım ve bağımsızlık.⁴ Bu beş unsurdan birinde noksanlık olduğunda ya da unsur tam olmadığında ülke geliştirmekte olan ülke konumuna inmektedir. Örneğin Türkiye’de bu beş unsurdan her biri görünüş itibarıyla var ama hemen hemen hepsinde az veya çok eksiklikler olduğundan; Türkiye ister istemez geliştirmekte olan ülke seviyesinde kalmaktadır.

Gelişme, büyüme ve kalkınma kavramları bazen birbirleri yerine ikame edilerek kullanılan, bazen de kendilerine bazı özel anlamlar yüklenilerek kullanılan kavramlardır.⁵ Bu kavramların A.G.Ü. ve G.Ü. tanımlarını ortaya çıkarmada tartışılmaz bir rolü vardır. Bu bağlamda hem bu kavramların hem de A.G.Ü.-G.Ü. ayırımının açıklığa kavuşturularak netleşmesi gerekmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta kavramların soyut tanımlarına somuta dönüştürülebilir nitelik kazandırmaktadır.⁶

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra 50’den fazla sömürgecinin bağımsızlığa kavuşması uluslararası fikir pazarına yeni kavramlar getirmiştir. “A.G.Ü.”, bunların en önemlilerinden biridir. Bu söz, sömürgeciliğin, siyasi hakimiyetinin yıkılmasıyla birlikte doğmuştur. Siyasi bakımdan bağımsızlığa kavuşmanın birçok meseleyi çözmediği, gerçek bir bağımsızlığa gerçek bir ekonomik refaha erebilmek için sömürgecilikten yeni kurtulan bu genç ülkelerin önlerinde aşmaları gereken uzun ve güç bir yol olduğu gerçeğinin anlaşılması, A.G.Ü. sözünü en aktüel sözlerden biri haline getirmiştir.⁷

Genel anlamda azgelişmişlik ise; çeşitli türde yetersizlikler ve sorunların çokluğu ile kendini göstermektedir. Maddi yoksulluk olarak ta beliren azgelişmişlik, beşeri gereksinimlerin karşılanmasında yetersizlik anlamına gelmektedir. Düşük gelir, yavaş büyüme, bölgesel dengesizlik, istikrarsızlık, eşitsizlik, işsizlik, yurtdışına bağımlılık, hammadde ve işlenmemiş tarımsal ürün üretiminde uzmanlaşma, siyasal ve kültürel marjinallik. Tüm bunlar azgelişmiş veya Geliştirmekte Olan Ülkelerin (G.O.Ü.) yansıttıkları özelliklerdir.⁸ Ancak azgelişmişlik olgusunu tanımlarken veya

⁴ İbrahim S.Canbolat, **Geliştirmekte Olan Ülkeler ve Dış Politika**, 2. baskı.İstanbul: Alfa Yayınları, 1999, s. 12-13.

⁵ Küçükkalay Mesud, **Azgelişmişlik ve Gelişmişlik Üzerine Bir İnceleme**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya: 1994, s.7.

⁶ Keyder Çağlar, **Emperyalizm-Azgelişmişlik ve Türkiye**, İstanbul: Birikim Yayıncılık ,1979, s.36.

⁷ Fethi Naci, **Azgelişmiş Ülkeler ve Sosyalizm**, 2. baskı. İstanbul: Gerçek yayınevi, 1966, s. 67.

⁸ Canbolat, s. 15-16.

azgelişmişliğin özelliklerini belirlerken genelde mukayeseli yöntemlerden hareket edilmektedir. Tanımlamalarda sanayileşmiş kapitalist ülkelerin özellikleri esas alınmaktadır. Oradakine uygun olmayan görüntüler ve özellikler A.G.Ü.'ye özgü nitelikler olarak sıralanmaktadır. Örneğin; yaşam beklentisi sanayileşmiş ülkelerde 70 yıl; A.G.Ü.'de 45 yıl ise, bu A.G.Ü.'ye ait bir nitelik olarak sayılmıştır.⁹ Oysaki böyle bir karşılaştırmayla azgelişmişlik kavramı net ve doğru olarak açıklanamaz. Karşılaştırma yapmak için ayrı ayrı tanımlamalar, özellikler belirtilmeli ki olmayan veya farklı olan yönler sonradan kendiliğinden ortaya çıkabilsin.

Tanımlanması gereken iki önemli türev kavram ise G.Ü. ve A.G.Ü. ayırımıdır. Terminolojide gelişmekte olan, azgelişmiş, gelişmemiş, kalkınmakta olan, kalkınmamış, yoksul, fakir, tarım ekonomileri gibi kavramlar iktisadi kalkınmanın ikinci sürecine girmiş veya girecek olan ülkeler için kullanılmaktadır. A.G.Ü. iktisadi kalkınma sürecinin ikinci aşamasında bulunan tüm ülkeleri kapsadığı için, aslında G.Ü.'ler dışındaki ülkeleri tanımlamakta kullanılmaktadır. Bu kavram kalkınmamışlığın politik nedenlerle yumuşatılmış şeklidir.¹⁰ A.G.Ü.'lerin bazılarının sosyal ve siyasal anlamda kalkınmamışlıklarını korumalarından dolayı bu ülkeleri kalkınmamış zenginler diye farklı bir kategoride değerlendirmek de mümkündür. A.G.Ü. reel kişi başına ulusal geliri G.Ü.'ye göre düşük, sağlık –eğitim- beslenme imkanları zayıf kalmış ülkeler olarak tanımlanabilir.¹¹

G.Ü. iktisadi olgunluk ve ileri refah aşamasına ulaşmış olanlar şeklinde tanımlanabilir.¹² Başka bir deyişle, iyi eğitim görmüş işgücüne, ileri üretim teknolojilerine ve büyük miktarda sermaye malları stokuna sahip piyasa ekonomisine dayalı ekonomilere G.Ü. denilebilir. Sanayi Devrimi'nin öncü ülkeleri ve bunların gözde sömürgeleri günümüz dünyasının kalkınmışlarını oluşturmaktadır. Ekonomik transformasyonlarını tamamlamış ülkeler olarak da tanımlanabilirler. G.Ü.-A.G.Ü.

⁹ Başkaya, s. 15.

¹⁰ Han Ergül, **İktisadi Kalkınma**, Açık Öğretim Yayınları, Eskişehir: 1989, s.4.

¹¹ Dulupçu M.A., **İktisadi Kalkınmada İnsan Kaynakları Geliştirme Kavramı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 1998, s.28.

¹² Seyidoğlu Halil, “Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen ve Azgelişmiş Ülkeler” **Atatürk Üniversitesi, İşletme Dergisi**, S:3-4, Erzurum: 1980, s.264.

tanımlanmasında alternatif bir görüşte G.Ü. tanımlamasının A.G.Ü. tarihsel sürecine bağlayarak, bu iki kategorinin sorunlarının tek çerçevede ele alınmasını sağlar.¹³

Gelişmişlik veya azgelişmişlik sorunu; yoksul bırakılmış birçok A.G.Ü. için her yıl dünya üretiminden daha az bir pay almasının sonucudur. A.G.Ü.'nün birçoğu resmen ulusal bağımsızlıklarına kavuştuklarında, gelişmeye doğru bir çıkışa geçtiler. Fakat bu ülkelerin ne şimdi ne de gelecek yüzyılda ekonomik gelişmelerini tamamlamaları muhtemel gözüküyor.¹⁴

Yine gelişme devamlı kendini yenileyebilen bir olgu ise; azgelişmişlik, gelişmişler seviyesine çıkabilmenin olanaksız olduğu hükmünü içeren kesin bir tanıdır. Çünkü geride kalmış bir ülkenin sürekli gelişen ve yenilenen bir ülkeye yetiştiği düşünüldüğünde, azgelişmiş ve gelişmiş kavramlarının bir anlamı kalmayacaktı. Belli bir zaman sonra azgelişmiş denilen ülkeler de gelişmişler seviyesine çıkacak ve azgelişmişlik anlamını yitirecekti. Azgelişmişlik o ülke halkının beceri veya enerji yoksulluğundan ileri gelmez. Modern endüstriyel gelişme gibi, azgelişmişlikte bir ekonomik sistemin, kapitalizmin ürünüdür.

Uluslararası literatürde “azgelişmişlik” yerine “gelişmekte olan” veya “Ü.D.Ü” gibi kavramlar kullanılmaya başlanması ise sadece bu korkudan kurtulunmasında etkili olmuş ama azgelişmişlik döngüsünün kırılmasını sağlayamamıştır.¹⁵ Burada sadece isim değişikliğine gidilmiş, oysa içerik yine aynıdır. İster A.G.Ü., ister G.O.Ü. ister Ü.D.Ü. denilsin tüm A.G.Ü.'de ortak olan noktalardan biri, kalkınma politikalarının yapısal özelliklerine göre şekillenmemesi ve toplumun kültür yapısıyla uyum sağlayamamasıdır. Genellikle kendi ekonomik ve sosyal sistemlerini seçme özgürlüğüne sahip olmadıkları gibi bilimsel ve teknolojik gelişmelerin yarattığı olanaklardan yararlanma şansları da kısıtlıdır. Bu ülkelere yapılan kaynak aktarımının ardında askeri ve politik amaçların bulunduğu gerçeğini göz önüne aldığımızda, A.G.Ü.'de siyasal ve ekonomik bağımsızlığın birlikteliği ilkesinin gerçekleşmediğini söylemek yanlış olmaz.¹⁶ Çünkü ekonomik olarak dışa

¹³ Ramazanoğlu Hüseyin, “Development and Underdevelopment” **OTDÜ Gelişme Dergisi**, Güz, 1975, ss. 135-136.

¹⁴ David N. Balam and Michael Veseth, **Introduction to International Political Economy**, London: Aviacom Company, 1996, s. 309.

¹⁵ Türkel Minibaş, **Azgelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansman Politikaları ve Türkiye**, İstanbul: Der Yayınları, 1992, s. 110.

¹⁶ Minibaş, s. 15.

bağımlıdırlar. Dış yardım adı altında gelen kredilerle ekonomik bağımsızlığın yanı sıra siyasi bağımsızlıkta tehlikeye girmektedir. Yardım alan bir ülke zamanla gerek siyasi gerek ekonomik ve diğer alanlarda da emir almak zorunda kalmaktadır.

Tarihsel olarak bakıldığında 1945'te ABD Başkanı Truman'ın yoksul ülkelere yardımı öngören bir yasayı Kongreye onaylatması ile A.G.Ü. konusu gündeme gelmiştir.

A.G.Ü.'nün başlıca niteliği sanayileşme olan iktisadi kalkınmışlık aşamasına ulaşamamış, ulusal geliri ve bu yüzden de tasarruf düzeyi sanayileşmeyi gerçekleştirecek yatırımların finansmanına yetmeyen ülkedir.¹⁷ Tanımdan da anlaşılacağı gibi; A.G.Ü.'de mutlaka bir şeylerin, ama bu ülke için önem derecesi yüksek olan, kalkınmanın, ulusal gelirin, tasarrufun, sermayenin, yatırımın yetersiz kalmasıdır. Zaten iktisat biliminde de azgelişmişlik; çeşitli nitel ve nicel göstergeler bakımından çağdaş gelişmiş toplumlara göre belirgin biçimde geri sayılan toplumların konumunu belirleyen bir kavramdır.¹⁸ Bir başka anlatımla A.G.Ü. tanımı, bir ülkede kişi başına düşen Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) ortalaması, dünya genelinin altında ise o ülke azgelişmiştir. P.T. Bauer'e göre, *eğer bir ülke teknoloji ve bilimin meyvelerinden geniş biçimde yararlanamıyorsa, bu ülke olanaklarını tarım sektöründe elde edemiyorsa, gıda maddeleri üretimi egemense ve imalat sanayi gelişmemişse ülke azgelişmiştir.*¹⁹

A.G.Frank; azgelişmişlikle, gelişmenin olmadığı durumun (undevelopment) birbirinden ayrılması gerektiğini öne sürüyor. Ona göre kapitalizmle temas öncesinde, söz konusu olan durum azgelişmişlik değil, gelişmemişliktir. Azgelişmişlik metropol uydu ilişkisinin bir sonucudur. Zira metropol uyduyu sömürmekte, onun gelişme sürecini çarpıtmakta, ekonomik fazlanın metropollere transferine imkan vermektedir. Yatırımlar için kullanılması gereken fonlardan, kaynaklardan yoksun kalan çevre ülkeler doğal olarak yoksullaşıyorlar.²⁰ Oysa A. Smith'in sözü ile A.G.Ü. fakir olduğu için fakirdir.²¹

¹⁷Ramazan Özey, **Günümüz Dünya Sorunları**, İstanbul: Aktif Yayınevi, 2001, s. 308.

¹⁸www.dpt.gov.tr/ssk/tcdc/ggi.htm-10k. (erişim tarihi: 28.03.2004.)

¹⁹Evrin Çelik, "Azgelişmiş Ülkelerde İnsan Hakları ve Demokrasi İlişkisi", **İzmir Barosu Dergisi**, sayı: 3, 2003, s.2.

²⁰Başkaya, s. 76.

²¹<http://www.bilgiyonetimi.org/cm>. (erişim tarihi: 10.08.2004).

Bir bütün olarak azgelişmiş dünyanın temel sorunları farklıdır. Geleneksel kullanım değerleri burada halen mevcut olduğundan geçmiş ve gelecek arasında bir köprü kurmak mümkün olmayacaktır. Ama bu hiçbir şekilde bu toplumların prekapitalist ideolojileri devralmaları gerektiği anlamına gelmez. Tersine sosyalizme geçiş, Afrika’da ve Asya’da bu kapitalist mirastan, köklü bir kopuşu, Latin Amerika’da ise “Avrupa rüyasını” terk etmeyi gerektirir. Üçüncü Dünya, içinde bütün çelişkilerin ifadesini bulduğu çok özel bir durumda yaşadı ve yaşıyor. Bu durum emperyalizmin müttefikleri olan egemen sınıfların burjuva modernleşme yönündeki olanaksız girişiyle, halen prekapitalist ilişkileri korumaya çalışan popüler bir direniş arasındaki kısır muhalefette yatıyor. Bu direniş ezilen halkların Avrupa dışı kültürlerden olduğu yerlerde çok daha güçlü olabiliyor. Çünkü bu durumda ekonomik dürtüler kültürel dürtülerle güçlenmiştir.²²

1990’lı yılların A.G.Ü.’ler için ortaya çıkardığı durumu şu şekilde özetleyebiliriz:

- A.G.Ü.’ler arasında artan oranda farklı ekonomik performans gözlemlenmektedir. Son 20 yılda Güneydoğu Asya ülkelerinin refahı ve ekonomik gücü artmış ve sanayi devleri haline dönüşmüşlerdir. Bu ülkeler üretimlerini 1970-1990 arasında dört katına çıkarmışlardır. Bu durumun aksine A.G.Ü.’lerin yaklaşık yarısının ulusal geliri 1980’den beri düşmektedir.

- G.Ü.’lerin piyasa ekonomilerinde değişimler gerçekleşmiştir. İşgücü, mal ve finansal piyasalar liberalleşmiş, özelleştirme deneyimi yaşanmıştır. G.Ü.’ler iktisadi entegrasyon girişimlerini güçlenmektedirler.

- Doğu Avrupa ve Rusya’da alternatif rejim yükselme trendine girmiş, Batı ile ilişkiler aktifleşmiştir.

- A.G.Ü.’ler yıllık ortalama GSMH’larının %3.5’ni askeri harcamalara ayırarak bu konuda bu konuda G.Ü.’ler ile aynı performansı göstermektedirler.

²²Samir Amin, **Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme**, Çev: Semih Lim, 2. baskı. İstanbul: Kaynak Yayınları, s. 144-145.

- ticari bloklar hem kendi içinde hem de dünya ile olan ticaretlerini hızla artırmaktadırlar.²³

A.G.Ü.'nün yapısal özelliklerine değinecek olursak;

1- Nüfusun büyük bölümü (% 70-90 arası) tarım sektöründe olup, kendi öz ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla tarımla uğraşması,

2- Tarımsal ve madeni hammaddelerin endüstri aracılığıyla işlenememesi (sonuç: daha az değer yaratımı ve dış ekonomik ilişkilerde sıkıntı),

3- Yüksek oranda açlık ve gizli işsizlik,

4- Toprağın ve yer altı kaynaklarının zenginliklerinin yetersiz işletim ve kullanımı,

5- Üretimin artırılması ve geniş çapta gereksiniminin karşılanmasına yönelik pazar ve finansman güçlüğü,

6- Uluslararası pazarlara açılan ihracat sektörleri dışındaki alanlarda yetersiz altyapı,

7- Kötü sağlık koşulları, düşük yaşam beklentisi,

8- Eğitim sisteminde tutukluk,

9- Halk kitlelerinde geleneksel davranışçılık,

10- Mesleki eğitim olanaklarının sınırlılığı nedeni ile kalifiye işgücü ve orta sınıf azlığı,

11- Halkın siyasal katılımının düşük düzeyde olmasından dolayı siyasal sistemlerin meşruiyetinin sorgulanabilir olması ve buna bağlı siyasal istikrarsızlık,

12- Sosyal ve siyasal ihtilafları çözecek kurumsal düzenlemelerin noksanlığı.²⁴

13- Fert başına düşen gelir düzeyi ve hayat seviyesi düşüktür,

14- Kredi, pazarlama ve sermaye piyasaları gelişmemiştir ve bunlarda eşitsizlik egemendir,

²³ McCarthy F., **Problems of Developing Countries in the 1990s**, Washington, The World Bank, 1990, s. 36.

²⁴ Canbolat, s.16-17.

15- Dış ticarete katılma oranı düşüktür. İhraç edebildiği ürünler tarım ürünlerinden katma değerleri düşük ilkel ürünlerden oluşur,

16- Tüketim deseni zorunlu mallara yöneliktir,

17- Bölgesel gelişmişlik farkları vardır,

18- Gelir dağılımında adaletsizlikler vardır.²⁵

Tanımlardan ve maddelerden de anlaşılacağı gibi A.Ü.'de bir ülke ve ülke insanı için gerekli olan bazı konularda eksiklikler bulunmaktadır. Ekonomik alandaki eksiklikler sosyal, siyasi ve kültürel alana da sıçramakta ülke halkı refah seviyesini diğer Gelişmiş Ülkeler (G.Ü.) insanı gibi yaşayamamaktadır. İleride değinileceği gibi bu rahatsızlıklarını Bağlantısızlar Grubu'nu kurarak duyurmaya çalışmış olmalarına rağmen bu oluşum pek etkili olmamıştır.

A.G.Ü.'yü birleştiren ortak çizgiler vardır. Bunlara yukarıda değinilmişti. Fakat bu ortak çizgilerin en kalını, bu ülkelerin bağımlı ülkeler oluşudur. Politik bakımdan bağımlılık- ekonomik bakımından bağımlılık. Bu bağımlılığın sonucu olarak kapitalist ülkelerin mali sömürücülüğüdür.

A.G.Ü., Asyalısıyla, Afrikalısıyla, Güney Amerikalısıyla yaşadıkları yer gerçekleri değiştirmek, insanca yaşamının yollarını aramak, bulmak ve uygulamak savaşı içindeler. Politik bağımsızlık A.G.Ü. için büyük bir adımdır. Politik bağımsızlığın gerçek bir değer kazanması ancak tam bir ekonomik bağımsızlıkla olur. Ekonomik bağımsızlık savaşı politik bağımsızlık savaşının mantıki sonucudur. Bu siyasi bağımsızlıktan sonra gelir.²⁶

Yerkürenin üçte ikisinden fazlasını kaplayan A.G.Ü.'lerin 2000'li yıllarda dünya nüfusunun beşte dördünü kaplayacağı tahmin edilmektedir.²⁷ A.G.Ü.'ler yapı, kültür, hacim ve kalkınma aşaması açısından büyük farklılıklar göstermesine rağmen, bir grup olarak ele alınıp incelenmeye yetecek önemli karakteristikleri paylaşmaktadırlar.²⁸ Bu ülkelerin kalkınma sorunlarına ilgi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra artmış ve iktisat bilimi içinde kalkınma iktisadı teorisi gelişmiştir.

²⁵ Çelik, s. 4.

²⁶ Naci, s. 9-10.

²⁷ Ingham Barbara, **Economics and Development**, London: McGraw-Hill, 1995, s. 1.

²⁸ Alpar Cem, **Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar**, 3. Baskı, İstanbul: Evrim Yayınevi, 1988, s.15.

Alt disiplin olarak kalkınma iktisadı geri kalmışlık sorununu merkeze oturtup, onunla mücadele etmeyi öngörmüş olmasına rağmen bunu başaramamış gözükmektedir.²⁹ Bu başarısızlığın nedeni teorilerin niteliğinden kaynaklanır. Çünkü kalkınma iktisadı çerçevesinde gelişen teoriler daha çok mevcut durumu betimleyici bir içeriğe sahip olup, sorunların çözümüne yönelik operasyonel politikalar formüle edememektedir. Bunun da ötesinde iktisat biliminde **akım sorunsalı** yaşanmaktadır. İktisattaki ana akım, hakim paradigma olarak, bilimsel çalışmalara yön vermekte, bilimsellik kaygısı araştırmacıları ana akımın cazibesine kaptırmakta, yayın ve araştırmalar ana akım etrafında yoğunlaşmaktadır.³⁰

1.2. Bağlantısızlar Grubu

Soğuk Savaş dönemi A.G.Ü.'de sıcak çatışmaların hakim olduğu bir dönem oldu. Her şeyden önce bu dönemde sayısız sömürge ülke bağımsızlık savaşı vererek sömürge statüsünden kurtuldular. Bu muazzam anti sömürgecilik dalgasının sonucunda 1944'te sadece 56 olan devlet sayısı, bugün 200'ü geçmişti. Bu mücadeleler şüphesiz boşlukta cereyan etmediler. SSCB istese de istemese de bu mücadeleler için bir esin kaynağı ve zaman zaman da destek oldu. Gerek bağımsızlığını daha önceden kazanmış ülkeler olsun gerek yeni kazananlar olsun, hemen tüm A.G.Ü. genel Soğuk Savaş dengelerinden istifade ederek emperyalizm karşısında görece bir hareket serbestliği elde ettiler. Bağlantısızlar Hareketi oluşumu bunun bir göstergesidir.³¹

1960'ların başından itibaren, uluslararası politikanın yeni bir faktörü olarak vuku bulan mühim hadise, Doğu ve Batı Bloklarının dışında Bağlantısızlık (Non-Alignment) adı ile yeni bir hareketin ve yeni bir devletler gruplaşmasının ortaya çıkmasıdır.³² Bağlantısızlık G.O.Ü.'nün Ü.D.Ü.'nün İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlattıkları siyasal bir akımdır ve özünde rekabet halinde olan, karşı siyasal ve

²⁹ Hirschman A.O., **Essay in Trespassing: Economics to Politics and Beyond**, Cambridge: Cambridge University Press, 1981, s. 23.

³⁰ Dulupçu, s.21.

³¹ Küba Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Dr. Fidel Castro Ruz'un "Bağlantısızlar Hareketi 13. Konferansı Kapanış Toplantısı"nda Yaptığı Konuşma, Kuala Lumpur: 25 Şubat 2003. <<http://www.bilgiyonetimi.org/cm>. erişim tarihi: 10.08.2004>.

³² Fahir Armaoğlu, **20. Yüz Yıl Siyasi Tarihi**, Genişletilmiş 13. baskı, I- II Cilt, İstanbul: Alkım Yayınevi, 1999, s. 624.

ideolojik bloklara girmemeyi öngörmektedir.³³ Bu hareket çeşitli şekillerde başlayıp geliştiği için, Üçüncü Dünya, Asya-Afrika Bloku, Tarafsızlık veya Bağlantısızlar Bloku gibi isimler almakla birlikte, bütün bunların başlangıç noktası tektir ve bu da 1955 Nisan'ında Endonezya'da toplanan Bandung Konferansı'dır.³⁴

1955 Bandung Konferansı ile hareketlenen bağlantısızlık ve tarafsızlığın ortaya çıkmasında rol oynayan en mühim sebep, yeni bağımsız olan devletlerin zayıflığı ve güçsüzlüğüdür. Bu devletler ortaya çıktığında; uluslararası politikanın yapısı iki bloka ve iki süper devlete dayanıyordu. Bunların her ikisi de (SSCB ve ABD) birer nükleer güç idi. Yeni bağımsız olan devletlerin bu süper nükleer güçlerden herhangi birine tek başlarına karşı koymaları söz konusu olmadığı gibi, bunlardan birine bağlanmayı da bir sömürgecilikten kurtulup yeni bir sömürgeciliğe boyun eğmek gibi gördüler. Bu sebeple bir araya gelerek ve kuvvetlerini birleştirerek iki blokun dışında yeni bir kuvvet, topluluk, politika oluşturmak bu devletlere en akılcı yol olarak görünmüştür. Yeni bağımsızlığını kazanan bu devletler için iki bloklu dünyanın bir başka gerçeği daha vardı. Bloklardan birinin ekonomik düşünce sistemi kapitalizm, diğerinin ise hem ekonomik hem de siyasi felsefesi komünizmdi. Bu devletler kapitalizmin sömürücülüğünden yeni çıkmışlardı. Buna karşılık komünizme dönmeleri de yeni bir esaretin giyotinine boyun uzatmak olacaktı. Kısaca her iki blokta birbirine ters düşen iki ayrı felsefenin ve yaşama sisteminin temsilcisi idi. Bu yeni devletler için, bu ikisinden birini seçmek mantıki görünmedi.³⁵

Bağlantısızlık İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyasının çıkardığı siyasal bir kavram ve bir politikadır. Soğuk Savaşın gerilim ortamının bir ürünü olan bağlantısızlık mevcut bir tepki olarak doğmuştur. Bağlantısızlık politikası her iki bloka da aynı uzaklıkta durmaktı.³⁶ Çatışan blokların dışında kalma ve ittifaklarda yer almama arzusunun bir sonucu olan bağlantısızlık, aynı zamanda uluslararası ilişkilerde mümkün olduğu kadar bağımsız davranma isteğini yansıtmaktaydı.³⁷

³³ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler**, 2. baskı, İstanbul: Alfa Yayınları, 1997, s.275.

³⁴ Armaoğlu, **20. Yüz Yıl Siyasi Tarihi**, I-II. Cilt, s. 624.

³⁵ Armaoğlu, **20. Yüz Yıl Siyasi Tarihi**, I-II. Cilt, s. 630.

³⁶ Haluk Ülman, "Dünya Nereye Gidiyor?" **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**, der: Sabahattin Şen , 3. baskı, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1994, s.34.

³⁷ Arı, **Uluslararası İlişkiler**, s. 276.

İlk kez 1955 Bandung Konferansı'nda adlarını duyuran Bağılantısız Ülkeler, 1960 ve 1970'lerde ortak politika izleyerek yeni bir blok oluşturmaya çalıştılar. Belli konularda kendi aralarında çıkan ulusal çıkar ayrılıkları yüzünden bu girişimler başarısız kaldı. Bağılantısızlık Hareketinin temelleri; 1955 Bandung ve Belgrad Konferanslarında atıldı. Tito, Nehru ve Nasır ile birlikte hareketin öncülüğünü yaptı.³⁸ Bandung'dan sonra **“Bağılantısızlık Hareketi Konferansı”** adı altında sekiz konferans toplandı. 1961'de Belgrad'da 25 ülkenin katılımıyla düzenlenen ilk konferansı 1964'te toplanan Kahire Konferansı, 1970 Lusaka Konferansı, 1973 Cezayir Konferansı, 1976 Colombo Konferansı, 1979'da Havana Konferansı izledi. 1986 Harare'de yapılan konferansa 101 bağılantısız ülke temsilci yolladı.

1960'lı yıllarda bağımsızlığa kavuşan Ü.D.Ü. Bandung Konferansı'nın (1955) ilkelerinden esinlendi ve her iki bloğa katılmayı reddederek **“Bağılantısız Ülkeler”** hareketini başlatmayı denediler. Bu arada modeller inandırıcılıklarını yitirdi. Amerikalılar Küba'da, Vietnam'da, Ortadoğu'da yenilgiye uğradılar. Sovyetler Budapeşte'de (1956), Prag'da (1968) ve Afganistan'da (1979) emperyalist yanlarını gösterdiler.

Bağılantısızlar iki ana blok dışındaki topluluktur. Zaman zaman Rusya, İngiltere ve ABD'ye bağlandıkları görülmüştür. Mısır'da Nasır, Hindistan'da Nehru, Yugoslavya'da Tito öncülük etmişlerdir. Lakin her üçünün de bağılantısızlığı pratik bakımdan anlayışı ve ülkelerinin dış politikalarına şekil verişinde birbirlerinden büyük farklılıklar vardır. Bağılantısızlık nötralizmle aynı anlama gelen ve birbirinin yerine kullanılan kavramlardır.³⁹ Bağılantısızlık kavramının yayılmasında daha çok Nehru'nun etkisi olmuştur. Nasır ise nötralizm kavramının kullanılmasını önermekteydi. Nitekim 1961'de Yugoslavya Devlet Başkanı Tito, Hindistan Başbakanı Nehru, Mısır Cumhurbaşkanı Nasır, Endonezya Cumhurbaşkanı Sukarno ve Gana Cumhurbaşkanı Nkrumah, Belgrad toplantısında bağılantısızlık kavramının kendi dış politika hedeflerini daha iyi anlattığı konusunda birleşmişlerdir. Bağılantısızlık kavramı yanlış olarak yer yer tarafsızlık, sürekli tarafsızlık,

³⁸ Küba Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Dr. Fıdel Castro Ruz'un “Bağılantısızlar Hareketi 13. Konferansı Kapanış Toplantısı”nda Yaptığı Konuşma, Kuala Lumpur: 25 Şubat 2003.

<<http://www.bilgiyonetimi.org/cm>, erişim tarihi: 10.08.2004>

³⁹ www.turkce.org/che_birlesmis_milletler_konusmasihtm_59k (erişim tarihi: 22.05.2004.)

tarafsızlaştırma ve silahsız duruma getirme kavramlarıyla aynı anlamda kullanılmaktadır.⁴⁰

Tito yönetiminin; Washington'a ve Moskova'ya rağmen izlemek istediği yolun iki belirleyici çizgisi olmuştur. Birincisi dış politika da Bağlantısızlar Hareketi, ikincisi ekonomik ve sosyal alanda özyönetim deneyidir.⁴¹ Tito'nun Yugoslavya'sının bağlantısızlık politikasının arkasında, Moskova korkusu yatmaktaydı. Bu korkunun Tito'yu, 1948'den sonra Amerika'ya ve Batı'ya yaklaştırdığını ve Amerika'dan gerek askeri gerek ekonomik yardım aldığını unutmamak gerekir. Stalin'in ölümünden sonradır ki, Tito Sovyet Rusya'daki liderlik mücadelesinin kendisini rahatlatması neticesinde, Batı'dan ve 1954 Balkan İttifakından vazgeçerek, bağlantısızlığa kaymıştır.⁴²

Bağlantısızlığa şuurlu bir muhteva veren ve bağlantısızlık politikası ile ne yaptığını en iyi bilen Hindistan Başbakanı Jawaharlal Nehru olmuştur. Nehru'nun ölümünden sonra, Hindistan'ın idaresini ve dış politikasını ele alanların, bağlantısızlığı Nehru gibi anlamadıkları ve tatbik edemedikleri bir gerçektir. Bu ise, Nehru'nun bağlantısızlık hareketindeki mühim rolünü daha da büyötmektedir.⁴³

Hindistan Başbakanı Nehru'ya göre bağlantısızlık tanımı; *her şeyden önce uluslararası alanda barış içerisinde bir arada yaşama ilkesinin uygulanmasıdır ve bloklara karşı düşmanca bir tutumu değil, her iki blokla da iyi geçinmeyi gerektirir.* Nehru'ya göre bağlantısızlık; dünya politikasının dışında kalan pasif bir tutum da demek değildi. Nitekim Nehru'da bağlantısızlık, *dünya politikasının dışında kalan bir pasif tutum alma değildir. Aksine yukarıda belirtilen ilkeler çerçevesinde aktif bir politikadır.* Onun için Nehru, *“biz sadece seyirci değiliz. Biz bu oyunda aynı zamanda aktörleriz. Biz bu oyunda kendi anlayışımıza göre aktör olma niyetindeyiz. Biz diğer ülkelere dostlukla bağlı aktörleriz. Biz mutabık kalmadığımız yerde, bunu dostane bir şekilde ifade etmekteyiz”* diyordu.⁴⁴

⁴⁰ Arı, **Uluslararası İlişkiler**, s. 275.

⁴¹ Küba Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Dr. Fidel Castro Ruz'un “Bağlantısızlar Hareketi 13. Konferansı Kapanış Toplantısı”nda Yaptığı Konuşma, Kuala Lumpur: 25 Şubat 2003. <<http://www.bilgiyonetimi.org/cm>, erişim tarihi: 10.08.2004>.

⁴² Armaoğlu, **20. Yüz Yıl Siyasi Tarihi**, I-II. Cilt, s.633.

⁴³ Armaoğlu, **20. Yüz Yıl Siyasi Tarihi**, I-II. Cilt,s. 632.

⁴⁴ Armaoğlu, **20. Yüz Yıl Siyasi Tarihi**, I-II. Cilt,s.633.

Nehru'da bağlantısızlık temel fikri; her şeyden önce barış içinde bir arada yaşamaktır. Hareket noktası bu olmuştur. İkincisi bağlantısızlıkla bloklara karşı bir düşmanlık değil, herkesle dost olma vardır. Güvenliği sağlamada şuurlu bir dostluk, askeri tedbirlerden daha önemlidir. Dostluğun tabi bir neticesi ise, bağlantısızlık politikasının barış ilkesine dayanmasıdır. Barışın korunmasıdır. Meseleyi Üçüncü Blok veya Üçüncü Kuvvet olarak görmeyi şiddetle reddetmektedir. Çünkü Nehru, Üçüncü Kuvvet veya böyle bir şeyi savunmanın gerçekte hiçbir ilgisi olmadığı kanısındadır. *Böyle bir şey bizi, kuvvet politikası arenasına kadar sürükleyebilecek yanlış bir adım olacaktır... sayı kuvvet yaratmaz. Sayı manevi baskı yaratabilir* demektedir. Nehru Avrupa'nın ittifaklara sürüklenmesini tarihi gelişmenin neticesi olarak tabii karşılamakla birlikte, Hindistan'ın bağımsız olduğu zaman, savaş sonrası Avrupa'sının anlaşmazlıklarını, kıskançlıklarını ve korkularını tevarüs etmediğini söylemektedir.⁴⁵

Buna mukabil Nasır'ın bağlantısızlığında ise, Batı aleyhtarlığı yatmaktadır. Ayrıca Bağdat Paketi Nasır'ın Orta Doğu liderliği tasarılarına darbe vurmamış olsaydı, herhalde Sovyet Rusya ile iyi bir ilişki içinde olmayacaktı. Nasır'ın bağlantısızlığında, Tito'nun aksine, Moskova tarafı ağır basar. Buna yine bağlantısızlardan Suriye ve Irak'ta katılmışlardır.⁴⁶

Bağlantısızlık esasında bloksuzluk olarakta bilinir. Uluslararası politikadaki belli başlı bloklarla siyasal ve ideolojik yakınlaşmalardan kaçınma politikasıdır. Avrupa, Kuzey Amerika ve Kuzey Asya dışındaki bölge veya ülkelerden birisi, birkaçı veya tamamı ile ilgili olarak yapılan tanımlamalarda kullanılan ; yoksul, azgelişmiş, çevre, Güney, Üçüncü Dünya, tarafsız, tarafsızlıkçı gibi terimler zaman zaman bağlantısızlık ile aynı anlamda kullanılabilir. Soğuk Savaş yıllarının ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles, 1956 yılında bağlantısızlığı “ *uluslararası ahlaka aykırı ve dar bir tutum* ” olarak nitelendirmiştir.⁴⁷

Bağlantısızlar Hareketi, Washington ve Moskova'nın dayatmalarına karşın, dünya halklarının demokratik tepkisini temsil etmek iddiasıyla belirdi. Bağlantısızlar Hareketi, birçok bakımdan M. Kemal'in tam bağımsızlıkçı çizgisinin devamı ve

⁴⁵ Armaoğlu, **20. Yüz Yıl Siyasi Tarihi**, I-II. Cilt, s.632-633.

⁴⁶ Armaoğlu, **20. Yüz Yıl Siyasi Tarihi**, I-II. Cilt, s. 633.

⁴⁷ Faruk Sönmezoglu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1989, s. 164.

günümüzdeki “ Avrasya Seçeneği” arayışının esin kaynağı gibidir. M. Kemal’in ülkesinin, o dönemde Menderes- Zorlu ikilisi tarafından biçimlendirilen dış politikası, Bağlantısızlar içinde başlangıçta Batı’nın “ Truva Atı” rolünü oynamak biçiminde belirdi. Bu rol, özellikle Bandung Konferansı sırasında somutlaştı. Daha sonradan, Türkiye bu gelişmelerin tamamen dışında kalmak ve giderek karşısında olmak rolünü üstlendi.⁴⁸

Bağlantısız Ülkeler, Avrupa devletleri arasındaki siyasal oyunlar ve iki süper devlet arasındaki çekişme ile ilgilerinin olmadığını söylemekteydiler. Onlara göre en önemli sorun, dünyanın aç olan yarısının geleceğidir. Böylece uluslararası politika ve olaylara bakış açıları, kendi toplumsal durumlarının bir yansıması olmaktadır. Ulusal bağımsızlık ise bu sürecin, yani kalkınmanın başlangıcıdır. Bağlantısızlar, her iki bloktan da uzak durmakla birlikte, kendilerini yalnızlığa itmek istememekte bunun olanaksızlığını da bilmekteydiler. Dünyanın globalleşmesi, büyük devletlerden uzak ve yalnızcı politika izlenmesini mümkün kılmamaktaydı. Ancak Bağlantısızlar, daha çok A.G.Ü. arasındaki işbirliğine önem vermekteydiler.⁴⁹

Birleşmiş Milletler’de (BM) üye ülkelerin çoğunluğunu çatısı altında toplayan Bağlantısızlar Hareketi, bugüne kadar, hacmiyle oranlı bir etkinlik gösterememiştir. Ne Afganistan’ın Rusya tarafından yutulmasına, ne Lübnan faciasına engel olabilmıştır. Ne İran-Irak savaşını durdurabilmiş ne de irili ufaklı birçok uluslararası soruna çare getirmiştir. Bir blok olarak tanındığı ve Üçüncü Dünya ismiyle sık sık anıldığı zamanlarda bile, dikkat edilirse geride kalmıştır. Bugün ise Bağlantısızlar denilmekle yetiniliyor. Bu ülkelerin sıkı bir doku bağlantısı içinde olmamasında şu noktalar tespit edilebilir:

- Süper güçler çok dikkatli bir politika izleyerek, bu ülkelerin birbirine daha ciddi bir şekilde yaklaşmalarını önlüyorlar.
- Bu kadar çok sayıda ülkenin sıkı bir işbirliği gerçekleştirebilmesi için, bölge birlikleri oluşturmak lazım.
- Kendileri arasında adeta süper-küçük farkı gözetiliyor.

⁴⁸ Küba Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Dr. Fıdel Castro Ruz’un “Bağlantısızlar Hareketi 13. Konferansı Kapanış Toplantısı”nda Yaptığı Konuşma, Kuala Lumpur: 25 Şubat 2003.
<<http://www.bilgiyonetimi.org/cm>, erişim tarihi: 10.08.2004>

⁴⁹ Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, 7.baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 1998, s. 385.

- Kıtalaraya yayılmış, her renk ve cinsten, her din ve felsefeden insan kitlelerine sahip bu hareketin, belirli, aydınlık, canlı ve tutarlı bir görüşü, bir felsefesi yok.⁵⁰

Sonuç olarak Bağlantısızlar Hareketi güçlü bir maddi ve kitlesel temele oturamadı. 1964'te Nehru'nun, 1970'te Nasır'ın ölümüyle Bağlantısızlar Hareketi gücünü önemli ölçüde yitirdi. Tito'nun 1980 yılı başında ölmesiyle, bu konudaki umutlar tümüyle silindi.⁵¹ 1990 sonrasında uluslararası sistemde meydana gelen gelişmeler çerçevesinde Soğuk Savaşın sona ermesi ve blokların dağılması bağlantısızlık hareketinin esas amacı olan her iki blok dışında kalma yönündeki temel mantığı geçersiz hale getirmiştir.⁵²

1.3. 77'ler Grubu (Group of 77)

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansının 1964'te Cenevre'de yapılan 1. toplantısında (I. UNCTAD) kurulan ve toplantıya katılan 77 Ü.D.Ü.'yü içeren gruba verilen addır. 77'ler Grubu, endüstri ülkelerinin karşısında bir bakıma - Üçüncü Dünya adına- ekonomik çıkar grubu olarak UNCTAD I ile 1964 yılında doğmuştur. Gelişmiş endüstri ülkelerine yönelik ekonomik taleplerini dile getiren 77'ler Grubu, Üçüncü Dünya'nın da eşitlikçi bir uluslararası ekonomik düzenden yararlanması gerektiğini ileri sürmüştür.⁵³

1964'te UNCTAD bünyesinde 77 devlet; Güney'in çıkarlarını korumak, sanayileşmiş ülkelere (Kuzey) karşı koyabilmek için 77'ler grubunu oluşturdu. Bu grup geliştirmekte olan tüm ülkeleri (130 kadar devlet) bir araya getirdi. 1973 İsrail-Arap savaşından ve petrol ambargosundan sonra, 77'ler enerji potansiyellerini bir silah olarak kullanmaya başladı.

77'ler Grubu hala ilk oluşumdaki adıyla anılmaktadır. Bununda belli bir sekreteryası ve sabit bir merkezi yoktur; UNCTAD ve UNIDO (Birleşmiş Milletler

⁵⁰ Küba Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Dr. Fidel Castro Ruz'un "Bağlantısızlar Hareketi 13. Konferansı Kapanış Toplantısı"nda Yaptığı Konuşma, Kuala Lumpur: 25 Şubat 2003.
<<http://www.bilgiyonetimi.org/cm>, erişim tarihi: 10.08.2004>

⁵¹ Küba Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Dr. Fidel Castro Ruz'un "Bağlantısızlar Hareketi 13. Konferansı Kapanış Toplantısı"nda Yaptığı Konuşma, Kuala Lumpur: 25 Şubat 2003.
<<http://www.bilgiyonetimi.org/cm>, erişim tarihi: 10.08.2004>

⁵² Arı, **Uluslararası İlişkiler**, s. 280.

⁵³ Canbolat, s. 48.

Endüstriyel Kalkınma Örgütü) sekretaryaları aracılığıyla çalışmalarını sürdürmektedir.⁵⁴

1964'te UNCTAD'ın ilk toplantısıyla A.Ü. daha farklı⁵⁵ Bağlantısızlar Grubu'yla, (77'ler Grubu) diğerleri arasında bir ayrışmaya uğruyordu. UNCTAD'ın bu ilk toplantısında 77'ler Grubu uluslararası ekonomik ilişkilerin nasıl olması gerektiğine dair genel bir hareket çizgisi belirliyordu. Ve daha radikal talepler ileri sürüyordu. Bu arada son sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanmaları yönündeki tavrını da netleştiriyordu.⁵⁶

1.4. Üçüncü Dünya Ülkeleri Kavramı ve Tanımı

Yukarıda da sözü edildiği gibi 1945'ten sonraki dünyada çok farklı bir yapı doğmuştur. Sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanmaları ile uluslararası politikaya Üçüncü Blok, Üçüncü Dünya ve Bağlantısızlar Bloku denen yeni bir kuvvetin girmesi neticesini vermiştir. Ü.D.Ü.'ye Asya-Afrika-Latin Amerika Grubu da denir.⁵⁷

Uluslararası toplumun 1945 sonrasında birbirine rakip iki farklı kutbun varlığına tanık olduğu bir dönemde, bunların genel özelliklerini taşımayan ama tanımlanabilir homojen bir yapıya da sahip olmayan, çok geniş bir coğrafya üzerindeki az gelişmiş/gelişmekte olan ülkeler, “Üçüncü Dünya” betimlemesiyle anıldılar. Üçüncü Dünya kavramının Soğuk Savaş dönemindeki iki kutuplu dünya sisteminin bir ürünü olduğu yolundaki yaygın anlayış, bu olguya dayanmaktadır.⁵⁸

Üçüncü Dünya İkinci Dünya Savaşı sonrası iki kutuplu sistemin ortaya çıkmasıyla Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ve Varşova Paktı üyeleri dışında kalan Asya, Afrika, Latin Amerika ülkelerini ifade etmekle birlikte iki kutuplu dünya modelini ve bu modellerden herhangi birini kabul etmeyen ülkeler açısından farklı bir sistem arayışını ifade eder.⁵⁹

⁵⁴ Canbolat, s. 48.

⁵⁵ Başkaya, s.145.

⁵⁶ Başkaya, s. 146.

⁵⁷ Armaoğlu, **20. Yüz Yıl Siyasi Tarihi**, I-II. Cilt, s. 420-421.

⁵⁸ Canbolat, s. 1.

⁵⁹ www.mfa.gov.tr/turkce. (erişim tarihi: 26.07.2004)

Üçüncü Dünya dediğimiz ABD, Kanada, Avrupa ve Japonya dışında kalan ülkelerdir. Üçüncü Dünya Orta ve Güney Amerika, Asya ve Afrika'nın bütün ülkelerini (Güney Afrika ve Japonya hariç) kapsar.

Bir tanım yaparken eğer A.G.Ü.'nün siyasal sistemlerini, siyasal sorunlarını ön plana çıkartıyorsak, kullanılması gereken kavram; Üçüncü Dünya olmalıdır. Ü.D.Ü., siyasal rejimi demokrasi olan gelişmiş kapitalist ülkeler dışında kalan ülkelerdir. Bu ülkelerde klasik demokrasi, diktatörlük veya tek parti rejimi olan farklı görünümeler mevcuttur.⁶⁰

İlkin 1949 yılında Bloklar arasında bir "Üçüncü Yol" vurgulamasıyla ve daha çok siyasal içerikli kullanılan Üçüncü Dünya kavramına, 1950'li yıllardan itibaren söz konusu ülkelerin sosyo-ekonomik yapılarını kapsayacak biçimde geniş bir anlam yüklenmiştir. Üçüncü Dünya A.G.Ü. veya G.O.Ü. dünyası olarak bilinir.⁶¹

Üçüncü Dünya terimini ilk kez 1952'de A.Sauvy kullandı. İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda kurulan iki blokla da bağlı olmayan birçok ülke, 1950'lerden itibaren, Alfred Sauvy'nin bulduğu "Üçüncü Dünya" terimi ile anılmaya başladı.

BM'de en çok üyeye sahip olan ve dünyadaki doğal kaynakların büyük bir kısmını ellerinde bulunduran ülkeler dünyası, öyle kolay tanımlanabilir homojenlikte değildir. Peter Worsley'e göre *Üçüncü Dünya, Washington ve Moskova önderliğindeki bloklardan hiçbirine bağlı olmayan ve 1949'dan itibaren bir üçüncü yol izlemeye başlayan uluslardan oluşmaktadır*. Görüldüğü gibi Batılı endüstri ülkeleri ile sosyalist blok dışında kalan tüm ülkeler Ü.D.Ü.olarak düşünülmüşlerdir. Frantz Fanon Üçüncü Dünya ile, *eski sömürgeleri ve A.G.Ü. 'yü anlatmaktadır*.⁶²

Ü.D.Ü., A.G.Ü. topluluğudur ama sistemli örgütlü bir topluluk değildir. Her biri çok farklı demografik, kültürel, ekonomik, sosyal ve siyasal özellikler taşıyan ülkeler topluluğudur. Burada eski koloniler olduğu gibi büyük uygarlıkların oluşup gelişmesine ev sahipliği yapmış ülkelerde vardır. A.G.Ü. topluluğu olan Üçüncü Dünya, G.O.Ü. diye de bilinir. Tüm farklılıklara rağmen G.O.Ü.'nün hepsi aynı sorundan muzdariptirler: azgelişmişlik. Bunlar gelişme yolundaki uluslardır.

⁶⁰ Çelik, s. 2.

⁶¹ Canbolat, s. 1.

⁶² Canbolat, s. 7-9.

Gelişme, bu ulusların onca planlara, dış borç ve kredilere rağmen ulaşamadıkları bir hedeftir.⁶³

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), 1957'den sonra bazen yanıltıcı da olabilen **“Gelişmekte Olan Ülkeler”** terimini kullanmaya başladı. Ayrıca **“Güney”** ülkeleri terimi de kullanılmaktadır. Kullanılan terimler ne olursa olsun, bu ülkelerin tümünde; gıda maddeleri, sağlık ve eğitim araçları sıkıntısı yaşanır; nüfus artış oranları çok yüksektir, sosyal sınıflar arasındaki çelişkiler çok çarpıcıdır, ülke bütünü ile ele alındığında yoksul sayılır ve ülkenin kilitlenip tıkanmasına yol açan ticari bir bağımlılık içindedir. Ancak durumlar ülkeden ülkeye değişiklikler göstermektedir. Bazı ülkeler gelişme yolundadır, bazıları durgunluk içindedir. Kişi başına GSMH kavramı, durumlardaki farklılıkları kavrama olanağı veren pratik bir yoldur. Yeni sanayi ülkelerinin, karşısında orta düzeyli gelirli ülkelerle ve en az gelişmiş ülkeler yer alır, petrol satıcısı ülkeler özel bir durumu oluşturur.⁶⁴

Üçüncü Dünya, A.G.Ü., gelişme yolundaki ülkeler... Bunlar 1960'lı yılların terimleridir. Üçüncü Dünya, Üçüncü Dünya olduğunun bilincine varmadan önce sadece sömürge idi. Üçüncü Dünya'nın A.G.Ü.'sü olmaktan kurtulmak, her şeyden önce, Üçüncü Dünya'nın A.G.Ü.'sü olduğunun bilincine varmakla mümkündür.⁶⁵

Bu dünyanın bir “Üçüncü Dünya” olarak adlandırılmasının nedeni, gerçekten de, hem Amerikan egemenliği hem de SSCB egemenliği altında bulunan bloktan farklılığı konusunda ısrarcı olmasıydı. Ancak böyle bir şey, Nisan 1955'te ilk Bandung Konferansında bir araya gelen ülkelerin, süper güçlerle hiçbir bağları ya da onlara hiçbir yükümlülükleri olmadığı anlamına gelmiyordu. Sözelimi, Türkiye, Çin, Japonya ve Filipinler konferansa katılanlar arasındaydı ve bunlar için “bağılantısız” terimini kullanmak yanlış olurdu. Öte yandan, hepsi de sömürgeciliğin daha çok ortadan kaldırılması, BM'nin dikkatini Soğuk Savaş gerilimlerinden başka konulara da vermesi ve ekonomik açıdan hala beyaz adamların egemenliği altında bulunan bir dünyayı değiştirecek önlemler alınması konularında ısrar ediyordu.⁶⁶

⁶³ Canbolat, s. 11-12.

⁶⁴ www.davidicke.com/turkey/icke/arciclessrd/abletr_shtm_41k. (erişim tarihi: 10.11.2004.)

⁶⁵ Naci, s. 9.

⁶⁶ Paul Kennedy, **Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşleri**, (çev: Birtane Karanakçı), 6. baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1996, s. 461.

1950'lerin sonlarında ve 1960'ların başlarında sömürgeciliği ortadan kaldırmak sürecinin ikinci aşaması gerçekleşince, Üçüncü Dünya hareketinin ilk üyeleri arasına, on yıllar yada yüzyıllar boyu yabancı boyunduruğu çekmiş olmalarına içerleyen ve bağımsızlığın kendilerini bir sürü ekonomik sorunla karşı karşıya bırakması gibi katı bir gerçekle baş etmeye çalışan çok sayıda üye de katıldı. Sayılarındaki çok büyük artışlar sayesinde artık BM Genel Kurulu'na egemen olmaya başlayabilirlerdi. Başta elli ülkeden (bunlar çoğunlukla Avrupa ve Latin Amerika ülkeleriydi) oluşan BM, pek çok yeni Asyalı-Afrikanlı üyesiyle düzenli olarak yüzün üzerinde üyeye sahip bir teşkilat haline geldi. Bu durum Güvenlik Konseyi daimi üyeleri olan ve veto hakkı bulunan büyük güçlerin eylemlerini kısıtlamadı. Ama şu da vardı ki iki süper güçten biri dünya kamuoyuna seslenmek isterse, üyeleri, Washington ve Moskova'nın başlıca kaygılarını paylaşmayan bir kesimin onayını almak zorundaydı. 1950'li ve 1960'lı yıllarda sömürgeciliğin kaldırılması konusu ve azgelişmişliğe son verme çağrıları ağır bastığı ve bunlar da Rusların ustaca benimsedikleri davalar olduğu içindir ki; Üçüncü Dünya'nın oyu, 1956 Süveyş Bunalımından, daha ileri tarihlerde beliren Vietnam, Ortadoğu Savaşları, Latin Amerika ve Güney Afrika sorunlarına kadar belirgin biçimde Batı aleyhtarı bir nitelik taşıdı. Bağlantısız ülkelerin resmi zirvelerinde bile giderek daha çok ağırlık verilen konu, sömürgecilik aleyhtarlığıydı ve bu toplantıların yapıldığı yerler (1961'de Belgrad, 1964'de Kahire ve 1970'de Lusaka), Avrupa merkezci konulardan uzaklaşmayı simgeliyordu. Dünya politikasının gündemi artık yalnızca en büyük ekonomik ve askeri kudrete sahip güçlerin elinde değildi.⁶⁷

Üçüncü Dünya terimi yeni bir ekonomik düzen sistemi etrafında sömürgecilğe karşı savaş veren bağlantısız ülkeler hareketi olarak ta belirtilmektedir. Ü.D.Ü. dünya siyasetinde yeterli ağırlığa sahip değillerdir.⁶⁸ Fakat Ü.D.Ü.'de dünya nüfusunun $\frac{3}{4}$ 'ü yaşamaktadır.⁶⁹

Ü.D.Ü.'de söz konusu olan ikili yapıdır. Aynı anda birbirine zıt ikili yapılar görülür. Ü.D.Ü.'nün tipik özelliklerinden bir olan düalizm; çeşitli alanlarda gözlemlenen ve azgelişmişliğin farklı yansımaları şeklinde algılanmaktadır. Bir

⁶⁷ Kennedy, s. 462.

⁶⁸ İbrahim Atalay, **Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya**, 2. baskı, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 1999, s. 300.

⁶⁹ Canbolat, s. 1.

yönüyle bu toplumsal, ekonomik ve bölgesel dezentegrasyon anlamına gelmektedir. Azgelişmişliğin mutlak açıklayıcısı değil ama Ü.D.Ü.'deki ikili yapıları tasvir eden bir kavram olarak düalizm bir realiteye ışık tutmaktadır.⁷⁰ Çok ilkel ve modern teknolojilerin bir arada bulunmasıdır. Teknolojik farklılaşma, ekonomik farklılaşma (gelir düzeyleri arasında ciddi bir farklılık var), sosyal ikililik (bir yansa toplumsal hareket etme güdüsü, grup güdüsü; bir yanda komşuların birbirini tanımadığı yapılar var) Ü.D.Ü.'deki ikili yapılanmalardır.

Yapısal heterojenlik de Ü.D.Ü.'nün özelliklerinden biridir. Yapısal heterojenlik gelişmiş merkez ile azgelişmiş çevre (periferi) arasındaki ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal ve teknolojik farklılıkları ifade eder. Yapısal heterojenliğin düalizmden farkı; oradaki gibi bir geçiş aşaması değil bir süreç olarak kabul edilmesidir.⁷¹

Bilinmezlik, mistiklik, coğrafi olarak dünyanın belli bir bölgesinde yer almaları, tarihlerinde sömürgeciliğin olması, gelir açısından az gelirli olmaları, teknoloji açısından durumlarının zayıf olması, sosyal ilişkilerin güçlü, bireyciliğin zayıf olması Ü.D.Ü.'nün temel özellikleridir.

Üçüncü Dünya, tek tip bir üretim ve gelişim düzeyi değil, sektörler ve bölgeler arasında farklılıklar gösteren heterojen bir yapı ile üçüncü bir sosyal ve ekonomik olgu olarak ortaya çıkmaktadır.⁷²

Ü.D.Ü. teknoloji, dış ticaret ve ekonomik bakımdan bağımlıdırlar. Bu üç alanda Doğu ve Güney'de yer alan ülkeler Batı ülkelerine bağımlı kalıyorlar. Üçüncü Dünya'da teknoloji üretiminden bahsetmek mümkün değildir. Batı'da üretilen teknolojiyi almak zorundalar. Bilimsel devrim süreci Batıyı Batı yapmış ve Üçüncü Dünya'yı tanımlamıştır.⁷³

Ü.D.Ü. posta, telefon, elektrik, su işletmeleri, havayolları, deniz yolları özelleştirilerek, fiyat düşüşleri, rekabet, yüksek kazanç hedefleniyor ancak bunların bedeli; işsizlik ve ücret düşüklüğü olarak vatandaşlara yansıyor. Uzmanlar ise bu sınırsız rekabet ve pazarın Ü.D.Ü.'ye yoksulluk ve azgelişmişlikten kurtulma yolunu

⁷⁰ Canbolat, s. 23.

⁷¹ Canbolat, s. 24.

⁷² Canbolat, s. 46.

⁷³ www.dtm.gov.tr/pazargiris/ulkeler/avt/ap_digg11.htm_7k (erişim tarihi: 01.03.2005).

açacağını savunuyorlar.⁷⁴ Üçüncü Dünya'nın sorunları değerlendirildiğinde kültürel farklılık, siyasi ve ideolojik açıdan da bilgiye sahip olarak gelişmek istiyorlar.⁷⁵

Üçüncü Dünya ülkeleri neye inandılar?

Maurice Bazin, *Tales of Underdevelopment* başlığını taşıyan makalesinde “Üçüncü Dünya Ülkeleri önce Tanrı'ya inandırıldılar ... Şimdilerde bilime inandırılmış durumdalar... Önce selamete erdiler, arkasından ilerleme geldi. Başlangıçta ruhaniler tarafından yapılmıştı, daha sonra başkanın bilim danışmanı devreye girdi” diyor.⁷⁶

2. AZGELİŞMİŞLİKLE İLGİLİ TEORİK SORUNLAR

2.1. Geleneksel İktisada Dayalı Teoriler ve Azgelişmişlik

G.İ.D.T.'nin kapsamına klasik, neo klasik ve Keynesçi görüşlere dayalı kalkınma kuramları girmektedir. Aslına bakılırsa bu teorilerin genelinde azgelişmişliği içeren bilgiler çok azdır. Bir bağımlılık teorisiyle kıyaslandığında azgelişmişliği açıklamakta oldukça geri planda kalmışlardır. Bu nedenle bu üç teorinin azgelişmişlikle ilgili ilkelerine genel olarak değinilecektir.

1- G.İ.D.T. A.G.Ü.'nün realitesini açıklamak ve dönüştürmek bakımından yetersizdir.

2- Bu teorilere göre bütün toplumlar tarihsel olarak aynı aşamalardan geçmek zorundadırlar. G.Ü., A.G.Ü.'nün şu andaki yaşadığı aşamayı çok önceleri yaşadığı için G.Ü. konumuna gelmiştir. A.G.Ü. ise G.Ü.'nün geçirmiş olduğu tarihsel aşamayı izlemek durumundadır.⁷⁷

Genellikle ekonomik kalkınmanın bir kapitalist aşamalar silsilesi içinde olduğu ve günümüz A.G.Ü.'nün halen bazen orijinal bir tarih dönemi olarak gösterilen ve bugünün G.Ü.'nün uzun süreler yaşamış olduğu bir aşama içinde bulunduğu kabul edilir. Ancak tarihe baktığımızda azgelişmişliğin orijinal veya

⁷⁴H. P. Martin, H. Schuman, **Globalleşme Tuzağı**, Ankara: Ümit Yayınları, 1997, s.45.

⁷⁵ John Cole, **Development and Underdevelopment A Profile of The Third World**, London: By Routledge, 1992, s. 67.

⁷⁶ Başkaya, s. 52.

⁷⁷ Evrim Modeli olarak ta adlandırılan bu kuram gerçekte birebir örtüşmemektedir. Çünkü ABD İle Japonya'nın G.Ü. konumunda olmaları, tarihsel olarak aynı çizgiyi izledikleri anlamına gelmemektedir.

geleneksel olmadığını ve A.G.Ü.'nün ne geçmiş ne de şimdiki durumunun herhangi bir yönden G.Ü.'in geçmişini andırmadığını ortaya koyar. Bugünün G.Ü.'sü bir zamanlar gelişmemiş olsa da hiçbir zaman az gelişmiş olmamıştır.⁷⁸ Yine bu teorilere göre, her topluluk, her ulus tarihsel süreçte gelişmenin belli bir aşamasında bulunmaktadır. Bütün sorun yarışta geride kalanları önde gidenlerin konumuna getirmektir.⁷⁹

3- A.G.Ü. sosyoekonomik ve kültürel nedenlerle kendiliklerinden kalkınamazlar, geleneksel yapıları kıramazlar. Sanayileşmiş ülkelerin katkısı ve desteği gereklidir. Bu durum A.G.Ü.'nün devlet yöneticileri, ekonomistleri tarafından da genel kabul görmüş ilkedir. Dışarıdan (G.Ü.) gelecek bir yardımı, fonu gelişmelerin motoru sanmaktadırlar. Bugünde G.Ü. ile A.G.Ü. arasında bu ilkenin işlediğini görmekteyiz.

4-A.G.Ü.'de kullanılmayan kaynaklar mevcuttur. Uyuyan kaynakları harekete geçirmekle, geleneksel yapının oluşturduğu alt seviyedeki denge durumundan dinamik ve kendi kendini besleyen bir sürece geçilebilir. A.G.Ü. mevcut kaynaklarının kullanımında bile dışarıya bağımlıdır. Çok Uluslu Şirketler (Ç.U.Ş.) sayesinde kaynakları işletilmekte ve bundan çok az bir pay almaktadırlar. Bu da gelişmelerine imkan vermemektedir.

5- Bu teorilere göre az gelişmiş veya geri kalmış denilen ülkelerin içinde bulundukları durumdan sanayileşmiş ülkelerin herhangi bir sorumluluğu yoktur.⁸⁰ Batı dünyasının dışında kalan toplumlardaki az gelişmişliği söz konusu toplumlara özgü geleneğe bağlayan yazarların sayısı çoktur. Bunların bir çoğu bunu, Karl Marx ve Weber gibi ünlülere atıfta bulunarak yapmaktadır. Az gelişmişlik geleneksellik olarak algılanmaktadır. Yoksulluğun nedeni, sermaye kıtlığı veya bir başka ekonomik faktör ile değil, sosyo-psikolojik ve toplumsal öğelerle ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Modernleşmeye-gelişmeye engel önemli bir etki olarak bu toplumlardaki zihniyet yapısı gösterilmektedir. Parsons, Levy ve Smelser gibi yazarların temsil ettiği görüşe göre, az gelişmişliğin aşılması için geleneksellikten modernleşmeye doğru sürekli evrim şeklinde bir gelişme sürecine gereksinim vardır.

⁷⁸ Atilla Aksoy, **Az gelişmişlik ve Emperyalizm**, 1. baskı, İstanbul: Gözlem Yayınları, 1975, s. 104.

⁷⁹ Başkaya, s. 47.

⁸⁰ Başkaya, s.42-43.

Evrım modeli olarakta adlandırılan bu yaklaşım, toplumdaki geleneksel unsurların, gelişmenin yolunu açmak için daha az önemli alanlara çekilmelerini öngörmektedir.⁸¹

6- Bu teorilerin bir başka dayanakları ise kalkınmanın motorunun yatırımlar olduğu ve ticari ilişkilerin tüm ulusların refahını artırıcı etki yaptığıdır. Dolayısıyla da A.G.Ü.'nün hızlı büyümelerini koşulunu Batı ile olan ekonomik, ticari, kültürel ilişkilerini yoğunlaştırmalarına bağlamaktadırlar. Bu varsayıma dayanarak gelişmiş devletlere baktığımızda aralarında yakın bir ilişki yerine rekabeti görmekteyiz. ABD ve Japonya'nın ilişkilerinin gayet sınırlı olması gibi.

Kısaca G.İ.D.T. A.G.Ü.'nün içinde bulunduğu azgelişmişlik durumundan kendisini sorumlu tutmaktadır. Bu durumun geçici olduğunu, gelişmek için Batı ile olan ilişkilerini artırmalarının şart olduğunu, tarihsel olarak ilerlediği çizginin sonunda G.Ü. seviyesine geleceğini savunmaktadır.

Sonuç olarak G.İ.D.T.'in özünde şu vardır. Dünya ekonomisinin büyümesi için her şeyden önce merkezi oluşturan Batılı sanayileşmiş ülkelerin (Kuzey), sürekli ve istikrarlı biçimde gelişmesine ihtiyaç vardır. Çünkü merkezde başlatılan büyüme otomatik biçimde çevreye yayılacak ve A.G.Ü.'nün kalkınmasını hızlandıracaktır.⁸²

2.2. Kısır Döngü Tezleri ve Azgelişmişlik

Dairesel bir illiyet ilişkisi ile açıklanan azgelişmişlik, kısır döngü tezlerini savunanlarca sermaye veya gelir azlığına dayandırılmaktadır.⁸³ Azgelişmiş ekonomilerde, gelir düzeyi çok düşük olduğundan tasarruflar düşük kalmakta, yatırım yapılamamakta ve gelir düzeyi ve verimlilik yine eski halinde kalmaktadır. Ekonomi azgelişmişlik kısır döngüsü içindedir. Bu kısır döngünün kırılabilmesi için yabancı sermaye ve dış yardımlar vasıtasıyla edinilecek birikimin bütün sektörlerle değil de birkaç sanayi dalına birden yatırılarak birbirini tamamlayıp destekleyen yatırımlarla piyasanın sınırları genişletilmeli ve piyasaya dinamizm kazandırılmalıdır. Bu yönüyle teori dışsalılıkları da içermektedir. Azgelişmiş ekonomilerin dış ticaretle ihraç ettiği hammadde ve tarımsal ürün talebi dünya

⁸¹ Canbolat, s.26-27.

⁸² Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, Geliştirilmiş 8. baskı, İstanbul: Güzem Yayınları, 1991, s. 574.

⁸³ Canbolat, s. 21.

piyasalarında çok yavaş arttığından hammadde ihracatına dönük dış ticaret yoluyla büyüme ve kalkınma sağlayamazlar. Bu nedenle ithalatı ikame⁸⁴ yoluyla sanayileşmek zorundadırlar.

Tezin önde gelen temsilcilerinden Nurkse⁸⁵ ise, azgelişmişlik açıklamasında sermaye kıtlığı kısır döngüsünden yararlanmaktadır. Ana sermayenin yetersizliği üretimin yetersizliğine neden olmakta, bu düşük gelire düşük gelir ise tasarruf azlığına yol açmaktadır; az tasarrufla yatırımda az olacağından, gelir ve sermaye birikiminin azlığı kaçınılmaz olacaktır. Bu kısır döngüden kurtulmanın tek yolu yurtdışından gelecek sermaye akışıdır.⁸⁶

K.D.T. ideolojik bir işlev görerek dış yardım ve yabancı sermayeye dayalı bir kalkınmanın mümkün ve arzulanır bir şey olduğuna dair bilincin oluşmasında etkili olmuştur. Bu teze göre A.G.Ü., ancak önemli bir dış yardım alarak ve içerde de büyük fedakarlıklar yaparak ekonomik büyümesini gerçekleştirebilir.⁸⁷ Oysa böyle bir büyümenin gerçekleşebileceğini kabullenmek yanlıştır. Çünkü içerdeki kaynakları kullanmadan, dıştan gelen yardımlarla A.G.Ü., G.Ü. seviyesine çıkmak bir yana zamanla o yardım amacıyla gelen kredileri ödeyemez hale gelip azgelişmişlik seviyesinde kalacaktır.⁸⁸

Demek ki, teoriye göre gelir yükseltilmeden tasarruflar artırılmaz. Tasarruflar artırılmadan da yatırımlar artırılmaz. Bu kısır döngüyü bir yerinden kırmak gerekir. Bu işi de olsa olsa yabancı sermaye, borçlanma ya da dış yardımlar yapabilir. Bu aşamada Dünya Bankası (DB) ve öteki uluslararası finans kurumları devreye girmelidir. A.G.Ü.'yü içine düştüğü yoksulluk kuyusundan çıkaracak olan yine Batı'nın zengin ülkeleridir. Başlangıçtaki "uygarlaştırma misyonu" bu sefer "yardım misyonu"na dönüşmektedir.⁸⁹

⁸⁴ Daha önceden ithal edilen ürünlerin artık, ülke içerisinde üretilmeye başlanmasına ithal ikame denir.

⁸⁵ Kalkınma iktisadının öncülerinden Ragnar Nurkse, ilk defa 1952 Mayıs'ında American Economic Review'da yayımlanan ünlü makalesinde "*bir ülke fakir olduğu için fakirdir. Bu önerme basit ve önemsiz görünse de geri kalmış ülkelerde sermaye birikimi sorunun gerek arz, gerekse talep yönünü etkileyen kısır döngüleri ifade edebilmektedir*" diyor. (Başkaya, s. 47.)

⁸⁶ Canbolat, s. 21.

⁸⁷ Başkaya, s. 47.

⁸⁸ www.deltur.cec.ay.int/ab_dunya_kalkinma_html_29k_ (erişim tarihi: 22.04.2005).

⁸⁹ Başkaya, s. 48.

Teorik planda hiçbir inandırıcılığı olmayan K.D.T., pratik yaşam tarafından yalanlanmıştır. Latin Amerika Ekonomik Komisyonu'nun (ECLA) verdiği rakamlara göre, Latin Amerika ülkeleri, 1935- 1953 aralığında yılda ortalama % 4.2'lik GSMH artışı gerçekleştirmişlerdir. Kişi başına üretim artışı % 2 olmuştur. 1945-1955 aralığındaysa, GSMH artış ortalaması % 4.9, kişi başına artış da % 2.4'dür. Bu oranlar aynı dönemde ABD'nin de GSMH artış oranının üstündedir.⁹⁰

K.D.T.'yi savunanların öne sürdükleri gibi sermaye ve gelir azlığı bir ülkenin gelişmesinin önünde duran engellerdir. Fakat azgelişmişliği sadece bunlara dayandırmak ve gelişmeyi de G.Ü.'den gelecek yardım ve yabancı sermayeye bağlamak bazı faktörleri göz ardı etmek demektir. Bir ülkenin gelişmesinde tarihsel süreci ve insan iradesine dayanan siyasi-ekonomik tercihleri de önemlidir.

K.D.T. elbette gerçek dünyada olup bitenlere, yaşanan süreçlere denk düşmüyordu ama, sanayileşmiş ülkelerin dünyanın geri kalan bölgelerinde etkinlik sağlamasını kolaylaştırıcı etki yapmıştır. İdeolojik bir işlev görerek, “dış yardım” ve yabancı sermayeye dayalı bir kalkınmanın mümkün ve arzulanır bir şey olduğuna dair bilincin yaratılmasında etkili olmuştur. K.D.T.'nin asıl geri planında zımni bir kabul vardır. Buna göre azgelişmiş denilen ülkeler, ancak önemli bir dış yardım alarak ve içerde de büyük fedakarlıklar yaparak ekonomik büyümelerini gerçekleştirebilirler. Böylesi bir yanlış bilinç sadece A.G.Ü.'nün akademik çevrelerinde değil, yönetim kademelerinde de, dahası sokaktaki adamın kafasına da yerleşmiş bir düşüncedir. Ortalama insanların da itibar ettikleri bir kabul haline gelmiştir. A.G.Ü.'nün iktisatçıları, genel olarak sosyal bilimlerle ilgili kesimleri, Batı'da üretilen tezleri “mutlak hakikat” olarak görüyorlar. Bir eleştirel tavır söz konusu olmuyor. İkinci Dünya Savaşı sonrasında A.G.Ü.'de iktisat öğreniminin “temel kitabı” sayılan Paul A. Samuelson'un **Economics: An Introductory Analysis**, adlı eserinde de K.D.T. şöyle ifade ediliyor. “onlar (geri uluslar) başlarını suyun üstünde tutamazlar, zira üretimleri o kadar düşüktür ki, yaşam standartlarını yükseltecek sermaye birikimi için hiçbir şey ayıramazlar”.⁹¹

P.T.Bauer, MIT tarafından Amerikan Senato Komisyonu'na sunulan rapordan söz ediyor. MIT'in (Massachusetts Institute of Technology) uluslararası

⁹⁰ Başkaya, s. 52.

⁹¹ Başkaya, s.50.

araştırmalar raporunda şunlar yazılmıştır. “... nüfusa göre nerdeyse tüm kaynakların genel kıtlığı kendi kendini sürdüren bir yoksulluk kısır döngüsü yaratıyor. Üretimi artırmak için ilave sermayeye ihtiyaç var, fakat yoksulluk tüketimi gönüllü olarak yeterli miktarda tasarruf ve yatırımın gerçekleşmesine bizzat yoksulluk olanak vermiyor.”⁹²

Yukarıdaki iki alıntı ve benzerleri yardımı zorunlu ve tek çıkış yolu olarak gösterebilmek için, bilinçli olarak yoksulluğu üretiyorlar. Bir kere, bu ülkelerin kendi başların işin içinden çıkamayacakları “başlarını sudan çıkaramayacakları kanıtlanınca” artık ABD, daha sonrada diğer sanayileşmiş ülkeler, insancıl, uygarlaştırıcı misyonlarına kaldıkları yerden devam edebilirlerdi. Elbette başlangıçta hibe yardımlar söz konusu oluyor. Hibe yardımlar Amerikan ürün fazlalarının “yoksul” ülkelere ihracına olanak veriyor. Yoksul ülkelerin yönetici kadroları yardımlar yoluyla dejenere ediliyor. Giderek ABD’nin ve bir bütün olarak emperyalist Batı’nın çıkarlarının bekçisi durumuna geliyorlar. Bir kere Batı çıkarlarına uygun koşullar yaratılınca, artık DB, IMF (Uluslararası Para Fonu), IBRD (Uluslararası Kalkınma Bankası) “hibe yardımların” açtığı yolda ilerleyebilirler, kredi musluklarını açabilirler. Sonuçta, yabancı sermayenin (Ç.U.Ş.) hareketine uygun koşullar yaratılabilir.⁹³

Aslında burada söz konusu olan, sömürgeciliğin başlarında uygulanan kuralların tekrarıdır. Yeniden devreye sokulmasıdır. “egemen olmak için vermek, almak için egemen olmak”. Son analizde büyüme politikalarına temel teşkil eden K.D.T. ve ondan hareketle oluşturulan kalkınma teorilerinin asıl işlevi, Amerikan hegemonyasına ideolojik destek sağlamak, başta Amerikan sermayesi olmak üzere, Batı sermayesinin yayılmasının koşullarını yaratmak olmuştur.⁹⁴

2.3. Kalkınma Teorileri veya Kısır Döngüden Çıkış ve Azgelişmişlik

Kalkınma teorileri İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ön plana çıkan ekonomik gelişme koşullarını, dinamiklerini içeren teorilerdir. Esas olarak A.G.Ü. veya G.O.Ü.’nün iç ve dış dinamiklerini inceler. Kendi ekonomik ve sosyal koşullarından

⁹² Başkaya, s. 51.

⁹³ Başkaya, s. 51.

⁹⁴ Başkaya, s. 51.

hareketle ekonomilerin müdahale edilmezken işlediğini, toplumsal koşulların nereye doğru gittiğini ya da ne gibi müdahalelerde bulunabileceğini saptar.⁹⁵

Daha önce gördüğümüz G.İ.D.T. azgelişmişliği, A.G.Ü.'nün kendi içinde bulunduğu duruma ve tarihsel sürece bağlamış, çıkış olarak Batı ile olan ilişkileri pekiştirmeyi görmüştür. K.D.T. ise sermaye ve gelir azlığına dayandırdıkları azgelişmişliğin, dış yardım ve yabancı sermaye girişi ile ortadan kalkacağını savunmuştur. Bu başlık altında ise kısır döngüden çıkış olarak bilinen kalkınma teorilerinden Büyük İtiş Teorisine, Harrod-Domar Modeline ve Rostow'un Kalkınmanın Aşamaları teorisine yer verilecektir.

2.3.1. Dengeli Kalkınma veya Büyük İtiş Teorisi

Rosentein-Rodan'ın öncülüğünü yaptığı dengeli büyüme teorisi Keynesyen efektif talep kavramından hareket etmiştir. Sanayileşmenin tek bir sanayide yoğunlaşmasının ulusal piyasanın dar olduğu ekonomilerde yeterli efektif talep doğuramayacağını, bunun için bir dizi tüketici malları sanayisinin eş-anlı olarak üretime başlamasının sanayiler arasında karşılıklı talep doğuracağını belirtmiş ve bu büyük itişin efektif talep sorununu çözeceğini teorisinde açıklamıştır.⁹⁶ Ragnar Nurkse ise sadece ulusal değil, uluslararası piyasaları da dikkate alarak, A.G.Ü.'lerin imalatçıların sanayileşmiş ülkelere yapacağı ihracatın kısıtlı olduğunu savunmuştur. Ancak ortadoks iktisat teorisindeki her arz kendi talebini yaratır kanunun geçerli olması durumunda Rosentein-Rodan'ın büyük itiş teorisine gerek kalmayacaktır.⁹⁷

R.Rodan'ın kaynakların yetersizliği sorununu öne sürerek özellikle kalkış ve Kişi Başına Milli Gelir (KBMG)⁹⁸ üzerinde durduğu Büyük İtiş Teorisi şöyle özetlenebilir. Ekonomiyi durağan, durgunluk dengesinden kurtarmak ve yatırımlarının optimal dağılımını gerçekleştirebilmek için büyük hacimde yatırım yapılması gerekir. Küçük hacimde ve farklı zaman dilimlerinde yapılacak

⁹⁵ ekutup.dpt.gov.tr/disekonomi/isedak/2001/ekonomi.html-12k (erişim tarihi: 10.01.2005)

⁹⁶ Rosentein-Rodan, P., "Problems of Industrialization in Eastern and South-eastern Europe", *Economic Journal*, C:53, June-September, 1943, ss.202-211.

⁹⁷ Dulupçu, s.64.

⁹⁸ KBMG=Milli Gelir/Nüfus.

yatırımların yaratacağı gelir artışı, tek bir kerede yapılacak aynı tutardaki yatırımın doğuracağı gelir artışından daha küçük olacaktır.⁹⁹

Başka bir anlatımla Büyük İtiş Teorisi (Dengeli Kalkınma) kalkınma halindeki ekonomilerde bütün sektörlerin birlikte, aynı zamanda geliştirilmesidir. Dengeli Kalkınma modelinin temelinde piyasa mekanizmasının kaynakların dağılımını azgelişmiş ekonomilerde yeterince sağlayamadığı düşüncesi vardır. Bu teorinin taraftarları, devletin ekonomiye bir plan dahilinde müdahale etmesi gerektiğini ve kaynakların ekonomi içerisinde dağılışı gerçekleştirilen bir uyum olması gerektiğini savunurlar. Yine bu teoriyi savunanlara göre yatırım projeleri tek tek sektörler açısından ele alınırsa karsız olur, toplu olarak değerlendirilirse karlı olacak ve dengeli bir kalkınma sağlanabilecektir. Görüldüğü gibi bu görüşte olanlar, G.İ.D.T. ve K.D.T.'yi savunanlar gibi belli noktalara değil de, geniş bir cepheye hücum edilmesi gerektiğini savunmaktadırlar.

Aynı anda ve ekonominin birçok sektöründe birden başlatılacak yatırım, birbirlerini karşılıklı destekleyecek, bir taraftan piyasanın sınırını genişletecek (iç pazar oluşması) diğer taraftan da piyasaya hareketlilik kazandıracaktır.¹⁰⁰ Oysa yoksul bir ülkenin böylesine kapsamlı bir yatırım programını kendi başına gerçekleştirmesi mümkün değildir. Bu nedenle daha önce yer verdiğimiz teoriler gibi bu teoride dış yardımlardan medet ummaktır.

2.3.2.Harrod-Domar Modeli:¹⁰¹ Yatırımlar Büyümenin Motorudur

Yatırımlar sadece istihdam yaratmakla kalmazlar, aynı zamanda ekonominin kapasitesini de artırır. Bu nedenle Keynesyen iktisat, yatırımların ekonominin üretken kapasitesini artırdığı büyüme modelini formüle etmekte kullanılabilir.¹⁰²

İki İngiliz iktisatçısı olan Sir Roy Harrod ile D.Domar tarafından birbirinden bağımsız olarak geliştirilen büyüme modelidir. Büyüme süreci ilk kez bu model

⁹⁹ www.atonet.org.tr/turkce/bulten/bultenphp?sira=29_39k (erişim tarihi: 25.05.2005).

¹⁰⁰ Başkaya, s. 55.

¹⁰¹ Post-Keynezyen iktisadın temelini oluşturan görüşlere sahip olan R.Harrod'un ekonomiye getirdiği en büyük yenilik, iktisadi büyüme teorisi için oluşturduğu modeldir. Statik Keynezyen Teori'nin dinamikleştirilmesi ve uzun dönem istikrarlı büyüme şartlarının açıklanması açısından önemli olan Harrod modeli, Domar'ın da aynı özellikleri incelemesinden dolayı Harrod-Domar Modeli olarak bilinir. <<http://www.canaktan.org/ekonomi/iktisat/okullari/okullar/keynezyen.htm>. erişim tarihi: 10.01.2005>

¹⁰² Dulupçu, s. 64.

yardımıyla sistematik bir biçimde incelenmiştir.¹⁰³ Harrod ve Domar bir ülke için tam istihdam büyüme yolunu izleyebilmeleri için gerekli olan şartlarla ilgilenmişlerdir. Bu modele göre işgücünün ve sermaye stoğunun tam istihdamı için ekonominin kapasitesindeki artışın efektif talepteki artışla dengelenmesi gerekir. Harrod- Domar modeli G.Ü.'lere göre formüle edilmiştir. İstihdam, yatırım, ulusal gelir ve tasarruf gibi Keynesyen büyüklüklerin önemli bir yere sahip olduğu yüksek oranda parasallaşmış ekonominin mevcut olduğunu varsayar. Ancak geçimlik düzeyde üretimin ulusal gelirin önemli bir bölümünü kapsadığı ekonomilerde, ex ante yatırım ve tasarruflar bu üretimi, yapan çiftçiler tarafından sağlanır ve istihdam kavramı mevsimsel istihdamı ve göç olgusunu içerdiğinden dolayı doğası gereği karmaşıktır.¹⁰⁴

1950'li ve 1960'lı yıllarda kalkınma iktisadı, Harrod-Domar Modeli'nden etkilenmişti. O dönemin kalkınma politikalarının oluşturulmasında ve kalkınma planlarının hazırlanmasında söz konusu modelden hareket edilmiştir. Bu basit modele göre, bir ekonominin büyümesi yatırımların miktarına, yatırımların miktarı da tasarrufların düzeyine bağlıdır. Başka bir ifade ile, yatırımların düzeyi ile tasarruflar arasında doğru yönde ve sıkı bir ilişki mevcuttur. Son analizde büyüme ve kalkınmayla özdeş sayıldığına göre, bir ülkenin kalkınması, doğrudan o ülkenin yatırım yapabilme yeteneğine bağlıdır.¹⁰⁵ Ayrıca model, yatırımın hem üretim kapasitesini hem de geliri artırıcı bir unsur olduğunu göz önünde tutarak üretim artırıcı etkisi üzerinde durur. İktisadi dalgalanmaları büyüme içinde inceleyen, alçalma ve durgunluk dönemlerini mümkün gören, kapitalizmin değişme sürecini girişimci davranışlara bağlayan bir büyüme modelidir.¹⁰⁶

Harrod-Domar Modeli gelişmenin itici gücünün yatırım olduğu görüşünden hareketle, ekonomik gelişmenin sağlanabilmesinin, yatırımların miktarıyla tasarrufların miktarı arasındaki ilişkide aranması gerektiğini öne sürer. Dolayısıyla gelişme sorunun en önemli boyutu ekonomideki tasarruf düzeyidir.¹⁰⁷

¹⁰³ mbekinci@akademiktisat.net. (erişim tarihi: 10.01.2005)

¹⁰⁴ Dulupçu, s.65.

¹⁰⁵ Başkaya, s. 57.

¹⁰⁶ <http://www.canaktan.org/ekonomi/iktisat/okullari/okullar/keynezyen.htm>. (erişim tarihi: 10.01.2005)

¹⁰⁷ www.celikkol.org/kuresellesmeisyasami.htm.18k (erişim tarihi: 18.10.2004)

O halde uzun dönemli amaca ulaşmak için, ilk sorun ne kadar yatırım yapılacağı ile ilgilidir. Ne kadar yatırım yapılacağı, bunun ne kadar tasarrufla gerçekleşeceği sorunuyla, yani optimal tasarruf düzeyi ile ilgilidir. İkinci sorun; yatırımların hangi alanlar veya sektörler arasında nasıl dağıtılacağı ile ilgilidir. Üçüncü sorun da hangi teknolojilerin kullanılacağı ile, başka bir deyişle, teknoloji seçimiyle ilgilidir.¹⁰⁸

Kısaca Harrod Domar Modeli bir ülkenin kalkınması o ülkenin yapacağı yatırıma, ayırabileceği tasarrufa ve yatırımlarını hangi sektörde nasıl yapacağına bağlamaktadır.

Harrod Domar Modeli ekonomik büyümeyi az sayıda değişkenle açıklamak gibi bir üstünlüğe sahipse de model pek çok varsayımlara yer verdiği için ve ekonomik büyüme ile bu büyümeyi gerçekleştiren faktörler arasında sadece matematiksel bir ilişki kurduğundan, bunun ötesinde büyümenin temelleri ve konunun teorik özünü açıklamadığından eleştirilmiştir.¹⁰⁹

2.3.3. Rostow: İktisadi Büyümenin Aşamaları

Rostow'un *İktisadi Gelişmenin Aşamaları* adlı eseri modernleşme problematiğinin iktisat disiplinine, oradan da kalkınma iktisadına sokulması anlamına gelmektedir. Rostow'un tezinin özünde de tüm toplumların zorunlu olarak aynı aşamalardan geçeceği, bunun kaçınılmaz olduğu görüşü vardır.¹¹⁰

Rostow teorisinde beş ayrı büyüme aşamasını birbirinden ayırmıştır. Rostow'a göre ülkelerin geçmişte ortaya koydukları gelişmeler ve hali hazır durumları bu büyüme aşamalarıyla açıklanabilmektedir. Bu aşamaları şu şekilde belirtmektedir Rostow;

- a) Geleneksel Toplum
- b) Kalkınmaya Geçiş Aşaması
- c) Kalkınma Aşaması
- d) Olgunluk Çağı

¹⁰⁸ Başkaya, s. 57-58.

¹⁰⁹ Tefik Pekin, **Ekonomiye Giriş**, Bilgehan Matbaası, 1995, İzmir, s. 254.

¹¹⁰ Başkaya, s. 60.

e) Kitle Tüketim Aşaması¹¹¹

Rostow'un kalkınmanın aşamalarına kısaca değinecek olursak a) başlangıç safhasında; geleneksel toplum bulunur. Temel özelliği; KBMG'de bir tavan vardır ve üretim sınırlıdır. Kaynaklar tarıma ayrılmıştır. b) ikinci safhada hazırlık aşamasındaki toplum gelir. Geleneksel toplumdaki kurtuluş ve hazırlık aşamasına geçiş, toplumun bir kısmında fikir ve tutum değişikliği olarak ekonomik kalkınmaya yönelir. c) üçüncü safhada; kalkışa geçen toplum gelir. Bu modelin en önemli kısmıdır. Sanayileşmenin ilk dönemi esas alınır. d) modelin dördüncü safhası kendi ekonomik büyümesini kendi sağlayan olgunluk aşamasındaki toplumdur. Bu dönemde ekonomik faaliyetler düzenli bir şekilde gelişmeye ve modern teknoloji her alana yayılmaya başlamıştır. e) Rostow, yoğun kitlesel tüketim aşamasındaki toplumla beşinci aşamaya geçer ve modelini tamamlar. Bu aşamada öncü sektörler; dayanıklı tüketim malları ve hizmet sektörleridir.¹¹² Bağımlılık teorisyenlerinden A.G.Frank; Rostow'un ilk iki safhasını hayal, üçüncü safhasını olanaksız, son iki safhayı ise ütopya olarak nitelemiştir.¹¹³

Modelden anlaşılacağı gibi Rostow az gelişmişlikle ilgilenmemiştir. Bir soruna çözüm getirmekten ziyade kalkınmak için belli aşamaların olacağına ve bu aşamalarda da nelerin görülebileceğine işaret etmiştir. Ekonomik kalkınmışlığı tek bir kalıba indirgemmiştir.

Rostow'un asıl amacı; az gelişmişlik sorununa açıklık getirmekten çok, Marx'ın toplumların evrimine ilişkin tezlerini çürütmektir. Zaten İktisadi Büyümenin Aşamaları'nın alt başlığı "*Antikomünist bir Manifesto*"dur. Böylece Rostow Soğuk Savaş ortamında Batı burjuvazisine ideolojik destek sağlamak ve dönemin ABD Başkanı J. F. Kennedy tarafından geliştirilen yardım programının gerekliliğini kanıtlamaktır. Bütün sorun, üretim yatırımlarının hızında milli gelirin % 5 veya daha azından % 10'unu veya daha fazlasını kapsayacak şekilde bir yükselmenin gerçekleşmesidir.¹¹⁴

¹¹¹ Pekin, s.252-253.

¹¹² İrfan Erdoğan, **Kapitalizm, Kalkınma, Post Modernizm ve İletişim**, 1. baskı, Ankara: Erk Yayınları, 2000, s. 70-73.

¹¹³ Erdoğan, s. 79.

¹¹⁴ Başkaya, s. 61.

2.4. Neo-Marksist veya Bağımlılık Teorileri ve Azgelişmişlik

R.Prebisç'in kurucusu olduğu Latin Amerika yapısalcılığı bağımlılık okulundan güçlü bir şekilde etkilenmiştir. Aslında yapısalcı ve bağımlılık okullarını bu görüşü savunan kişiler dışında ayırt etmek güçtür. A.G.Frank, Samir Amin ve Paul Baran bağımlılık okulunun önde gelen temsilcilerindendir. Bununla birlikte iki okulun arasındaki belirgin bir fark da yapısalcılığın argümanlarını geliştirmek için ana akım iktisat teorisine dayanmasıdır. Bağımlılık okulu ise sadece ana akım iktisat teorisine dayanmamakta, Marksist analizi, tarihi, sosyolojiyi, siyaset bilimini kısacası amaçlarına yönelik bütün disiplinleri kullanmaktadırlar. Son tahlilde yapısalcılık, bağımlılık ve kurumsal iktisat arasında belirgin benzerlikler bulunmaktadır.¹¹⁵

A.G.Frank'ın öne sürdüğü Bağımlılık Teorisi, 1960'ların ortalarından itibaren yaygınlık kazanmıştır. Fakat Spybey'e göre Bağımlılık Teorisinin orijini, 1930'larda Latin Amerika ekonomistleri arasında çıkan "bağımlılık" nosyonuyla başlar. Oradan BM, ECLA incelemeleri ve özellikle Arjantinli ekonomist Raul Prebisç gelir. Dolayısıyla Bağımlılık Teorisinin modernleşme teorisine tepki olarak çıktığı görüşü yanlıştır.¹¹⁶ Bağımlılık Teorisi Rostowcu modelin getirdiği sunular ve ilettiği anlamlar karşısında bu yaklaşıma karşıt olarak, bağımlılık ve egemenlik ilişkilerine ağırlık veren yapısalcılık yaklaşımı (bağımlılık teorisi) geliştirilmiştir. Rostowcu teori nasıl ki klasik ekonomi görüşe dayanıyorsa, Bağımlılık Teorisi de Marksist Teoriden¹¹⁷ çıkartılmıştır.

Bu teorinin çıkış yeri ve inceleme alanı Latin Amerika'dır. Teori, Latin Amerikanın azgelişmişliğine neden olarak G.Ü.'nün bu ekonomiye uyguladığı adaletsiz mübadele politikasını gösterir. Bu teoriye göre; A.G.Ü.'nün kalkınması ancak G.Ü. ile girdiği ilişkilerin azaldığı dönemler de mümkündür. Çünkü G.Ü. (merkez), A.G.Ü.'yü (çevre) dış ticarete kendilerinin ürettiği sanayi mallarına muhtaç tutmakta ve bu ülkeleri hammadde üreticisi ve ihracatçısı konumuna getirerek sanayileşmelerine engel olmaktadır. Bağımlılık Teorileri azgelişmişliği

¹¹⁵ Street J.H. ve diğerleri, "Institutionalism, Structuralism and Dependency", **Journal of Economic Issues**, C:16, N:3, September, 1982, ss.673-689.

¹¹⁶ Erdoğan, s. 152.

¹¹⁷ Marksist görüşün dayandığı iki temel özellik vardır. Birinci ve Üçüncü Dünya Ülkeleri Batı'nın izlediği evrimsel süreçleri gerçekleştiremezler. İki dünya arasındaki nitelik farkını anlamak için Batı'nın yayılcı teknolojisi kabul edilmelidir. <<http://www.nesname.com/modules.php?> erişim tarihi: 10.08.2004>

açıklamakta sadece ticareti dikkate aldığı ve A.G.Ü.'nün kendi iç niteliklerine vurgu yapmadığı gibi nedenlerle eleştirilmiştir.

Bağımlılık Teorileri Rostowculara bakarak onlara veya karşılık verme amacıyla ortaya çıkmamıştır fakat, onlara karşıtlık olarak durur.¹¹⁸

Bu yaklaşım uluslararası sistemi gelişmiş güçlü ve belirleyici bir merkez ile buna bağımlı bir çevre arasındaki ilişkilerden oluşan bütüncül bir dünya sistemi zemininde incelemektedir. Bağımlılık teorileri daha çok metropol –Ç.U.Ş. gibi sosyoekonomik kategoriler ve bunlar arasındaki yapısal bazı ilişkilerle ilgilenmektedir.

Bağımlılık kuramcılarına göre dünya merkez ülkeler ve çevre ülkeler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. gelişmiş modern ülkeler merkezi, bu ülkelere bağımlı olarak yaşayan A.G.Ü. ise çevreyi temsil etmektedir.¹¹⁹

Bu teoride yer alan bağımlılık belli ülke ekonomilerinin, tabi oldukları başka ekonomilerin gelişme ve genişlemeleri ile koşullanmaları kastedilir. İki veya daha fazla ekonomi ve bunlarla dünya ticareti arasındaki bağımlılık ilişkileri; bazı ülkeler (egemen olanlar) genişler ve kendilerini idame ettirebilirlerken, diğer ülkelerin (bağımlı olanlar) bu gelişmeyi ancak diğerlerinin genişlemesinin bir yansıması olarak gerçekleştirebilmeleri şeklindedir.¹²⁰ Bağımlılık Teorilerine göre A.G.Ü., G.Ü. ile girişmiş olduğu ticari ilişkilerde dezavantajlı durumdadır. Bu kuramcılara göre Merkez-Çevre arasındaki ticarete A.G.Ü.'nün sürekli olarak düşük değerli hammadde ihraç etmesi, karşılıklı ticarete bu ülkeleri bağımlı duruma düşürmektedir.¹²¹

Bağımlılık Teorisinin ana varsayımı; gelişmişlikle azgelişmişliğin tek bir dünya sisteminin birbirine bağımlı yapıları olduğudur.¹²²

Bağımlılık Teorisi çizgisel evrim teorisini reddeder ve ilişkiyi şu şekilde anlatır: azgelişmişlik; kapitalizmden önce gelen gerilik durumu değildir, bağımlı kapitalizm olarak bilinen kapitalist kalkınmanın özel bir biçimi ve sonucudur.

¹¹⁸ Erdoğan, s. 150.

¹¹⁹ www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/atut-doc. (erişim tarihi: 03.01.2005).

¹²⁰ Aksoy, s. 38.

¹²¹ Ahmet İnsel, **İktisat İdeolojisinin Eleştirisi**, 2. baskı, İstanbul: Birikim Yayınları, 2003, s. 134.

¹²² www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/atut-doc. (erişim tarihi: 03.01.2005).

Bağımlılık şartlandırıcı bir durumdur. Bu durumda bir grup ülkenin ekonomisi diğer bazılarının kalkınma ve genişlemesiyle koşullandırılır. Bu karşılıklı bağımlılık ilişkisinde bazı ülkeler kendi gücüyle genişler ve diğerleri, bağımlı durumda oldukları için, ancak egemen ülkelerin gelişmesinin bir yansıması olarak genişleyebilirler. Bağımlılık bu ülkelerin geri kalmasına ve sömürülmesine neden olur.¹²³

Bağımlılık Teorisine özgü ve orijinal görüşler özetle şunlardır:

- A.G.Ü. bir başına teorik tahlilin odağına yerleştiriliyor, bir başına tahlil konusu olmaya, araştırılıp incelenmeye değer olduğu görüşü ön plana çıkıyordu.

- İkinci olarak, bu tezler Avrupa merkezci izlerden bütünüyle arınmasalar da, Avrupa merkezcilikten bir “kopuş” söz konusuydu.

- Üçüncü olarak; belki de en önemli ayırım noktası, neo Marksist tezlerde kapitalist yayılma olumlu ve “ilerici” bir şey olarak görülmüyordu.

- Dördüncüsü, bu ülkelerin kalkınabilmelerinin koşulu olarak, kapitalizmden kopmaları gerektiğini ileri sürüyorlardı.

- Bir başka ayırım noktası da, klasik Marksist gelenek, kapitalizmden kurtuluşa yegane misyonu işçi sınıfa yüklediği halde, neo Marksist tezler, değişik toplumsal sınıf ve tabakalarında devrim sürecinde etkin olabileceğini ileri sürüyor. Nesnel belirleyicilere daha az vurgu yapıyor ve öznel olarak toplumsal sürecin etkilenebileceği, subjektif faktörün küçümsenmemesi gerektiği düşüncesi üzerinde duruyorlardı.

- Nihayet, ilk defa A.G.Ü.’nün sorunlarına A.G.Ü.’nün düşünürleri tarafından ve A.Ü.’den yaklaşıyor olmasıdır. Elbette sanayileşmiş ülkelerin teorisyenlerinin de bu yeni süreçte önemli katkıları söz konusudur.¹²⁴

Bağımlılık Teorisini özetlersek; teoriye göre dünya sisteminde bir parçanın gelişmesi ve kalkınması diğer parçaların sırtından olmaktadır. Azgelişmişlik bu ülkelerin dünya kapitalist sistemine entegrasyonu ile ortaya çıkmış kendine özgü

¹²³ Erdoğan, s. 150-151.

¹²⁴ Başkaya, s. 70-71.

birer sosyal ekonomik yapı tipidir. Bağımlı ülkeler, özerk, kendi kendini yürüten ve besleyen büyüme kapasitesine sahip değildir ve sadece metropolün gelişmesiyle gelişebilir. Bağımlılık teorisyenleri gelişmiş ve azgelişmişliğin birbirine bağlı olarak algılanması gerektiğini savunurlar.¹²⁵

Bağımlılık Teorisini savunanlar da kendi aralarında bazı farklılıklar gösterirler. Aşağıda bu teorinin önde gelen aydınların düşüncelerine özetle yer verilecektir.

2.4.1. Paul Baran : Ekonomideki Azgelişmişliğin Nedenleri

Paul Baran neo marksizmin babası olarak tanımlanır. Baran, Marksist teoride ilk kez azgelişmişliği ele almış ve kapitalizmle azgelişmişlik üzerinde durmuştur. Baran'a göre A.G.Ü.'deki ekonomik kalkınma, ileri kapitalist ülkelerin, egemen çıkarlarına esasında ters düşer. Baran'a göre A.G.Ü.'nün sömürsü kapitalizmin Batı'da gelişmesinde hayati bir rol oynamış ve bu ülkelerin kendilerinin gelişmesini engellemiştir.¹²⁶ A.G.Frank gibi Paul Baran da gelişme teorisini gerçeğe uymuyor diyerek eleştirmiş ve metropol/çevre ilişkisinden hareketle azgelişmişliğin gelişmesine çözüm olarak Ü.D.Ü.'ye devrimi ve kapitalizmden kopmayı önermişlerdir. Çünkü Baran'ın görüşünde Marx'tan farklı olarak, merkezden çevreye doğru kapitalimin yayılması, çevrede benzer sonuçlar doğurmak yerine azgelişmişlik üretmektedir anlayışı vardır.¹²⁷

Baran'a göre Üçüncü Dünya'nın kapitalizmle kalkınması imkansızdır. Çünkü A.G.Ü.'lere kapitalizm küçük rekabetçi girişimlerin büyümesiyle değil, dışarıdan ileri derecede monopolistik işletmelerin transferi ile girmiştir. Bu nedenle bu ülkelerdeki kapitalist kalkınma güçlü ve mülkiyet sahibi orta sınıfın yükselmesiyle veya feodal yapının hakimiyetini ortadan kalkmasıyla değil yeni yükselen monopolistik işletmeler ve tarımsal aristokrasinin sosyal ve politik genişlemesiyle ortaya çıkmıştır.¹²⁸

¹²⁵ Erdoğan, s. 154.

¹²⁶ Erdoğan, s. 154-157.

¹²⁷ Başkaya, s. 73.

¹²⁸ Baran Paul, "On the Political Economy of Backwardness", **The Manchester School**, January, 1952, ss. 66-84.

Baran’a göre A.G.Ü.’nün gelişimini engellemenin en önemli yolu, bu ülkelerde sermaye birikimini engellemektir. Emperyalistler bunu başarmak için iki yola başvururlar; birincisi sanayileşmek üzere yatırılabilir ekonomik artığın yurtdışına transferi, ikincisi ki daha önemlisi, emperyalizmin A.G.Ü.’ye giriş biçimi dolayısıyla üretilen artığın, bu ülkelerdeki sosyoekonomik yapı sebebiyle sınai birikim için harcanamamasıdır.¹²⁹ Buradan da anlaşılabileceği gibi emperyalizmin A.G.Ü.’ye geç girmesi, bu ülkelerdeki sosyoekonomik yapıyı önceki emperyalistler lehine dönüştürmekte ve gelişmenin eşitsizliği yine devam etmektedir.

Yine Baran’a göre endüstrileşmiş ülkelere birçok önemli hammadde ve bu ülkelerin firmalarına geniş ölçüde çıkar ve yatırım alanları sağlayan geri kalmış dünya, kapitalist Batı için daima vazgeçilmez bir yaşama alanını temsil etmiştir.¹³⁰ Her ne kadar 1960’larda birçok sömürü altındaki ülke sömürüden kurtulduk zannıyla Bağlantısızlar Grubu’nu kursalar da, bugün metropol ülkeler için uydu olan A.Ü. yine sömürülmektedir.

Az gelişmişlik üzerinde en çok duran aydınlardan olan Baran, az gelişmişliğin ortak özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır:

- küçük üreticiliğin egemen olduğu geri ve yaygın bir tarım sektörünün varlığı,
- asalak bir toprak zenginleri sınıfı,
- genellikle yabancılara ait sınırlı olmakla birlikte iç Pazar için üretim yapan “ileri” bir sanayi sektörünün varlığı,
- temel malların ihracatını gerçekleştiren ve ekseri yabancılara denetiminde bir ihracat sektörü,
- küçük üreticilerin ürünlerini pazarlayan küçük tacirlerden oluşan, bir yapı.¹³¹

Baran en önemli eleştirisini K.D.T.’ye yöneltmiştir. K.D.T A.G.Ü.’nün büyümesinin engeli olarak kaynak yetersizliğini göstermelerini eleştiren Baran, bunun nedenini kaynağın kullanılış biçiminde aramaktadır. Baran’a göre

¹²⁹ www.celikkol.org/kuresellesmeisyasami.htm-18k, (erişim tarihi.18.10.2004).

¹³⁰ Erdoğan, s. 157.

¹³¹ Başkaya, s. 73.

A.G.Ü.'deki kaynak kapitalist ülkelere gidiyor veya A.G.Ü.'de kalsa bile verimsiz alanlarda kullanıldığı için A.G.Ü. geri kalıyor. Bu nedenlerle Baran; bir ülkede bulunan kaynağın emperyalist ülkelere gönderilmeden verimli alanlarda kullanılması gerektiğini savunuyor. Ayrıca Baran bir ülkenin gelişmesini; coğrafi konumuna, yeterli doğal kaynağının olup olmadığına, verim sağlayıp sağlayamadığına dayandırmaktadır. Yine Baran çalışmalarında G.Ü. ile A.G.Ü. arasındaki ticari ilişkilerde merkez ucuz hammadde sağlayarak kazanç elde ederken, çevre merkezin çıkarlarının sadece bekçisi olduğu düşüncesini görmekteyiz. Merkez A.G.Ü. ile eşit olmayan ticari ilişkiye giriyor, kaynağı ülkesine aktarırken anlaşma sonunda A.G.Ü.'ye az bir hisse bırakıyor.

2.4.2. A.G. Frank : Azgelişmişliğin Gelişmesi

A.G.Frank, Bağımlılık Teorisinin önde gelen isimlerindendir. A.G.Frank bütün yapıtlarında sık sık uydu ile metropol arasındaki bağımlılık ilişkisine değinmiştir. Frank A.G.Ü.'nün büyük metropol ülkelerin genişleme süreçlerine bütünüyle kaynaşmış olduğu bir durumu betimlemiştir. Sonrada ileri ülkelerin çevrel alanlardaki ülkeleri nasıl sömürdüklerini göstermiştir.¹³²

Frank azgelişmişliği ve gelişmeyi kapitalist sisteme dayandırmaktadır. Frank'a göre kapitalizm “*tekelci ticaret sistemidir*”. *Kapitalist sistem her aşamada ve her düzeyde (yerel, bölgesel, ulusal ve uluslar arası) azınlık için gelişmişlik, çoğunluk için azgelişmişlik üretir* der.¹³³ Frank ve diğer neo-Marksistlere göre kapitalizm uyduların (bağımlı ülkeler) ekonomik artı değerini kendine ayırma yoluyla metropolis merkezlerde ekonomik büyüme yaratır. Böylece uydudaki duraklamaya ve azgelişmeye katkıda bulunur. Soruna sınıfsal ve ulus içi ve uluslararası birleştirerek bakarsak, azgelişmişliğin veya geri bırakılmışlığın gelişmesi, ekonomik sömürü nedeniyle geri bırakılmanın, gelişmede her ileri adımın veya sağladığı gelişmenin emperyalist pazar sistemi içinde vardığı yerde geri bırakılmışlığını yeniden kazanmasıdır. Azgelişmişliğin gelişmesi veya geri bırakılmışlığın gelişmesi her ulaşılan koşulda kendini ücretli köleliğin her hangi bir durumda bulmasıdır der.¹³⁴

¹³² Aksoy, s. 147.

¹³³ Başkaya, s. 76.

¹³⁴ Erdoğan, s. 132.

Birinci ve Üçüncü Dünya arasındaki hiyerarşik ilişkiler çevre (A.G.Ü.'ler) için etkin ve sürdürülebilir dinamik kapitalist kalkınmayı engellemektedir. Öte yandan A.G.Ü.'lerin küresel ekonomiye entegrasyonu çevre-merkez ilişkisi ile sağlanabilmekte ve bu yüzden her aşamada A.G.Ü.'ler tarafından türetilen fazlalık merkez tarafından emilmektedir.¹³⁵ Şimdiki G.Ü.'ler tarihte kalkınmamış ülke durumunda olmuş ama hiçbir zaman az kalkınmış ülke olmamıştır.

Frank'a göre; merkeze metropollere olan bağımlılık kalkınmaya engeldir. Kriz, savaş vb. gibi metropollerle bağların zayıfladığı, gevşediği durumlarda kalkınmanın ivme kazandığını ileri sürüyor.¹³⁶ Yine Frank; Batı ile yakın ilişki kuran ülkelerin en az gelişmiş, az ilişki kuranların ise daha çok gelişmiş olduklarını söylüyor. (örneğin; Japonya'nın 1980-90'lardaki ABD ile olan yarışı.)¹³⁷

Frank Batının gelişmesini ve diğerlerinin gelişmemesini Batının diğerlerini sömürmesine ve ekonomik artı değerlerinin gasp edilmesine bağlar. Gelişme ve az gelişme kapitalizmin bazı içsel çelişkilerinin sonucudur. Birinci çelişki; kapitalizm diğerlerinin tahribi üzerinde yükselir, ikinci çelişki; kapitalizm metropolitan merkez ve yan uydulara kutuplaşır. Kapitalizm uydunun iç ekonomisini aynı çelişkiyle gebe bırakır ve böylece "metropolis-uydu" kutuplaşması uydularda da yaratılır. Bu durum A.G.Ü.'nün işçilerine kadar uzanan metropolis-uydu ilişkileri zincirini oluşturur.¹³⁸

Frank, Paul Baran'ın temel argümanını izleyerek, az gelişmişliğin bir kaynak sınırlılığı sorunu olmadığı üzerinde durmuş ve kendi temel tezini şu biçimde ortaya koymuştur. Kapitalist gelişmenin kendisi metropol ülkelerdeki aşırı gelişimle sömürge ve yarı sömürgelerdeki az gelişmişliğin bir aradalığını üretmiştir. Frank kapitalist sömürüyü, çevrenin kaynaklarının, merkezdeki aşırı gelişmişliği beslemek üzere, sürekli olarak merkeze pompalanması olarak görür. Dolayısıyla Frank'a göre kapitalist sömürünün özü; uydudan metropole doğru akan bu kaynak transferi sürecinin kendisidir.

Frank tarafından anılan önemli konulardan biri de "*eşit olmayan değişim*" kuramıdır. Frank pek muhtemeldir ki, bu kuramı eşitsiz gelişmenin Leninist

¹³⁵ Frank Andre Gunder, "The Development of Underdevelopment" **Montly Review**, C:18, N:4 September, 1966, ss.17-31.

¹³⁶ Başkaya, s. 77.

¹³⁷ Erdoğan, s. 158.

¹³⁸ Erdoğan, s. 157.

yorumunu ikame etmek için ortaya atmıştır. Neo-marksistler tarafından eşit olmayan mübadele kavramı, kapitalist sömürünün asıl mekanizması olarak sunulmaya çalışılmıştır ki bu da kapitalist sömürünün uluslararası ilişkide gerçekleşmekte olduğu görüşüyle tutarlıdır.¹³⁹

Frank'a göre kalkınmadan önce azgelişme yoktur. Bununla Frank azgelişmişlik ve gelişmişlik evrim safhalarını reddeder. Azgelişmişlik ve ekonomik kalkınma birbirine entegre olmuştur. Azgelişmişlik gelişmeden önceki bir safha değildir. Onun anlatımında azgelişmişlik kapitalist ideolojinin bir kavramıdır ve azgelişmişlik değil, azgeliştirilmişlik, geri bırakılmışlık vardır. Bu da kapitalist ekonomik düzenin, emperyalizmin yarattığıdır.¹⁴⁰

Frank'ta Baran gibi azgelişmişlik sorunun çözümünü kapitalist dünya sisteminin dışında aranması gerektiğini savunmuştur. Çünkü kapitalist sistemde gelişmişlik zorunlu olarak karşıtını üretmektedir. Yine azgelişmişliği ülkelerin tarihsel durumlarına veya kültürel-ekonomik-politik yapılarına değil, merkez-uydu ilişkisinin bir sonucu olduğuna dayandırmaktadır.

Frank, soldan gelen eleştiriler sonucu, önce teorisini Latin Amerika ötesine çıkartıp genelleştirmeye çalışmıştır. Daha sonra da bağımlılık teorisini terk etmiştir.

2.4.3. Samir Amin : Tıkanmış Kalkınma

Samir Amin azgelişmişlik sorunları ile en çok yazan, en çok eser veren teorisyenlerden biridir. Amin'in temel tezi; kapitalist yayılmanın azgelişmiş denilen çevre ülkelerde ve bu ülkelerin ekonomilerinde aşırı düzeyde bir çarpıtma, biçimsizleştirme, eklemsizleştirme (desarticulation) yaratmış olmasıdır. Kapitalizmin bu ülkelere doğru genişlemesi, iç yapıyı çarpıtarak, içe dönük kendine ait öz eklemlenmesi olan, iç bütünlüğü ve tutarlılığı olan bir ekonomik yapının oluşmasını engellemekte, (iç bütünlüğü ve tutarlılığı olmayan bir ekonomik yapı ortaya çıkarmakta) ve gelişmenin yolunu tıkamaktadır.¹⁴¹ Mısırlı Samir Amin kapitalizmi dünya seviyesinde iki kategoride inceler: merkez ve uydu. Merkez ve uydu arasındaki temel fark şudur: merkezdeki kapitalist ilişkiler içsel süreçlerin

¹³⁹ www.celikkol.org/küresellesmeisyasami.htm-18k, (erişim tarihi.18.10.2004).

¹⁴⁰ Erdoğan, s. 159.

¹⁴¹ Başkaya, s. 78.

neticesidir. Oysa uydudaki kapitalist ilişkiler dışarıdan sokulmuştur.¹⁴² Baran'ın anlayışında merkez kapitalizmi ile çevre arasındaki fark; sürekli merkezden uyarılan, biçimlendirilen çevredeki ekonomik yapının dışa yani merkeze dönük ve bağımlı olmasıdır.

Bağımlılık teorisini Afrika'ya uygulayan Amin'e göre; uydunun geriliği uydu ile merkez arasındaki dengesiz mübadeleden doğar.¹⁴³ Amin çevredeki yapının merkezdeki birikim gereksinimlerinin karşılanması için biçimlendirileceğini belirtir. Böylece merkezin kalkınması çevrenin kalkınmaması için devam ettirir.¹⁴⁴

Merkezin çevre üzerindeki toplam tahrip edici etkisinin, çevrenin sosyoekonomik yapısının gelişimi üzerinde görüntülediğini savunmaktadır. Dolayısıyla merkez-çevre arasındaki entegrasyon ve bu entegrasyonun yoğunluğu, sürekli olarak çevrenin ihtiyaçları tarafından şekillendirilmektedir. Bu süreç çevredeki sosyoekonomik yapının yabancı sermayenin ihracat sektörü lehine tahrip olması sonucunu doğurmuştur. Amin'e göre A.G.Ü.'deki ekonomik yapının üç temel özelliği vardır.

1- Azgelişmiş denilen çevre ülkelerde ekonominin sektörleri arasında merkezdekine benzer bir eklemlenme mevcut değildir.

2- İkinci önemli ayırt edici fark; çevrede ekonominin değişik sektörleri arasında önemli verimlilik farklılığının bulunmasıdır.

3- Üçüncü temel fark, şişkin bir hizmetler sektörünün varlığıdır. Bu durumda sanayi yatırımlarının teşvik eden sosyoekonomik ortamın mevcut olmayışının sonucudur.¹⁴⁵

Amin azgelişmeyi, her yerde görülen üretimin, ekonominin farklı sektörleri arasındaki iletişimin yetersizliğiyle gelen verimin dengesizliği ekonomik dağılma ve bağımlılığın neticesi olan dıştan gelen egemenlik bakımlarından tanımlamıştır. Merkezde büyüme gelişmedir. Uyduda büyüme, gelişme/kalkınma değildir. Dünya pazarına entegrasyona dayanan büyüme

¹⁴² Erdoğan, s.164.

¹⁴³ Erdoğan, s. 165.

¹⁴⁴ Amin Samir, **Unequal Development: An Essay on the Social Formations of Peripheral Capitalism**, New York, Monthly Review Press, 1976, s. 104.; Türkçe çevirisi: AMİN Samir, **Eşitsiz Gelişme**, (Çev: Ahmet Kotil) İstanbul: Arba Yayınları, 1991.

¹⁴⁵ www.gelenekyayinevi.com/gelenek_makale.htm. (erişim tarihi: 10.08.2004).

azgelişmenin gelişmesidir. Ayrıca Amin Üçüncü Dünya ve azgelişme kavramları yerine “*yandaki kapitalist biçimlenme*” kavramını getirmiştir.¹⁴⁶

Amin’de, A.G.Frank ve diğerleri gibi, azgelişmişliğin nedeninin kapitalist yayılma olduğu, çevrede merkezdekine benzer bir kapitalist gelişmenin olanaksız olduğu sonucuna varıyor. O halde çevrede kalkınmanın koşulu, emperyalizmden kopmaya bağlıdır.¹⁴⁷

Dünyayı merkez ve çevre diye ikiye ayıran Amin, kapitalist yayılmanın çevreyi herkese bağımlı kıldığını ve bu durumda da çevrenin gelişmesinin olanaksız olduğunu ifade etmiştir. Çünkü bu ilişki eşitsizlik üzerine kurulmuştur ve bu eşitsizlik son bulmak yerine devamlı bir hal almıştır.

2.4.4. Immanuel Wallerstein : Eşit Olmayan Değişim

Immanuel, G.Ü. ve A.G.Ü. arasındaki ticaretin nasıl azgelişmişliğe neden olduğunu açıklamayı amaçlıyor. Uluslararası fiyat sistemi aracılığıyla, eşit olmayan değişimin nasıl ortaya çıktığının tahlilini yapıyor. Bunu yaparken emek-değer teorisi ve Marx’ın değer uluslararası üretim fiyatlarına dönüşümü yaklaşımından hareket ediyor. Immanuel’in geliştirdiği görüşler, yoksul ülkelerin zenginler tarafından pazardaki değişim yoluyla nasıl sömürdüklerini açıklamayı amaçlıyor. Zaten asıl başlığı “eşit olmayan değişim” olan ünlü eserinin alt başlığı “ticaret emperyalizmi üzerine bir inceleme”dir.¹⁴⁸

Immanuel’in “Eşitsiz Mübadele” tezi genel olarak Üçüncü Dünyacılık diye adlandırılan akımın bir çeşitlemesi olarak nitelendiriliyor. Bu akım; günümüzde uluslararası kapitalizmin temel çelişkisinin A.G.Ü. ile G.Ü. arasında olduğunu öne sürmektedir.¹⁴⁹ Immanuel kapitalizmi tarihsel toplumsal bir sistem olarak algılar Bu bağlamda dünyayı bütün bir sistem olarak görür. Dolayısıyla kalkınamamışlık aslında kalkınmışlığın sonudur ve bu iki durum birbirinden ayrılmaz bir bütündür.¹⁵⁰

Immanuel eşit olmayan değişimi şu şekilde tanımlıyor: Meta pazarının eksik rekabetçi yapısından kaynaklanan fiyatlardaki herhangi bir değişimden ayrı olarak

¹⁴⁶ Erdoğan, s.166.

¹⁴⁷ Başkaya, s.82.

¹⁴⁸ Başkaya, s. 82.

¹⁴⁹ Aksoy, s. 158.

¹⁵⁰ Wallerstein Immanuel, **Tarihsel Kapitalizm**, (Çev: Nemciye Alpay), İstanbul: Metis Yayınları, 1992, s.11.

eşit olmayan değişim, artı değer oranının birbirinden kurumsal olarak farklı olduğu bölgeler arasında karların eşitlenmesi yoluyla oluşan denge fiyatlarının oranıdır. Burada kurumsal olarak terimiyle bu oranların, her ne nedenle olursa olsun, faktör piyasası üzerinde eşitlenmekten alıkonulduğu ve göreceli fiyatlardan bağımsız olduğu anlatılmak istenmiştir.

Immanuel'e göre az gelişmişliğin nedeni eşit olmayan değişimdir ve sömürü ilişkileri, özet olarak G.Ü.'nün, işçilerini de kapsayan bir bütün olarak, A.G.Ü.'nün işçileri üzerinde kurdukları tahakkümün sonucudur. Sömürü temel olarak ulusların ürettikleri değerlerin eşitsiz biçimde mübadelesine bağlıdır. Bu da merkezle çevre arasındaki ücret farklılığının bir sonucudur.¹⁵¹

Immanuel görüşlerini sergilerken şu varsayımlardan hareket ediyor.

1- Uluslararası düzeyde, ülkeler arasında işgücü (emek) mobil değildir. Bu durum değişik ülke emekçileri arasında doğrudan bir rekabet söz konusu olmuyor. Bunun sonucunda da, değişik ülkelerde, farklı ücret düzeyleri oluşabiliyor. Bu varsayımdan hareketle, ücretlerin bağımsız değişken olduğu sonucuna varıyor.

2- Buna karşılık uluslararası alanda sermaye mobildir. Sermaye uluslararası alanda rahatça hareket edebiliyor. Sermayenin mobil oluşu, uluslararası düzeyde bir tek kar oranının oluşmasına olanak veriyor uluslararası düzeyde, tek bir kar oranı söz konusu oluyor.

3- Üçüncü varsayıma göre, uluslararası ticarete konu olan malların bazıları sadece bazı ülkelerde üretilebiliyor. Farklı ülkelerde farklı malları üretiliyor.

4- Çevre ve merkez arasındaki ücret farkları bu iki kutup arasındaki verimlilik farklarından daha büyüktür.

5- Beşinci varsayıma göre ise, ulaşım giderleri dikkate alınmıyor. Serbestçe alınıp satılan mallar için dünya pazarında tek bir fiyat oluşacaktır.¹⁵²

Eşitsiz mücadelenin temelinde bir tekel vardır; ancak bu, metaller üzerinde bir tekel değil, G.Ü.'nün işçilerinin kurduğu bir tekeldir. Kapitalist sistemin yapısal bir

¹⁵¹ www.gelenekyayinevi.com/gelenek_makale.htm. (erişim tarihi: 10.08.2004).

¹⁵² Başkaya, s. 82-83.

zorunluluğu değildir. İleri sürülen tezin amacı çok açık. Üçüncü Dünyacılığa bir kurumsal altyapı sağlamak. Azgelişmişliğin çaresi yoksul ülkelerde ücret artışı olarak beliriyor. Bu ülkeler böylece uğradıkları haksızlığa son vermiş olacaklar. Zengin ülkelerin güçlü sendikalar biçiminde örgütlenmiş işçileri yoksul ülkelerin sırtından sağlanan bir değer aktarımından yararlanmaktadırlar. Yoksul ülkelerin sattıkları mallara konacak bir vergi bu aktarımı ortadan kaldıracaktır. Bundan sonra olanak kazanacak ücret artışı sonucunda ve ücret/gelişme diyalektiği sayesinde bu ülkelerin ekonomileri gelişecektir.¹⁵³

Immanuel'in tezinin özetini şu şekilde verebiliriz. Kapitalist dünya pazarının yapısı ve işleyişi "faktörlerin eşitsiz ödüllенmesi" diye tanımladığı bir sonucu olan belirli bir fiyat oluşması yasası ile zengin ve yoksul ülkeler arasında mübadelede zorunlu olarak eşitsizliği yaratan emek faktörünce belirlenir. Bu eşitsizlik yoksul ülkelerin çıkarları için hayati önemde bir uluslararası işbölümünü zorunlu kılar. Bu anlamda eşitsiz mübadele dünya pazarında yoksul ülkelerin, zengin ülkelere çok daha düşük emek saati içeren metaların mübadelesi için, görece daha yüksek emek saati içeren ürünlerini satmak zorunda olduklarını göstermektedir.¹⁵⁴

Immanuel'in teorisinin en ilginç ve önemli yanı mukayeseli üstünlükler (avantajlar) teorisine doğrudan meydan okumasıdır. Bilindiği gibi, mukayeseli üstünlükler teorisi, uluslararası uzmanlaşma ve ticaretten tüm ülkelerin yarar sağlayacağı, tüm tarafların yararına olacağı görüşünü içeriyor.¹⁵⁵

Immanuel'e yöneltilen eleştirilerin başında ücretlerin bağımsız değişken olarak alınması sorunu geliyor. Immanuel'in eserinin sonunda yer alan eleştirisinde Charles Bettelheim, ücretlerin veya işgücünün değerinin, üretici güçlerin gelişmişlik düzeyinden ve üretim ilişkilerinden bağımsız olmadığını ileri sürüyor. Benzer eleştiriler Ernest Mandel tarafından da yöneltilmiştir. Bu iki teoriye göre, asıl eşit olmayan üretici güçler ve üretim ilişkiler, ulusal ücret düzeyi farklılıklarını açıklamaktadır.¹⁵⁶

¹⁵³ Aksoy, s. 202.

¹⁵⁴ Aksoy, s.170.

¹⁵⁵ Başkaya, s. 85.

¹⁵⁶ Başkaya, s. 86.

Immanule'e yöneltilen ikinci önemli eleştiri, birinciye bağlı olarak, teorisinde sadece ücretlere başat ve merkezi bir rol yüklemekle kalmayıp, aynı zamanda değişim ilişkilerin (değişimi) de üretici güçlerin gelişmişlik düzeyi, üretim ilişkileri ve sermaye birikimi sorununun önüne geçirmesidir. Marksist gelenekteki üretim sürecinden, değişim sürecine doğru olan nedensellik ilişkilerini (sequence) tersine çevirmesidir. Üretim düzeyi veya alanı (sphere) önemszenmeyince, sınıfsal ilişkiler, sömürü ilişkileri de önemsiz ve ikincil bir duruma gelmektedir.¹⁵⁷

Bir başka itiraz noktası da, uluslararası fiyatların belirlenmesi sorunuyla ilgilidir. Bilindiği gibi Immanuel Üçüncü Dünya'da sömürü oranının gelişmiş kapitalist ülkelerden daha yüksek olduğunu ileri sürüyor. A.G.Ü.'de emeğin değerinin neye göre, nasıl belirlendiği sorusu boşlukta kalıyor.

Immanuel'in azgelişmişlik zincirinin, gerçekleştirilecek bazı reformlarla kırılabileceği, bu ülkelerin de merkezdekine benzer bir kalkınmayı gerçekleştirebilecekleri konusundaki görüşleri de inandırıcı olmaktan ve teorik dayanaktan yoksundur. Aslında hem ulusal düzeyde hem de uluslararası planda radikal dönüşümler gerçekleşmeden, kimi reformlarla sorunun çözülebilir olduğunu ileri sürmek, temeldeki sorunları ciddiye almamak anlamına geliyor.¹⁵⁸

Aynı şekilde, eşit olmayan değişimden yüksek ücretli (merkez) ülkelerin işçilerinin de çıkar sağladığı ve mevcut eşitsiz ilişkilerin sürmesinde çıkarı olduğuna dair görüş de tartışmayı gerektirmektedir. Buradan kaçınılmaz olarak sanayileşmiş ülkelerin işçi sınıflarının emperyalist uygulamalardan yarar sağladığı ve bu politikaların devamını arzuladıkları sonucu çıkıyor. Emmanuel azgelişmiş ülkelerdeki düşük ücretlerden sanayileşmiş ülkelerin işçi sınıfının da yarar sağladığını söylüyor.

Eşitsiz değişim sorunu üzerine çok tartışmalar olmuştur. İlk olarak üretim sürecinin giderek artan biçiminde uluslararasılaşmasından türeyen, dünya değerlerinin ulusal değerler üzerinde hüküm sürmesi eğilimini ve ikinci olarak, merkezdeki ve çevredeki emeğin sömürü oranları arasındaki artan farklılaşma eğilimini ortaya çıkarmışa benziyor. Birlikte ele alındığında, bu iki tipik emperyalist

¹⁵⁷ Başkaya, s. 86.

¹⁵⁸ Başkaya, s. 86.

sistemin Lenin'in zamanından bu yana olan yaygınlaşmasını yansıtır ve bu ücretlerin dünya çapında eşitlenme eğilimi içinde olduğu saptamasını bu hatalı saptamayı düzeltmeyi mümkün kılıyor.¹⁵⁹

Bu tür eleştirileri hak etse de Immanuel'in görüşlerinin az gelişmişlik sorunlarının anlaşılmasında önemli bir aşama olduğu ve dinamik bir tartışma ortamı yarattığında şüphe yoktur.¹⁶⁰

2.5. Az gelişmiş Ülkelerin Neoliberal Politikaları Benimseme Nedenleri

Günümüzde serbest rekabet, serbest pazar, karşılaştırmalı avantaj ve ekonomik ayarlamalar politikalarıyla göğe çıkartılan neoliberalizm yeni bir şey değildir. Birkaç yüzyıllık tarihi vardır.¹⁶¹ 1970'li yılların ikinci yarısından başlayacak, Keynesçi ekonomik politikalara dayalı refah devleti, kayırmacı devlet retoriği önemli bir prestij kaybına uğruyordu. Neoliberal politikalar Keynesçiliğin karşıtı argümanları ön plana çıkarmışlardı.¹⁶²

Neoliberal politikayı savunanların benimsedikleri görüşler şunlardır:

- 1- İlke olarak ekonomik hayatta serbesti taraftarıdır.
- 2- Devlet rekabeti korumalı ve onu garanti altına almalıdır.
- 3- Devlet gelir dağılımı konusunda zayıflar lehine olmak üzere etkili olmalı ve sosyal adaleti gerçekleştiren diğer önlemleri almalıdır.
- 4- Klasiklerdeki doğal düzen yerine yasal düzen vardır. Ekonomik hayat hukuki ortam içinde cereyan eder.¹⁶³

A.G.Ü.'nün neoliberal politikaları kolaylıkla benimsemelerini kolaylaştıran iki etken vardır: bir kere bu ülkelerin büyük çoğunluğu 1970'lerin sonuna doğru aşırı bir borç yükü altına girmişlerdi. İktidardaki azınlıklar için acil sorun, günü kurtarmak, iktidarını korumak, muhalefeti bastırmaktı. Günü kurtarmakta alacaklılar cephesinden gelen taleplere karşı duyarlı olmaya bağlıydı. Neoliberal politikalar

¹⁵⁹ Amin, s. 154-155.

¹⁶⁰ Başkaya, s. 87.

¹⁶¹ Erdoğan, s. 193.

¹⁶² Başkaya, s. 36.

¹⁶³ Pekin, s. 250-251.

uygulama karşılığında borçlar erteleniyor, yeni krediler açılıyordu. İkinci etken de bu ülkelerdeki Batıcı azınlıkların bir egemen sınıf olarak sınıflarının bilincine varmış olmalarıdır. Söz konusu azınlıklar, sonuçları problemlili projenin peşinde koşmaktansa, sınıfsal çıkarlarının gerektirdiği yolda ilerlemeyi tercih ettiler ve kolaylıkla kalkınmacı retoriğin yerine neoliberal politikaları ikame ettiler.¹⁶⁴

Bir başka etkende, globalleşme olarak ün yapan ama aslında sermayenin uluslararasılaşması veya Ç.U.Ş.'un dünya ölçeğinde sağladıkları etkinlikle ilgiliydi. 1960'lı yıllardan başlayarak önemini ve ağırlığını artıran bu süreç 1980'lerin başında tüm dengeleri ve yapıları etkileyebilecek bir güce ulaşmıştı.

Ç.U.Ş.'un büyük bir güce ulaştığı koşullarda bu olgu sadece A.G.Ü.'de değil, sanayileşmiş ülkelerde de devletin yapısını ve işlevini sarsıcı sonuçlar doğuracaktı. Globalleşme süreci daha önceki dönemde ortaya çıkmış olan devletin konumunu da ciddi bir biçimde sarstı. Zaten güçsüz olan ve sağlam bir ekonomik temele dayanmayan A.G.Ü. devletleri, yeni dönemde Ç.U.Ş.'un yeni stratejisine uyum sağlamak, bu amaçla da laissez-faireci sloganlara sarılma tercihi yaptılar. Ç.U.Ş.'un görülmemiş bir etkinliğe ulaşması, ekonomiyi, ekonomik yarış ve ekonomik hedefleri kendi başına bir amaç haline getirdi. İleriye doğru bir kaçış süreci başladı. Artık her şey ekonominin hizmetine sunuluyor, toplumsal yaşamın ekonomi dışı hiçbir veçhesi önem taşıymıyordu. Herkes dünya pazarının dayattığı bedeli ödemek ya da yok olmak ikilemiyle karşı karşıya bırakılmıştı. Sanayileşmiş ülkelerde bile devletin ekonomi üzerindeki egemenliği aşınıırken, A.G.Ü.'deki durumu tahmin etmek zor değildi. Kapitalizm mantığı ile devletin mantığı arasındaki uyumsuzluk, devletin temelini aşındırıcı sonuçlar doğuruyordu.¹⁶⁵

Neo-liberal politikalar Ü.D.Ü.'ye önerilirken, şu temel tespitlerden hareket ediliyordu.

- Bir ülke ne kadar çok sayıda dışa açılırsa, büyüme oranı da o kadar yüksek ve kalıcı olur.
- Kaynakların optimal dağılımı ve verimli kullanımı ancak serbest rekabetçi pazarda olanaklıdır.

¹⁶⁴ Başkaya, s. 37.

¹⁶⁵ Başkaya, s.37-38.

- Devlet kaynakları israf eder, irrasyoneldir. Oysa bireyler rasyoneldir, bireylerin davranışlarına ve tercihlerine müdahale edilmediği serbestçe hareket edebildikleri durumdan kalkınma en yüksek düzeyde gerçekleşir.¹⁶⁶

Neoliberal politikaların, yoksullukla mücadele konusunda A.G.Ü. için ön plana çıkardığı en önemli unsur; dışa açık, piyasa ağırlıkla, emek yoğun büyüme olmuştur. Böylelikle yoksulların işgücü piyasalarından kaynaklanan fırsatlardan yararlanabilme olanaklarının artırılması, emek kalitelerini ve verimliliklerini yükseltmek amacıyla büyümenin sağlık ve eğitim harcamalarıyla desteklenmesi ve bu yolla da büyümeye ivme kazandırılması öngörülmektedir. Bu yaklaşımın uluslararası düzlemde bayraktarlığını yapan DB'nin yoksulluk stratejisi de, neoliberal politikaların orta ve uzun dönemde, ekonomik büyümeyi hızlandırarak yoksulluk içinde uygun bir çerçeve oluşturacağı beklentisine dayanmaktadır.¹⁶⁷

Neoliberal yaklaşımın son 20 yıl da A.G.Ü.'ye dayattığı politikaların aksine, mal ve finans piyasalarında korumacı politikaların etkili olduğu ve yabancı sermaye girişine önemli kısıtlamaların getirildiği bir dönem yaşanmıştır. Buna karşın bu ülkelere ilişkin neoliberal değerlendirmelerde, modelin bu unsuru yanında, hızlı büyüme öncesinde gerçekleştirilen toprak reformu ve devletin, özellikle eğitim alanında çok eskilere dayanan reform çabaları çoğu kez göz ardı edilmektedir. Öte yandan, bu ülkeler, yoksullukla mücadele başarısı açısından da bir gelişme modeli olarak ön plana çıkarılırken, bu sonuçların elde ediliş biçimi yeterince sorgulanmamakta, bu nedenle de çalışma saatleri ve koşulları, sendikalar ve diğer demokratik örgütler üzerindeki baskılar gibi, geniş yoksulluk tanımı açısından büyük olumsuzluklar içeren bir çok unsur değerlendirme dışında bırakılmaktadır.¹⁶⁸

Devletin ekonomideki rolünü küçültmeyi amaçlayan neoliberal politika, birçok A.G.Ü.'de gözlenen büyük kamu açıklarıyla karşılaştığında çözümü; vergi artışları yerine, kamu harcamalarının kısılmasında ve yeniden yapılandırılarak sağlık ve eğitim gibi alanlara kaydırılmasında aranmaktadır.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Başkaya, s. 122.

¹⁶⁷ Fikret Şenses, **Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk**, 2. baskı, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2001, s. 283.

¹⁶⁸ Şenses, s. 284.

¹⁶⁹ Şenses, s. 284.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; 1970’lerden itibaren A.G.Ü.’nün neoliberal politikaları benimsemesi onu G.Ü. seviyesine çıkarmamıştır. Dışa açılması, serbest piyasa ekonomisini benimsemesi, özel sektöre ağırlık vermesi, dışardan kredi yardım alması onu A.G.Ü. konumunda bırakmaktan başka bir işe yaramamıştır.

3. AZGELİŞMİŞ ÜLKELERİN DÜNYA EKSENİNDEKİ YERLERİ

3.1. Kuzey - Güney Diyaloğu

1945 yılında Doğu ile Batı arasında çizilen siyasal ve ideolojik eksen belirsizleşiyor. Bunun yerine Kuzey- Güney eksen, tıpkı 350 küsur yıl önce Vestfelya’nın yaptığı gibi dünyayı bölmek yolunda. Asıl çok merkezlilik Güney’de gerçekleşecek gibi görünüyor. Soğuk Savaş Sovyetlerin ve Amerikası ile Kuzey’in çıkarlarına aykırıydı. Barışseverliklerinden değil, bu yüzden ortadan kalktı. Bu ekonomik çıkara temelden dokunulmadığı sürece, Kuzey’in yeni kuralları Güney’de işlemeyecek. Güney’in barışı Kuzey’in öncelikler listesinin başında yer almıyor.¹⁷⁰

1950’lerin sonları ve 1960’ların başlarında eski sömürgelerin bağımsızlığına kavuşması ile A.G.Ü. sayısında hızlı bir artış olmuştur. Siyasi bağımsızlığın elde edilmesinden sonra bu ülkeler yoğun bir kalkınma çabasına giriştiler. Ancak A.G.Ü. yoğun bir kalkınma mevcut uluslararası düzeni, iktisadi kalkınmasına yardımcı olmadığı, aksine G.Ü. ile aralarındaki açığın daha da büyümesine neden olduğu gerekçesiyle eleştirmeye başlamıştır. Sanayileşmiş ülkeler daha çok dünyanın kuzey yarı küresinde A.G.Ü. ise güney yarı kürede bulundukları için bunların arasındaki tartışmalara Kuzey-Güney Diyaloğu adı verilir.¹⁷¹

Oysa bazı yazarlara göre; Kuzey- Güney ayrımı tamamen coğrafi bir anlam taşımamaktadır. Bu ayrımın temel eksenini devletler arasındaki sosyo-ekonomik gelişme düzeyi oluşturmaktadır. Kuzey-Güney diyaloğu, 1970’li yılların iki kutuplu sisteminde, o zamana kadar daha çok siyasi düzeyde sesini duyuran “Üçüncü Dünya’nın” (bağılantısızlar/ yeni bağımsızlığını kazanmış eski sömürgelerin) artık ekonomik düzeyde de bazı talepler öne sürmesiyle başlamıştır.

1970’li yıllarda gerçekten var olan Kuzey- Güney diyaloğu iki taraf arasında müzakere sürecinin başlatılması için Ü.D.Ü.’yü cesaretlendirmişse de, 1980’li

¹⁷⁰ Sander, s. 531.

¹⁷¹ Seyidoğlu, s. 573.

yıllarda baş gösteren uluslararası ekonomik kriz söz konusu diyalogu gölgelemiştir.¹⁷²

Güney ülkeleri, Kuzey’den ulusların egemen eşitliği, diğer ülkelerin içişlerine karışmama , ulusların kendi doğal kaynakları ve tüm ekonomik faaliyetleri üzerinde tam ve kalıcı hakimiyeti, uluslaştırma hakkı gibi ilkelerin gerçek anlamda hayata geçirilmesi, gelişmiş ve gelişen ülkeler arasındaki ticaretin gelişen ülkelerin durumunu düzeltecek şekilde düzenlenmesi, G.Ü.’den gelişen ülkelere kaynak aktarımının sağlanması, gelişen ülkelere bilim ve teknolojik gelişmenin sağlanması ve gelişen ülkeler arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi gibi taleplerde bulunmuşlardır.

Güney taleplerini elde edebilmek için bazı baskı araçlarına sahip olduğunu ileri sürmüştür. Bunlar; sahip oldukları doğal kaynaklar, geniş Pazar ve yatırım alanları, uluslararası sistemdeki üstünlükleridir. Fakat bu araçlar istenilen ölçüde etkili olmamıştır. Bunun sebepleri ise şunlardır:

- 1- Güney ülkeleri çoğu dış yardım veya ikame imkanı bulunmayan mallarla Kuzey’e bağımlıdır.
- 2- Bu ülkeler sürekli kendi aralarında sorun yaşamakta ve birlik sağlanamamaktadır.
- 3- Kuzey ülkeleri isterlerse tüm ekonomik fazlayı kendi pazarlarında eritebilirler.
- 4- Sermaye ihracını da büyük oranda gerçekleştirmektedirler.

Buna karşılık Kuzey’in bazı hammaddeleri açısından Güney’e önemli ölçüde ihtiyacı vardır. 1970’lerdeki petrol krizinden sonra, Kuzey ülkeleri tekrar aynı sıkıntıyı yaşamamak için tüketimi azaltma, ikame enerji kaynakları geliştirme gibi yollarla bağımlılığını azaltmaya çalıştılar.

Güney fakirdir. Güney dünya sisteminin bir parçasıdır ve azgelişmişliğini devamlı kılacaktır. Kuzey-Güney ilişkisinde monopolcü eğilimler fazladır. Kuzey-Güney arasındaki ticari ilişki eşitsiz değişimler anlamına geliyor. Güney’in ürettiği

¹⁷² Canbolat, s. 79.

ürünlerin fiyatları genelde düşerken, Kuzey'in ürettikleri ürünlerin fiyatları artma eğilimindedir. Ticaret hadleri G.Ü. lehine değişir.

Uluslararası ticarete girdiğimizde Güney üretimleri ithal tekniklere mahkumdur. Yabancı sermaye güneydeki dinamik endüstrilerin Kuzeye teslimatı anlamına geliyor.

-Kuzey piyasa ekonomisine dayalıdır. Güney ise ortaklaşa ticaret ve niteliklerden etkin bir şekilde yararlanamıyor. Güney marjda kalan ötekidir.

-Batı- Kuzey gelişmiş ülkelerden oluşur.

-Kuzey müzakere yaparak sonuca ulaşırlar. Konsensüs inşası ile sorunu çözüyorlar.

-Belli normlar üzerinde uzmanlaşmışlardır. (Kopenhag kriterleri, insan hakları)

-Kuzey-Güney ilişkisinde Güney, Kuzey'de sesini yeterince duyuramamaktadır. Kuzey- Kuzey ilişkisi ortak çıkara dayanır. Herkes kazanç sağlar.

-Güney dünya sisteminde daha marjda kalan bir durumdadır.

-Güney'in Kuzey'e nasıl bakacağını gerçekte Kuzey belirlemiştir.

A.G.Ü. ile G.Ü. arasında yapılan ihracat %23, G.Ü. arasında yapılan ihracat % 80'lerdedir. Bu yüzden Kuzey; Güney'i sömürü aracı olarak kullanmaktadır. Soğuk Savaş sonrasındaki küreselleşme tezi ve uygulanması gelişmekte olan ülkelerin ve A.G.Ü.'nün, G.Ü.'ye mekanik ve kimyasal olarak bağlanmasını öngörür. Üçüncü Dünya devletleri uluslararası toplantılarda alınan kararlarda daha çok ağırlık kazanmak ister. Kararların oy çokluğu ile ve devlet başına bir oy hesabıyla alındığı uluslararası örgütleri tercih ediyorlar. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) pazar konumlarına fazlası ile uyan bir kurum sayıldığı için ve bir denge sağlamak üzere 1964 yılında UNCTAD kuruldu.

A.G.Frank, Kuzey'de kapitalist gelişimin gerçekleşmesini, bu bölgede bağımsız küçük üretici egemenliğin ve baştan itibaren İngiltere'nin bir alt monopoli (sub-metropolis) oluşuyla açıklıyor. Bağımsız küçük üretici egemenliğinin varlığı

demek, anti sanayici kalkınma karşıtı bir oligarşinin mevcut olmaması demektir. Bu durum, Kuzey burjuvazisinin milli ve kalkıncı bir politika uygulamasının yolunu açmıştır. Öte yandan İngiltere'nin bir alt metropolü olması İngiltere'dekine benzer bir gelişme için uygun koşullar yaratmıştır.¹⁷³

Küreselleşme Kuzey-Güney ilişkilerinde kısmi bir dengeleyici etkisi ile olumlu rol oynamıştır. Örneğin BM Kalkınma Programı rakamlarına göre; son yıllarda dünyadaki fakirlerin oranı azalmaktadır.¹⁷⁴ Yapısalcı tezler ise; uluslararası sistemin fakirlik ürettiğini, dış ticaret açığını artırdığını ve dış ticarete eşitsizlik olduğunu ileri sürmektedirler.

Önde gelen devletler, piyasa güçleri üzerindeki denetimlerini kaybetmemek için çaba sarf ediyorlar. Asıl amacı “karşılıklı bağımlılığı idare”. Dünya ekonomisinin, kuzeydeki açık tenli azınlıklar tarafından yönetildiğini ifade eden Gelişmiş 7 Ülke (G-7 Grubu) buna örnektir. Bir başka örnek olarak GATT verilebilir. Buradaki amaç; artan korumacı baskılar karşısında ticaret hacmini genişletmeyi kolaylaştırmaktır. Parasal bütünleşmeyi gerçekleştirecek olan “EURO Ülkesi” oluşturmakta bir diğer tepki ve uyum yönelimidir.¹⁷⁵

Güney komisyonu; Kuzey-Güney ilişkiler hakkındaki raporunda, mevcut küresel siyasi iktisadın hoş görülme-yen yapısından bahseder. Küresel seviyede suçlanan ve Güney Afrika'da reddedilen apartheid, meşru bir dünya düzeninin temeli olarak, hem güçlerin dış politikasının merkezi bir prensibi hem de Güney'e askeri müdahalelerin dayanağı olarak görülmektedir. Küresel apartheid, Kuzey-Güney bölünmesinin üstesinden gelinmesi için çok daha ciddi adımlar atılmasının ivediliğini hatırlatan bir uyarı, aynı zamanda tahrik edici bir eleştiri unsurudur.¹⁷⁶

İnsanlığın 4/5'ini temsil eden dünyanın geri kalan bölümünde (Üçüncü Dünya veya G.O.Ü. veya Güney Ülkeleri), üretimi ve üretkenliği düşük, gıda ve sağlık maddelerinde önemli yoklukların çekildiği ve nüfusun patladığı ülkeler yer alır. Yıllık nüfus artışı genellikle % 2-3 civarında yer alır.

¹⁷³ Başkaya, s. 77.

¹⁷⁴ Richard Falk, **Yırtıcı Küreselleşme**, İstanbul: Boyner Holding Yayınları, 2001, s. 96-101.

¹⁷⁵ Falk, s.77-80.

¹⁷⁶ Falk, s. 78.

Kuzey-Güney ilişkisinin ne anlama geldiği; uluslararası ekonomi politiği açısından da önemli ve çok ilginç bir problemdir. Kuzeyi göreceli olarak zenginlikleri artan ve ilk gelişmişlik gösteren endüstrileşmiş ülkeler Kuzey yapmıştır. Ama Kuzey'in Güney'le olan bir irtibatı vardır. Güney'e hammadde açısından bağımlıdır. Bu hammaddedeki sürekliliği sağlayarak Güney ülkeleri de kapitalizm krizinden kurtulabilir. Güney ise daha fakirlerin oluşumudur. Güney dünyanın daha az endüstrileşmiş ülkelerinin yer aldığı ve birçoğunun Kuzeyin eski sömürgelerinin yer aldığı uluslar oluşturur. Böylece Kuzey- Güney ilişkisi uluslararası ekonomi politiği açısından; zengin-fakir ile güç, statü, etki açısından farklılıkları gittikçe artan bir durum olmaktadır. Uluslararası ekonomi politiğinin en önemli problemi; Güney'in daha A.G.Ü. ile Kuzey'in endüstrileşmiş ülkeleri arasında var olan gerilimdir. Bu gerilimin temel kaynağı; gelişmişlik ikilemine dayanır. 20. yy.'da G.O.Ü.'de yaşayan dünya halkının ezici çoğunluğu, ekonomik zenginlik türü bakımından deneyimli değillerdi ama, G.Ü. insanının büyük bir bölümü bu deneyime sahipti.¹⁷⁷ Kapitalizmde hem kitlesel üretim, hem kitlesel tüketim vardır. O nedenle üretin ve tüketimde dengesizlik olamaz. Kuzey'de yatırım yapmak, Güney'de yatırım yapmaktan daha kazançlıdır.

Savaş düşünürü Thomas Schelling “doğum halindeki bir dünya devletini” devlet seviyesindeki hangi otorite modeline benzeyeceği sorusundan hareketle, *keskin bir Kuzey-Güney ayrımına, ırk ve yoksulluk arasındaki ilişkisine, Kuzey'in karşı konulmaz gücüne ve nükleer gücün apartheid rejimine etkisine varır* şeklinde bir açıklamada bulunuyor.¹⁷⁸

Doğu ile Batı arasında on yıllarca süren karşılaşma, hem ideolojik ayrılık hem de silahlanma yarışı, hem liderlerin hem de yurttaşların siyasi tasavvurlarını şu bir dizi temel gelişmeden saptırdı. Sermaye, iletişim, popüler kültürün küreselleşmesi, ortak küresel zenginliklerin tahribi, ağır demografik baskının çifte tehdidi. Kuzey'in daha zengin ülkelerindeki sürdürülemez, yüksek enerjiye dayanan hayat tarzları ve Güney'in daha fakir ülkelerindeki nüfus artışı ve son olarak, laikliğin (akıl-bilim-ilerleme-maddiyatçı değerler- devletçi sadakat) siyasi kimliğin hakim kaynağı

¹⁷⁷ Balaam ve Veseth, s. 309.

¹⁷⁸ Falk, s. 45.

olmada din ve etnik kökeni aşip onların yerini almadaki başarısızlığı uçurumu büyötmüştür.¹⁷⁹

3.2. Merkez – Çevre Çatışması

Az gelişmişlik kuramcılar, Marksist görüşe dayanarak, ekonomik farklılıkları başka bir ölçüte göre incelerler. “**Merkez**” ölkelerle (sanayileşmiş ölkeler), “**Çevre**” ölkelerini (Üçüncü Dünya) karşı karşıya koyarlar. Onlara göre merkez ölkeler çevre ölkelerini sömürmüş ve onların ekonomilerinin gelişmesine yalnızca kendi ekonomileri ile bağdaştığı ölçüde izin vermiştir. Bu analiz Kuzey -Güney ayrımına dayanan görüşü yakındır. Merkez-çevre bağımlılık teorilerine göre uluslararası sistem, gelişmiş, güçlü ve belirleyici bir “merkez” ile buna bağımlı bir “çevre” arasındaki ilişkilerden oluşan bütöncöl bir “dünya sistemi” zemininde incelenmelidir.

Merkez ve çevre kavramları genel olarak sermayenin yayılmasıyla ilgilidir. Bu kavramlar emperyalist ölkeler ve sömürge veya yarı bağımlı ölkeler terimlerinin incelmış eşanlamlıları değildir. Bu kavramlar başından beri ne Batı merkezli ne de ekonomist olan bir kapitalizm kavrayışına sahip bulunan için vazgeçilmez önemdedir.¹⁸⁰

Emperyalist sistem eşitsiz gelişmeyi ağırlaştırmaya şiddetlendirmeye eğilimlidir. Merkezdeki toplumsal kuruluş kapitalist üretim tarzına eşitlenmeye yüz tutar; geri sektörler saf dışı bırakılır. Bu tasfiye ilerledikçe sosyal demokrat ittifak güç toplar. Öte yandan, çevrede biçimsel boyun eğdirme o ana kadar bağımsız olan dolayısıyla üretici güçlerin gelişme üzerine dar sınırlar koyan sektörlere yayılır.¹⁸¹

Çevre; teknoloji, finans, kültürel öğeler açısından merkeze muhtaç ya da etkisine açıktır. Artık dünya çapında etkenliği olan kurumlar açısından da güçlü değiller, kendi aralarında örgütlenemiyorlar. Ayrıca kendi içlerinde toplumsal sorunlar yaşıyorlar. Temel sorun nüfus artışıdır. Diğer taraftan yani merkez ölkelerinde de nüfus artışı olmamasının olumsuzluklarından bahsedilmektedir. Sonuçta iki taraf ağırlıklı olarak birbirlerini karşılamıyor. Merkez tarafı ağır basıyor.

¹⁷⁹ Falk, s.98-101.

¹⁸⁰ Amin, s. 150.

¹⁸¹ Amin, s. 151.

Çünkü güçlü ulus devletler ve onun yönettiği IMF, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), DB gibi kuruluşlar var.¹⁸²

Çevrede birbirinden çok farklı ülkeler var. Çok fakir ve sadece hammadde üreticisi ve satıcısı olan Kıta Afrika'sı, Hind alt kıtasındaki ülkeler, çağ atlayan Japonya çevresindeki 1.kuşak Asya kaplanları (Tayvan, Güney Kore, Singapur, Hong Kong) 1997 krizinden çok etkilenen 2. kuşak Asya kaplanları (Endonezya, Malezya, Tayland) büyüme potansiyeli olan ama çeşitli sorunlar yaşayan ülkeler (Arjantin, Brezilya, Meksika, eski Sovyet Cumhuriyetleri) Avrupa Birliği'ne (AB) aday durumda olan Doğu Avrupa ülkeleri gibi. Ortak yönleri merkezin dışında ve merkeze bağımlı olmak, güçsüz oldukları anda merkeze tabi olmak durumunda olmalarıdır.¹⁸³

Bugün GATT- Ur'un ortaya çıkardığı yeni bir düzen var. Bu düzende çevrenin kendi ekonomi politikasını geliştirme gibi bir lüksü kalmamıştır. Çevre ülkelerinin ekonomi politikaları, merkez tarafından, merkezin sermayesi açısından karlı yatırım alanına dönüştürebilme ve hızla büyüyen dış borçların ödenmesini garantileme amaçlarıyla oluşturulmaktadır. Merkez bu politikalarını IMF, DB, DTÖ gibi kurumlarla dayatmaktadır.¹⁸⁴

Merkezin içinde ABD'nin üstünlüğüne açıkça muhalefet eden bir ülke var: Fransa. Almanya ile işbirliği halinde AB'yi de seferber ederek buna karşı koymaya çalışıyor.

Almanya henüz ABD üstünlüğüne açıkça muhalefet etmiyor. AB bütünleştğinde ve Almanya, AB'nin önderliğini üstlendiğinde, AB'den Fransa'nın da desteklediği güçlü bir muhalefet geleceği kesin gibi. Bu muhalefet düzenin değiştirilmesi değil, ABD'nin gücünü paylaşma yolunda olacaktır.¹⁸⁵

1990'ların başında merkez yeniden durgunluğu girdi. 1987'de Newyork borsası, 1990'da da Tokyo borsası çöktü. Bu durgunluk dönemi önemli olaylarla sona erdi. Önce Berlin duvarı yıkıldı, sonra 1991'de SSCB dağıldı. Eski komünist

¹⁸² Gülten Kazgan, **Küreselleşme ve Ulus Devlet**, 2. baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002, s. 82-87.

¹⁸³ Kazgan, s. 76- 79.

¹⁸⁴ Kazgan, s. 113-115.

¹⁸⁵ Kazgan, s. 55.

Ülkelerin merkezin danışmanları ve finans kurumlarının etkisi ile küreselleşmeye açılması çok olumlu bir gelişme olabilirdi. Fakat alt yapıları piyasa ekonomisi yetersiz olduğu için beklenen işlevi tam yerine getiremediler. Yine de eski Sovyet Bloku lkeleri gibi geniş bir alan doların dolaşımına ve merkezin ihracatına, doğrudan ve dolaylı yatırımlarına açılmış oldu. Ayrıca Rusya ve Orta Asya da doğal kaynakların işletilmesi ve araştırılmasında merkez devreye girebilirdi.¹⁸⁶

Dünya ekonomik yapısında hiyerarşik bir sıralamayla gelişmiş, sanayileşmiş ve artık bilgi çağına geçen merkez, gelişmekte olan evre ülkeleri, çevreden kopup merkeze aday olabilecek ülkeler olmak üzere üçlü bir ayırım vardır. Merkezinde  ayağı olduğunu görüyoruz; ABD, AB ve Japonya.¹⁸⁷

Soğuk Savaş sonrası başkan Bush her ne kadar “yeni bir dünya düzeninden söz ediyorsa da burada yeni sözcüğüne bir çekince koymak gereklidir. Çünkü; merkez, yarı evre, evre ilişkilerinde bir değişiklik yaşanmamıştır. Yeni denilen şey, eski eşit olmayan ilişkilerin devamından başka bir şey değildir. Yani sistemin mantığı değişmemiştir. Merkezdeki devletlerin hiç biri, yarı evre ülke konumuna düşmedikleri gibi, yarı çevreden hiçbir ülkede merkez konumuna yükselmemiştir.¹⁸⁸

Bir yandan Latin Amerika’da milliyetçi radikal akımlardan esinlenen iktisatçıların (R.Prebich, Celso Furtado) te yandan 20.yy.ın başlarındaki emperyalizm kuramlarından ve iktisat tarihinin belli bulgularından yola çıkan yeni Marksist yazarların (Paul Baran, Andre Gunder Frank, Immanuel Wallerstein) birleştiği bir başka yorum, azgelişmişliği kapitalist dünya sisteminin oluşumuna ve işleyişine bağlar. Bu sistem niteliği gereği asimetrik bir yapıya dayanır. Merkez ve çevreden oluşan bir hiyerarşi üzerine kurulur. Sistemin gelişmiş merkezi ile azgelişmiş çevresi arasında eşitsiz bir işbölümü oluşmuştur ve sermaye hareketleri, teknoloji, uluslararası para sistemi gibi tüm yaşamsal öğelerde çevrenin merkeze bağımlılığı söz konusudur. Bu yapı çevreden merkeze kaynak (artık) aktarılmasına yol açar ve dolayısı ile göreli yoksulluğu ve azgelişmişliği sürekli kılar. Bir başka deyişle sistemin bir kutbundaki azgelişmişlik öteki kutbundaki gelişmişlikten doğar. Bu yazarlara göre, evre ülkelerinin bağımsız bir gelişme ve sanayileşme izgisi

¹⁸⁶ Kazgan, s. 107-109.

¹⁸⁷ Kazgan, s. 47- 53.

¹⁸⁸ Erol Kurubaş, “ Soğuk Savaş’ın Sonu Amerikan İmparatorluğunun Sonu Mu?” **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Sayı 2, Gz Dönemi, 1997, s. 331.

izleyebildiği zaman aralıkları, kapitalist dünya sistemi ile bağların zayıfladığı, büyük bunalım ve dünya savaşları gibi dönemlerdir. Bu çözümlemeler, politika düzleminde, içe dönük, korumacı, ithal ikameci sanayileşme stratejilerine ve çağdaş bunalım koşullarında kapitalist merkezlerle bağları koparma önerilerine yol açar.

Frank ve bağımlılık tezleri, klasik Marksist gelenekten farklı olarak, kapitalist yayılmanın azgelişmiş denilen ülkelerde kapitalist gelişmeye uygun koşulları yaratmak bir yana, bu ülkelerde sadece kapitalist az gelişmenin koşullarını yarattığını öne sürüyor. Bu öyle bir yayılmadır ki, merkezde kapitalist gelişmeye uygun koşullar yaratırken, çevrede bu tür koşulların oluşmasını engelliyor.¹⁸⁹

Frank'ta Baran gibi sorunun çözümünü kapitalist dünya sistemi dışında aranması gerektiğini ileri sürüyor. Fakat bağımlılık tezlerinin asıl değeri ilk defa Batı'da üretilen tezleri bir köle sadakati ile ithal etmenin ötesine geçmenin başlangıcı olması, A.Ü.'nün iktisatçıların özgüvenlerinin artmasıdır.¹⁹⁰

Frank'a göre, merkeze, metropollere olan bağımlılık kalkınmaya engeldir. Kriz, savaş vb. gibi metropollere bağların zayıfladığı, gevşediği durumlarda kalkınmanın ivme kazandığını ileri sürüyor. Öte yandan devletin kalkınma sürecinde, merkezin bir öneme sahip olduğunu, anahtar bir rol oynayabileceğini ileri sürüyor.¹⁹¹

Günümüz dünyası ile 1960-1970'lerin merkezi ile çevresini karşılaştıracak olursak;

-Komünizm tehdidi ortadan kalkmıştır. Artık merkezin siyasal açıdan G.O.Ü.'ye ihtiyacı yoktur.

-Teknolojik gelişmelerle çevreden sağlana hammaddelerin ikamesi bulunmuştur.

-Robot teknoloji sayesinde vasıfsız işçiye gerek kalmamıştır.

-KBMG düşük olduğu için çevre pazar olarakta yeterli görülmemektedir.

¹⁸⁹ Başkaya, s. 76.

¹⁹⁰ Başkaya, s. 78.

¹⁹¹ Başkaya, s. 77.

Dolayısıyla günümüzde 1970’li yılların göreceli demokratik havası kaybolmuş, merkez-çevre ilişkisi kredi kurumları (IMF-DB) yoluyla merkezin çevreye taleplerini kabul ettirmesi şekline dönüşmüştür.¹⁹²

Merkez- çevre veya “perifer kapitalizm” boyutlu teorik yaklaşımların eleştirisinde; Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen (YUED), mevcut dünya sistemindeki; eşitsizlik, işbölümü ile zayıflatılan Ü.D.Ü. tarafından “yeni elbise giydirilmiş eski düzen” olarak tanımlanıyor. Hatta bazen gözlemciler, köprü başı diye nitelenen Üçüncü Dünya’nın güç ve çıkar sahipleri seçkinlerini bu durumdan sorumlu tutuyorlar.¹⁹³

3.3. Yoksul – Zengin Yakıştırması

Günümüz dünyasının, bilhassa İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıkan en mühim meselelerden biri de ekonomik meselelerdir. Bunun neticesi olarak, bugünkü uluslararası münasebetlerde ekonomik faktör büyük bir ağırlığa sahip bulunmaktadır. Zengin ve fakir ülkelerde, iktisaden geri kalmış, gelişme halinde olan ülkelerle gelişmiş ülkeler arasındaki farklılıkları ekonomik ve ticari münasebetler ve ekonomik yardım münasebetleri yoluyla ortadan kaldırmak, bugünkü uluslararası münasebetlerin temel meselelerinden birini teşkil etmektedir.¹⁹⁴

20.yy dünyasının bir yanda hızlı ekonomik ve sosyal gelişim gösteren sanayi toplumları ile; diğer yanda açlık, bilgisizlik ve kaynak yetersizliği içindeki A.G.Ü. toplumlarından oluştuğu artık çok net bir biçimde görülmektedir. Bu çelişkili yapının doğal sonucu olarak uluslararası güç dengeleri her zaman az gelişmişlerin aleyhine gelişmiştir.¹⁹⁵

Peki neden kimileri zengin kimileri yoksul?

Batı merkezli yaklaşıma göre; o ülkeler yoksuldur, zira doğal çevreleri fakirdir, gibi bir kabulden hareket ediyordu. Oysa bugün yoksul ülkeler arasında; Japonya’dan çok zengin doğal kaynağa sahip olan ülkeler var.¹⁹⁶

¹⁹² Kazgan, s. 80-82.

¹⁹³ Canbolat, s. 78.

¹⁹⁴ Armaoğlu, 20. Yüz Yıl Siyasi Tarihi, I-II. Cilt, s. 422.

¹⁹⁵ Minibaş, s. 15.

¹⁹⁶ Başkaya, s.44-45.

Tittytainment; zengin dünyada birileri parayı götürürken, halka sus payı olarak ödül, çekiliş sonucu hediye, para verilmesidir. Çizilen yeni taslak şudur: zengin ülkelerin anmaya değer bir orta sınıfı kalmayacak. Tittytainment ise dünyadaki gergin nüfus; ancak insanı düşünceden uzak tutan eğlenceler ve yeterli beslenme ile denetim altına alınabilir düşüncesi demektir.¹⁹⁷

Global ülkelerin iç kaleleri olan G.O.Ü. üstün ve ileri teknoloji ürünü olarak dünyayı çevreliyor. Buna karşılık dünyanın büyük bir bölümü, hem de milyonlarca insanın yardıma muhtaç yaşadığı, megapoller açısından zengin, lümpen bir gezegene dönüşüyor. Her ülke sadece arka bahçesi ile uğraşıyor. 358 milyarder nerede ise dünya nüfusunun yarısı olan 2,5 milyar insan kadar zengin, zengin ülkelerin yaptığı yardımlardan sadece belirli ülkeler yararlanabiliyor. Zira ülkelerin gelişmeleri için yapılan yardımlarda azalıyor. Güney, Kuzey, Üçüncü Dünya, kurtuluş, gelişme; bütün bu kavramlar artık hiçbir şey ifade etmiyor.¹⁹⁸

Her şeyin katı kurallar etrafında yönetildiği 1995 “*global ekonomide teknoloji ve iş*” konulu tartışmada dünya liderleri, geleceği bir rakam çiftine ve bir kavrama indirgerler “20’ye karşı 80” ve “tittytainment”. 20’ye karşı 80; çalışabilir durumdaki nüfusun % 20’sinin gelecek yüzyılda dünya ekonomisini canlı tutmasına yeteceği düşünüşüdür. Bu %20 tüm ürünleri üretmeye ve yüksek nitelik gerektiren işler yapmaya yeter.¹⁹⁹

Dünyanın yoksul ülkeler ve zengin ülkeler olarak ikiye ayrılması çağdaş dünyanın en önemli olgularından biridir. Beş milyarı aşkın dünya nüfusunun % 75’i A.G.Ü.’de yaşar. Latin Amerika’ya (Arjantin dışında), bütün Afrika ve Asya’ya (Japonya dışında) dağılan yaklaşık 120 devlet.

Dünyanın sanayileşmiş ve belirli bir zenginliğe sahip ülkeleri ile yoksul ülkeler olarak ikiye ayrılması dünya ülkelerinin ilk ayrım çizgisini oluşturur. Dünya nüfusunun %20’sini (1992) temsil eden 40 kadar ülke, üretimin % 80’ini elinde tutar. ABD ve Kanada, Avrupa ülkeleri ve Rusya, Japonya, Avustralya, Yeni Zelanda bütün bu ülkeler az veya çok erken bir tarihte sanayi devriminden etkilenmişler ve halkları eşit yaşama koşullarından yararlanır. Sanayileşme ile birlikte gerçekleşen

¹⁹⁷ Martin, Schuman, s. 36-39.

¹⁹⁸ Martin, Schuman, s. 44-52.

¹⁹⁹ Martin, Schuman , s. 36-39.

kentleşme sonucu nüfusun % 60'ından fazlası kentlerde yaşar kentlilere yüksek denilebilecek bir refah düzeyi sağlanmıştır. Büyüme hızı özellikle 75-80 yıllarından beri düşüş göstermektedir. Ancak yaşam koşullarının eşitliği, tek biçim olarak algılanmamalıdır. Bu zengin ülkelerin veya Kuzey ülkelerinin arasında önemli farklarda vardır. Kişi başına düşen GSMH İsviçre'de Polonya'dakinden yaklaşık 14 (1991) kat fazladır.²⁰⁰

Küreselleşmenin zengin ülkelerle fakir ülkeler arasında gittikçe büyüyen bir uçurum yaratması A.G.Ü.'de artan sayıda insanı korkunç sayıda bir yoksulluğa itmektedir. Artan sayıda insanı korkunç sayıda bir yoksulluğa itiyor ve iki dolardan daha az bir parayla geçinmek zorunda bırakıyor. 20.yy.'ın ikinci yarısında defalarca tekrar edilen yoksulluğu azaltma vaatlerine karşın, yoksul olarak yaşayan insanların gerçek sayısı neredeyse 100 milyon arttı. Bu gerçekleştiğinde dünyanın toplam geliri % 2.5 arttı.²⁰¹

Büyük ölçüde kabul edilmiştir ki; birkaç ülke sakinleri diğer ülke sakinlerinden çok daha iyi materyallere sahiptirler. Bu görüşü destekleyen kanıtlar da vardır. Son birkaç on yılda zengin ve yoksul ülkeler arasındaki yaşam standartlarındaki uçurum iyice genişlemiştir. Gelecekte bu uçurumun azaltılacağına dair anlaşmalar vardır. Oysa hiç kimse bu uçurumun azaltılacağına katılmamaktadır. Bu mümkün olsa bile buna engeller vardır. Güçlü bir dünya için benimsenmiş hayat tarzı ve yaşam koşulları vardır. Batı Avrupa veya SSCB, zengin ülkelerin farklılıkları hala çok fazladır.²⁰² Zengin ve yoksul ülkeler arasındaki birinci ve üçüncü (ve ikinci) dünyalar arasındaki farklılıklar aslında hiç azalmamaktadır. Aradaki farklılıkların artması hiç durmamaktadır.

²⁰¹ Çelik, s. 1.

²⁰² Cole, s. 67.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ VE AZGELİŞMİŞ ÜLKELER

1. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE AZGELİŞMİŞ ÜLKELERİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

1.1. Soğuk Savaş Ortamına Genel Bir Bakış

Avrupa'nın bir güç merkezi olarak dünya politikası sahnesinden çekilmesinden sonra dünya en az yirmi yıl ABD ve SSCB'nin çevresinde “iki kutuplu” bir nitelik kazanmıştır. 1970'lere kadar uluslararası ilişkilerin tarihi, iki karşıt ideolojiye bağlanmış ABD ve SSCB'nin yeryüzünde etki kurmak için gösterdikleri çabaların bir öyküsü olarak nitelendirilebilir. Savaştan her bakımdan yıkık çıkan Avrupa devletleri bu iki süper devletin çevresinde kümelenmişlerdir. Böylece ortaya iki kutuplu bir denge çıkmıştır. Soğuk Savaş diye kısaltılarak anlatılan bu yeni durum etkisini yirmi yıl kadar sürdürmüştür.²⁰³

Soğuk Savaş İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, savaştan galip çıkmış iki büyük devlet (ABD ve SSCB) ve bu devletlerin çevresinde kümelenmiş küçük devletler arasındaki anlaşmazlık ve çatışmanın, doğrudan birbirlerine karşı silah kullanmadan sürdürüldüğü, belirli tarihsel döneme verilen addır.²⁰⁴ Ancak uluslararası ilişkiler uzmanları farklı tanımlamalar getirmişlerdir. Örneğin bir tanıma göre; “*Soğuk Savaş iki blok arasındaki ilişkilerde, blokların ve üyelerin davranışlarını denetlemeye yönelik, taraflarca benimsenmiş kuralların bulunmadığı ve ilişkilerde tamamen güce dayanan davranışların başat olduğu bir dönemdir.*”²⁰⁵ John Hopkins Üniversitesi uluslararası ilişkiler profesörü Micheal Maldolbaum “*Soğuk Savaş'ın bir spor olarak sumo güreşine benzetilebileceğini belirtiyor: ringe çıkmış iki şişman adam bir takım törensel hareketler yapıyor, ayaklarını yere vuruyor ama gerçekte birbirleriyle çok az temas ediyorlar. Karşılaşmanın sonuna doğru kısa bir itişme oluyor ve ringden atılan taraf yenik sayılıyor ama kimse zarar*

²⁰³ Sander, s. 181.

²⁰⁴ 10 Şubat 1947 tarihinde imzalanan Paris Barış Konferansında ele alınan konulara bakış açıları ile ilk kez Doğu İle Batı blokları kesin çizgileri ile ortaya çıkmıştır. Beyaz Rusya, Ukrayna, Çekoslovakya, Yugoslavya, Polonya, Bulgaristan ve Macaristan SSCB'nin, geriye kalan Avrupa devletlerinin çoğunluğu ise ABD'nin çevresinde kümelenmişlerdir. (Sander, s. 182)

²⁰⁵ Sander, s. 202.

görmüyor.”²⁰⁶ Soğuk Savaş da bir savaştır. Soğuk Savaşta düşman hem açık, hem de gizlidir. Bu savaş türü, Clausewitz’in **Savaş Üzerine**’de tanımlamaya çalıştığı savaştan çok daha geniş bir anlama, uygulama sahasına, teorik olarak da formüle edilme zorluğuna sahiptir.²⁰⁷ **Savaş Üzerine**’de yer alan savaş tanımında hem taraf sayısı bakımından çok sayıda taraf vardır hem de savaşın etkisini gösterdiği alan bakımından daha geniş bir yerde yaşanmaktadır. Ayrıca Soğuk Savaşta taraflar tamamen silahlı çatışmaya girmemekte sadece silah kapasitesi ve kullanım becerisi bakımından kıyasıya yarışmaktadırlar. Her iki tarafta karşı tarafın sahip olduğu potansiyel gücü bilmekte ve o duruma göre kendilerini her an hazır bir durumda bulundurmaktadırlar. Yani her an savaş çıkmış olsa iki tarafta gerek donanım gerek insan gücü bakımından bir sıcak savaşa hazırdırlar.

Soğuk Savaş aynı zamanda, ülkeler arasında anlaşma kuralları yaratılmasına ve ilişkilerin bir düzen içinde gücün sınırlanarak yürütülmesine olanak sağlayacak temel yöntem olan diplomasinin²⁰⁸, iki blok arasında hemen hemen ortadan kalktığı bir dönem olmuştur. Kuralları oluşturacak ve işletecek olan diplomasi yerini güç ilişkilerine bırakmıştır. Gerçi karşıt blok üyeleri arasında diplomatik ilişkiler vardı ve her iki blok üyelerinin karşı tarafta diplomatları bulunuyordu ama diplomasi yöntem olarak gerçek işlevini yitirmişti. Soğuk Savaş henüz düzeni kurulamamış savaş sonrası Avrupa’nın karışıklık ortamının bir ürünü durumundaydı. İşte bloklar arasındaki bu güç ilişkisi ve karışıklık ortamı, İkinci Dünya Savaşı sonrası döneminin ilk yirmi yılının temel özeliğidir.²⁰⁹

Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu dengesi yeni karşılaşılan bir olgu değildir. 18.yy.’da İngiltere- Fransa, 1890-1914 yılları arasında üçlü ittifak ile üçlü itilaf ve 1945-90 arasında ABD ile SSCB arasında olagelmıştır.²¹⁰ Soğuk Savaş ağır ekonomik maliyetlere, yıkım ve pek çok kayıplara, hatta sosyalist toprakların genişlemesi gibi metropollerce kontrol edilemeyen sonuçlara neden olan savaşlardan

²⁰⁶ Thomas Friedman, **Küreselleşmenin Geleceği**, İstanbul: Boyner Holding Yayınları, 2000, s. 106.

²⁰⁷ <http://www.inadina.com/inadeski/sayi90/yazi7/htm>. (erişim tarihi:03.04.2005).

²⁰⁸ Dar anlamda diplomasi, hükümetlerin resmi temsilcileri olan diplomatlar arasında gerçekleştirdikleri bir karşılıklı haberleşme ve/veya görüşmeler sürecine işaret ederken; geniş anlamda diplomasi, bir ülkenin dış politikasında kullanılan çeşitli etkileme yöntem ve tekniklerini ifade etmektedir. (Sönmezoğlu, s. 218).

²⁰⁹ Sander, s. 202.

²¹⁰ Sander, s. 182.

kapitalist-emperyalist dünyanın çıkardığı yeni savaş anlayışıdır.²¹¹ İki kutupluluk kavramı eskiye dayanırken, Soğuk Savaş İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bir kavram olmuştur.

Soğuk Savaş, adından anlaşıldığı gibi iki süper güç ve bunların etrafındaki bloklar açısından bir görelî barış ve istikrar sürecini ifade eder. Taraflar arasında sıcak çatışmalar, birkaç istisnai durumda bunun eşiğine gelinmiş olsa da gerçekte söz konusu olmamıştır. Bu dönemin, iki kutuplu sistemin, özellikle iki süper devletin elindeki çekirdekli silahların caydırıcı gücü sayesinde, istikrarlı bir sistem olduğu ve o bakımdan savaş tehlikesini azalttığı düşünülür. Soğuk Savaş döneminde sıcak çatışmalardan muafiyet, esas olarak büyük güçlerin doğrudan kapışması bakımından söz konusudur. Sıcak çatışma yok değildi. Bu tür çatışmalar blokların eteklerindeki az gelişmiş dünyada gerçekleşmiştir. Soğuk Savaş dönemi A.G.Ü.'de sıcak çatışmaların hakim olduğu bir dönemde olmuştur.²¹² Üstelik iki kutuplu sistemde iki süper devletin, hem kendi blokları içinde hem de dışında, düzenleyici ve denetleyici güçleri vardı. Birbirleriyle çekirdekli silahların konuşacağı bir savaşta karşı karşıya gelmemek için bu gücü barışın korunmasından yana kullanıyorlardı. Hatta bu konuda zaman zaman birbirleriyle işbirliği bile yapıyorlardı. Amerikan siyaset bilimcilerinden Jack Snyder'e göre *"eğer iki süper devletin bu düzenleyici ve denetleyici gücü olmasaydı, çok kutuplu bir Avrupa'da iki dünya savaşı çıkaran nedenler ve süreçler aynen ortaya çıkardı."*²¹³

Her şeyden önce bu dönemde sayısız sömürge ülke bağımsızlık savaşları vererek sömürge statüsünden kurtulmuşlardır. Bu muazzam anti-sömürgecilik dalgasının sonucunda 1944'te sadece 56 olan devlet sayısı bugün 200'ü bulmuştur.²¹⁴

Soğuk Savaş dönemini şekillendiren faktörler arasında şunlar da sayabiliriz. Öncelikle İkinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan ve etkisini uzun süre devam ettiren uluslararası politikanın yapısı çok değişmiştir. Savaştan sonra dünya politikasına iki yeni kuvvet adı verilen ABD ile SSCB hakim olmuştur. Yani İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası politikanın yapısı değişmiş ve ikili bir yapı ortaya çıkmıştır.

²¹¹ <http://www.inadina.com/inadeski/sayi90/yazi7/htm>. (erişim tarihi:03.04.2005).

²¹² www.avrasya.tr.org/eanaliz. (erişim tarihi: 09.04.2005)

²¹³ Şen, Ülman, s. 36.

²¹⁴ www.avrasya.tr.org/eanaliz. (erişim tarihi: 09.04.2005).

İkinci olarak Sovyet Rusya'nın sivrilmesiyle ilk kez uluslararası ilişkilere doktrin ve ideoloji unsuru girmiştir. Sovyet sistemi dünya proleter ihtilali gibi, komünizmi bütün dünyada hakim kılmak isteyen bir doktrine dayandığından, savaştan sonra Sovyet dış politikası tamamen bu hedefe yönelmiş ve bu da uluslararası politikaya doktrin ve ideoloji unsurunun girmesine neden olmuştur.

Üçüncüsü bu dönem en önemli gelişmelerinden biri de sömürgeciliğin tasfiyesidir. Bir iki yer istisna edilirse, Asya ve Afrika'daki sömürgelerin hepsi bugün bağımsız olmuşlardır. Sömürgelerin bağımsızlık kazanmaları ise, uluslararası politikaya Üçüncü Blok, Üçüncü Dünya veya Bağlantısızlar Bloku denen yeni bir kuvvet girmesidir.

Dördüncüsü uluslararası politikanın alan genişlemesi en önemli neticelerdendir. 1945'e gelinceye kadar, uluslararası ilişkilerin yoğunlaştığı başlıca alan Avrupa'ydı. Bu dönemde ise Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) ve Hindistan geniş ülkeli kalabalık nüfuslu iki ülkenin ortaya çıkışı ve Japonya'nın Asya'da büyük bir ekonomik kuvvet olarak tekrar sivrilmesi ile Asya gayet mühim bir uluslararası politika alanı haline gelmiştir.

Beşincisi uluslararası ilişkilerde yukarıya doğru da alan genişlemesi de olmuş ve uzaya intikal edilmiştir.

Altıncısı ekonomik meseleler çok önemli hale gelmiştir.²¹⁵ Bugün bile ekonomik meseleler hemen hemen bütün ülkeleri en çok etkileyen sorunların başında gelmektedir.

Olaylar öyle gelişti ki, bunu izleyen iki on yıl içinde uluslararası politika büyük ölçüde bu Sovyet Amerikan rekabetine uyum sağlamayı, sonra da bunu kısmen reddetmeyi konu edinecekti başta Soğuk Savaş, Avrupa'daki sınırların yeniden çizilmesi üzerinde odaklaşıyordu. Böylece alttan alta gene de Almanya meselesi ile ilgiliydi. Çünkü bu konunun çözüme kavuşturulması, 1945 yılının galip devletlerinin Avrupa üzerinde sahip olacakları nüfuzun ölçüsünü belirleyecekti.²¹⁶

Soğuk Savaş'ın 1945'den sonraki özellikleri arasında; Avrupa'da yer alan iki blok arasındaki "çatlak"ın derinleşmesi, Avrupa'nın kendisinden, dünyanın öbür

²¹⁵ Armaoğlu, **20. Yüz Yıl Siyasi Tarihi**, I-II. Cilt, s. 419-421.

²¹⁶ Kennedy, s. 437.

bölümlerine doğru olan sürekli yanal tırmanışı, destekleyici askeri ittifaklar kurulmasının yanı sıra iki blok arasında giderek şiddetlenen silah yarışı yer almaktaydı.²¹⁷

Soğuk Savaş sürecinin, hür dünya açısından, temel ögesini oluşturan komünist yayılmacılığının itici gücünü teşkil eden ideolojik inançlar, mevcut dikta rejimlerini gevşetmeleri halinde çökmeleri çok olası bulunan Çin, Kuzey Kore, Vietnam ve Küba dışında tüm dünyada geçerliliklerini yitirmişlerdir.²¹⁸

Soğuk Savaş döneminin temel dünyası tel örgüler, duvarlar, hendekler ve çıkmaz sokaklarla örülerek parsellere ayrılmış geniş bir düzlük gibiydi. Bu dünyada önümüzde Berlin Duvarı, Demirperde, Varşova Paktı, birilerinin korumacı gümrük tarifeleri yahut sermaye denetimleri çıkmadan fazla yol alamaz, fazla hızlı gidemezsiniz. Bu tel örgü ve duvarların arkasında ülkeler içinde saklanıp kendi benzersiz hayat biçimlerini, siyasetlerini, ekonomilerini ve kültürlerini koruyacak pek çok yer bulabilirlerdi. Birbirlerinden çok farklı ekonomik sistemleri olabilirdi, demokrasiden diktatörlüğe, monarşiden totalitarizme kadar. Aradaki farklılıklar kesin bir düzeyde kalabilir, hatta taban tabana zıt olabilirdi. Çünkü bunları koruyacak çok miktarda duvar vardı ve bu duvarları aşmak kolay değildi.²¹⁹

Özetleyecek olursak Soğuk Savaş dönemi olarak anılan eski düzeninin temeli iki direktan oluşuyordu: Birincisi genel ekonomik yükseliş, ikincisi SSCB'nin varlığı. Başka bir benzetme ile söyleyecek olursak bu, bir ucunda SSCB'nin diğer ucunda ABD'nin oturduğu ve genel iktisadi yükseliş konjonktürünün sağladığı destek noktası üzerinde yükselen bir tahterevalliydi. Küçük salınımlar olmakla beraber tahterevalli genel olarak denge durumunu korudu. Öte yandan gerek sınıflar arası güç dengeleri gerekse de A.G.Ü. ile G.Ü. arasındaki güç dengeleri, hep bu tahterevallinin kolları üzerinde değişik hareket noktalarında diziliydiler. Destek noktası nispeten güçlü ve dengeyi sağlayan temel ağırlıklar da kabaca denk olduğu ölçüde ve genel bir istikrarın varlığı anlamına geliyordu. Ama bu durum sonsuza kadar sürmedi. Tahterevallinin iktisadi destek noktası sarsıntı geçirmeye başladı ve belirli bir süre sonra da SSCB tahterevallinin ucundan düştü. Böylece istikrar tarihe

²¹⁷ Kennedy, s. 439-440.

²¹⁸ Sabahattin Şen, **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**, 3. baskı, İstanbul. Bağlam Yayıncılık, 1994, s. 99.

²¹⁹ Friedman, s. 89.

karıştı, tahterevallı üzerine dizilmiş tüm irili ufaklı güçler ve siyaset dengeleri uçuruma yuvarlanmaya başlamışlardı.²²⁰

Soğuk Savaşı hiç kimse, hiçbir devlet ya da devletler grubu kazanmamıştır. Soğuk Savaş tarafların birbirlerinin niyet ve askeri yeteneklerini abarttıkları uzun ve çok pahalıya mal olan kıyasıya bir rekabetti. ABD ve SSCB'nin kaynaklarını zorlamış, 1980'lerin sonunda her ikisini de ağır ekonomik toplumsal ve SSCB'yi ek olarak siyasi sorunlar karşı karşıya bırakmıştır. 1989 sonrasının tüm gelişmeleri Soğuk Savaş dönemi için ödenen bedelin içindedir. Bu bedeli her zaman olduğu gibi tüm dünya devletleri ve uluslararası kuruluşlar ödeyecektir.²²¹

1.2. Azgelişmiş Ülkelerin Ortaya Çıkışı ve Bağlantısızlık Stratejisi

Dünyanın gelişmiş bölümü için temel konu; mal ve hizmet tüketiminin artışıdır. Bu iki yüzyıldan daha fazla bir süredir özellikle Japonya-ABD ve diğer endüstrileşmiş bölgelerden ve Avrupa'dan gelen mal ve hizmet tüketimindeki artış anlamına geliyor. Bu düşüncenin arkasında G.Ü.'deki ideolojik sistem ve siyasi kararların göz önünde bulundurulması vardır. Böyle sistemler idareyi özellikle geniş uluslararası şirketlere terfi etmişlerdir. Bu durumda bazı ülkeleri A.G.Ü. yapmıştır.²²²

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra iki oluşum ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri Soğuk Savaş, diğeri ise Bağlantısızlar Hareketiydi. Bağlantısızlar Hareketi, sömürgeciliğe ve ırkçılığa karşı bir başkaldırı olarak ortaya çıkarken, BM Şartı'nın da tüm dünya ülkeleri tarafından uygulanması yönünden bir çağrıydı.²²³

Bandung Konferansı ile şekillenen Hindistan, Mısır ve Yugoslavya'nın başını çektiği Bağlantısızlar Hareketi, kapitalist ve sosyalist iki emperyalist gücün karşısında durma şeklinde ifade edilebilir.

Bir dış politika stratejisi olarak bağlantısızlık stratejisi diğerlerine²²⁴ göre oldukça yeni, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin ortaya çıkardığı bir olgudur.²²⁵ Bağlantısızlık Hareketi'nin temel siyasal ve ideolojik ilkeleri, bağımsızlık ve değişik

²²⁰ www.byegm.gov.tr. (erişim tarihi: 09.04.2005)

²²¹ Sander, s. 454.

²²² Cole, s. 67-68.

²²³ www.avrasya.tr.org/eanaliz. (erişim tarihi: 09.04.2005).

²²⁴ Tarafsızlık, ittifak oluşturma ve izolasyonizm.

²²⁵ Sönmezoğlu, s.172.

toplumsal sistemlerin birlikte yaşaması şeklinde olmuştur. Kurucu üyeler ve harekete yeni katılan ülkeler, bu hareketin bir merkezi ve protokolü olmamasını kararlaştırmışlardır.²²⁶

Bağlantısızlık Hareketi'nin tercih edilişinde bazı nedenler vardı. İlk olarak diğer stratejilerden daha yeni, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmıştı. İkincisi İkinci Dünya Savaşı sonrası Asya ve Afrika'da ortaya çıkan yeni bağımsız olan ülkeler ekonomik, siyasi ve askeri açıdan oldukça güçsüzdüler. Düzenli orduları yok, ekonomileri zayıf, sömürge yönetimine karşı bağımsızlık mücadelesi yürütmüş olan lider kadro yönetimi elinde tutuyordu. Bu ortam bu devletleri kolaylıkla blokların etkisi altına itmiştir. İşte bu ülkelerden bazıları blokların etkisine girmemek için siyasi askeri açıdan direnmeleri Bağlantısızlık Hareketi'ni ortaya çıkarmıştır.

SSCB'nin dağılmasından bu yana Bağlantısızlar Hareketi, eski önemini dünya siyasetindeki etkisini büyük ölçüde yitirmiştir.²²⁷ Stalin 5 Mart 1953'te öldükten sonra, Nikita Kruşçev oldukça uzun bir mücadelenin sonunda 1957'de tek başına Sovyet iktidarının başı olmayı başarmıştır. Kruşçev döneminde Doğu ile ilişkileri, Stalin zamanındakilerden daha sert ve tehlikeli gerginlikler içine gitmiştir. Kruşçev'in 1958'den itibaren başlayan Mao ile kavgası 1964 Ekim'inde bir "saray darbesi" ile iktidardan düşürülmesine sebep olmuştur. Yerine 18 yıl iktidarda kalacak olan Leonid Brejnev geçmiştir. Brejnev döneminin en önemli olayı ise Doğu veya Sovyet Bloku'nun içerden sarsılmasına sebep olan ve 1 Ağustos 1975'te 35 ülkenin imzaladığı Helsinki Nihai Senedi veya Helsinki Deklarasyonu'dur. SSCB'nin dağılmasının itici gücü, Gorbaçov'un ortaya attığı açıklık (glasnost) ve yeniden yapılanma (perestroyka) olmuş iken Sosyalist Blokun temellerini sarsan da bu Helsinki Nihai Senedi olmuştur. Doğu-Batı ilişkilerine bir yumuşama ve bir yakınlık getirmek isteyen bu belgenin yürürlüğe girmesinden sonra, Doğu Avrupa'daki bütün Sovyet uydusu sosyalist ülkelerde aydınlar ve milliyetçiler arasında insan hakları ve hürriyet hareketleri başlamış ve bu hareketler zamanla Moskova'nın hegemonyasına karşı bir mücadeleye dönüşmüştür, şüphesiz bunlar bir patlama değil yavaş yavaş gelişen hareketlerin başlangıcı olmuştur.²²⁸ Bağlantısızlık

²²⁶ Armaoğlu, **20. Yüz Yıl Siyasi Tarihi**, I-II. Cilt, s. 624.

²²⁷ Armaoğlu, **20. Yüz Yıl Siyasi Tarihi**, I-II. Cilt, s. 625.

²²⁸ Armaoğlu, **20. Yüz Yıl Siyasi Tarihi**, I-II. Cilt, s. 910-913.

Hareketinin ortaya çıktığı dünya sisteminde iki kutup vardı. Doğu ve Batı. Bağlantısızlık Hareketi bu iki blokla da aynı uzaklıkta kalmayı, taraf olmamayı gaye edinmişti. Bu nedenle ayrı bir blok olarak güç kazanmasa da A.G.Ü. ve Üçüncü Dünya gibi isimlerle dünya siyasetinde rol oymaya başladı. Ama 1991’de SSCB’nin dağılmasıyla ortada iki değil tek blok kalmıştır ve ABD tek süper güç olarak gücüne güç katmaya başlamıştır. Tek kutuplu bir dünyada ise bağlantısız kalmanın hiçbir önemi kalmamış ve eski, iki kutuplu dönemdeki etkisini yitirmiştir.

1.3. Bağlantısızlık Hareketi ve Evrimi

1955’te Hindistan’ın ilk Başbakanı Jawaharlal Nehru tarafından başlatılan Bağlantısızlar Hareketi 2005 yılında 50 yılını doldurmuştur. İlk kez 1955’te Endonezya’nın Bandung kentinde bir araya gelen Bağlantısızlar son zirvelerini ise Ağustos 2004’te Durban’da bir araya gelerek kararlaştırmışlar ve bu toplantıdan sonra 2005 yılında 2. Asya-Afrika Konferansı ile eş zamanlı olarak 14. Bağlantısızlar Hareketi Zirvesini gerçekleştirmişlerdir.²²⁹

1955’te yapılan Bandung Konferansı²³⁰’nın amacı yeni bağımsız olan Afrika ve Asya ülkelerinin, Amerika ve Sovyet Rusya gibi iki büyük nükleer güç karşısında varlıklarını korumak için birlik ve dayanışma sağlamalarıydı.²³¹ Bu konferansın önemi Bağlantısızlık Hareketi’nin henüz örgütlü bir yapıya kavuşmadığı bir dönemde Asya ve Afrika ülkeleri temelinde bir toplantının gerçekleştirilmesi ve bu hareketin dünyaya ilan edilmesidir. Ayrıca önemli kararlar alınmıştır. Bunlardan en önemlisi “Barış İçinde Bir Arada Yaşama”nın 5 ilkesi üzerine bir anlaşma yapılmıştır.²³² Bunun yanı sıra başını Hindistan ve Mısır’ın çektiği ve konferansa yoğun olarak ağırlıklarını koyan ülkelerin çeşitli konulardaki birlikteliklerinin iyice farkına varmaları ve böylece Bağlantısızlık Hareketi’nin temelleri atılmış olmasıdır.²³³

²²⁹ www.avrasya.tr.org/eanaliz. (erişim tarihi: 09.04.2005).

²³⁰ Bandung Konferansına katılan ülkeler: Afganistan, Birmanya, Kamboçya, Seylan, Mısır, Habeşistan, Gana, Hindistan, Endonezya, Irak, Japonya, Ürdün, Laos, Lübnan, Liberya, Libya, Nepal, Pakistan, İran, Filipinler, Suudi Arabistan, Tayland, Sudan, Suriye, Kuzey Vietnam, Güney Vietnam, Yemen, Çin Halk Cumhuriyeti, ve Türkiye.

²³¹ Armaoğlu, **20. Yüz Yıl Siyasi Tarihi**, I-II. Cilt, s. 624.

²³² Barış içinde bir arada yaşamanın 5 ilkesi: birbirlerinin toprak bütünlüğü ve egemenliklerine karşılıklı saygı, saldırmazlık, birbirlerinin içişlerine karışmama, eşitlik ve karşılıklı fayda ve barış içinde bir arada yaşamadır. (Canbolat, s. 47.)

²³³ Sönmezoglu, s. 176-191.

Bağılantısızlık Hareketi'nin ikinci konferansı 1 Eylül 1961 tarihinde Belgrat'ta oldukça gergin bir ortamda yapılmıştır.²³⁴ Gergin bir ortamda yapılmasına rağmen önemli ilkeler kabul edilmiştir.

Mevcut blokların dışında bağımsız ve barışçıl bir dış politika izlenmesi bu hareketin baştan beri en çok dile getirdikleri ilke olmuştur. Ulusal bağımsızlık hareketlerinin sürekli desteklenmesi ilkesi ise kağıt üzerinde kalmış zaman zaman bu ilkeye riayet etmedikleri görülmüştür. Büyük Güçlerle karşı karşıya gelecek şekilde çok taraflı askeri ittifaklara girilmemesine özellikle dikkat etmişlerdir. Onların karşısına hiç geçmemişler bazı sorunlarında desteklerine ihtiyaç duymuşlardır. Ülkede aynı şekilde askeri ittifaklara yer verilmemesi diğer önemli ilkeleridir. İkili veya bölgesel savunma sözleşmelerine katılımın Büyük Güçlerin çekişmelerine açık şekilde olmaması,²³⁵ bu konferansta değindikleri son ilke olmuştur. Belirttikleri çoğu ilkeye uyum sağlamışlar fakat bazı sorunlar karşısında zaman zaman tarafsızlıktan taviz vermişleridir.

Bağılantısızlar 5-10 Ekim 1964 tarihinde de Kahire'de toplanmışlardır. Belgrat'ta 25 olan üye sayısı Kahire'de 47'ye yükselmiştir.²³⁶ 9500 kelimelik “Barış ve Milletlerarası İşbirliği Programı” yayınlanmıştır. Bu program bütün ülkelerin nükleer silahlardan vazgeçmesini, bütün yabancı üslerin tasfiyesini, devletlerin birbirlerinin içişlerine karışmamalarını, ayrıca Kıbrıs'ın selfdeterminasyon hakkının tanınmasını istiyordu.²³⁷

Bağılantısızların zirve toplantısı olarak 8-10 Eylül 1970'de 54 ülkenin katılımıyla Zambia'nın başkenti Lusaka'da bir konferans düzenlenmiştir. “Barış, Bağımsızlık, İşbirliği ve Uluslararası İlişkilerin Demokratikleştirilmesi Üzerine Lusaka Deklerasyonu” ve konferansın sonunda da “Ekonomik Gelişme ve Bağılantısızlık Üzerine Deklarasyon” adını taşıyan bir belge daha yayınlanmıştır.

Lusaka'dan sonra Cezayir'de 5 Eylül 1973'te başlayan ve tam olarak 76 ülkenin katıldığı bu konferansın önemi Latin Amerika ülkelerinin bu zamana kadar ilgi göstermedikleri Bağılantısızlık Hareketi'ne ilk kez 5 Latin Amerika ülkesinin tam

²³⁴ U-2 Casus uçağı olayı, Kruşçev ile Kennedy arasında Viyana'da yapılan görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanması sorunları vardı.

²³⁵ Canbolat, s. 47.

²³⁶ Başkaya, s. 145.

²³⁷ Armaoğlu, **20. Yüz Yıl Siyasi Tarihi**, I-II. Cilt, s. 626.

üye olarak yer alması ve 9 Latin Amerika ülkesinin de gözlemci olarak katılması olmuştur. Bunun nedeni; 1970'den itibaren uluslararası sistemdeki yumuşama, bazılarının ABD'den nispeten otonom davranmak istemeleri ve Bağlantısızlık Hareketi'nin bu ülkeler açısından önem taşıyan ekonomik konulara daha fazla yer vermeye başlamışlardı.

1976 Colombo Konferansına Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) dahil 86 ülke tam üye olarak katılmıştır. Siyasi ve ekonomik olarak önceki konferansların kararlarına benzer kararlar alınmıştır. Yeni bir konu olarak Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) modeli temel alınarak diğer hammaddeler içinde benzer örgütlenmelerin gerçekleştirilmesi çabalarından söz edilmiştir.²³⁸

1976 Colombo Konferansı ile 1979 Havana Konferansı arasında Bağlantısız Ülkeler Koordinasyon Bürosu'nun gerçekleştirdiği beş toplantı söz konusudur. 25 ülkenin katıldığı bu toplantıların ilki 1977 yılının 7-11 Nisan tarihleri arasında Yeni Delhi'de yapılmıştır. 1978 yılının 18-21 Mayıs tarihleri arasında Küba'nın başkenti Havana'da yapılan ikinci toplantıda bağlantısızlık kavramının tanımı ile ilgili yoğun tartışmalar olmuş, bu konuya ilişkin önemli bir karar alınamamıştır. Üçüncü toplantı 1978 yılının 22-24 Haziran tarihleri arasında Belgrad'ta yapılmış, sonuçta bir genel deklarasyon ile beraber bir Ekonomik İşbirliği İçin Faaliyet Programı ve Orta Doğu sorunu ile ilgili üç karar kabul edilmiştir. Büro'nun dördüncü toplantısı 1979 yılının 6-10 Mayıs tarihleri arasında Sri Lanka'nın başkenti Colombo'da yapılmıştır. Görüşmeler sırasında en çok tartışılan iki sorun olarak ortaya çıkan Kamboçya'nın temsili ve Mısır'ın üyelikten çıkarılması konuları hakkında bir karara varılamayarak bunların halli doğrudan zirve toplantısına bırakılmıştır. Büronun zirve öncesi son toplantısı 1979 yılının 28-29 Ağustos tarihlerinde Havana'da yapılmıştır. Bunun ardından da 30 Ağustos'ta temsili dışişleri bakanları toplantısı gerçekleştirilmiştir.²³⁹ 1977'den 1979'a kadar yapılan bu toplantılarda uluslararası politika açısından çok önemli kararların alındığı söylenemez. Bu dönemde BM ile paralel kararlar alınmaya çalışılmıştır. Bağlantısızlık kavramına genel bir tanımlama yapılmaya çalışılmış ama bütün A.G.Ü.'yü tüm Üçüncü Dünya'yı içerecek bir tanıma ulaşılamamış yine bağlantısızlık bloksuzluk olarak uluslararası literatürde anılmaya devam etmiştir.

²³⁸ Sönmezoğlu, s.186.

²³⁹ Sönmezoğlu, s. 186-187.

Mısır'ın izlediği Orta Doğu politikası nedeni ile hareketin öncüsü olmasına rağmen kendi çıkarları söz konusu olduğunda ilkelere uymadığı için bloktan çıkarma kararı alınma söylentileri olmuş ama bu gerçekleşmemiştir. Ayrıca Mısır'ın İsrail'e karşı tutumu da bu konu da önemlidir.

1 Eylül 1986'da Zimbabwe'nin başkenti Harrare'de FKÖ ve Güney Batı Avrupa Halk Örgütü (SWAPO) temsilcileriyle birlikte 101 üyenin katılımıyla bir konferans daha toplanmıştır. Üzerinde en fazla durulan konular: Güney Afrika Cumhuriyeti'nde uygulanan ırk ayrımı konusu, silahsızlanma ve A.G.Ü.'nün dış borç²⁴⁰ sorunları olmuştur.

1979 Havana Konferansında, bir sonraki zirvenin 1982 yılında Irak'ın başkenti Bağdat'ta yapılması kararlaştırılmıştır. Fakat bundan bir süre sonra başlayan ve giderekte şiddetlenen İran-İrak savaşı, toplantının Bağdat'ta yapılmasını gerek diplomatik açıdan gerekse güvenlik açısından engellenmiştir. Bunun üzerine toplantının 1983 yılının Mart ayında Hindistan'ın başkenti Yeni Delhi'de yapılması kararlaştırılmıştır.

Zirve öncesinde Koordinasyon Bürosu üç toplantı yapmıştır. Bunlardan ilki 6-8 Nisan 1982 tarihinde Kuveyt'te, ikincisi de 2-5 Haziran 1982 tarihinde Havana'da yapılmıştır. Birincisinde Ortadoğu, ikincisi de Latin Amerika sorunları ve Falkland Savaşı, ele alınan güncel sorunların ağırlık noktasını oluşturuldu. Koordinasyon Bürosunun üçüncü ve olağanüstü toplantısı 10-15 Ocak 1983 tarihinde Nikaragua'nın başkenti Managua'da yapılmıştır. Bu toplantıda Latin Amerika'ya ilişkin sorunlar ele alınan en önemli konulardandır.

1955'te başlayan Bağlantısızlık Hareketi zirve toplantıları 1983'ten sonra uzun bir dönem yapılamamıştır. 1980'lerin ikinci yarısından itibaren Doğu Bloku'nun sarsılmaya başlaması ve 1991'de dağılmasının ardından Bağlantısızlık Hareketi kendi kendini sorgulamaya başlamıştır. Gerek Doğu gerek Batı Bloku'na bir tepki olarak nitelendirebileceğimiz Bağlantısızlık Hareketi'ni 1991 de SSCB'nin dağılmasının ardından bir gayesiz hareket olarak nitelendirmek çok abartı olmasa gerekir. İlk ortaya çıktığı Soğuk Savaş yıllarında Bağlantısızlık Hareketi anlam olarak çok cazip bir hareketti. Tarafsız olma, iki bloka da eşit uzaklıkta kalma, ulusal

²⁴⁰ Sönmezoğlu, s. 190.

bağımsızlık mücadelelerini destekleme, ırk ayrımına karşı çıkma vs. Soğuk Savaşın bitmesi ile tek süper güç olarak kalan ABD'ye karşı bir blok oluşturma'nın imkansız olması nedeni ile kendi kendini sorgulamaya çalışan bu hareket uzun yıllar da konferanslar ve zirve toplantıları yapamamışlardır. Küçük çaplı olarak 3-4 ülke liderleri bir araya gelerek bazı sorunlara temas etmişlerdir. Yine A.G.Ü.'nün kapitalist stratejiyi benimsemiş liderlerince 27 Kasım 1991 sonbaharında Venezüella'nın başkenti Caracas'ta gerçekleştirilen bir bağlantısızlar toplantısı daha yapılmıştır. Burada sosyalist rejim başlısı Zimbabwe lideri Mugabe ile kapitalist strateji uygulayan Malezye lideri Mahathir yeni dünya dünya düzenine ilişkin kuşklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca liderler tek kutuplu bir dünya düzeninde güçlü olanın zayıf olan üzerinde baskı kurabileceğinden endişe ederlerken aynı zamanda bağımsız ulusların içişlerine müdahalenin meşrulaştırılabileceği kaygısını taşımaktadırlar.²⁴¹ Belirli aralıklarla yapılan bu toplantılar bu zamana kadar anlatılanlar kadar etkili olmamışlardır. 2004 yılında yaklaşık 21 yıl aradan sonra bir zirve toplantısı yapmak istemişlerdir. Bağlantısızlık Hareketi ülkelerinin bakanları, 2005'te Bağlantısızlık Zirve Toplantısı yapmak üzere bir araya geleceklerdir. Bağlantısızlık Hareketi'ne üye ülkeler dünyanın en yoksul ülkeleridir. Yine de bu 114 üye ülke bu oluşumu sürdürmeye karardır. 19 Ağustos 2004'te Güney Afrika üye ülkelerin bakanlarını zirve hazırlıkları için Durban'a davet etmiştir. Bakanlar toplantısını hükümetler düzeyinde bir toplantı izlemiştir. Bu toplantıdan sonra da 2005 yılında İkinci Asya- Afrika Konferansı ile eş zamanlı olarak 14. Bağlantısızlık Hareketi Zirvesi gerçekleştirilecektir. 2005 yılının yarılanmış olmasına rağmen henüz sözü edilen konferans gerçekleştirilmemiştir.

2. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE AZGELİŞMİŞ ÜLKELERİN BLOKLARLA OLAN İLİŞKİLERİ

2.1. Doğu Bloku ile Olan İlişkiler

Bağlantısızlık Hareketi kendi içinde çelişkiler, çatışmalar ve anlaşmazlıklarla dolu olmasına rağmen, bloklar ve karşı devletler arasında bir bütünlük göstermeye ve bloklara tesir etmeye çalışan uluslararası politika hareketi olarak göze çarpmaktadır. Bağlantısızlığın genellikle Batı aleyhtarı olması, Sovyet Rusya'yı, bu harekete kendi

²⁴¹ Canbolat, s. 152.

tasarıları istikametinde bir şekil vermek için çaba harcamaya ilişkin çaba sarf ettirmiştir. Batı'nın dış politika maliyet hesabı ve Sovyet dış politika maliyet hesabı aynı olmadığı için Sovyetlerin bu hususta avantajlı olduklarını kabul etmek gerekir.²⁴²

Bağılantısız ülkeler, Amerikan hegemonyasını dengeleyebilmek için uzun süre SSCB'yi doğal bir müttefik olarak kabul etmişlerdir. 1960-61'de Sovyet-Çin anlaşmazlığından sonra ise Çin ve Sovyetler arasında bölünmüşlerdir. Çin modeli köylülüğün ağır bastığı ülkelerde, büyük bir ilgi görmüştür. Çin-Hindistan çatışmasından sonra Hindistan taraf değiştirmiş ve Batı Bloku'na özellikle de ABD'ye yakınlaşmaya başlamıştır. 1973'teki Cezayir Konferansı'nda ise dünyanın fakir zengin ülkeler olarak ikiye bölünmüş bulunduğu ve SSCB'nin ikinci gruba dahil olduğuna karar verilmiştir.

1985'te Gorbaçov iş başına geldiğinde Batı'da hiç kimse bunun komünizmin sonunu getireceğini düşünmüyordu. Gorbaçov'un iş başına gelmesiyle Sovyet Rusya'da köklü değişiklikler olmaya başlamıştır. Gorbaçov iktidarı Komünist Partiye değil halka dayandırmak istiyordu. Bu nedenle bir anayasa değişikliği ile Komünist Parti'nin devlet üzerindeki vesayeti kaldırıldı. Gorbaçov'un uygulamaya koyduğu açıklık ve yeniden yapılanma politikaları ile birlikte Rusya baştan aşağıya değişmeye başladı. Bu ortam içerisinde 1989 yılına gelindiğinde Rusya'nın uydu devletleri dağılmaya başladı. Bu dağılmada 1991 yılında Rusya'nın çöküşü demek olacaktı.

1991'de artık Rusya çökmüş, iki kutuplu dünyanın bir kutbu ortadan kalkmıştı. Bu tüm uluslararası yapılanmasını Komünizm tehlikesine göre yapan Batı dünyası ve dünyanın geri kalanı için yeni bir dönemin başlangıcı demek olacaktı.

Batı Almanya'nın NATO'ya girmesine bir karşılık olarak 1955'te Varşova Paktı resmen kurulmuştu. Ama, Khrushev, Bonn ile diplomatik ilişkiler başlatmaya istekliydi. ABD ile de ilişkilerini iyileştirmeye hevesliydi. Ama kendi değişken tavırları ve Washington'un Rusya'nın yaptığı her harekete bakarken artık sürekli hale gelmiş bir güvensizlik duyması, gerçek bir nedenle, imkansız kalıyordu. Aynı yıl Khrushev Hindistan, Burma ve Afganistan'a gitti. SSCB bundan böyle Üçüncü

²⁴² Armaoğlu, 20. Yüz Yıl Siyasi Tarihi, I-II. Cilt, s. 634.

Dünya ülkelerini ciddiye alacaktı. Tam da giderek daha çok sayıda Asya- Afrika devleti bağımsızlığını kazanırken.²⁴³

1959-1961’li yıllarda pek çok yeni devletin uluslararası topluluğa katılması ve SSCB’nin yerel koşulları bilmeden bunları Batı’dan uzaklaştırma hevesi yüzünden, Rusların diplomatik kazançları, çoğu kez kayıpları ile birlikte gidiyordu. Bunların arasında en çarpıcı örnek, Çin olmuştur. Irak’taki rejimin 1958’de değişmesi, Rusya’nın bu Arap devletinin dostu olarak görünmesine ve ona borç verme önerisinde bulunmasına imkan vermişti. 5 yıl sonraki 1963’teki Baasçı (esasen Nasırcı) darbe buradaki Komünist Partisi’ni kanlı bir biçimde sindirmişti. Moskova’nın Hindistan’a yaptığı yardımı sürdürmesinin Pakistan’ı öfkeliendirmesi kaçınılmazdı. Bunlardan birini kaybetmeden öbürünü memnun etmenin yolu yoktu. Burma’da ilk zamanlar umut veren bir başlangıç yapılmış, ancak bu ülke tüm yabancılara yasaklama getirince iflasa uğramıştı. Endonezya’da işler daha da kötüydü Sukarno hükümeti, Rusya’dan ve doğu Avrupa’dan büyük oranlarda yardım aldıktan sonra, 1963’te Moskova’dan uzaklaşp Pekin’e yöneldi. Endonezya ordusu bundan iki yıl sonra Komünist Partisi’ni ortadan kaldırdı. Gine’deki Sekou Toure yerel bir greve karıştığı gerekçesiyle Rus elçisini ülkesine geri yolladı. Küba Füze Bunalımı sırasında, Sovyetlerin özellikle genişlettikleri Conakry’deki hava limanını Sovyet uçaklarının yakıt almak için kullanmalarına izin vermedi. Rusya’nın 1960 Kongo bunalımında Lumumba’yı desteklemesi, Toure’nin beklentilerini boşa çıkardı ve Lumumba’nın yerine geçen Mobutu Sovyet elçiliğini kapadı. Bu tür tersliklerin en çarpıcı örneği; - ve Sovyet nüfuzuna indirilen önemli bir darbe- 1972’de Sedat’ın 21.000 Rus danışmanını Mısır’dan çıkardığı zaman görülmüştür.²⁴⁴

1956 Nisan’ında bir Stalinci denetim aracı olan Cominform dağıldı. Cominform uluslararası komünizm teşkilatıdır. 1947 Eylül ayında SSCB, Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Çekoslovakya, Fransa ve İtalya Komünist Partilerinin liderleri Polonya’nın Szklarska Poreba şehrinde toplandılar ve yayınladıkları belgelerle 5 Ekim 1947’de Cominform’un kurulduğunu ilan ettiler. Gerek belgelerde gerekse yapılan konuşmalarda ve verilen demeçlerde ABD’ye, Truman Doktrini’ne ve Marshall Planı’na karşı olunmasını Cominform’un kuruluş

²⁴³ Kennedy, s. 459.

²⁴⁴ Kennedy, s. 463-464.

sebebi olarak açıklamışlardır. Bu teşkilatın amaçlarını şu şekilde özetlemek mümkündür. İlk olarak işçilerin yegane vatanı SSCB'nin savunulması, ikincisi ABD tarafından temsil edilen emperyalizme karşı mücadele ve sonuncusu bütün dünyayı kapsayacak olan bir Sovyet Cumhuriyetinin kurulmasıdır.²⁴⁵

SSCB için sıkıntı yaratan bir gelişme de, iki ay sonra çıkan Macar isyanını, -sosyalizmden uzaklaşan bir ayrı yol- Stalinci bir kararlılıkla bastırmak zorunda kalınmasıydı. Çin ile olan kavgalar arttı ve komünist dünyada derin bir yarılmaya yol açtı. Yumuşama, U-2 Olayı (1960), Berlin Duvarı Bunalım (1961), sonra da Küba'daki Sovyet füzeleri konusunda ABD ile olan karşılaşma yüzünden (1962) iflas etti. Ancak bunlardan hiç biri Rusların dünya politikasına yönelik hareketlerinden geri çeviremedi. Sırf yeni kurulan devletlerle diplomatik ilişkilerin başlatılması ve bunlardan BM'deki temsilcileri ile olan temaslar, Sovyetlerin dış dünya ile olan bağlarının artmasını kaçınılmaz hale getirdi. Ayrıca, Sovyet sisteminin kapitalizm karşısında kendiliğinden sahip olduğu üstünlüğü sergileme çabasından olan Khrushchev, dışarıda kendisine yeni dostlar aramak zorundaydı. Bu atılım çok kesin olarak 1953 Aralık'ında Hindistan ile imzalanan ticaret anlaşmasıyla başladı (anlaşma, pek elverişli bir biçimde başkan yardımcısı Nixon'un Yeni Delhi gezisine rastlamıştır), 1955'te Bhilai çelik fabrikasını yapma önerisi ile, daha sonra da büyük askeri yardımlarla sürdü. Bu Rusya ile en önemli Üçüncü Dünya gücü arasında kurulan bir bağdı. Aynı anda hem Amerikalıları hem de Çinlileri kızdırdı. Bağdat Paketi'ne üyeliğinden dolayı Pakistan'a verilen bir ceza oldu. Hemen hemen aynı sıralarda, 1955-1956 yıllarında SSCB ve Çekoslovakya Mısır'a yardım etmeye başlayarak, Aswan Barajına para verme konusunda Washington'un yerini aldılar. SSCB, Irak, Afganistan ve Kuzey Yemen'e de borç verdi. Gana, Mali, Gine gibi emperyalizme karşı olan Afrika devletleri de Moskova'dan teşvik gördüler. SSCB 1960'ta Latin Amerika'daki büyük atılımı gerçekleştirerek, Castro Küba'sıyla ilk ticaret anlaşmasını imzaladı. Daha o zamandan bu duruma sinirlenen ABD ile arası bozuluyordu. Tüm bunlar Khrushchev'in düşüncesi ile değişmeyen bir düzen yarattı. Emperyalizme karşı gürültücü bir propaganda kampanyası açmış olan SSCB, çok doğal olarak, sömürgelikten yeni kurtulan her ulusa "dostluk anlaşmaları", ticari krediler, askeri danışmanlar ve bunlara benzer şeyler öneriyordu. Rusya

²⁴⁵ Armaoğlu, **20. Yüz Yıl Siyasi Tarihi**, I-II. Cilt, s. 437.

Ortadoğu’da, ABD’nin İsrail’e verdiği destekten de yararlanmayı bildi. Kuzey Vietnam’a askeri ve ekonomik yardım sunarak ün ve saygınlık kazandı. Çok uzaklardaki Latin Amerika’da bile milliyetçi- özgürlük hareketlerine olan bağlılığını ilan ediyordu. Dünya çapında nüfuz kazanmak için yaptığı bu mücadelede SSCB Stalin’in temkinliliğinden buyana bir hayli yol almış durumdaydı. Washington ile Moskova arasında dünyanın geri kalan yarısının ilgisini çekmek için sürdürülen bu yarışma, anlaşmalar, krediler, silah ihracı yardımıyla nüfuz sağlamak için süren bu kapışma, uluslararası meselelerde önem taşıyan her şeyin ABD ve SSCB’nin biri birine karşı olan iki merkezi ağırlık çevresinde döndüğü iki kutuplu bir dünyanın gerçekten ortaya çıktığı anlamına mı geliyordu? Yine de bu iki blok yerkürenin her yerinde ve 1941’de ikisi içinde bilinmez olan bölgelerde yarışırken, oldukça değişik bir eğilimle karşılaşıyorlardı. Çünkü tam bu sıralarda, Üçüncü Dünya olgunluk dönemine erişiyordu. Ve bu dünyanın üyelerinden çoğu, geleneksel Avrupa imparatorluklarının denetimini nihayet üzerlerinden atmış oldukları için, uzak bir süper gücün doğrudan uyduları haline gelmeyi isteyecek bir ruh yapısında değildiler; böyle bir süper güç onlara yararlı olacak ekonomik ve askeri yardımı sağlasa bile.²⁴⁶

SSCB Komünist Partisi’nin 20.Kongre’sinde rejimin asıl hareket noktası, uluslararası durumun çok dikkatli bir çözümlemesini yapmak ve bundan en çok yarar sağlamaktı. Bu nedenle ekonomik ve siyasal etki şanslarının en yüksek olduğu bağlantısız devletlere eğilmişlerdir. SSCB’nin bağlantısız devletler arasında destek sağlama politikasını Kruşçev Kongre’de açıkça belirterek emperyalist askeri ittifaklara katılmadıklarından dolayı onlara “barışsever devletler” diye seslenmiş ve sosyalist olsun veya olmasın tüm bağlantısız ülkeleri kazanmak istemiştir. Böylece Kruşçev “*bizimle olmayan bize karşı*” biçimindeki geleneksel Sovyet ilkesini “*bize karşı olmayan bizimle*” haline getirmiştir. Yeni rejimin böyle bir tavır takınmasının nedeni, katı bir Doğu-Batı gruplaşmasından ayrı kalmak isteyen devletleri kendilerine yaklaştırarak ya da en azından Batı Bloku’na katılmalarını engellemektir.²⁴⁷

1964’de Khrushchev’in yerini alan daha pragmatik düşünceli kimselerin ilgisi SSCB’yi kuşatan Amerikan kordonunu kırmaya ve Çin etkisine set çakmaya yöneldi.

²⁴⁶ Kennedy, s. 460-461.

²⁴⁷ Sander, s. 339.

Üstelik “yeni sömürgecilik” diye adlandırdıkları oluşumun dışında kalmaya ve liberal ekonomiden çok, planlı bir ekonomi kurmaya istekli olan pek çok Üçüncü Dünya ülkesi vardı. Onların bu tercihi ise, genellikle Batı yardımının kesilmesine neden oluyordu. Tüm bunlar, bir araya gelerek Rus dış politikasının belirgin bir biçimde “dışarıya doğru atılım”ını sağladı.²⁴⁸

Aslında olan şuydu ki; 20.yy güç politikalarındaki önemli birer eğilim, yani süper güçlerin yükselişi, bir başka, daha yeni eğilimle etkileşim içine giriyordu. 1900 dolaylarında egemen olan Sosyal Darwinci ve emperyalist hava içinde, tüm gücün, sayıları giderek azalan dünya başkentlerinde yığılmakta olduğunu düşünmek kolaydı. Batı emperyalizminin kendini bilmezliği ve hırsı kendi kendini yok edecek tohumları da içinde taşıyordu. Cecil Rhodes’un, ya da Pan-Slavların ya da Avusturya-Macaristan askeri yetkililerinin abartılı milliyetçiliği, Boerler, Polonyalılar, Finliler arasında tepkilere yol açmıştı. Almanya ve İtalya’da birlik sağlanmasının ya da Müttefiklerin 1914’te Belçika’ya yardım kararını haklı çıkarmak için yapılan ulusların kendi kaderlerini kendilerinin belirlemesine ilişkin görüşler, durmak nedir bilmeden, doğuya ve güneye doğru, Mısır’a, Hindistan’a, Çin-Hindi’ne sızdı. Britanya, Fransa, İtalya ve Japon İmparatorlukları, 1918’de Merkezi Güçler karşısında zafer kazandıkları ve Wilson’un 1919’da yeni bir dünya düzeni konusundaki görüşlerini engelledikleri için, bu milliyetçilik kımıldanışları ancak, seçici bir tutumla teşvik edildi. Avrupalı oldukları ve böylece “uygarlaşmış” sayıldıkları için doğu Avrupa halklarına kendi kaderlerini belirleme hakkını vermek iyi bir şeydi. Ama bu ilkeleri, emperyalist güçlerin topraklarını genişlettikleri ve bağımsızlık hareketlerini bastırdıkları Ortadoğu’ya, Afrika’ya ya da Asya’ya yaymak iyi bir şey değildi. Bu imparatorlukların 1941’den sonra Uzak Doğu’da yerle bir olmaları savaş geliştikçe, bağımlı başka toprakların ekonomilerinin seferber edilişi ve insan gücünün savaş için kullanımı, Atlantik Bildirgesi’nin ideolojik etkileri ve Avrupa’nın gerileyişi, bir araya gelerek, 1950’lere gelindiğinde, artık Üçüncü Dünya diye adlandırılan oluşumu gerçekleştirecek güçlerin serbest kalmasına yol açtılar.²⁴⁹

²⁴⁸ Kennedy, s. 459-460.

²⁴⁹ Kennedy, s. 461.

2.2. Batı Bloku ile Olan İlişkiler

1950’li ve 1960’lı yıllarda gelişmiş Batılı ülkelerin A.G.Ü.’ye yaklaşımı birbirleri ile yakından ilintili olarak, siyasal düzlemde komünizmin bu ülkelere yayılmasının önlenmesi, ekonomik düzlemde ise hızlı büyüme amaçları üzerinde odaklıydı. G.Ü.’nün A.G.Ü.’deki büyümeyi 1970’li yılların başlarına kadar desteklemesi ve hatta bu amaç uğrunda dış yardım sağlaması, bu yolla kendi firmaları için dış pazar sağlama ve komünizmin A.G.Ü.’de yayılmasını frenleme amaçlarından kaynaklandı. Çin Devrimi’nin A.G.Ü. üzerindeki etkisini bertaraf etmek amacıyla 1950’lerin başında topluluk gelişme projelerine önem verilmesi, artan komünizm tehlikesi karşısında 1960’lı yıllarda da yeni kimyasal ve biyolojik teknolojiler aracılığıyla tarımsal gelişmeye ivme kazandırmaya çalışılması ve bu çabaların, bu tehlikenin en çok hissedildiği Asya ülkelerinde yoğunlaşması, gelişme temalarının belirlenmesinde siyasal kaygıların belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir.²⁵⁰

1970’li yılların sonlarına doğru iki Bretton Woods kuruluşlarının (IMF ve IBRD) aralarındaki işbirliğini artırarak A.G.Ü.’ye yönelik yaklaşımlarında ortak hareket etmeye başlamaları, hakim güçler tezi doğrultusunda oldu. Bu ortak yaklaşımın merkezinde A.G.Ü.’nün eski politikalarını terk ederek dışa dönük ve serbest piyasa ağırlıklı neoliberal politikalara geçmesi vardı. Komünizm tehlikesinin de, Vietnam Savaşı sonrasındaki uluslararası yumuşamaya koşut olarak giderek azaldığı bir ortamda 1980’li yılların başı böyle bir dönüşüm için ideal bir ortam oluşturmuştur.²⁵¹

Bretton Woods kuruluşlarından DB’nin gündemindeki yoksulluk; ülkeler arasında ve tek bir A.G.Ü. içinde “en alttakiler” üzerinde yoğunlaşmaya olanak veriyor ve dış yardımların 1980 öncesinde olduğu gibi, sanayileşme amaçlı büyüme amaçları yerine, en düşük gelirli ülkelere bu ülkeler içinde de en yoksullara yönlendirilmesini amaçlıyordu. Böylelikle A.G.Ü. hareketi bir blok hareketi olarak görülüyor, A.G.Ü. arasındaki farklılıklar ön plana çıkarılmış oluyordu.²⁵²

²⁵⁰ Şenses, s. 45-46.

²⁵¹ Şenses, s. 50.

²⁵² Şenses, s. 52-53.

1980’li yıllara gelindiğinde Bağlantısızlık Hareketi etkisi yitirmiştir. 1980’li yıllardan itibaren A.G.Ü. sanayileşmiş ülkeler ve uluslararası finans kurumları karşısında borçlarını hafifletmeye daha çok önem verdi ve Batı Bloku’na yaklaştı.

Batılı ülkelerin yeni bağımsızlığına kavuşan ülkelerle yakından ilgilenmelerinin nedeni; bu bölgelerin salt Sovyet Bloku lehine olarak kaybedilme korkusunun yanı sıra, hammadde ve pazar ihtiyaçlarını karşılamak istekleri de ağır basıyordu.

Üçüncü Dünya ile “ilk iki dünya” arasındaki ilişki karmaşık ve değişen bir ilişkiydi. Kuşkusuz sürekli olarak Rus yanlısı olan ülkeler (Küba, Angola) ve büyük ölçüde, kendilerini komşularının tehdidi altında hissettikleri için kuvvetle Amerika yanlısı olanlarda (Tayvan, İsrail) vardı. İlk dönemlerde Tito’nun açtığı yolu izleyerek, bağlantısız olmaya içtenlikle çalışan bazı ülkelerde bulunuyordu. Başka kimi ülkelerde vardı ki; kendilerine yardım verdiği için bir bloka yöneliyor ama haksız bağımlılığa şiddetle karşı çıkıyorlardı. Son olarak Üçüncü Dünya içinde Washington’u ve Moskova’yı gafil avlayan devrimler, iç savaşlar, rejim değişiklikleri ve sınır çatışmaları sık sık oluyordu. Kıbrıs’ta, Ogaden’de, Pakistan sınırı boyunca ve Kampuçya’da baş gösteren reel rekabetler, süper güçleri sıkıntıya sokmaktaydı. Çünkü çatışan tarafların her biri onlardan yardım istiyordu. Önceki büyük güçler gibi, hem SSCB hem de ABD şu katı gerçekle baş etmek zorundaydılar: “Evrenselci” mesajları, öbür toplumlar ve kültürler tarafından kendiliğinden kabul görecekti.²⁵³

2.3. Yaşanan Olaylar Karşısında Azgelişmiş Ülkelerin Bloklara Olan Tutumları

Bu başlık altında A.G.Ü.’nün Doğu Bloku ve Batı Bloku ile olan ilişkilerinde hangisi ile daha yakın daha sıkı ilişki kurduğuna değinilecektir. Bu konuda kesin bir kanıya varmak mümkün değildir. Çünkü A.G.Ü. tek bir tip ülke değildi ve hepsinin de yakınlaşmaya çalıştığı blok zaman zaman değişebiliyordu. Bu değişiklikte blokun yapmış olduğu yardım, yaşanan önemli bir olay, o günkü çıkar anlayışı, karşı blokun o ülkeye karşı olan tutumu vs. etkili olmaktadır. Ayrıca iki A.G.Ü. arasında yaşanan bir sorunda bile hangi blok hangi ülkenin yanında yer alırsa o A.G.Ü.’de kendini o

²⁵³ Kennedy, s. 464.

bloka daha yakın buluyordu. Bu duruma en güzel örnekler genellikle Çin-Hindistan ve Hindistan-Pakistan arasında yaşanan gerginliklerde görülmüştür. Örneğin Pakistan ile Hindistan arasındaki uyuşmazlıklarda ABD Hindistan'ın yanında yer alırken, SSCB tarafsız kalmayı tercih etmiştir. ABD Pakistan'ı atom bombası yapmaması için sürekli olarak uyarmış ve iki ülke arasındaki sorunlarda genellikle Hindistan'ın yanında yer almıştır. Bu durumda Hindistan'ı SSCB'ye kıyasla ABD'nin yanına itmiştir. Oysa Çin ile Hindistan çatışmasında farklı bir durum yaşanmıştır. Çin'in Hindistan'a saldırısı karşısında SSCB Hindistan'ın yanında yer almıştır. ABD'de Hindistan'a silah yardımı yapmıştır. Burada amaç o bölgede potansiyel güç olan Çin'in daha ileri gitmesini önlemektir.

Bağılantısızlık stratejisi 1950'lerde ilk ortaya çıktığında gayesi iki bloka da eşit uzaklıkta kalmaktı. Oysa yaşanan olaylar ve bu ülkelerin gerek ekonomik gerek siyasi ve askeri bakımdan güçlü olmamaları bu ülkeleri iki bloktan biri ile daha yakın ilişki kurmaya itmiştir. Burada anlatılmak istenen bu blokları bir model olarak benimsemek ya da o bloktan sayılmaktan ziyade siyasi-ekonomik ve askeri ilişki kurma bazında ele alınmıştır. Soğuk Savaş döneminde yaşanan olaylar ve duydukları ihtiyaçlar karşısında adına bağlantısızlar denilen bu hareket adı gibi tarafsız olamamıştır. Çünkü buna dünya gerçekleri müsaade etmemiştir.

Günümüzde olduğu gibi anlatılmaya çalışılan dönemde de A.G.Ü. aydını Batı taraftarıydı. Batı'da eğitiminin en üst seviyesini tamamlayan seçkin-aydın kesim ülkesine döndüğünde de Batı'nın örnek alınmasını savunuyordu. Oysa bu ülkelerin yaşayış tarzları, kültürleri Batı Bloku'na kıyasla Doğu Bloku'na daha yakındı. Aydınlar ile halklar arasında bir uyumsuzluk oluyor ülke bir adım ileri gidemiyordu. Batılılaşmak için önce Batı gibi olmak gerekiyordu. Ama bu taklit olmamalıydı. Askeri-siyasi ve ekonomik olarak Batı olunmadıkça Batı modeli bu ülkelerde geçerli olamazdı. Soğuk Savaş döneminde Doğu Bloku ile Batı Bloku arasında gel-git oynayan A.G.Ü. bugünde biraz daha farklı ama içerik aynı olarak ABD ile AB arasında gidip gelmektedir.

Doğrudan sömürgeciliğin tasfiye sürecine girdiği İkinci Dünya Savaşı sonrasında, A.G.Ü.'nün Batı modelini taklit edebileceğine dair genel bir kabul söz konusuydu. Doğrudan sömürgeciliğin tasfiyesiyle ve Batı modeline uygun ulus

devletlerin ortaya çıkmasıyla bu ülkelerin kalkınıp Batı'nın zenginliğine ortak olabileceği düşüncesi egemendi. Batı'yı kestirmeden taklit etmenin de başlıca aracı olarak devletin ekonomik sürece daha fazla müdahale etmesi, kalkınma sürecinde başat bir rol üstlenmesi gerektiği ileri sürülmekteydi.

Üçüncü Dünya'nın Batıcı seçkinlerinin beklentisiyle, Batı'nın talepleri çakışıyordu. Gerçekten Claude Levi-Strauss *“gelişmemiş ülkeler uluslararası toplantılarda, Batılıları kendilerini batılılaştırdıkları için değil, batılılaşmaları için gerekli olanı yeterince hızlı vermedikleri için eleştiriyorlar”* diyor.²⁵⁴

Söz konusu devletlerin yönetici azınlıklarının genellikle Batı Bloku'nda yer almalarını kolaylaştıran bir dizi neden vardır. İlk olarak yeni devletlerin yönetici seçkinleri Batı'da eğitim görmüşlerdi sorunlara Batının penceresinden bakıyorlardı. İkincisi; köklü bir Avrupa merkezli ideolojik yabancılaşma içindeydiler. Batı tarafındaki tercihin nedeni sadece ideolojik yanılsamaya da dayanmıyordu. Üçüncüsü; doğrudan sömürgecilik döneminde maddi çıkar ilişkileri oluşmuştu.

3. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE YAŞANAN SORUNLAR VE AZGELİŞMİŞ ÜLKELERİN ETKİNLİĞİ

3.1. Ortadoğu'ya İlişkin Sorunlar

Ortadoğu Batı'daki Avrupa ülkeleri ile Uzakdoğu arasında kalan bölgedir, sınırları ve kapsamı tam belli olmamakla birlikte genel olarak Doğu Akdeniz'de kıyısı bulunan ülkelerle Arabistan Yarımadası'ndaki ülkeler bir de Hindistan'ın batısında yer alan ülkeler Ortadoğu ülkeleri sayılır. Ortadoğu ülkeleri; Mısır, Lübnan, İsrail, Suriye, Ürdün, Suudi Arabistan, Yemen, Umman, Bahreyn, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Türkiye, İran ve Irak'tır. Pakistan'ı da çoğu zaman bu alana katanlar vardır. Çünkü Yakındoğu sınırları açık seçik belli olmamakla birlikte bu büyük bölgenin salt Doğu Akdeniz'e bitişik olan daha doğrusu Akdeniz ile Basra Körfezi arasında kalan ülkelere denmektedir. Bu itibarla Ortadoğu bir yanda büyük Avrupa ve Afrika kara kütleleri, öte yandan Akdeniz ile Hint Okyanusu bulunan bir kıstaktır.

²⁵⁴ Başkaya,s. 31.

Uzakdoğu ile Batı arasındaki Ortadoğu çoğunlukla bir geçit alanı olarak tanımlanır. Buna göre Ortadoğu bir yanda büyük Avrasya ve Afrika kara kütleleri öte yanda Akdeniz ve Hint Okyanusu bulunan bir kıstak olarak tanımlanır.

Ortadoğu'nun sınırlarının çizilmesinin zorluğu, bölgenin belirgin bir coğrafi birim olmamasından kaynaklanır. Anlamı Batı Avrupa gibi coğrafi değil, Batı gibi siyasal ve kültürel unsurlar tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla zamanla Batı'nın bölgedeki çıkarları ve müdahalelerinin gelişmesiyle tanım değişikliklere uğramıştır. En dar bakış açısıyla Ortadoğu; Türkiye, İran ve Mısır üçgeninin içinde kalan ülkeleri kapsar. En geniş bakış açısına göre ise bu devletleri ve onlara komşu olan çevre Müslüman ülkeleri, yani Kuzey Afrika, Sudan, Somali Afganistan'ı içerir. Bilim adamları arasında en çok anlaşmaya varılan tanım, Arap devletlerine Türkiye, İran ve İsrail'in eklenmesiyle oluşan bölgedir. Bölge içinde iki ayrı alan vardır. İlki merkez; Mısır, İsrail, Doğu Akdeniz'in Arap Devletleri, Arap Yarımadası ve Türkiye dahildir. İkincisi ise çevredir. Kuzey Afrika'nın geriye kalan bölümü, İran ve Sudan çevreyi oluştururlar.²⁵⁵

Bölgeyi tanımlamanın bir başka güçlüğü de hem Ortadoğu hem de Yakındoğu denilmesinden kaynaklanmaktadır. Yakındoğu eski bir terim olup, kökeni ilk Avrupa keşiflerine dayanır. Avrupa'dan en uzak bölgelere Uzakdoğu, Avrupa ile Uzakdoğu arasında kalan alana ise Yakındoğu denilmiştir. Daha sonra Yakındoğu terimi Osmanlı Devleti'nin yönetimi altındaki topraklar için kullanılmıştır.

Ortadoğu tanımı ise İkinci Dünya Savaşı sırasında İngiliz Ortadoğu Komutanlığı ve Müttefik Ortadoğu Lojistik Merkezi gibi askeri kuruluşların ortaya çıkmasıyla yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Ancak hangisi kullanılırsa kullanılsın her iki terimde Avrupa çıkışıdır. Asya ile Afrika kıtalarından bakıldığı takdirde hiçbir anlamları yoktur. Bazı bilim adamları bu karışıklığı ve Avrupa eğilimini ortadan kaldırmak için “Beş Deniz Bölgesi” (Karadeniz, Ege, Akdeniz, Kızıl Deniz ve Basra Körfezi, çoğu kez Ege yerine Hazar Denizi), “Doğu Akdeniz” ya da “Merkez Bölge” gibi adlar vermekteyseler de hiçbiri genel kullanım içine girmemiştir.²⁵⁶

²⁵⁵ Sander, s. 66.

²⁵⁶ Sander, s. 67.

Ortadoğu'nun dünya politikasındaki tarihi rolü, Avrupa, Asya ve Afrika kıtaları arasında kültürel ekonomik bir aracı olmasından kaynaklanır. Yine 20.yy.'daki önemli yeri petrol üretimi ile belirginleşmiştir.

1960'lı yıllarda, SSCB, Suriye ve Mısır'a silah sağlayan başlıca devletti ve köktenci Arap gruplarının organizasyon ve teknik bakımdan destekçisiydi. Uluslararası forumlarda, SSCB Arap tutumunun ve çoğunlukla da en köktenci bakış açılarının sözcüsü gibi hareket etmiştir. Bu yapı devam ettiği müddetçe, diplomatik gelişme SSCB'nin tutumuna bağlıyken, hareketsizlik, tekrarlanan krizlerin yaşattığı tehlikeyi artırmıştır. Çıkamaz ancak bütün taraflar Ortadoğu'nun temel jeopolitik gerçeği ile yüz yüze gelindiği zaman çözülebilirdi. İsrail bütün komşularının bile bir arada iken yenemeyecekleri kadar kuvvetliydi veya kuvvetli hale getirilebilirdi. ABD, SSCB müdahalesine engel olurdu. Bu nedenle Ortadoğu sorunun anahtarı Moskova'ya değil, Washington'a dayalıydı. ABD , elindeki kartları dikkatli oynarsa, ya SSCB gerçek bir çözüme katkıda bulunmak zorunda ya da Arap müşterilerinden biri hizayı bozup ABD tarafına doğru hareket edecekti. Her iki durumda da Sovyetlerin köktenci Arap Devletleri arasındaki etkisi azalacaktı.²⁵⁷

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra belli bir süre SSCB Ortadoğu sorunlarından uzak durmuştur. Böyle bir davranışın nedenleri, savaştan sonra bu bölgede Sovyet siyasal etkisinin azalması, güçlü komünist partilerin ve ulusal kurtuluş hareketlerinin bulunmamasıdır. Ancak 1955 Şubat'ında Bağdat Paketi'nin kurulması, SSCB'nin Ortadoğu'da daha etkin bir politika izlemesi gerektiğini gösterdi. Bağdat Paketi'nin kurulmasıyla Ortadoğu ikiye bölünmüş olmaktaydı. SSCB açısından böyle bir bölünmeyi sürdürmek ve öteki Arap devletlerinin bir Batı ittifakı içine girmelerini önlemek gerekmektedir. Bunun içinde özellikle Mısır'da Nasır'ı desteklemeye başladılar. Nasır, 1955 yazında Batı ittifakına girmeyip tarafsız kalan, Sudan halkının İngiliz emperyalizminden kurtarılmasında büyük emeği geçen ve Bandung Konferansı'nda "barış içinde bir arada yaşama" ilkesini savunan başarılı bir önder olarak görüldü. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki çok güçlü ve etkili komünist partilerin bulunmadığı Ortadoğu'da SSCB politikası ideolojik amaçlardan çok basit bir güç politikasına dayanıyordu.²⁵⁸

²⁵⁷ Henry Kissinger, **Diplomasi**, (Çev: İbrahim H. Kurt), Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000, s.701.

²⁵⁸ Sander, s. 335.

Ortadoğu'ya ilişkin sorunlar başlığı altında ilk olarak Arap-İsrail çatışmasına ardından da sıra ile Süveyş Buhranı, Ürdün Hadiseleri ve son olarak Suriye Buhranı'na yer verilecektir. Soğuk Savaş dönemine ait sorunların büyük çoğunluğu Ortadoğu bölgesinde yaşanmıştır. Hatta Soğuk Savaş'tan sonra bile Ortadoğu bölgesi önemli gerginliklerin yaşandığı, dünyanın nabzının orada attığı bir bölge olmuştur. Neden bu kadar karışıklık var peki bu Ortadoğu'da? Neden gözler sürekli olarak orada? Neden güçlü devletler Ortadoğu bölgesine hakim olmak istiyorlar? Şunu hemen belirtmeliyiz ki Ortadoğu gerek maddi zenginlikleri gerek jeo-stratejik önemi ve halkının heterojen olması bakımından farklı ama önemli bir bölgedir.

Arap- İsrail soruna yer verilmiştir. Çünkü Bağlantısız Ülkeler ulusal bağımsızlık hareketlerini desteklemeyi ilke edinmişler ama İsrail'in kurulmasında bu ilkeye riayet etmemişlerdir. ABD ve SSCB sürekli sorunları yatıştırmak istedilerse de, bu dönemde kendi hayati çıkarları bildikleri için amaçlarından taviz vermemişleridir. Arap-İsrail Savaşları daha sonraki yıllarda tek Mısır – İsrail soruna bürünmüştür. Mısır'da A.Ü.'den önemli bir devlet olduğundan ve lideri Nasır'ın o bölgede prestiji olduğu için bu konuya yer verilmiştir.

Suriye Buhranı Bağlantısızlık Hareketi'nin önemli savunucusu Mısır'ın bizzat yaşadığı bir sorun olduğu için, Ürdün Hadiseleri'nde ise tarafların kesin şekilde ayrıldığı, Doğu ile Batı Bloku'nun belirginleştiği olaylar yaşandığı için ele alınmıştır. Suriye Buhranı'na ise SSCB'nin Ortadoğu politikasını nasıl hangi yolla olursa olsun gerçekleştirmekte kararlı olduğuna ve her daim A.G.Ü.'nün bir bütünlük sağlayamadığı ve her an bir büyük devletin yanında olmasını istediğinin açıkça görülmesi için yer verilmiştir.

3.1.1. İsrail'in Kuruluşu ve Arap- İsrail Çatışması

1955'ten itibaren Soğuk Savaş veya Doğu-Batı çatışmaları Ortadoğu bölgesinde intikal etmiştir. Ortadoğu bunalımının temelinde de Arap-İsrail çelişkisi yatmaktadır. Bununla başlangıç ve hareket noktasını İsrail'in bağımsız bir devlet olarak kuruluşu teşkil eder.²⁵⁹

²⁵⁹ İsrail 14 Mayıs 1948'de Siyonistlerin 19.yy. sonunda başlayarak giriştikleri çabalar sonucu kurulmuştur. <www.bkd.org.tr/tarih/default.asp 37, erişim tarihi: 09.04.2005>

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Filistin'de Araplar ile Yahudileri uzlaştırmaya çalışan İngiltere bunu başaramamıştır. İngiltere meseleyi 2 Nisan 1947'de BM'ye götürmüştür. Meseleyi ele alan Genel Kurul bu konu için özel komisyon kurmuştur. Bu sırada Arap devletleri de boş durmamış, Mısır, Irak, Suriye, Lübnan ve Suudi Arabistan da "Filistin'in bağımsızlığının ilanı" maddesinin gündeme alınması için BM'e başvurmuşlardır. Bu noktada komisyon ikiye ayrılmıştır. Kanada, Çekoslovakya, Guatemala, Hollanda, Peru, İsveç ve Uruguay'ın desteklediği çoğunluk teklifine göre *Filistin, Araplar ile Yahudiler arasında taksim edilmeli ve iki ayrı bağımsız devlet kurulmalıydı. Kudüs şehri ise uluslararası statüye sahip olmalıydı.* İran ve Bağlantısız ülkelerden Hindistan ve Yugoslavya tarafından desteklenen azınlık teklifine göre ise *Filistin, Yahudi ve Arap devletlerinden meydana gelen "federal" bir devlet olmalıydı.* Yahudiler çoğunluk planını Araplar ise azınlık planını tuttular.

BM Genel Kurulu'ndan 27 Kasım 1947'de çıkan nihai kararda ise Filistin Komisyonu'nun çoğunluk teklifini benimsedi. 13 aleyhe, 10 çekimser oya karşı 33 oyla Filistin'in Araplar ile Yahudiler arasında taksimine karar verildi. Aylarca süren savaşlardan sonra İsrail 1947'de kendisine BM tarafından ayrılan bölgeden daha geniş bir bölgeye sahip oldu.²⁶⁰ Ayrıca karara göre Filistin'de kurulacak Yahudi ve Arap devletleri arasında bir ekonomik birlik kurulacak ve Kutsal Kudüs şehri de uluslararası statüye sahip olacaktı. ABD, SSCB ve Fransa taksim lehinde, İngiltere çekimser, Türkiye de Araplar ile beraber taksimin aleyhine oy vermiştir.

14 Mayıs 1948 günü Tel-Aviv'de toplanan Yahudi Milli Kongresi İsrail Devleti'nin kuruluşunu ilan etti. İsrail Devleti kurulur kurulmaz A.Ü.'den Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Irak orduları 15 Mayıs'tan itibaren İsrail'in üzerine yürümeye başladılar. ABD yeni kurulan İsrail Devletini kurulduğu gün tanıırken, SSCB İsrail-Arap savaşının çıkmasından 2 gün sonra tanımıştır. Bu SSCB'nin Arapların karşısında olduğunu gösteriyordu. İki blokun da kurulan yeni devleti kısa zaman aralığı ile tanıdıklarını açıklamaları kurulan yeni devletin karşı bloka tamamen kaymasını önlemektir. Oysa İsrail gerek kurulduğunda gerek daha sonraki yıllarda hep ABD yanında olmuştur.

²⁶⁰ Sander, s. 269.

1948- 49 Arap- İsrail Savaşı önemli neticeler ile sonuçlanmıştır. İlk olarak Filistin’de yaşayan 1 milyon Arap yerinden yurdundan edilmiş ve Mülteciler Meselesi, günümüzün Filistin meselesi, ortaya çıkmıştır. İkincisi A.Ü. içinde en güçlü ordusu olduğu sanılan Mısır’ın ağır yenilgiye uğraması monarşinin devrilmesine neden olmuştur. Bundan sonra bağlantısızlık savunucusu Nasır’ın gayesi gerici dediği Arap monarşilerini yıkmak ve bunların yerine sosyalist cumhuriyetçi rejimler kurmaya yönelmek olmuştur. Yine Arap Milliyetçiliği Hareketi Nasır öncülüğünde başlamıştır. Bu savaş sonunda kesin bir barış yapılmamıştır ve her an yeni bir savaş başlayabilirdi.

Yapılan ateşkes anlaşmalarına rağmen barış dönemi uzun sürmemiş 1960-80 arasında da 1967’de patlak veren Arap-İsrail Savaşı nedeni ile Soğuk Savaş Ortadoğu’da cereyan etmeye devam etmiştir. 1856’da Arap-İsrail Savaşı olmuş ama 1967’deki daha mühim neticeler doğurmuştur. Bu savaşın çıkmasını Araplar istemiştir. Çünkü 1948, 1956 savaşlarındaki yenilgilerinin başta Nasır intikamını almak istemeleri ve yine Nasır bu durumu Bağlantısızlık Hareketi’ni de başlattığı için bir prestij meselesi yapmıştır. İkincisi 1956’dan beri SSCB, Mısır ve Suriye’ye silah yardımıyla bulunmuştu. Üçüncüsü ve en önemlisi bu dönemlerde Vietnam’da bataklığa saplanan ABD İsrail’e yardım etmez düşüncesi vardı. BM Genel Kurulu 23 Mayıs’tan itibaren sürekli toplantılar yapmış kararlar almış ama bu savaşın çıkmaması için yeteli olmamıştır.

İsrail’le olan savaşlarında SSCB sürekli olarak Bağlantısız Ülkeler’e silah yardımı yapmış ilişkilerini yoğunlaştırmıştır. BM’de Araplar lehine karar çıkarmak için elinden geleni yapmıştır. Ama Arap- İsrail barışını sağlamak için gerekli olan 2/3 oy çokluğu sağlanamamıştır. Bunun üzerine mesele Güvenlik Konseyi’ne havale edilmiştir. 4 Temmuz’da Pakistan, Türkiye, İran, Gine, Mali ve Nijer tarafından desteklenen bir karar kabul edilmiştir. 20 çekimser oya karşı 99 oyla kabul edilen bu karar İsrail’i Kudüs’ün statüsünü değiştirebilecek her türlü tedbirlerden kaçınmaya davet ediyordu ve bu gibi tedbirlerin hukuken geçersiz olduğunu belirtiyordu. Güvenlik Konseyi 22 Kasım 1967’de 242 sayılı kararı kabul etmiştir.²⁶¹ Karar

²⁶¹ Armaoğlu, 20. Yüz Yıl Siyasi Tarihi, I-II. Cilt,s. 709.

İsrail'in bu son savaşta işgal ettiği topraklardan çekilmesini öngörüyordu. Ayrıca bölgedeki her devletin egemenlik, toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığına saygı duyulması gerektiğine vurgu yapıyordu.

1967 savaşının ilk çıktığı günlerde BM Güvenlik Konseyi büyük devletler arasındaki anlaşmazlıklardan dolayı önemli kararlar alamamıştır.

1967 Arap-İsrail savaşının ABD açısından en önemli sonucu, İsrail'i desteklemesi yüzünden hemen hemen bütün Arap devletlerinin bu ülke ile diplomatik ilişkilerini kesmeleri ve böylece Ortadoğu'da uğradığı büyük prestij kaybıdır. SSCB açısından ise Arapların askeri yenilgilerinin siyasi sonuçlarının zaman içinde düzeltilmesinin yani İsrail işgalindeki bölgelerin görüşmeler yoluyla geri verilmesindeki başarısızlığının bu devletin prestiji açısından olumlu olduğunu söylemek mümkün değildir. SSCB savaşın üçüncü gününden başlayarak savaşan Arap devletlerine büyük oranda silah yardımı yapmaya başladı. Bu silah sevkiyatı gerçekten çok büyüktü ama morali bozulmuş ve iyi örgütlenememiş Arap orduları Sovyet silahlarını etkili biçimde kullanamadılar ve kendi yapılarına uyduramadılar.²⁶²

Bu savaş sonunda Arap dünyası, ki çoğu A.G.Ü.'ye dahildir, SSCB'ye yaklaşırken, ABD'den uzaklaşmışlardır. Çünkü bu savaş İsrail'in ABD yardımı ile kazandığı bir gerçektir. Nasır ise bu savaş sonunda umduğunu bulamamıştır.

İki taraf 1973'te tekrar karşı karşıya gelmişlerdir. Ama Arapların bundaki amacı İsrail'i haritadan silmek değil, 1967'de İsrail'in elde ettiği toprakları geri almaktır. Yine bu savaşta ABD Arap dünyası ile ilişkilerini düzeltmek için Ortadoğu barışını savunmaya başlamıştır. Bu savaş devam ederken Mısır lideri Nasır'ın ölümü ise Araplar için önemli bir kayıp olmuştur. Bu savaş sonunda Mısır bir kısım topraklarını geri almıştır. İsrail ise ABD'den yardım almaya devam etmiştir.

1973'te Mısır ve Suriye İsrail'e karşı savaş açtı. İsrail ve ABD için bu tam bir sürpriz oldu. SSCB'nin Mısır ve Suriye'yi İsrail'e karşı savaş açmak için aktif olarak cesaretlendirdiği yolunda hiçbir delil yoktu. Aynı zamanda Sovyetlerin Arap

²⁶² Sander, s. 480.

dostlarına yaptığı malzeme yardımı da ABD'nin İsrail'e yaptığı malzeme yardımıyla karşılaştırıldığında cüzi miktarda kalıyordu.²⁶³

İsrail'in 1967 savaşındaki kesin zaferi Arap devletleri arasında utanç ve kızgınlık yarattı. İsrail'e kaptırılan geniş ve stratejik toprak parçaları ile Kudüs diplomasi yoluyla geri alınamıyordu. 22 Kasım 1967 tarihinde toplanan BM Güvenlik Konseyi İsrail'e "güvenli ve kabul edilmiş sınırlar içinde yaşama" hakkını tanıırken, işgal altındaki Arap bölgelerinden çekilmesi isteniyordu. Ancak gerek işgal edilmiş Arap toprakları anlatımının belirsizliği gerekse tarafların ilk adımı atamamaları diplomasi yoluyla çözümü olanaksız kılmıştır.

1973 yılında SSCB, Mısır ve Suriye'ye saldırı silahları vermemekle birlikte , 1967 yılında yitirilen savaş malzemesini sağlamakta ve askeri strateji konusunda Arap askerlerini eğitmekteydi.²⁶⁴ Bu savaşın sonunda İsrail dördüncü zaferini kazanmıştı ama maddi ve manevi kayıpları büyüktü. Kurulduğunun altı katı büyüklüğündeki bir İsrail, Arap devletleri için sürekli bir tehdit oluşturmakta ve Arap ulusçuluğunu güçlendirmektedir.²⁶⁵

Daha sonraki yıllarda birçok anlaşma yapılmıştır, özellikle 1978 Camp David Anlaşmaları önemlidir. Camp David Anlaşmaları iki tane çerçeve anlaşmadan meydana gelmiştir. Biri Ortadoğu barışının temellerini çizmekte olup, Batı Şeria ile Gazze ve Filistin meselesini ele almaktadır. Diğeri İsrail ile Mısır arasındaki barışın esaslarını çizer yani Sina Yarımadası'na aittir.²⁶⁶ Ortadoğu'da son yılların en önemli ve sonuçları açısından da en tartışmalı siyasal gelişmelerin biri, İsrail ile Mısır'ın arasındaki 30 yıllık düşmanlığa son verip uzlaşmaya gitmeleridir.

BM Güvenlik Konseyi'nin Arap-İsrail sorunları çerçevesinde almış olduğu şu kararları önemlidir. 1967'deki 242 sayılı kararı İsrail'in işgal ettiği topraklardan derhal çekilmesini öngörürken, 22 Ekim 1973 günlü 338 sayılı kararı tarafları ateşkese davet etmekte idi. 29 Kasım 1947 tarihli 181 sayılı kararında Kudüs'e uluslararası bir statü öngörmüşken, İsrail 29 Temmuz 1980'de burayı ilhak ettiğini ilan etmiş Güvenlik Konseyi de 497 sayılı kararı ile bu ilhakı geçersiz saymıştır.

²⁶³ Kissinger, s.703.

²⁶⁴ Sander, s. 481.

²⁶⁵ Sander, s. 482.

²⁶⁶ Armaoğlu, **20. Yüz Yıl Siyasi Tarihi**, I-II. Cilt, s. 742.

1980'lerden 1990'lara kadar sürekli gerginlikler yaşanan Ortadoğu'da 1990 Irak'ın Kuveyt'i işgali ile bir kriz daha yaşanmıştır.²⁶⁷ Bu Körfez Savaşı'na ilerde değinilecektir.

Uzun yıllar devam eden Arap-İsrail çatışmasında, İsrail Ortadoğu'da varolma, tutunma ve sınırlarını güvence altına alma mücadelesi verirken, Arap devletleri en azından Filistin'de bir Arap devleti kurma çabasında olmuşlardır. Hintlerin Yahudilere karşı uyguladıkları eşi görülmedik baskı ve soykırım politikası Yahudileri Filistin'de bağımsız bir devlet kurmaya itmişti. Aynı dönemde Batılı emperyalist devletlerin sömürü ve baskısı Arapları ulusal benliklerini bulmaya ve ulusal kurtuluşlarını aramaya itmekteydi. İsrail'in kuruluşuna karşı Arap dünyasının tepkileri ve peş peşe yaptığı hatalar, Ortadoğu'da buhranların, krizlerin günümüze kadar uzamasına neden olmuştur.²⁶⁸

35 yılı aşkın bir zamandır devam eden Arap-İsrail çelişkisinin nedenlerini sıralayacak olursak;

- 1947'de 2 milyona yaklaşan Yahudi'ye Filistin'de yurt verilirken bin yıldır bölgede oturmakta olan Arapların oyuna başvurulmuş değildir.

- Filistin'e gelen Yahudiler Siyonizm davasının emperyalist savunucuları olarak bu topraklara yerleşmişlerdir.

- Yahudiler Arapların kendilerine karşı bağımsızlık mücadelesi verdikleri emperyalist Avrupa devletlerinin kanadı koruyuculuğu ve teşviki ile Filistin'e gelmişler ve her bunalımda ABD dahil, bu güçlere dayanmışlardır.

- Ekonomik girişimi zenginliği ve toprakları elinde bulunduran Yahudiler karşısında Araplar, kendi yurtlarında ikinci sınıf yurttaş durumuna düşmüşlerdi.²⁶⁹

1940'ların sonlarında küçük bir toprak parçasında Filistin'de başlayan Arap ve Yahudi milliyetçiliği halen devam etmektedir. Yahudiler 18.yy.'da kendilerinin maruz kaldıkları baskıyı bugün aynen Filistinli Müslümanlara uygulamaktadırlar.

Özetlediğimizde Arap-İsrail sorununu 1947'de başlayan gerginlik günümüze kadar devam etmiştir. Bağlantısızlık Hareketi'ni oluşturan ülkelerden özellikle Mısır

²⁶⁷ Armaoğlu, **20. Yüz Yıl Siyasi Tarihi**, I-II. Cilt,s.483.

²⁶⁸ Armaoğlu, **20. Yüz Yıl Siyasi Tarihi**, I-II. Cilt,s.483.

²⁶⁹ Sander, s.268.

bu sorunlarda baş rol oynamıştır. Prestij kazanma ümidiyle girdiği savaşıardan yenilgi ile çıkmıştır. SSCB Arap dünyasının yanında yer alırken ABD sürekli İsrail'in yanında yer almış A.Ü. ile de arasını açmış daha sonra da Ortadoğu'da barışı savunarak gerginliği yumuşatmıştır. Esasına baktığımızda bu sorunun kökeninde İsrail'in Filistin topraklarında bağımsız bir devlet kurması yatar. Bağlantısızlar Belgrat Konferansı'nın bir maddesine ulusal bağımsızlık hareketlerinin desteklenmesi ilkesini koymuşlardır. Ama burada meşru olmayan bir durum olduğundan Arap dünyası karşı çıkmıştır. Çünkü İsrail'in ana vatani değildir. Sonradan büyük güçler tarafından getirilip özellikle yerleştirilmiş bir grup insan topluluğundan oluşmuştur. Bu sorun günümüzde Filistin ile İsrail arasında devam etmektedir. BM ise barışı korumak için çeşitli kararlar almış ama pek başarılı olamamıştır. Çünkü alınan kararlara itimat edilmemiştir.

SSCB ile Suriye ve FKÖ arasındaki anlaşmaların ve ABD ile İsrail arasındaki özel ilişkiler bütünlüğünün niteliği ne olursa olsun bölge alt sistemlerin karmaşıklığı dikkate alındığında, bölge güç dengesinin, iki süper devletten çok Arap devletleri ile İsrail arasında oluşacağı anlaşılmıştır.²⁷⁰

3.1.2.Süveyş Buhranı

Türkiye, İran, Irak, Pakistan ile İngiltere arasında 1955 yılında kurulan Bağdat Paktı, Arap devletlerini bölmüş, Sovyetlerin Ortadoğu bölgesine sızmasını kolaylaştırmış böylece Nasır Ortadoğu'da Batı emperyalizmine karşı çıkacak tek önder durumuna gelmiştir. Bu noktadan sonra Nasır iki yol izlemiştir. İsrail karşısında askeri bakımdan güçlü duruma gelmek için Doğu Bloku'ndan ve özellikle Çekoslovakya'dan silah almak ve Mısır'ı ekonomik bakımdan kalkındırmak için Aswan Barajı'nı yapmak isteyen Nasır'ın tuttuğu bu iki yol, 1956 Süveyş Bunalımı'nın ve İkinci Arap-İsrail Savaşı'nın yakın nedenini oluşturur.²⁷¹

1956 yılında İngiltere'deki Anthony Eden Hükümetinin Süveyş Kanalı'nı millileştirdiğini açıklayan Nasır'ın yönetimindeki Mısır'a karşı kuvvet kullanmaya yönelten faktörler şunlardır:

²⁷⁰ Sander, s. 483.

²⁷¹ Sander, s. 270.

- İngiltere açısından konunun anavatan topraklarının savunulması ile pek yakın bir ilişkinin bulunmadığı kolaylıkla söylenebilir. Buna karşılık Eden hükümetinin olayı İngiltere'nin ekonomik çıkarları açısından hayati önemde olduğu görülmektedir.

- Nasır'ın Batı karşıtı tutumu ve bu tutumun Ortadoğu'daki Batı karşıtı hareketi destekleyerek ortaya koymasının da, İngiltere'nin bölgedeki hayati çıkarlarına uygun düşmediği açıktır. Çünkü Nasır İngiltere'nin bu bölgedeki etkisini güçlendiren Batı yanlısı Arap ülkelerine de karşı çıkmakta onları suçlamaktadır. Kısaca Nasır İngiltere için hayati bir önemi olan Ortadoğu'da, bu ülke açısından arzulan düzenin korunmasına en büyük engeldir. Ayrıca SSCB ile yakın ilişkiler kuran ve Batı türü bir siyasal çoğulculuğa pek yatkın gözükmeyen Nasır ile İngiltere arasında çeşitli değerlerin geliştirilmesi kısacası ideoloji açısından da önemli bir çatışma söz konusudur.²⁷²

İngiltere her zaman olduğu gibi sorunun çözümü için yine BM'ye gitmiştir. Ama tek Süveyş Sorunu için değil hem Sudan hem de Süveyş için BM Güvenlik Konseyi'ne başvurmuştur. Sudan meselesi, İngiltere'nin 1882'de Mısır'ı işgal ettikten sonra daha da aşağılara inerek Sudan'ı da ele geçirmek istemesi nedeni ile çıkmıştır. Süveyş Krizi'ne ilişkin olarak BM Genel Kurulu'nda 5 karar alınmıştır. Bu kriz Soğuk Savaş yıllarının en önemli çatışmalarından biridir. Çıkabilecek bir savaşı durdurma açısından iki blok liderinin bir anlaşma zemini bulması, sorunla ilgili kutuplaşmaya bazı sömürgeci Avrupa ülkeleri ile tüm dünya arasında bir görünüm kazandırmış ve bu durum BM'deki kararlara da yansımıştır.

Süveyş Krizi lideri Nasır tarafından başlatılan Bağlantısız Ülkeler Grubu'na dahil olan Mısır ile İngiltere arasındaki bir bunalımdır. Bu krizde tüm Arap ülkeleri bir yanda, İngiltere, Fransa, İsrail üçlüsü de diğer tarafta olmuşlardır. ABD'de genellikle BM'de alınan kararlarda Arap ülkeleri ile aynı yönde oy kullanmışlardır. Yapılan 5 oylamada Türkiye (3 kararda), Yunanistan'da (4 kararda) Arap ülkeleri ile birlikte oy kullanırken Mısır tüm oylamalarda Arap ülkeleri çoğunluğu ile aynı

²⁷² Sönmezoğlu, s. 120.

yönde oy kullanmış, Bağlantısızların önemli savunucularından olan Hindistan, Yugoslavya ve İran ve Pakistan'da 5 kararın 4'ünde bu şekilde oy kullanmışlardır.²⁷³

Süveyş Buhranı bittikten sonra Ortadoğu'da ortaya çıkan durumu Amerika beğenmemiştir. Süveyş Savaşı dolayısıyla Batı'nın prestiji Arap dünyasında büyük bir darbe yemiştir. Üstelik Mısır'ı ve Süveyş'i Batı'ya bağlayan tek hukuki bağ olan 19 Ekim 1954 tarihli Süveyş Antlaşması'nı Mısır 1956 Buhranı sırasında feshederek, Batı ile olan bağlarını koparmıştır. Ayrıca Amerika bu buhranda dürüst ve tarafsız davranmış, İngiltere-Fransa savaşı ve Mısır'ın işgalini durdurmasında en az Sovyet Rusya kadar rol oynamıştır. Diğer yandan Batı'nın Ortadoğu'daki prestij kaybı bölgede büyük bir boşluk meydana getirirken bu boşluk Sovyet Rusya tarafından doldurulmaktaydı. Batı'ya karşı Sovyetlerin Ortadoğu'ya inme isteklerinin nedeni; Süveyş Kanalı'na ve Batı'nın Ortadoğu'daki petrol kaynaklarına hakim olarak, Batı'ya darbe indirmek ve mümkün olursa Batı'yı bu bölgede çökertmekti.²⁷⁴

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle kanal bölgesindeki üsler meselesinden dolayı İngiltere ile Mısır arasındaki ilişkiler giderek kötüleşmekteydi. Bu arada ABD'nin Nil nehri üzerinde yapılması düşünülen Aswan Barajı'nın finansmanı için vaat ettiği yardımı yapmaktan vazgeçtiğini açıklaması üzerine Nasır 26 Temmuz 1956'da kanalı millileştirdiğini ilan etmiştir. Bu sırada ABD, İngiltere ve Fransa 16 Ağustos 1956 tarihinde Londra'da yapılmak üzere bir konferans çağrısında bulundular. Teklifin yapıldığı ülkelerden Mısır ve Yunanistan bu toplantıyı düzenleyen sorunun halline ilişkin tekliflerin Mısır'ın bağımsızlık ve egemenlik haklarıyla bağdaşmadığını öne sürerek toplantıya katılmayı reddetmişlerdir. Yunanistan bu dönemde oldukça esnek bir politika izlemekte Kıbrıs sorununa ilişkin tezlerine uluslararası alanda destek sağlamak amacıyla özellikle Mısır ve Yugoslavya ile yakın ilişki kurmakta birçok alanda İngiltere'ye karşı bir tutum takınmaktaydı. Buna paralel olarak ilkin toplantının ertelenmesini talep etmiş ardından toplantıya katılmayı reddetmiştir.

19-21 Eylül 1956 tarihleri arasında çoğunluk kararını destekleyen 18 ülkenin katıldığı İkinci Londra Konferansı düzenlenmiştir. Toplantı sonucunda *Süveyş Kanalı'nı Kullananlar Birliği* adında bir örgüt kurulmuştur. Kanaldan yararlanma

²⁷³ Sönmezoğlu, s. 639-640.

²⁷⁴ <http://www.barikat-lar.de/barikat> (erişim tarihi: 03.04.2005).

oranın Türkiye’den fazla olduğu bilinen Yunanistan konferansa katılmazken Türkiye, Mısır’ın şiddetle karşı çıktığı bir kuruluşun üyesi olmaktaydı.²⁷⁵ Bu arada olaylar hızla gelişmiş, 29 Ekim 1956’da İsrail Mısır’a saldırmış, İngiliz ve Fransızlarda kanal bölgesine asker çıkarmışlardır. SSCB ve ABD’nin bu davranışa karşı olma konusunda anlaşmaları neticesinde girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Süveyş Krizi boyunca ve Mısır İsrail’e karşı yıpratma savaşı denilen savaşı başlattığı zaman İsrail, Mısır’ın içlerine doğru giden büyük hava saldırıları ile misilleme yaptı. SSCB buna Mısır’da 15.000 Sovyet askeri personeli tarafından yönetilen önemli bir hava savunma sistemi kurarak cevap verdi ve tehlike sadece Mısır’la sınırlı değildi.²⁷⁶

1956 Süveyş Buhranı Mısır ve Doğu Bloku ilişkilerinin yoğunlaşmasını sağlamış, SSCB bir kez daha Mısır’ı kurtarmış ve Bağlantısız Ülkeler’in gözünde Doğu Bloku prestiji artmıştır. Batı Bloku ise bu buhranla Nasır’ın ve SSCB’nin Ortadoğu’daki prestijini ve yok etmek isterken büsbütün artırmışlardır.

3.1.4.Ürdün Hadiseleri

Mısır lideri Nasır’ın en önemli amacı Mısır öncülüğünde Ortadoğu’da bir birlik kurmaktır. Bunu Arap Devletlerini birleştirerek yapmaya çalıştı. Ardından Bağlantısızlar Hareketi adı altında yapmak istedi ama güçlü devletlerin karşısına çıkması nedeni ile bu amacı hep hezimete uğradı.

Nasır Mısır’da iktidarı ele aldığı ilk günden itibaren, Ortadoğu’daki monarşileri devirme kararındaydı. Ortadoğu’yu ve Arap dünyasını ilerici dediği sosyalist cumhuriyet rejimlerinin idaresi altında ve kendi liderliği altında toplamak istiyordu. Söz konusu monarşik rejimlerin başında **Ürdün**, Irak ve Suudi Arabistan geliyordu. Nasır’ın amacına 1948-49 Arap-İsrail savaşı sırasında Filistin’den kaçan 1 milyona yakın Filistinli Arap’tan yarım milyon kadarı Ürdün’e sığınan Filistinli Arap yardım etti. Ama olumlu sonuç alamadılar. Gerek ABD gerek Irak, Suudi Arabistan ve Lübnan Ürdün’ün yanında yer aldılar. Bunların büyük çoğunluğu hararetli Nasır taraftarı idi. Durum bu şekilde iken Ürdün’de 1956’da yapılan seçimlerde Nasırcılar

²⁷⁵ Sönmezoğlu, s. 641.

²⁷⁶ Kissinger, s. 702.

kazanmış ama kral başbakanı²⁷⁷ düşürmüştür. Ürdün’de yaşanan olaylarda da Nasır’ın yukarıda belirttiğimiz amacının neticesi olmuştur.

1970 yılı içinde Ürdün’de nerdeyse devlet içinde devlet kurmuş olan FKÖ dört uçak kaçırarak Ürdün’e indirdi. Bunun üzerine Kral Hüseyin ordusuna FKÖ’ye saldırması ve liderlerinin ülkeden atılması emrini verdi. Suriye Ürdün’ü istila etti. İsrail seferberlik ilan etti. Ortadoğu savaşın eşiğinde görünüyordu. ABD, Akdeniz’deki deniz kuvvetlerini yoğun şekilde kuvvetlendirdi ve herhangi bir dış müdahaleye karşı hoşgörüyü bakmayacağını ilan etti. Suriye Ürdün’den çekildi ve kriz sona erdi.²⁷⁸

10 Nisan’da meydana gelen bu hadiseden 3 gün sonra silahlı kuvvetler genel karargahının bulunduğu Zerka’da krala bağlı kuvvetlerle solcu subayların etrafındaki askerler arasında çatışma çıkmıştır. Ürdün üst üste kral, başbakan ve solcular arasında olaylar yaşanmaya başlamıştır.

Ürdün’ün bu durumu en çok Lübnan’ı telaşlandırmıştır. Durumu endişe ile takip eden ABD Ürdün’ün yanında yer almıştır. Amerika bir yandan “Ürdün’ün toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığının önemini belirtirken” öte yandan da Akdeniz’deki Amerikan 6. Filosu 25 Nisan’da Beyrut açıklarında demir atmıştır. İsrail’e de bu fırsattan yararlanması için uyarıda bulunmuştur.

Irak ve Suudi Arabistan ise Ürdün’ün yanında yer aldılar. Arap dünyasının üç monarşisi sıkı bir şekilde dayanışmaya girince, buna Amerika’nın desteği de eklenince Kral Hüseyin tarafından iç krizi bertaraf etti.

Amerika Ürdün’e 10 milyon dolarlık bir ekonomik yardım ardından haziran ayında 10 milyon dolarlık askeri yardım yapmayı vaat etmiştir. Açıkça bu Eisenhower Doktrininin tatbikiydi.²⁷⁹ Ürdün’deki karışıklık böylelikle sona ermiştir.

280

²⁷⁷ Nabulsi

²⁷⁸ Kissinger, s.702.

²⁷⁹ Eisenhower Doktrini; ABD Başkanı Eisenhower’ın 5 Ocak 1957’de Kongreye gönderdiği bir mesajdır. Bu mesajda Ortadoğu ülkelerine ekonomik yardım yapılmasının gerektiği, bu ülkelerden isteyenlere askeri yardım yapılması ve gerekirse komünizmin yayılması tehlikesine karşı Amerikan silahlı kuvvetlerinin kullanılması belirtiliyordu. (Armaoğlu, s. 502-503.)

²⁸⁰ Armaoğlu, **20. Yüz Yıl Siyasi Tarihi**, I-II. Cilt, s. 504-506.

3.1.5.Suriye Buhranı

İkinci Dünya Savaşı sonunda Suriye Fransa'dan yakasını tamamen kurtararak tam bağımsızlığına kavuşmakla birlikte, uzun müddet içerde siyasi iktidara kavuşamamıştır. 1945-1949 arasında nispeten sakin geçen Suriye'nin siyasi hayatı, 1949'dan itibaren tam bir karışıklık ve düzensizlik içine girmiştir. ABD Ortadoğu politikasını gerçekleştirmek için ve Mısır'ı yalnız bırakmamak için Irak ve özellikle de Suriye ile işbirliği yaptı ama bu uzun süreli olmadı. 1957'ye gelindiğinde, Suriye'de iktidarı sol kesimin ele geçirmesi ile komünistlerin tesiri artmaya başladı ve 1957'den itibaren Sovyet yanlısı politika izlendi. Ayrıca silah yardımı da alındı. Bu durumdan da Ortadoğu'daki A.G.Ü. yani Suriye'nin komşuları, Türkiye, Irak, Ürdün, İsrail ve Lübnan rahatsız oldu. Çünkü ilk defa SSCB bir Ortadoğu ülkesinde rahatça dolaşıyor ve asker bulunduruyordu. SSCB Suriye'yi köprübaşı olarak kullanıyordu. Suriye Buhranı çok şiddetli yaşanmasına rağmen bu olay BM'ye götürülmedi. Hatta Türkiye, Suriye ilişkileri çok zor anlar yaşadı. ABD Türkiye'nin yanında yer aldı ve Soğuk Savaş adına yakışır şekilde iki blok savaş çıkmasını önledi. Mısır Suriye'yi bir eyaleti gibi kullanmak istiyordu. Oysa 1961 Bağlantısız Ülkeler alacakları kararlarda siyasi bağımsızlıktan ve egemenlikten söz edeceklerdi.

Mısır her ne kadar Bağlantısız Ülkeler hareketinin temsilciliğini yapsa da sorun Ortadoğu olunca egemenlik arzusu ağırlaşmaktaydı. Bağlantısızlık Hareketi ilkelerinden tavizler verebiliyordu.

ABD'nin Mısır'ı yalnız bırakmak için denediği bir yol, Irak hükümeti ile işbirliği yaparak Suriye hükümetini Batı yanlısı unsurlarca devirmeye çalışmasıdır. 1957 yılına gelindiğinde Sovyet yanlısı bir politika izleyen Suriye hükümeti, bu devletten silah yardımı almaya da başlamıştı. 1957 yılındaki Amerikan politikası Suriye hükümetini gizli gizli devirmeye çalıştığı izlenimini veriyordu. Bir kere darbeci olarak ün salmış olan ABD Dış İşleri Bakan Yardımcısı Loy Henderson Beyrut ve İstanbul'u ziyaret etmişti. İkincisi ABD Suriye'ye komşu ülkelere özellikle Ürdün'e silah yardımı yapmaya başlamıştı. Üçüncüsü 6. filoya bağlı deniz devriye birlikleri Suriye yakınlarında sık sık görülmeye başlamıştı tüm bunlar dışardan Suriye'ye bir müdahale izlenimi veriyordu. Bunlara ek olarak ABD Eisenhower Doktrini'ni işleteceğini Suriye'nin komünist denetimde olup komşuları

için tehlike oluşturduğunu açıkladı. Suriye bunalımı Ortadoğu ülkelerinin çoğunluğunun Suriye'yi bir tehdit olarak görmediklerini açıklamalarıyla gevşedi ve ABD gerilemek zorunda kaldı Eisenhower Doktrini de Ortadoğu'daki ilk sınavında etkisiz ve başarısız oldu.²⁸¹

1957 Suriye Bunalımı neticesinde ABD şunu görmüştür. Kendisi komünizmin Ortadoğu'da yayılmasını önlemeye çalışırken Araplar için endişe bu değildir. Esas mesele onlar için İsrail sorunu idi.²⁸²

Ortadoğu'ya ilişkin sorunları genel olarak değerlendirecek olursak; 1954-59 arasındaki Ortadoğu buhranlarının en mühim neticesi Sovyet Rusya'yı, Ortadoğu politikasının aktif bir unsuru haline getirmesidir. Bunun nedeni Batı'nın bölgede yapmış olduğu hatalardan daha önemlisi 1952 Temmuz'unda Mısır'da monarşinin yıkılmasından sonra başkan Nasır'ın takip etmiş olduğu çok geniş amaçlı ve hatta Mısır'ın kendi güç ve imkanlarının aşan geniş çerçeveli politikasıdır.²⁸³

1956-58 yılları arasında Ortadoğu'da olup bitenler, bölge dışı devletlerin bunalımlara karşı tutumları ve ABD'nin asker kullanması o zaman için açık olmayan ama ilerdeki gelişmeler açısından büyük önem taşıyan sonuçlar doğurmuştur. 1953'ten sonra etkisini yavaş yavaş yitirmekte olan Soğuk Savaş'ı yeniden hızlandırmış ve yeryüzünün ikiye bölünmüş şeklini oldukça belirgin bir hale getirmiştir. ABD'nin yükümlülüklerini yerine getirmede SSCB ile yarışabileceği ortaya çıkmış ve SSCB yeni bir dünya savaşına meydan vermemek için ılımlı bir tavır takınmıştır. Araplar bölgesel destek sağlamak açısından da olsa bütün güçlerin işlerine karıştırılmaması gerektiğini anlamış oldular.²⁸⁴

3.2.Asya'ya İlişkin Sorunlar

Asya sınırları Kuzey Buz Denizi'nden doğuda Büyük Okyanus'a ve güneyde Hint Okyanusu'na kadar uzanır. Avrupa'dan batıda Ural Dağları'yla, Afrika'dan Süveyş Kanalı'yla ayrıldığı kabul edilir.

Diğer yerlerde olduğu gibi, Asya'da da SSCB değişik siyasal sistemlere sahip ülkelerin barış içinde bir arada yaşaması, ticaretin teknik yardımın gelişmesi üzerinde

²⁸¹ Sander, s. 277.

²⁸² Armaoğlu, 20. Yüz Yıl Siyasi Tarihi, I-II. Cilt, s. 510.

²⁸³ Armaoğlu, 20. Yüz Yıl Siyasi Tarihi, I-II. Cilt, s. 514-515.

²⁸⁴ Sander, s.278.

önemle durmuştur.²⁸⁵ Bir diğer blok olan ABD’de Asya’da yaşanan sorunlarda bazen sessiz kalarak bazen de bir tarafın yanında bulunarak rol oynamıştır.

Asya’ya ilişkin olarak Pakistan-Hindistan ve Hindistan-Çin ilişkileri ile Kore Savaşı ve Vietnam Savaşı’na değinilecektir. Hindistan’ın ilişkilerine özellikle yer verilmiştir. Çünkü Bağlantısızlık Hareketi kurucularından olan Hindistan’ın bu hareketin ilkelerinden zaman zaman nasıl taviz verip diğer bloklara yaklaştığını görüyoruz. Blokların gerek Pakistan gerek Çin ve Hindistan ile olan tutumlarına yer vermiştir. Kore Savaşı ve Vietnam Savaşı özellikle seçilmiştir. Vietnam Savaşı’nda bir blokun nasıl yenildiği, Kore Savaşı’nda ise Çin, SSCB ile ABD’nin ortak hareket ederek savaşın Kore dışına sızmasına engel oldukları anlatılmaya çalışılmıştır. Bağlantısız Ülkeler’in ise pek etkili bir rol oynamadıkları görülmüştür.

3.2.1. Pakistan- Hindistan İlişkileri

1947 Ağustos’unda Pakistan ile Hindistan adı ile iki yeni bağımsız devlet ortaya çıkmıştır. Pakistan ve Hindistan bağımsız oldukları günden beri birbirleriyle geçinememişlerdir. Pakistan sürekli olarak Hindistan tehdidi altındadır. Hindular başlangıçta Müslümanların ayrı bir devlet kurmalarına karşı çıkmışlardır. Bu nedenle de Pakistan’ın kurulmasından memnun olmamışlardır. Birkaç kez silahlı saldırıya bile girmişlerdir. Bunlardan ilki 1948 de çıkmıştır ve nedeni halkının büyük çoğunluğu Müslüman olan Keşmir²⁸⁶ sorunudur.

Pakistan’ın kuzeyinde bulunan Keşmir bereketli topraklara sahip, buğday ve pirinç yetiştirilen 82.000 mil kare kadar büyüklükte bir toprak parçasıdır. Kuzeyde Afganistan’a ve Çin’e, güney ve batısında Pakistan’a, doğu ve güneyinde de Hindistan’a komşudur. 1948 savaşından sonra BM araya girdi ve Keşmir’de plebisit²⁸⁷ yapılarak halkının oyuna başvurulması şartıyla bir ateşkes sağlandı. Pakistan az bir toprak elde ederken Hindistan büyük bir kısmını elinde tutmuştur. Keşmir sorunu Pakistan ile Hindistan arasında önemli bir sorundur.

²⁸⁵ Sander, s. 334.

²⁸⁶ Keşmir’in bir bölümü Pakistan yönetimindedir ve burası Azad Keşmir (Özgür Keşmir) olarak adlandırılır. Ancak önemli bir kısmı hala Hindistan işgali altındadır. BM Keşmir halkı arasında Pakistan ve Hindistan’dan hangisini tercih ettikleri konusunda bir referandum yapılmasını kararlaştırdığı halde Hindistan bu kararı uygulamamıştır.

²⁸⁷ Halkoylaması.

Keşmir sorunu iki ülkenin izlediği dış politikayı bile farklılaştırmıştır. Hindistan başlangıçta bağlantısızlık politikası izlerken, Kongre Partisinin sosyalist içerikli programa sahip olması nedeni ile Sovyetler'e yaklaşmıştır. Ayrıca bu yaklaşımda biraz da çekingen davranmıştır. Çünkü bu süper devletle her hangi bir çatışmaya girmek istemiyordu. Buna karşın Pakistan ise Batı yanlısı bir politika izlemiştir. 1954'ten itibaren Amerika'dan askeri yardım almaya başladı. 1955'te Pakistan Bağdat Paketi'ne üye olması Hindistan ile aralarını iyice açtı. Bu olay Pakistan'ı sadece Hindistan'dan değil, SSCB'de de tepkili yaklaşıma neden olmuş ve hep Hindistan'ın yanında yer almasına sevk etmiştir. ABD yönetimi Pakistan'ı atom bombası yapma çalışmalarından dolayı sürekli sıkıştırırken Hindistan'ın aynı yöndeki çalışmalarını görmezlikten gelmiştir. 23 Mart 1971'de Doğu Pakistan'ın Bangladeş adı ile bağımsızlığını ilan etmesiyle iki ülke yine karşı karşıya geldi. Yine güçlü devletler yanlarına koştu. Pakistan'a Çin, Hindistan'a SSCB, Çin'den sonra Amerika'da Pakistan'ı destekledi. Bangladeş'i de resmen tanıdılar.²⁸⁸

1960'larda Çin devreye girdi ve Pakistan'ı destekledi. Aracı olmak istediye de sorun 1963'te çatışmayla sonuçlandı. Hindular ile Müslümanlar arasındaki çatışma giderek yoğunlaştı ve Pakistan askerlerinin 5 Ağustos 1965 tarihinde Keşmir'in Hindistan'ın elinde bulunan kısmına geçmeleri ile savaş başladı. BM Güvenlik Konseyi'nin 23 Eylül tarihli kararına tarafların uymasıyla savaş durdu. BM kararına uyulmasında Çin'in sert tepkisinin de etkisi olmuştur. Çünkü böyle bir durumda Hindistan'a kendisini karşısında bulacağı mesajını göndermişti. Ama Çin'de karşısında ABD'yi bulacaktı. Böylelikle savaş son buldu. SSCB ise sessiz kalarak Hindistan'ın yanında bulunmuştur. Sessiz kalmasına rağmen BM'den ABD'yle birlikte ateşkes kararının çıkmasında etkili olmuştur.

Sovyetler'in tarafsızlık tutumu bu kadarla da kalmadı. SSCB Başbakanı Kosigin'in aracılık çabaları üzerine, Pakistan Devlet Başkanı Eyüp Han ile Hindistan Başbakanı Lal Bahadur Shastri, Özbekistan Sovyet Cumhuriyeti'nin başkenti Taşkent'te 4 Ocak 1966'da *Taşkent Deklarasyonu* denilen belgeyi imzalayıp yayınlamışlardır. 9 maddelik bu anlaşmaya göre, her iki tarafta kuvvetlerini çatışmaların başladığı 5 Ağustos 1965 tarihinden önceki mevkilere çekecekler ve

²⁸⁸ Armaoğlu, 20. Yüz Yıl Siyasi Tarihi, I-II. Cilt, s. 663.

anlaşmazlıklarını kuvvet yoluyla değil barışçı vasıtalarla çözeceklerdi. İki ülkenin münasebetleri, birbirlerinin içişlerine karışmama esasına dayanarak ve her iki hükümet birbirlerinin aleyhine propagandaya girişmeyeceklerdi. Nihayet, iki ülke arasında, ekonomik ve ticari ve kültürel münasebetlerin geliştirilmesinde çalışacaktı.²⁸⁹

Hindistan ile Pakistan arasındaki anlaşmazlık bölgesi olan Keşmir'deki ateşkes çizgisinde 1964 yılı içinde iki ülke birlikleri arasında çeşitli çatışmalar çıkmış ve bu çatışmalar 1965 yılının ilk yarısında şiddetlenmeye başlamıştır. İki ülke 1965 Nisan'ında Rann Kuç bölgesindeki birliklerini güçlendirmişlerdir. 5 Ağustos 1965'te Hint-Pakistan ilişkilerinde o zamana kadarki en önemli bunalım ortaya çıkmıştır. Bu tarihte Pakistan askerleri Keşmir'in Pakistan'ın elinde bulunan bölgesinden Hindistan'ın elinde bulunan bölgeye, bir ayaklanma çıkarmak amacıyla geçmişlerdir. Bundan sonra iki ülke birlikleri arasında çatışma çıkmış BM'nin ateşkes çağrısıyla 23 Eylül'de durmuştur. Ateşkesten sonra Hint-Pakistan ilişkilerindeki gerginlik devam etmiştir. Çünkü ateşkese rağmen iki tarafta da birbirlerinin önemli toprak parçalarını ellerinde bulunduruyorlardı ve bu nedenle sık sık çatışmaları oluyordu.²⁹⁰

Pakistan ile Hindistan arasındaki sorunda Soğuk Savaş'ın tam olarak açıklığa kavuştuğunu söylemek mümkündür. Çünkü gerek Doğu gerek Batı Bloku hem kendileri hem de Çin BM'de çıkan kararlarla sıcak çatışmalar yaşanmasına rağmen bir üçüncü dünya savaşının çıkmasına engel olmuşlardır. Hindistan ile Pakistan arasında kıymetli bir bölge olan Keşmir sorun teşkil etmiş ama burada Bağlantısızlar Hareketi ilkeleri yine de işlemiştir. Pakistan ile Hindistan arasındaki ilişkilere sadece güçlü devletler karışmıştır. Diğer A.G.Ü. devletleri tarafsız kalmışlardır. Blok üyesi Hindistan'ın yanında bile yer almadan bloksuzluk ilkesine riayet etmişlerdir. BM'de savaşın çıkmasını engelleyen kararlar almıştır. Hindistan ise zaman zaman bağlantısızlık ilkelerinden tavizler vermiştir.

²⁸⁹ Armaoğlu, **20. Yüz Yıl Siyasi Tarihi**, I-II. Cilt, s.663.

²⁹⁰ Sander, s.463.

3.2.2.Hindistan- Çin İlişkileri

Hindistan'ın bağımsızlığının ilk yıllarından beri ilişkilerinin iyi gitmediği bir devlette Pakistan'dan sonra ÇHC olmuştur. Bunun nedeni ideolojik olmayıp politik ve jeo-stratejiktir. Politik neden 1949'dan itibaren, bağımsızlığından iki yıl sonra, Çin komünizmin kontrolü altına girmesi Hindistan'ı rahatsız etmiştir. Jeo-stratejik neden ise Çin'in Hindistan'ın kuzeyinde bulunan bazı topraklara²⁹¹ göz koymasındır. Bu topraklar Hindistan'ın güvenliliği ve sınır oluşturması ve Budizm dini açısından kutsal yerler olması nedeniyle Hindistan için önemlidir. Bu nedenle de iki ülke arasında soruna sebep oluşturmaktaydı.²⁹² Ayrıca Tibet konusu da iki ülke arasında önemli bir sorun teşkil etmekteydi. Bu sorunda Tibet konuyu BM'ye götürmüş bağlantısızlar tarafından destek görmüş ama BM'den çıkan kararda sorunu tarafların kendilerinin çözmesine karar verilmiştir.

1962 yılındaki Çin-Hint sınır çatışması sanıldığı gibi ideolojik temele dayanmaz. Çatışmanın temel nedeni İngiliz sömürgeciliği zamanında iyi çizilmemiş olan sınırların²⁹³ yarattığı toprak uyuşmazlığıdır. Anlaşmazlık konusu olan topraklar ise üzerinde yaşayan nüfusun son derece az ve seyrek olduğu yüksek Himalayalar'dadır. Taraflar açısından askeri ve stratejik amaçlar dışında bölgelerin ekonomik önemleri çok azdır.²⁹⁴

1960 Nisan'ında Yeni Delhi'yi ziyaret etmekte olan Çin Dışişleri Bakanı Hindistan hükümetine bir takas önerisinde bulundu. Buna göre Çin doğu sınırında Mac Mahon Çizgisi'nin gerisine çekilecek, buna karşılık Hindistan'da Ladakh'ta aynı biçimde davranacak ve böylece iki ülke arasında uzlaşmaya gidilecekti. Hindistan bu öneriyi reddedince, Çin, Hint toprakları üzerindeki iddialarını artırmaya başladı ve bu iddiaları destekleyecek haritalara ortaya çıkardı. Bu konu yüzünden iki ülke arasında 1960-62 yılları arasında bir çok sınır çatışmaları olmuştur. Çin 21 Kasım 1962'de tek yanlı olarak ateşkes ilan etmiş ve 1 Aralık 1962'den itibaren geri çekileceğini belirtmiştir. Böylece de çatışma durmuştur.²⁹⁵

²⁹¹ Tibet, Nepal, Bhutan ve Ladakh.

²⁹² Armaoğlu 20. Yüz Yıl Siyasi Tarihi, I-II. Cilt, s. 671.

²⁹³ Mac Mohan Çizgisi

²⁹⁴ Sander, s. 458.

²⁹⁵ Sander, s. 459-460.

Çin'in Hindistan'a saldırısı karşısında Sovyet Rusya Hindistan'ın yanında yer aldı. Amerika ise Hindistan'a silah yardımı yaptı. Bu durumda Çin'in daha ileriye gitmesini önledi. Burada iki devin ortamı nasıl istikrarda tuttuklarını görmekteyiz. Eğer iki süper güç karşılıklı taraflar da yer alsaydı bir kargaşa yaşanması kaçınılmaz olacaktı Öte yandan Hindistan'da bağlantısızlık ve tarafsızlığın bedelini çok ağır şekilde ödemekteydi. Bundan dolayı Hindistan bağlantısızlığı bırakmamakla beraber, hem Amerika ile münasebetlerini koparmamaya hem de Sovyet Rusya'nın süper gücü ile yakın münasebetler kurtarmaya önem vermiştir.

Çin-Hint çatışmasının en önemli sonucu, Hindistan'ın o zamana kadar başarılı bir biçimde bağlantısız dış politikadan ödünler vermesi Batı Bloku ve özellikle ABD'ye yaklaşması olmuştur. Öte yandan Hindistan tarafsızlık ve bağlantısızlığın bedelini en ağır şekilde ödemiştir. Bundan dolayı Hindistan bağlantısızlığı bırakmamakla beraber ABD ile münasebetlerini koparmamaya hem de Çin devine karşı Sovyet Rusya'nın süper gücü ile yakın münasebetler kurmaya önem vermiştir. Özellikle de son durum Nehru'dan sonra daha da kuvvetlenmiştir.

Oysa 2000'li yıllara gelindiğinde iki ülke arasında yakınlaşma başlamıştır. 11 Nisan 2005'te Çin ile Hindistan bir stratejik anlaşma imzalamışlardır.²⁹⁶ Bunun nedeni ABD ve Batı'nın Asya üzerinden küresel egemenliklerine karşı koyabilmek için iki dünya devi önemli bir anlaşma imzalamışlardır.

3.2.3.Kore Savaşı

Uzakdoğu'ya ilişkin bir savaş olmasına rağmen Asya'ya ilişkin sorunlar başlığı altında değinilecektir. Çünkü, Kore Asya'nın stratejik bir bölgesiydi ve Asya'ya ayak basmak için gayet avantajlı bir durumdaydı.

Kore 1950 Haziran'ına gelindiğinde kolera salgınlarına uğrayan, okuma yazma oranı düşük ve otoriter hükümetlere sahipti. Son yüzyıl boyunca Uzakdoğu güç oyunlarında satranç tahtasındaki bir piyon gibi oynanmıştı. Rusya ile yaptığı savaşı kazanan Japonya 1905 yılında Kore üzerinde koruyuculuk kurmuş ve 1910 yılında yarımadayı ülkesine katmıştı. Kore 1945 yılında Japonya'nın tesliminden sonra Sovyetler ile ABD arasında yeniden başlayan güç çatışmasının deneme tahtası oldu. Bu iki devlet Japonya'dan aldıkları topraklar üzerinde yerli ama kendilerine

²⁹⁶ Yakın geçmişte hep karşı karşıya gelmişler hatta 1962 de savaş bile yapmışlardı.

bağlı hükümetler kurduktan sonra 1948-49'da işgal ordularını çektiler ve 38. enlem arada sınır oldu. Böylece Kore 20.yy.'ın başında Rusya ile onun batısındaki ülkeler arasındaki mücadelenin bedeli olmuştur.²⁹⁷

1945 Mayıs'ında Amerika ile Sovyet Rusya arasında yapılan bir anlaşmaya göre savaş bittikten sonra Kore ABD-İngiltere-Sovyet Rusya ve Çin'in ortak vesayeti altına konacaktı. Ancak Amerika Hiroshima ve Nagasakiye atom bombaları attıktan sonra Sovyetler hemen Japonya'ya savaş ilan edip askerlerini Kuzey Kore'ye sokmuşlardır. 38. enlem çizgisine kadar ilerlemişlerdir.

24 Kasım'da Çin'in de savaşa katılmasıyla savaş BM-Çin savaşı niteliğini almıştır. Güvenlik Konseyi BM Antlaşması hükümleri gereğince, Güney Kore'nin yardımına gönderilmek üzere çeşitli milletlerin askerlerinden meydana gelen ama esas yükümlü Amerika'nın üstlendiği bir BM Kuvveti teşkil etti. Çin ordusu BM birliklerini püskürterek Güney Kore'yi işgal etmeye başlamıştır. Ancak bir karşı saldırı sonucunda Çin birlikleri de 38. enlemin kuzeyine çekilmeye zorlandılar ve bir anlaşma²⁹⁸ imzalandı.²⁹⁹

Kore, savaşın sonunda kuzeyi Sovyet, güneyi Amerikan işgali altında olmak üzere ikiye bölünmüştür. Bir yanda Amerikan-Sovyet müzakereleri diğer yanda BM çabaları bu iki Kore'nin birleşmesini sağlayamamıştır. 25 Haziran 1950'de başlayan Kore Savaşı 1953 Temmuz'unda Panmunjom Mütarekesi'nin imzası ile son bulmuştur Kore Savaşı'nın nedenleri:

- İlk olarak Truman mayıs ayının ortasında Japonya ile barış anlaşması görüşmelerinin öncelik kazandığını açıklaması, yani böyle bir anlaşma ABD'ye Japon topraklarında uzun süreli askeri üsler kurma hakkını veriyordu. İşte Stalin bu tehdidi karşılamayı planlıyordu.
- İkincisi; Mao'nun Çin'deki başarısı özellikle Hindi çini, Filipinler ve Endonezya olmak üzere tüm Asya'da devrimci hareketleri teşvik etmiştir. Bu da Sovyet denetimindeki Kuzey Kore'nin kısa ve başarılı bir savaşı Japonya'yı korkutup ABD'ye üs vermekten caydırabilir ve Mao'nun genişleme eğilimini ve ününü sınırlandırabilirdi.

²⁹⁷ Sander, s. 247.

²⁹⁸ Panmunjom Bırakışma Anlaşması, Temmuz 1953.

²⁹⁹ Sander, 247-253.

- Üçüncüsü bu Stalin'in Batı'ya karşı anlamlı bir hareketi olabilirdi.

Başkan Truman'a göre bu saldırı SSCB tarafından yönetilmekteydi ve belki de Sovyet Çin saldırısının ilk adımıydı. Savaşın ilk haftasında Başkan Truman saldırı ile SSCB arasında açıkça bağlantı kurmaktan kaçındı. Böylece Stalin prestijine bir zarar gelmeden saldırıyı durdurabilirdi. Buna karşılık SSCB Güney Kore birliklerinin Kuzey Kore'ye saldırdığı gibi gerçekten inandırıcı olmayan suçlamalarda bulununca Truman yönetimi de saldırıdaki Sovyet payı üzerinde açıkça durmaya başladı. Bu mütareke ile Kuzey ve Güney Kore arasındaki sınır yine 38. enlem çizgisi olmuştur. Değişen bir şey olmamıştır. Tarafların hiçbiri kesin bir üstünlük gösterememiştir. Sovyetler'de Amerika'yı Kore'den çıkaramayacaklarını anlamışlardır.³⁰⁰ Üç yıl süren savaşta hiçbir taraf üstün gelememiş ve iki taraf ta savaşın Kore sınırlarını aşmasına izin vermemişlerdir.

Kore Savaşı'nın sonucunda Kuzey Kore, Çin ile Batı arasında bir tampon devlet haline gelmiştir. Savaşın ÇHC açısından sonucu ise belirli bir süre daha silah ve mali yardım bakımından Sovyetler'e bağımlı kalmasıdır. Batılılar epey kayıp vermelerine rağmen Güney Kore'yi kurtaramamışlardır. Ayrıca SSCB'nin, ABD'nin atom üstünlüğüne rağmen Uzakdoğu'da böyle bir savaşı başlatma cesareti Avrupa ülkelerini kıtalarında güçlerini artırmaya ve aralarındaki bağları sıkılaştırmalarını sağlamıştır. Kore Savaşı'ndan en zararlı çıkan Koreliler olmuştur birçok Koreli ölmüş ülkeleri yakılıp yıkılmıştır. A.G.Ü. ise tarafsızlık politikasını sürdürebilmiştir.

Kore Savaşı'ndan edinilmesi gereken en önemlisi ders, uzayan ve bir sonuca varmayan savaşların ABD'nin iç konsensüsünü parçaladığıydı. Yine de Washington sanki bunun tam tersi bir ders olmuştu. Kore'de ABD düş kırıklığının nedeni, Mac Arthur'un Yalu Nehri'ne ilerlemesi ve tam zafer kazanma ihtiradı idi. Bunun ışığında, Kore Savaşı'nın sonucu, bir Çin zaferinin engellenmesi ve dolayısıyla başarı olarak yorumlanmıştır.³⁰¹

Amerikalı bazı düşünörlere göre Kore Savaşı her iki taraftaki karşılıklı yanlış anlamadan çıkmıştır. Bölgeyi Amerikan çıkarları açısından değerdendiren komünistler, Amerika'nın Asya topraklarının esas kesiminin komünistlerin eline

³⁰⁰ Armaoğlu, **20. Yüz Yıl Siyasi Tarihi**, I-II. Cilt, s. 455-456.

³⁰¹ Kissinger, s. 625.

geçmesine ses çıkarmazken, bir yarımadanın ucu için direnmesini mantıklı bulmamışlardır. Sorunu prensipler açısından değerlendiren ABD ise, Kore'nin Amerika liderleri tarafından açıkça sözü edilmeye değmez bulunan jeopolitik öneminden çok, komünist saldırının karşılıksız kalmamasıyla ilgilidiler.³⁰²

3.2.4.Vietnam Savaşı

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yirmi yıl ABD, dağılmış dünyanın parçalarını bir araya getirip, yeni bir uluslararası düzen kurmak için liderliği üstlenmiştir. ABD, Avrupa'yı iyileştirmiş Japonya'yı restore etmiş, Yunanistan, Türkiye, Berlin ve Kore'de komünist yayılmacılığı bastırmıştır. İlk barış zamanı ittifakını yapmış ve kalkınmakta olan dünyaya teknik yardım programı başlatmıştır.³⁰³ Ancak Çinhindi'nde ABD'nin önceki ülke dışı çalışmalarının gösterdiği tüm örnekler parçalanmıştır. ABD'nin 20.yy.'daki uluslararası deneyiminde ilk kez Amerikan ulusunun diğerleri ile başarıları arasındaki doğrudan doğruya ve nedensel ilişki yıpranmaya başlamıştır. Amerikalılar arasında bu değerlerin niçin Vietnam'a uygulandığını sorgulamalarına neden olmuştur. ABD'nin ulusal deneyimlerinin farklılığına olan inanç ve komünizmi çevrelemenin jeopolitiğinde doğal olarak bulunan ödünler ve belirsizlikler arasında bir uçurum doğmuştur. Vietnam potasında, ABD'nin kendi farklılığına olan inancı, kendine dönmüştür. Amerikan toplumu başkalarının yapabileceği gibi, politikalarının pratik eksikliklerini değil, ABD'nin herhangi bir uluslararası rolü izleyecek kadar değerli olup olmadığını tartışmıştır. Vietnam tartışmasının bu yönü, ABD'nin bünyesinde çok acı verici ve iyileşmesi zor yararlar açmıştır.³⁰⁴

ABD'den 10 yıl önce de Fransız ordusu Vietnam'a girmişti. Fakat ne Fransız ordusu ne de 10 yıl sonra giren bir süper devlet gerilla savaşı bilmeceğini çözebilmiştir. Her iki ordu da eğitimini gördükleri ve ona göre teçhiz edildikleri tek savaşı bilmeceğini çözebilmiştir. Klasik, cephe hatları belirlenmiş konvansiyonel savaş. Üstün ateş gücüne güvenen her iki orduda bir yıpratma savaşına giriştiler. Her ikisi de kendi ülkesinde, sabırla savaşan ve savaşı sona erdirmek yönünde iç baskılar yaratarak onları yorabilecek bir düşman tarafından savaş stratejisinin aleyhlerine döndürüldüğünü gördüler.

³⁰² Kissinger, s. 443.

³⁰³ Kissinger, s. 587.

³⁰⁴ Kissinger, s. 588.

Vietnam’da öyle bir şey vardı ki bu ülkeye girme cesaretini gösteren her yabancının mantıklı düşünme gücünü yok ediyordu.

Amerika’nın Vietnam işine karışmasının ilk nedeni, Vietnam’ın kaybedilmesinin komünist olmayan Asya’nın çöküşüne yol açacağı ve Japonya’ya komünizmin yerleşeceği korkusuydu. Bu analizin şartlarına göre, ABD Güney Vietnam’ı savunurken bu ülkenin demokratik olup olmamasına ya da bir gün olup olmayacağına bakmaksızın esasen kendisi için savaşıyordu. ABD yönetimleri iki görev belirlediler. Bütün çerçevesi güvenlik içindeki üslerle çevrili bir gerilla ordusunu yenmek ve çoğulculuk geleneği olmayan bir toplumun demokratikleşmesini sağlamak.

Vietnam Savaşı ABD’nin ilk başarısız savaş deneyimi ve Amerikan moral inançlarının fiili durumla çatıştığı ilk dış yükümlülük savaşı idi. Yine Vietnam Savaşı en çok çaba harcanan dayanılması zor fedakarlıklar isteyen bir savaştı.

Vietnam Savaşı’ndan sonra ABD, sınırlarını kabul etmek zorunda kalmıştır. Tarihin uzun bir devresinde, Amerika’nın farklılığına olan inancı ulusun maddi olanaklarının da bolluğu ile desteklenen bir moral üstünlük ilan etmiştir. Fakat Vietnam’da ABD, kendisini, moral bakımından kuşkulu ve Amerika’nın maddi üstünlüğünün büyük ölçüde bir anlam ifade etmediği bir savaşın içinde bulmuştur.³⁰⁵

Vietnam deneyimi ABD psikolojisinde derin izler bırakmıştır. ABD’nin Vietnam’a gitmesinin nedeni bir merkezden yönetildiğine inanılan komünist fesadını durdurmakta ve fakat bunda başarısız oldu.

Vietnam yüzünden ABD’nin çektiği ıstırap, moral değerlerine olan bağlılığını gösterir ve aynı zamanda, Amerika deneyiminin ahlaki önemi üzerindeki bütün sorunlara daha iyi bir cevap olmuştur. Nispeten kısa bir aradan sonra, ABD 1980’li yıllarda toparlandı ve kendini buldu. 1990’lı yıllarda, her yerde hür insanlar başlıca bir yeni dünya düzeni kurmak için rehber olarak tekrar ABD’ye bakmaya başladılar.³⁰⁶

Vietnam Savaşı Soğuk Savaş döneminde iki kutuplu bir dünyada başlamış ve bitmiştir. Böyle bir yapı içinde Amerika’nın karşısındaki kutbun temsilcileri olan

³⁰⁵ Kissinger, s. 664.

³⁰⁶ Kissinger, s. 665.

Sovyet ve Çin Vietnam'ın yanında yer almışlar ve Amerika'dan çok daha yakın olmuşlardır.³⁰⁷

Vietnam Savaşı 1965 yılında başlayıp 1973 yılı başlarına kadar sekiz yıl devam eden, Amerika'nın Kuzey Vietnam'la mücadelesi, Amerikan tarihi bakımından olduğu kadar, savaş sonrası uluslararası ilişkilerin gelişmesi açısından da son derece enteresan ve önemli bir olaydır. Ayrıca savaş ABD'nin Vietnam batağına batış hikayesidir. Kuzey Vietnam Komünizmin Asya'daki uç karakolu gibiydi. Kuzey ile Güney arasında İkinci Dünya Savaşı sonundan itibaren devam eden mücadeleye 1964te de ABD katıldı. Zira kuzey Vietnam bir ABD gemisini batırmıştır. Bu hukuken saldırı demektir. Johnson Kongre'den orduyu kullanma yetkisini istedi. Kongre başkana Amerika'nın komünizme karşı kararlılığını göstermesi için yetki verdi. Kuzey geri adım atacağına Güney'e sızıp gerilla saldırıları yapmaya devam etti. 1965'te ABD'nin yaptığı bombalamada bir sonuç vermedi. Kuzey'den Güney'e sızmalar hızlandı. ABD Mayıs 1965'te Vietnam'a asker gönderdi. 1973'te 55.000 ABD askerinin ölümü ile savaş sonuçlandı ve barış imzalandı. Yapılan anlaşma ile 17 eylem iki taraf arasında sınır olarak kabul edildi. Ama barış 22 ay sürebildi. Bu savaş bir süper devletin 17 milyonluk bir küçük ülkede bataklığa nasıl saplandığının³⁰⁸ da bir hikayesidir. Aynı zamanda ağır tabiat şartlarından iyi yararlanan bir gerilla tekniğinin en mükemmel konvansiyonel silahlar karşısındaki zaferinin de bir ifadesidir. Kuzey Vietnam aralık 1975te ani bir taarruzla güney Vietnam'ı ele geçirmiştir. Savaş sonunda Vietnam Komünizmin idaresi altına girmiştir. Vietnam Savaşı'nda Bağlantısız Ülkeler benimsedikleri ilkelere bağlı kalarak tarafsız kalmayı başaramamışlardır.

Vietnam Savaşı 1973 yılına kadar, bir yandan Kuzey Vietnam'ın bombalanması, öte yandan barış görüşmeleri ile sürmüştür. Savaş 23 Ocak 1973 tarihinde başlamasından 30 yıl sonra, bir ateşkes ile bitmiştir. İmzalanan Paris Anlaşması'na göre, tüm Amerikan asker ve danışmanları Vietnam'dan çekilecek, tutsaklar geri verilecek, genel seçimler konusunda Güney ve Kuzey Vietnam

³⁰⁷ www.mma.org.tr/aydinlanma (erişim tarihi: 20.04.2005)

³⁰⁸ Aynı durum 2000'li yıllarda Irak'ta yaşanmaktadır.

arasında danışmanlar da bulunacak ve Laos ve Kamboçya'dan tüm yabancı güçler geri çekilecekti.³⁰⁹

3.3.Afrika'ya İlişkin Sorunlar

İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce başlayan bağımsızlık hareketi giderek hızlandı. 1955- 1960 yılları arasında İngiliz ve Fransız sömürgelerinin çoğu bağımsızlığını ilan etti. 1975- 1990 yılları arasında Afrika'nın güneyde Portekiz sömürgeleri (Angola, Mozambik) 1975'te bağımsızlığına kavuşurken Zimbabwe'de beyaz azınlık 1980'e kadar iktidarda kaldı ve Nabibya'nın Güney Afrika sultasından kurtulması ancak 1990'da gerçekleşebildi. Ağır ekonomik sorunlar ve çoğu zaman etnik kökenli çatışmalarla uğraşmak zorunda kalan Afrika kıtası 1988'e kadar Doğu-Batı çekişmesinin belli başlı sahnelerinden biriydi. 1990'dan sonra zora dayanan rejimlerde ülkelerinde demokratikleşme hareketini başlattılar.³¹⁰

Amerikalı ve Avrupalının gözünde, Kara Afrikalı geri ve talihsiz halk, bakir verimi bir o kadar da dertli topraklardır Afrika. Derilerinin rengi, yeraltındaki madenler, yüzyıllar sürecektir olan şiddetin, yok etme politikalarının nedeni olmuştur. Afrika emperyalizm talanının, sömürsünün en acımasız yaşandığı yerlerin başında gelir. Afrika şiddetin, katliamların, ırkçılığın, adaletsizliğin kol gezdiği kıta olarak alınıp satılan, kendi topraklarında köksüz kalmış, kültürünü unutmak zorunda bırakılmıştır. Kara Afrikalı için emperyalizmin sunduğu yaşam, iki kelimedede özetlenir. Açlık ve kölelik.³¹¹

Afrika özellikle de Kara Afrika denilen Sahra'nın güneyi diğer bölgelere oranla Batılı sömürgeci güçler tarafından en son el atılan buna paralel olarak da üzerinde yaşayan halkların bağımsızlıklarına nispeten geç ulaştığı bir bölgedir.

Nitekim 1945 yılında San Fransisco Konferansı'na katılarak BM'nin kurucu üyeleri arasında yer alabilen Afrikalı ülkeler (Güney Afrika hariç) sadece Mısır, Etiyopya ve Liberya'dır. Avrupa ülkelerine kıyasla Afrika ülkeleri pek seslerini duyuramamakta ve uluslararası kuruluşlarda pek etkili olmamaktadır. 1964 yılında BM'e katılımları 35 ülkeye yükselmiştir. Soğuk Savaş döneminde BM Afrika'ya ilişkin olarak 23 karar almıştır. Bunlardan 11 tanesi "*İrk Ayırımına İlişkin Sorunlar*",

³⁰⁹ Sander, s. 475.

³¹⁰ www.bkd.org.tr/tarih/default.asp_37. (erişim tarihi: 27.05.2005.)

³¹¹ www.bkd.org.tr/tarih/default.asp_37. (erişim tarihi: 27.05.2005.)

12 tanesi de “*Bağımsızlık Mücadelelerine İlişkin Sorunlar*”dan oluşmaktadır. Zaten bu dönemde de Afrika kıtasını en çok rahatsız eden iki sorun bunlar olmuştur. Gerek A.G.Ü. konumunda olmaları gerekse bulundukları coğrafya dünya siyasetinden uzak kalmalarına neden olmuştur.

3.3.1. Irk Ayırımına İlişkin Sorunlar

Irk ayırımına ilişkin sorunlar Afrika’nın gündeminden hiç düşmeyen en önemli meselelerdir. Irk ayırımı BM’de kuruluş yıllarından itibaren Genel Kurul gündemine girmiş ve Bağlantısız Ülkeler’in dayanışmasını pekiştirici bir rol oynamıştır. Mısır, Yugoslavya ve Hindistan ile (Güney Afrika hariç) tüm Afrika ülkelerinin bu konuya ilişkin aynı yönde kullanma oranı % 100’e ulaşmaktadır.³¹² Türkiye’nin bu oylamalarda hemen hemen beraber davranan Afrika ülkeleri ile aynı yönde oy kullanma oranı % 27’dir. Yunanistan ise % 45’lik bir oranla Türkiye’ye göre biraz daha iyi bir durumdadır. ABD için % 45 iken, sömürgeci bir geçmişe sahip olmayan NATO üyelerinden Danimarka için %54, Norveç için % 63 ve İzlanda için % 72’ye ulaşmaktadır. Aynı oranla İran ve Pakistan için % 90’dır.³¹³

Bu ırk ayırımına ilişkin sorunların halledilmesinde tüm Bağlantısız Ülkeler aynı iradeye sahip olmuş ve BM Genel Kurulu’nda aynı yönde oy kullanmışlardır.

Irksal gerilimlerin yoğun yaşandığı yerlerden biri de³¹⁴ Afrika özellikle de Güney Afrika olmuştur. Güney Afrika’nın adı dünya siyaset tarihine “ırkçı Güney Afrika” olarak geçmiştir. Irkçı güney Afrika rejimi, emperyalizmin kanlı tarihinin bir bölümünü oluşturur. Etnik soykırımı önleme adına Yugoslavya’yı yakıp yıkan emperyalizm on yıllar boyunca güney Afrika’daki ırkçı katliamlara karşı çıkmamıştı. Üstelik karşı çıkmadığı gibi desteklemiştir. Çünkü Güney Afrika demek, elmas demekti emperyalistlerin gözünde elmaslara göz koymak için, o rejimin başında dünyanın en alçak diktatörü de olsa, onu da desteklerdi. Güney Afrika’daki ırkçılık emperyalist ideolojinin kültürün barındırdığı ırkçılığın, kendini üstün görme anlayışının, halkları aşağılamasının karakteristik bir örneğidir. Bu kültür yüzyıllardır halkları katleden bir kültürdür.³¹⁵ Irk, Afrika’ya özgü incelemelerde esas olarak

³¹² Armaoğlu, 20. Yüz Yıl Siyasi Tarihi, I-II. Cilt, s. 646.

³¹³ Sönmezoğlu, s. 646.

³¹⁴ Irk sorunlarının yaşandığı diğer yerler ABD ve Büyük Britanya.

³¹⁵ www.bkd.org.tr/tarih/default.asp_37. (erişim tarihi: 27.05.2005.)

Avrupa kökenli beyaz kişiler ile kıtanın yerli siyahları arasındaki çatışmalarda başlıca konu olmuştur. Ayrıca ırk yine yerli siyah nüfus arasındaki çeşitlilikleri ayırt etmek için kullanıldığı da olmuştur.³¹⁶

İrkçilik tek bir tip olmaktan ya da biçimsel kategorilerle sınıflandırılacak özel vakaların yan yana getirilmesinden çok, kesinlikle çizgisel olmayan, modern insanlık durumlarıyla bağlantı kurup onlardan etkilenen, bizzat tekil bir tarihtir.³¹⁷ İşte bu oluşumu biz Güney Afrika'da apartheid (ırk ayrımcılığı) olarak görüyoruz. Buradaki ırkçılık üçüncü dünyacı, karşı ırkçılık (beyaz karşıtı, Avrupa karşıtı) yoksa da uluslar, etnik gruplar, cemaatler arasında hem kurumsal hem kitlesel düzeyde yıkıcı bir ırkçılık bolluğu vardır.

İrkçılığın önemli sorunlar çıkardığı Güney Afrika'da hükümet her biri bir isme sahip 4 grup halkın varlığını yasama yolu ile kabul etmiştir. Avrupalılar, Hintliler, Renkliler ve Bantular'dır. Bu yasal kategorilerin her biri karışıktır ve içerisinde çok sayıda olası alt grubu barındırır.³¹⁸

Sömürgecilik öncesi Afrika karmaşık ve hiyerarşik olarak çok sayıda toplumdaki oluşuyordu. Afrika'da insanlar dinlerine, yaşadıkları yerlere ve zenginliklerine göre ayrı ayrı isimlere ve sınıflara ayrılmışlardır.³¹⁹ Bu durum daha sonraki başlık altında göreceğimiz milliyetçi hareketlerin yükselişi ve bağımsızlığın gelişi ile daha çok kategori ortaya çıkmıştır.

Afrikalı sömürgecilerin Afrika'da işgal ettiği ilk yerlerden birisi Güney Afrika'dır. Güney Afrika toprakları Afrika kıtasının en güney ucunda yer alıyor. Dünyanın en büyük elmas ve altın yataklarına sahip olması nedeniyle sömürgeci emperyalist devletlerin hep iştahını kabartmıştır. Emperyalistler bu zenginlikleri yağmalayabilmek için her türlü katliamı vahşeti uygulamaktan geri durmamışlardır. Emperyalizmin desteğindeki apartheid, ırk ayrımcılığı rejimi demektir. Bu Güney Afrika'daki temel yönetim biçimini oluşturmuştur. İrk ayrımcılığının bir sonucu olarak devlet katında görev yapacak olanların pür beyaz olması gerekirdi. Siyahlar sadece kendilerine çalışma izni verilen işletmelerde çalışabilir, kendi ırk ve dil

³¹⁶ Etienne Balibar ve Immanuel Wallerstein, **İrk Ulus Sınıf**, (Çev: Nazlı Ökten), 3.basım, İstanbul: Metis Yayınları, 2000, s. 235.

³¹⁷ Balibar, Wallerstein, s. 54.

³¹⁸ Balibar, Wallerstein, s. 91-92.

³¹⁹ Balibar, Wallerstein, s. 236.

grubuna ait mahallelerde oturabilirlerdi. Güney Afrika Cumhuriyeti'ndeki ırkçı rejimin en büyük destekçisi ABD ve İngiltere'dir. Bu ikiliye Hollanda, Fransa ve Almanya gibi emperyalistler de eklenebilir.³²⁰

Afrika'ya özgü bir sorun olmamasına rağmen, dünya siyasetinde ırk ayırımı denildiğinde ilk akla gelen yer Afrika olmaktadır. Irk ayrımcılığı ülke içindeki halkın kendi içinde yarattığı bir sorundur. Yani ne beyaza karşı, ne Protestan'a karşı ne de Batı'ya karşı olan bir ayrımcılıktır. Afrika'da yaşayan halkın kendinden başka etnikte olana karşı çıkardıkları bir sorundur.

Bağılantısızlar Grubu'na dahil olan Afrika ülkelerinin gerek BM'den çıkan kararlarda kullanılan oylarda gerek normal durumlarda diğer Bağlantısız Ülkeler yanında yer almışlardır. Bir grup olarak hareket etme bilincine bu olaylarda geliştirdiklerini söylemek uygun olacaktır. Bağlantısız Ülkeler 1986'da Harrare'de yapılan konferanslarında Afrika'daki ırk ayrımcılığı konusu üzerinde önemle durmuşlardır.

1948 tarihinde Daniel Malan'ın Milliyetçi Partisi'nin seçim zaferinden sonra ülke içindeki çeşitli ırkların birbirlerinden ayrı gelişmesi ve kalkınması anlamına gelen “apartheid” politikaları gündeme geldi. Bu politika, çeşitli ırkların ayrı ayrı yerlerde oturmaları, ayrı programlar içinde kalkınmaları ve sonunda da beyazlar, Asyalılar ve Bantulara siyasal bağımsızlık anlamına geliyordu. Hükümet, buna uygun olarak 1959 yılında ülke içinde birçok Bantu “milletleri” oluşturan bir yasayı kabul ettiyse de siyah önderlerin büyük bir çoğunluğu bu ırkçı harekete şiddetle karşı çıktı. Apartheid politikasıyla siyahların belirli mesleklere girmeleri yasaklanmış, aynı iş için beyazlara daha yüksek ücret ödenmiştir. Seçme ve seçilme hakkı yalnız beyazlara tanınmıştı. 1976 yılından sonra merkezi hükümet siyah çoğunluğun özerklik mücadelesini bastırmaya çalışmıştır.³²¹ Güney Afrika'da bugün halen ırk ayrımcılığı devam etmektedir. Bu ABD ve İngiltere'nin çıkarlarının bu ülkelerde sürdüğünü göstermektedir.

³²⁰ www.bkd.org.tr/tarih/default.asp 37. (erişim tarihi: 27.05.2005.)

³²¹ Sander, s. 366-367.

3.3.2. Bağımsızlık Mücadelelerine İlişkin Sorunlar

SSCB 20. Kongre'sinde "Afrika halklarının uyanışına" önem vermiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dünya ortamında tanık olunan emperyalist devletlerin çoğunluğu bu iki savaştan son derece güçsüz çıkmış ve bu yüzden ister istemez, sömürgeleri üzerindeki denetimi gevşetmek zorunda kalmıştır. Ayrıca iki dünya savaşının bir başka hızlandırıcı etkisi, sömürgeci devletlerin bu savaşlarda rakiplerini yenebilmek için sömürge insanının, savaşkan er olarak yardımı istemeleri ve böylece bu askerlerin, belki de ilk defa, beyaz insana göre ırksal bir aşağılığının olmadığını anlamaları ve Batı'nın liberal düşüncelerine açılmalarıdır. Afrika ve Asya'da Batı'ya karşı bağımsızlık hareketlerini yürütenlerin büyük çoğunluğunu dünya savaşına katılmış askerler oluşturmuştur.³²²

Sömürgecilik Afrika'ya ilk olarak silah zoruyla girmiş ve kendine ait olmayan kuvvetlerle savaşarak kıtanın dört bir yanını istila etmişlerdir.³²³ Afrika Batı sömürgeciliğinin ilk el attığı yerlerin başında gelir. Yüzyıllardan beri Afrikalı insanlar köle pazarlarında satılmış, renklerinden dolayı horlanmışlardır. 1955'lere gelindiğinde ise ne ABD'nin ne de SSCB'nin yanında yer almayacaklarını anlayınca Bağılantısızlar Grubu'na dahil olarak tarafsız kalmayı tercih etmişlerdir. Aradan uzun yıllar geçtikten sonra Afrikalı liderler üzerindeki emperyalist baskılar o kadar ileri derecelere varmıştır ki, bu liderler aynı masaya oturamayacak konuma gelmişlerdir.³²⁴

Sömürgeciliğin ortadan kalkış şekli bir gerçek olmamakla birlikte, önemi küçümsenemeyecek bir gerçektir. A.Ü.'nün sömürgeciliğin kalktığı zamandaki elde ettiği şekli başarılar daha sonraki yıllarda önemli hareketlerin habercisi olmuştur. Üçüncü Dünya'nın. Emperyalizm yaptığı onca gaddarlıklarla sömürmüş ama artık ayağının altından kaydığı Üçüncü Dünya'nın elinden çıkmadan elde edebileceğine kar elde etmeye çalışmıştır.³²⁵

³²² Sander, s. 354-355.

³²³ İmadüddün Halil, **Afrika Dramı Sömürgecilik-misyonerlik-siyonizm** (çev: Mehmet Keskin), İstanbul: İnsan Yayınları, 1985, s. 15.

³²⁴ Halil, s. 31.

³²⁵ Pierre Jalee, **Yoksul Ülkeler Nasıl Soyuluyor**, (çev: Selahattin Hilav) İstanbul: Yön Yayınları, 1965, s. 164-165.

Bağımsızlık sonrası dönemde, eğitilmiş sınıfların iktisadi ikilemleri kabilecilik yönündeki eğilimi artırmıştır. Yani milliyetçilik pan-Afrikanizm ile de ilgili hale gelmiştir. Kendi karşısına Avrupalılara tekabül eden bir Afrikalılar kategorisi oluşmuştur. Bu ayrışma ilk önce derinin rengi gibi görünmüş ancak bir kavram olarak Afrika, Kara Afrika'yı içermeye başlamıştır. Afrika devletlerinde bağımsızlıktan sonra önemli bir gelişme daha olmuş ve yurttaşlık tanımı ortaya çıkmıştır.³²⁶ Artık Afrikalı farklı yerleşim yerine gittiğinde farklı muamele görmeyecektir

İrk ayırımına ilişkin sorunlarda olduğu gibi bağımsızlık mücadelelerine ilişkin sorunlarda BM Genel Kurulu 12 karar almıştır. Yalnız bu konunun ilginç bir özelliği 1 karar hariç hepsinin 1960 sonrası yıllara ait olmasıdır. BM Genel Kurulu'ndan karar çıkarken Afrikalı ülkelere aynı yönde karar veren ülkelere baktığımızda çoğunluğu din olarak İslam dinine mensup, etnik köken itibarıyla de Arap'tır.

Afrika'daki bu konuya ilişkin sorunların tamamı Genel Kurul'a gitmeden Birinci Komite de kalmıştır. Genel Kurul için gerekli çoğunluk olan 2/3 sağlanamamıştır.³²⁷ Burada Fransa'nın etkisini görmekteyiz. Fransa'nın kontrolünde olan Kara Afrika'ya ilişkin olarak kararların çoğu Birinci Komite'de kalmış, Genel Kurul'a gidip çıkan kararlar da hep ılımlı ve uzlaştırıcı nitelikte olmuştur.

Afrika'ya ilişkin olarak Fas, Tunus, Cezayir vs. ülkelere ilişkin alınan Genel Kurul kararlarında Bağlantısız Ülkeler'in dayanışma içinde oldukları bir gerçektir. Örneğin 1960-61 yıllarında Genel Kurul'da soruna ilişkin olarak alınan 3 karar Türkiye, Hindistan, Mısır, Yugoslavya ve Varşova Paktı üyeleri aynı safta Cezayir'in bağımsızlık mücadelesini destekleyen yönde olumlu oy kullanmışlardır. Zaman zaman sömürgelerinden taviz vermek istemeye güçlü devletlerde olmuştur. Ortadoğu ve Asya'da yaşanan olaylara kıyasla A.G.Ü. Afrika'da yaşanan sorunlarda daha çok birlikte hareket etmiştir. Bunda da Afrika'nın çoğunun A.G.Ü. konumunda olması Ortadoğu kadar zenginliğinin göz önünde olmaması etkili olmuştur. Burada Cezayir sorununu BM Genel Kurul kararlarına örnek olarak açıklayacak olursak; sorun ilk defa 1955 yılında bazı Asya- Afrika ülkeleri tarafından önerilerek Genel

³²⁶ Balibar, Wallerstein, s. 238.

³²⁷ Sönmezoglu, s. 648.

Kurul gündemine alınmıştır. Fransa'nın olaya çok sert tepki göstermesi üzerine Birinci Komite sorunu görüşmemeye karar vermiştir. Sorun ertesi yıl Genel Kurul gündemine alınarak 1957 yılının Şubat ayında Birinci Komite'de görüşülmeye başlanmıştır. 18 Asya Afrika ülkesinin sunduğu “ulusların kendi kaderlerini tayin etmesi ilkesinin Cezayir halkına uygulanması” önerisi reddedilmiştir. Buna paralel olarak daha ılımlı denilebilecek “Üç Ülke Karar Tasarısı” 37-27-13 dağılımı ile kabul edilirken Türkiye ve Yunanistan yine Bağlantısız Ülkeler çoğunluğu ile aynı yönde oy kullanıyorlardı. Buna karşılık “Altı Ülke Karar Tasarısı” olarak komiteye sunulan Fransız tezine oldukça yakın teklif 41-33-3 dağılımı ile geçerken İngiltere Batılı ülkeler ile olumlu oy vermiştir. Tüm Varşova Paktı üyeleri ve Bağlantısızlar tasaruya karşı çıkarak olumsuz oy verirken Yunanistan, Pakistan ve İran da bu ülkeler arasında yer alıyordu. Türkiye ise çekimser kalmıştır.³²⁸

Asya-Afrika ülkelerinin büyük çoğunluğu ile Varşova Paktı ülkeleri Cezayir'in bağımsızlık mücadelesini desteklerken, Türkiye Fransa'ya daha yakın bir tutum ortaya koymuştur. 1958 ve 1959'da tekrar gündeme alınan Cezayir sorunu 1959 yılında Birinci Komite'de görüşülür ve Cezayir halkına ulusların kendi kaderlerini tayin etmesi ilkesinin uygulanmasını öngören karar taslağı 38-36-17 oy dağılımı ile kabul edilirken, İngiltere aleyhe oy kullanıyor, Türkiye ve Yunanistan çekimser kalıyorlardı. Genel Kurul'a sunulan tasarı Pakistan'ın uzlaştırma çabalarına rağmen 2/3 çoğunluğu sağlayamadığından kararlaşılamamıştır.

³²⁸ Sönmezoğlu, s. 650.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEM VE AZGELİŞMİŞ ÜLKELER

1. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE AZGELİŞMİŞ ÜLKELER

1.1. Soğuk Savaş'tan Çıkan Dünyaya Genel Bir Bakış

Alman siyaset teorisyeni Carl Schmitt *Soğuk Savaş dostlar ve düşmanlardan oluşan bir dünya idi. Buna karşılık Soğuk Savaş'tan sonraki dönemin adı olan küreselleşme dünyası tüm dost ve düşmanları rakipler haline getiriyor* tanımlamasını yapmıştır.³²⁹

Soğuk Savaş'tan sonraki dünyada küreselleşme hız kazanmıştır. Soğuk Savaş'ın tanımlayıcı kaygısı düşman tarafından yok edilme endişesi iken, küreselleşmenin tanımlayıcı kaygısı düşmanın, rakiplerin hızla ilerlemesi, değişmesi korkusudur.

Soğuk Savaş sistemi bütünü ile ulus devlet üzerine kurulu idi. İki süper güç tarafından dengede tutuluyordu. ABD ve SSCB. Buna karşılık küreselleşme sistemi her biri diğeri ile örtüşen ve diğerlerini etkileyen denge üzerine kuruludur. Bu dengeler; uluslararası ve devletler arasındaki denge yani ABD ve diğer bütün devletler arasında denge, ulus devlet ile küresel piyasalar arasındaki denge. Yatırımcı kitlesinin piyasalardaki tutumu ve tavrı, bireyler ile ulus devletler arasındaki denge şeklindedir.

Soğuk Savaş'ın tanımlayıcı ölçümü füzelerin savaş başlıklarının ağırlığı iken küreselleşme sisteminin tanımlayıcı ölçümü ticarete ulaşımında iletişimdeki hızdır. Soğuk Savaş sonrası sorulan soru *füzenin büyüklüğü ne kadar iken küreselleşme döneminin sorusu modernizmin hızı ne kadardır?*dir. Soğuk Savaş döneminde, ABD-SSCB ile güç dengesi sisteminden büsbütün farklı prensiplerin geçerli olduğu iki kutuplu bir dünyada ideolojik, politik, stratejik bir savaşıma girmiştir. İki kutuplu dünyada çatışmanın ortak iyiliğe hizmet ettiği hiçbir şekilde ileri sürülemez. Bir tarafın kazancı öbür tarafın kaybıdır.³³⁰

³²⁹ Kissinger, s. 6.

³³⁰ Kissinger, s. 6.

Artık dünün Soğuk Savaş'ı bitmiştir. Fakat bu aynı zamanda kararlı bir düzen kurulduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü yeryüzünde hiçbir savaş sonsuza kadar süremez. Soğuk Savaşlarsa tıpkı sıcak savaşlar gibi başlarlar ve biterler. Sonra yeniden başlarlar ve biterler. Bu bakımdan çatışma ve çıkar kavgalarıyla dolu binlerce yıllık tarihsel tecrübeler bir kenara bırakılarak geleceğimiz son birkaç yıllık dramatik gelişmeler üzerine bina edilemez.³³¹

İki kutuplu sistemin çöküşünün bugünün dünyasını eskisinden daha güvensiz kılmıştır. Yine iki kutuplu sistemin çöküşü ile Soğuk Savaş'ın alışılmış davranış kural ve biçimlerinin yıkılması üzerine dünyanın da belirsiz bir döneme girdiğine hiç kuşku kalmamıştır.

1990'lı yılların başında Doğu Bloku'nda ortaya çıkan gelişmeler ve SSCB'nin dağılması ABD'yi uluslararası siyasal sistemde tek süper güç durumuna getirmiştir. Pek çok kişi ortaya çıkan bu sistemin ABD'nin denetiminde hiyerarşik bir yapıda başka bir deyişle merkezi bir devletin kontrolünde ve hiyerarşik örgütlenme yapısına sahip bir imparatorluk sistemi olduğunu düşünse de bunun doğru olmadığı kanısı daha yaygındır. Çünkü askeri bakımdan söz konusu olan birincilik konumunun siyasal ve ekonomik olarak mevcut olması gerekmektedir. Japon ve Alman ekonomilerinin ABD ekonomisiyle rekabet edecek güçte oldukları bilinmektedir. Ayrıca ABD bir bölgesel savaşın siyasal, askeri ve ekonomik faturasını tek başına ödemesinin kolay olmadığı dolayısıyla bunu paylaşırma zorunluluğunu duyduğu görülmektedir. Uluslararası sistemin yapısı bu haliyle daha çok bölgesel güç dengesi sistemlerinin olduğu ABD'nin ise 18. ve 19. yy. Avrupa sisteminde İngiltere'nin yerine getirmiş olduğu dengeleyici devlet işlevini gördüğü bir sisteme benzediğini söylemek her şeyi tam olarak ifade etmese de daha yakın bir tanımlama olabilir. Ancak bu sistemde klasik güç dengesinden farklı olarak nükleer silahların varlığı, global çok taraflı (ekonomik-mali-askeri-siyasal-kültürel-toplumsal vb.) karşılıklı bağımlılık, ülkelerin giderek sanayileşmekte olmaları ve ülke nüfuslarının artmakta oluşu savaşın ülkeler açısından maliyetini dayanılmaz boyutlara taşıdığı için büyük savaşların çıkma olasılığını oldukça azaltmıştır.³³²

³³¹ Şen, s, 250.

³³² Tayyar Arı, **2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi**, 4.Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları,1999, s.1.

Bugün tarihsel bir değişim sürecinden geçmekte olan dünyada dünün iki kutuplu Soğuk Savaş düzeni sona ermiş ancak yerine de yeni bir düzen henüz kurulamamıştır. Bugün dünyada yeni dünya düzeni diye bir düzen hali hazırda yoktur. Bu düzen sadece kurulmaya çalışılmakta ve esasen bugün bir geçiş dönemi yaşamaktadır.³³³ Soğuk Savaş sonrasında ortamı ise bir spor olsaydı durmadan tekrarlanan bir 100 metre koşusuna benzerdi. Kaç kez kazanırsanız kazanın ertesi gün tekrar yarışmanız gerekir. Saniyelerle bile kaybetmeniz kaybetmiş sayılırsınız.³³⁴

Soğuk Savaş'ın bitişi, Kuzey'de iktisat politikalarına Keynesçi yaklaşımların terk edilmesini destekleyen ve bunların yerine özel sektörün özerkliğine verilen yeni liberal ağırlığın güçlü bir versiyonunun sosyal politika ya da pür iktisat zaviyeli yaklaşımın getirilmesini savunan böylelikle sıkı para politikası kaynakların etkin tahsisi özelleştirme ve uluslararası rekabette başarı sağlamak yolu ile iş gücü ile iş dünyası arasındaki sosyal uzmanlaşmaları aşındıran bir ideolojik atmosfer meydana getirmiştir. Soğuk Savaş'ın bitmesinden sonra küreselleşmenin ilk aşamasında ortaya çıkan şey dünyadaki siyasi elit arasında yeni liberal bir uzlaşmadır.³³⁵

1945-1989 arasında hakim olan Soğuk Savaş'ın bitimi ile birlikte dünya düzeninin geleceği ve dünya halklarının iktisadi, siyasi, hukuki şartlarının ne olacağı tartışılır olmuştur. Ancak yeni dünya düzenini biçimi ve gidişi önde giden devletlerin yanı sıra çeşitli piyasa güçleri, halkların ve onların mahalli, dini, bölgesel ve küresel çevrelerdeki durum ve hareketlerinin demokratikleştirici mücadeleleri dolayısı ile belirlenecek ve geleceğin devletçiliği ılımlı hale dönüştürülecektir. Bu yeni arayış; silahsızlanma, demokratikleşme, hakkaniyetli ve sürdürülebilir kalkınma, çevre korunması kültürel çoğulculuk, insan hakları ve küresel yönetim gibi gündemlerin hayat verdiği küresel sivil toplumun güçlenesi gibi yeni bir projeye yol açmıştır. Bu bağlamda Kuzey-Güney ilişki eksenini geleceğin dünya düzeninin en hassasiyetli konusunu teşkil edecektir.³³⁶

Soğuk Savaş'ın bitmesinden sonra yeni bir uluslararası konjonktür meydana gelmiştir. Öncelikle büyük devletler arası ilişkiler Soğuk Savaş bitince yani SSCB çöktükten sonra ABD, SSCB'den sonra kurulan Rusya. İkinci Dünya Savaşı'ndan

³³³ Şen, s. 248.

³³⁴ Friedman, s. 77.

³³⁵ Falk, s.187.

³³⁶ Falk, s. 124.

sonra dünyada belli bir düzen kurulmuştur. Soğuk Savaş'tan sonra ise daha ziyade SSCB'nin bıraktığı yerlerde kendisinden kopan veya nüfuz bölgesinden kurtulan yerler söz konusu olmuştur. Orta ve Doğu Avrupa, Orta Asya ve Kafkaslar.³³⁷

Soğuk Savaş'ın yerini alan bugünkü küreselleşme sistemi statik Soğuk Savaş sisteminin tersine dinamik bir süreçtir. Pazarların ulus devletlerin ve teknolojilerin karşı konulmaz bir biçimde dünyanın daha önce hiç görmediği bir ölçüde bütünleşmesine imkan sağlayacak kadar bireylerin şirketlerin ve ulus devletlerin dünyanın dört bir yanına her zamankinden daha derinden ve ucuza ulaşmasını sağlayacak ölçüde ve aynı zamanda bu yeni sistem tarafından itilip kakılanlarda ya da arada bırakılanlarda güçlü bir tepki yaratacak şekilde güçlü ve etkili bir süreçtir.³³⁸

1989 sonrası ortaya çıkan uluslararası sistemdeki dönüşüm iki etken sonucu olmuştur. Bunlardan birincisi, küresel bir ekonominin doğması, iletişim devrimi ve demokrasi ve piyasa merkezli ekonomilere koyma şeklinde ortaya çıkan değişimler. İkincisi, uluslararası sistemdeki güç dağılımında yaşanan değişim. Bunlar sonucunda iki kutuplu dünya sistemi sona ermiş. ABD görünürde tek süper güç olarak kalmıştır. Ancak Lukacs'a göre; *SSCB'nin Soğuk Savaş kaybettiğini söylemek kesinse de ABD'nin kazandığını söylemek bir tartışma konusudur.*³³⁹

Kapitalist dünya sistemi yaklaşımının mimarı Immanuel Wallerstein'in 1989 mucizesi olarak adlandırdığı Soğuk Savaş'ın sona ermesi, ABD'nin geleneksel konumunu değiştirilmesi ile değil, SSCB'nin konumunun değiştirilmesi ile mümkün olabilmıştır. Bu konum değişikliği ABD'nin kudretinden ötürü değil zayıflığından ötürü olmuştur. Wallerstein'e göre; *ABD Soğuk Savaş'ı kazanamamıştır. Soğuk Savaş'ın sonu gerçekte ABD hegemonyasını ve ABD refahının son büyük dayanağı olan Sovyet kalkanını bertaraf etmiştir.*³⁴⁰

Eskiden yani Soğuk Savaş yıllarında komşunuzun hangi yazılımı kullandığı pek önemli değildi, buna dikkat edilmezdi; çünkü devletler arasında bir ciddi bütünleşme yoktu. Ama bugün yani, duvarların olmadığı bir dünyada bilhassa elektronik sürünün yardımı ile bir istikrarsızlığın başka ülkelere taşınması kolaylaştı.

³³⁷ www.youthfarhab.org/tr/tr/kaynaklar/icerikler/com_02.html-81k. (erişim tarihi:09.05.2005).

³³⁸ Friedman, s. 56.

³³⁹ Kurubaş, s. 326.

³⁴⁰ Kurubaş, s. 326.

Yani eğer sizin komşunuz ki bu komşuluk pek ala küresel anlamda ele alınabilir. Evini su basmışsa aranızda duvar olmadığından sizin evinize kadar sular girecektir. Bu bakımdan komşunuzun yazılımının en az sizin ki kadar iyi olması en azından vasatın üstünde olması sizin iyiliğiniz icabıdır.³⁴¹

Soğuk Savaş sonrası dünya hızlı bir değişimin uluslararası dengesini de bozarak meydana getirdiği bir dönemin adıdır. Bu gelişme Üçüncü Dünya'yı hem kavram olarak hem de toplumsal ekonomik ve siyasal bir yapı olarak derinden etkilemiştir. Üçüncü Dünya kavramı anlam itibarı ile daha yoğun tartışmalara neden olacak belki de kullanılır olmaktan çıkacaktır. Çünkü Doğu Bloku'nun ortadan kalkmasıyla sadece bir siyasal ve ekonomik model çökmüş olmuyor aynı zamanda üçüncü bir dünyayı anlatmak için kullanılan kavramın tanımlayıcı niteliği zaafa uğruyor

Yeni dünya düzeni adıyla tanınan bu dönemde genel görünüm ve özellikle de A.G.Ü. ile ilgili olarak şunlar gözlemlenebilmektedir.

- Sosyalist modelin çökmesi ve alternatif arayışında yeni sorunlar,
- Serbest piyasa sistemi ve liberalizm yoluyla küreselleşme trendi,
- Ayrışarak bütünleşme eğilimi ile dinsel ve ulusçu akımlarda artış,
- Demokrasi, insan hakları ve kendi geleceklerini belirleme haklarının vurgulanması,
- Kuzey- Güney eksenini önem kazanması,
- Bölgesel silahlı çatışmalarda artış,
- BM örgütünün yönlendirilebilirliği tartışması,
- Yeni güç merkezlerinin (Avrupa- Kuzey Amerika ve Uzakdoğu gibi) yanı sıra uluslararası alt sistemlerin (Orta Asya ve Kafkaslar, Ortadoğu, Güneydoğu, Asya, Balkanlar gibi) belirginleşmeleri.³⁴²

Yeni dünya düzeninin temel özelliklerini yansıtan yukarıdaki eğilimler, G.O.Ü.'nün kapitalist stratejiyi benimsemiş liderlerince daha 1991 sonbaharında

³⁴¹ Friedman, s. 109.

³⁴² Canbolat, s.151.

dile getirilen endişeleri doğrular niteliktedir. 27 Kasım 1991'de Venezüella'nın başkent Caracas'ta gerçekleşen Bağlantısız Ülkeler toplantısında sosyalist rejim başlısı Zimbabwe lideri Mugabe ile kapitalist strateji uygulayan Malezya lideri Mahathir yeni dünya düzenine ilişkin kuşkularını ifade etmişleridir. Liderler tek kutuplu bir dünya düzeninde güçlü olanın zayıf olan üzerinde baskı kurabileceğinden endişe ederlerken aynı zamanda bağımsız ulusların içişlerine müdahalenin meşrulaştırılabileceği kaygısını taşımaktadırlar.³⁴³

Yeni dünya düzeninde Doğu-Batı gerginliği ve bundan doğan bir ortak güvenlik tehdidi kalmamıştır, onun yerine kapitalist ekonominin cisimleştiği güç merkezleri arasında ekonomik güvenlik ve rekabet sorunu ağırlık kazanmıştır.³⁴⁴

Soğuk Savaş zamanında önemli olan devletin büyüklüğü iken artık önemli olan devletin kalitesidir. Yeni dönemde devlet daha küçük olmalıdır çünkü amacımız sermayeyi yavaş ve hantal hükümetin değil serbest piyasanın dağıtmasıdır. Bu bakımdan devlet yeni dönemde daha iyi yani kaliteli daha hızlı olmalıdır. Bugün devlet yönetmenin sırrı bir yandan devletin kalitesini yükseltirken bir yandan da devletin büyüklüğünü azaltmaktadır.³⁴⁵

Günümüzde yeni dünya düzeni denildiğinde, SSCB'de sosyalizmin çökmesi ve federasyonun dağılmasından sonra uluslararası sistemde ortaya çıkan durum anlaşılmaktadır. Bu uluslararası sistemin gelişme sürecinde kırılma şeklindeki bir değişikliği göstermektedir. Bu değişiklik nispeten ani, kısa bir zaman sürecinde önceden tahmin edilmesi pek mümkün olmayan bir biçimde ortaya çıktığından diğer değişikliklere oranla daha etkileyici daha sansasyonel bir nitelik taşımaktadır. Bu nedenle uluslararası kamuoyunun büyük ilgisini çekmiş birçoklarına göre 20.yy'ın ikinci yarısına damgasını vurmuştur.³⁴⁶

Sınırların dokunulması ve ülkelerin içişlerine karışılmazlık ilkeleri Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte tehlikeye düşmüştür. Çünkü demokrasinin zaferi ile öne çıkan insan hak ve özgürlükleri çeşitli uluslararası antlaşmalara konu olarak devletlere birbirlerinin içişlerine karışmak olanağı vermeye başlamıştır. Bu olanak

³⁴³ Canbolat, s. 152.

³⁴⁴ Canbolat, s. 155-156.

³⁴⁵ Friedman, s. 118.

³⁴⁶ Şen, s.10.

zincirlerinden boşanan ulusçuluk akımları ve güç kazanan self determinasyon ilkesi ile birleşince çok uluslu devletlerin toprak bütünlüklerini korumaları günümüzde giderek güçleşmiştir.³⁴⁷

21.yy.'ın uluslararası sistemde görünüşte bir karşıtlıklar sistemi olacaktır. Bir tarafta bölünmeler, diğer tarafta ise giderek artan küreselleşme. Devletler arasındaki ilişkiler düzeyinde ise, yeni düzen Soğuk Savaş'ın katı kalıplarından çok 18. ve 19. yy. Avrupa devlet sistemine benzeyecektir. Yeni düzen en az altı büyük güçten – ABD- Çin- Japonya- Rusya- Avrupa ve olasılıkla Hindistan- ve küçük ve orta büyüklükteki birçok devletten oluşacaktır. Aynı zamanda uluslararası ilişkiler gerçekten küreselleşmiş olacaktır.³⁴⁸

Soğuk Savaş ABD'nin barış dönemi beklediği bir sırada başlamış ve uzayıp giden bir anlaşmazlığa kendini hazırlarken son bulmuştur. SSCB sınırlarının gerisinde patladığından daha ani bir şekilde çökmüştür.³⁴⁹

Soğuk Savaş'ın bitmesi uluslararası çevreyi ABD'nin imajına göre yeniden oluşturma yönünde daha büyük bir hava oluşturmıştır. Soğuk Savaş sonrası dünyada ABD, kürenin her bölgesinde müdahale edebilecek kapasitedeki tek süper devlet olarak kalmıştır. Bunu da Irak'a yaptığı müdahalelerle göstermeye çalışsa da kısa sürede başarılar elde edememiş kayba uğramıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi bazı gözlemcilerin “tek kutuplu” veya “bir süper devletli” dediği bir dünyayı meydana getirmiştir. Fakat ABD fiilen tek taraflı olarak küresel gündemi dikte edebilecek daha iyi bir duruma gelememiştir. ABD 10 yıl öncesine nazaran daha egemen durumdadır. Fakat kuvvet hayret verecek bir şekilde daha çok dağılmış durumdadır. Böylece ABD'nin kuvvetini dünyanın geri kalanına şekil vermek için kullanma yeteneği de fiilen azalmıştır.³⁵⁰

ABD, Sovyet yayılmacılığı tehdidi ile Soğuk Savaş'a itilmiş ve Soğuk Savaş sonrası beklentilerinin çoğunu, komünizm tehlikesinin ortadan kalkması üzerine inşa etmiştir. Soğuk Savaş sonrası düşüncelerini ise Rusya'nın reform çabaları belirlemiştir. ABD politikası barışın ancak Rusya'nın demokrasiye yönelmesi ve

³⁴⁷ Şen, Ülman, s. 36.

³⁴⁸ Kissinger, s. 7.

³⁴⁹ Kissinger, s. 725.

³⁵⁰ Kissinger, s.769-770.

enerjisini Pazar ekonomisinin gelişmesine sarf etmesi ve güvence altına alınacağı varsayımı üzerine dayandırmıştır.³⁵¹

Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgesel güçlerin yetenek ve manevra alanlarını daha iyi anlayabilmek için güç ve ulusal çıkar kavramlarındaki değişiklikleri de dikkate almak gerekiyor. Bilinen klasik anlamdaki katı güç askeri veya ekonomik üstünlükle başkalarına hükmetme yeteneği demektir. Bu anlamıyla güç, Soğuk Savaş sonrası dönemde siyasal araç olarak önemini yitirmeye başlamıştır. Yeni gelişen güç ise kültür, ideoloji ve uluslararası örgütleri kullanabilme yoluyla başkalarının önceliklerini biçimlendirme yeteneğidir. Yeni oluşmakta olan dünya düzeninde devletlerin dar ulusal çıkar kavramını da genişletmeleri gerekiyor. Bugünün karşılıklı bağımlılık ve nazik dengelere dayanan dünyasında törel değerler ve insancıl düşünceler de yaşamsal ve stratejik ulusal çıkarları oluşturmaya başlamıştır. Yalnız ulusal güvenlik ve ekonomik güvenceye dayanan kısa vadeli politikalar bir ulusun öz saygısı ve etnik kimliğine zarar verebileceği gibi moralini uluslararası örgütleri kullanma yeteneğine ve uluslararası rolünü de zayıflatabilir.³⁵²

1.2. Soğuk Savaş Sonrasında Azgelişmiş Ülkelerin Politikaları

Bağılantısızlık temsilcilerinden ve Güney Asya’da büyük bir güç olarak ortaya çıkan Hindistan’ın dış politikası birçok yönüyle Avrupa sömürgeciliğinin en iyi günlerinin izlerini taşımakta ve eski kültürün gelenekleriyle yoğrulmuş bulunmaktadır. Bununla birlikte Hindistan bir ulus devlet olarak tarih sahnesine yeni çıkmış bir devlettir. Büyük bir nüfusunu doyurma savaşı ile uğraşan Hindistan, Soğuk Savaş esnasında Bağılantısızlık Hareketi ile uğraşmıştır. Fakat Soğuk Savaş’tan sonraki dünya sahnesinde büyüklüğüyle uyumlu bir rol almış gibi görünüyor.³⁵³

Soğuk Savaş döneminde A.G.Ü.’nün izlemiş olduğu ya da izleyebileceği politikalar iki blok tarafından (yani hem Doğu Bloku hem de Batı Bloku) da dikkate alınıyordu. Çünkü o dönemde Doğu Bloku bir A.G.Ü.’nün Batı’ya yaklaşmasını, Batı Bloku da aynı şekilde bir A.G.Ü.’nün Doğu Blok’una geçmesini kabullenemiyordu. Bu nedenle hangi A.G.Ü. olursa olsun biraz Doğu’ya yaklaşırsa

³⁵¹ Kissinger, s. 774.

³⁵² Sander, s. 525-526.

³⁵³ Kissinger, s. 10.

Batı kollarını ona çeviriyor, Batı'ya yaklaşıp Doğu silah teçhizat yardım ambarını ona açıyordu. İki blokun kurmuş olduğu güç dengesinin hiç bozulmadan devam etmesi gerekiyordu.

Soğuk Savaş döneminde A.G.Ü. 1955'te Bandung'ta bir araya gelerek ne Doğu ne de Batı'ya yaklaşmaya karar verdiler. Ortak politika olarak Bağlantısızlık stratejisini seçtiler. Bu seçtikleri politika gereği yaşanan olaylar karşısında tarafsız kalma, her iki bloka da eşit uzaklıkta bulunma, bağımsızlık mücadelelerini destekleme vs. gibi ilkeler belirlediler. Soğuk Savaş döneminde sanki bir Üçüncü Blok, yani Doğu ve Batı Bloku'ndan ayrı bir blok daha doğacağı ümidine kapılmışlardı. Bir Üçüncü Dünya kavram ve görünüş itibarıyla ortaya çıkmıştı. Ama hiçbir zaman ne Birinci Dünya ne de İkinci Dünya kadar etkili olmuştu. Çünkü bir blok olarak uluslararası sistemde yer edinebilmek için askeri, siyasi ve ekonomik bakımdan güçlü süper olmak gerekiyordu. Soğuk Savaş döneminde ise buna sadece ABD ve SSCB sahipti.

Ne askeri ne siyasi ne de ekonomik güce sahip olan A.G.Ü. sesini ve ayrı bir hareket olarak ortaya çıktığını belirli aralıklarla yaptığı konferanslar ile duyurmaya çalışmıştır. Soğuk Savaş döneminde kısa aralıklarla yaptığı konferanslar Soğuk Savaş sonrası dönemde uzun bir aralığa yayılmıştır. Hatta sesini bile duyuramayacak kadar tarafsız kalmıştır diyebiliriz.

A.G.Ü. hareketinin önemli savunucuları arasında birlikte hareket etme düşüncesi yok olmuştur. Yugoslavya dağılmış, Hindistan yeni dünya düzenini belirleyecek olan devletler arasına girme eğiliminde ve Mısır Ortadoğu'da eskiden kalma amaçlarına ulaşma azmindedir. Zaten A.G.Ü.'nün 1955'lerde kurmuş olduğu Bağlantısızlık Hareketi bu dönemde önemini iyice yitirmiştir. Çünkü adından da anlaşılacağı gibi o dönemde yani Soğuk Savaş döneminde hakim güç olan ABD ve SSCB'ye bağlanmama yani taraf olmama amacını içeriyordu. Oysa Soğuk Savaş'tan sonra neye bağlanmayacaktı bu ülkeler? Neye tarafsız kalacaklardı? SSCB dağılmış yerine kurulan Rusya ise kendini SSCB'den sonra bir blok olarak tanımlamamış, Soğuk Savaş döneminde SSCB'nin rakibi olan ABD ile ilk 2-3 ay içerisinde yakın temaslar kurmaya başlamıştı.

Yeni Dünya Düzeni'nde ABD tek süper güç olarak kalmıştır. Bazılarına göre Soğuk Savaş'tan galip çıktığı söylene de ABD'nin bir çatışmayı kazanıp, SSCB'yi

ortadan kaldırıp dünyaya tek hakim devlet olarak kaldığı düşünülemez. SSCB bazı iç ve dış nedenlerden dolayı dağılmıştır.

A.G.Ü. Soğuk Savaş döneminde bazı olaylar veya kendi çıkarları için içine girdiğinde, tarafsızlıktan taviz vererek bloklarla yakın temaslar kurmuştur. SSCB'nin yanında yer alırken, ABD'nin yanına da gidebileceğini; ABD'nin yanında yer alırken, SSCB'ye de yaklaşabileceğini bloklar arasında bir tehdit unsuru olarak kullanmıştır. Soğuk Savaş döneminde bu politikaları ile bağlantısızlık ilkelerini uygulamaya çalışmıştır. Soğuk Savaş döneminde ABD bu ülkelere komünizmin girmesini istemediği için yakın davranmış ve SSCB'nin tarafına geçmelerine izin vermemiştir. SSCB'de bu ülkelerin ABD hegemonyasına girmesine müdahale ederek güç dengesini korumayı sağlamıştır. Çünkü o dönemde iki blok arasında katı bir güç dengesi vardı. Bu gerek yanlarında yer alan devlet sayısı gerek sahip oldukları sömürgeler ve gerekse askeri, siyasi ve ekonomik güç olarak. Oysa Soğuk Savaş sonrası dönemde güç dengesi tamamen değişmiş. Güçlü olarak Soğuk Savaş'tan tek ABD kalmıştır. Soğuk Savaş döneminde de aralarında önemli sorun çıkmamış olan ABD-A.G.Ü. ilişkileri daha yumuşak bir şekilde devam etmiştir. Aslında devletler bazında ABD- A.G.Ü. ilişkileri yumuşak bir şekilde sürüyorsa da ABD'nin gayri meşru saldırıları (Irak müdahalesi) tüm A.G.Ü.'de tepki ile karşılanmıştır. Fakat güçsüzlerin göstermiş oldukları tepki, süper güç ABD tarafından çokta dikkate alınıyor denilemez.

Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD'ye karşı bir güç olarak AB düşünülebilir. Ama AB ve ABD'nin ideolojilerinin ve izledikleri politikaların birbirinden çok farklı şeyler olduğunu söylemek mümkün değildir. A.G.Ü.'nün hem AB'ye hem de ABD'ye yaklaşımları da farklılık göstermektedir.

1.3. Soğuk Savaş Sonrasında Azgelişmiş Ülkelerin Etkinliği

Uluslararası ilişkiler uzmanları, Batı Bloku'na Birinci Dünya, Doğu Bloku'na İkinci Dünya, bu ikisinin dışında kalan devletler grubuna ise Üçüncü Dünya adını yakıştırmışlardı. İlk ikisi pek kullanılmadıysa da Üçüncü Dünya yakıştırmaları yerleşmiştir. Bugün Doğu Bloku'nun ortadan kalkmasıyla Üçüncü Dünya'nın da pek bir anlamı kalmamıştır. Çünkü Üçüncü Dünya denildiğinde Soğuk Savaş döneminde ortaya çıkmış ve ne Doğu Bloku'na ne de Batı Bloku'na taraf olan

devletler topluluğu anlaşılmaktaydı. Oysa şimdi tek bloklu kalmış olan dünyada tarafsız kalmanın pek bir anlamı kalmamıştır. Şimdilerde ise devletlerin ABD ile AB arasında taraf tutma, yanında yer alma gibi politikalar izlediklerine tanık olmaktadır. Bazı A.G.Ü. ABD yanında yer alırken bazı A.G.Ü. de AB'ye girmenin yollarını aramaktadır. Bazıları ise her ikisine de eşit uzaklıkta kalma ve iyi geçinme yollarını aramaktadırlar. Türkiye örneğinde olduğu gibi.

Bağılantısızlar da denilen Üçüncü Dünya devletleri ya da A.G.Ü. 1950'lerin ortalarıyla 1990'ların başı arasında tarihsel işlevleri olmuştur. Bu bakımdan temel özelliklerinin verilmesi dünya tarihinin anlaşılması bakımından gereklidir. A.G.Ü. arasında çeşitli ayrılıklar ve hatta yer yer çatışmalar ortaya çıkmamış değildir. Çatışmaların işbirliğini gölgede bıraktığını söylemek mümkündür. Bu nedenle, bu devletlerin dünya politikasında etkili olmadıkları ya da en azından bloklar kadar etkili olmadıkları, yanlış bir değerlendirme olmaz. Ancak uzun vadeli bir açıdan bakıldığında, aralarındaki işbirliği ve ortak bilincin bu ayrılık ve çatışmaları ikinci plana düşürecek ölçüde geliştiği zamanlar da olmuştur. Çünkü kısa bir anlatımla, A.G.Ü.'nün hemen hemen tümü Avrupa emperyalizmin ve beyaz adamın egemenliği altında yaşamışlar, bağımsızlık için mücadele vermişler ve 20.yy.'ın ikinci yarısında azgelişmişliğe karşı savaş açmışlardır.³⁵⁴

Bandung Konferansı (1955) ile 1960 yılı arasında Afrika'da çok sayıda sömürge bağımsızlığını kazanmıştır. 1960'a gelindiğinde, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlığını kazanmış olan devletler BM'nin kurucu 52 üyesinin sayısını aştılar. Böylece BM'de özellikle Genel Kurul'da büyük devletlerle Avrupa devletlerinin üstünlüğü yavaş yavaş ortadan kalkmaya başladı. Bir bakış açısına göre, Asya-Afrika devletleri BM'nin gücünü artırmıştı. Çünkü bunları BM'nin amacı konusundaki anlayışları, blok politikası izleyenlerin aksine, uluslararası işbirliğinden yanaydı. Ayrıca BM arenasını Soğuk Savaş'ta avantaj sağlamak için, yani bir propaganda alanı olarak değil, fakirlikle savaşı ortadan kaldırmak için kullanmak istemekteydiler. BM'ye büyük devletlerden daha çok önem vermekteydiler ve etkili olduğuna inanmaktaydılar. Yalnız kendi bağımsızlıkları bile bunu kanıtlamaktaydı. Bir başka bakış açısına göre ise BM'de Asya-Afrika devletlerinin çoğunluğu sağlamaları, bu kuruluşu zayıflatmış ve işlemez hale getirmiştir. Büyük devletler

³⁵⁴ Sander, s. 382.

arasında anlayış birliğine dayandırılan ve onlarla etkinlik kazanan asıl özelliği yavaş yavaş ortadan kalkmakta ve büyük devletler açısından zorunlu hale gelen veto uygulaması ile kuruluş işlemez hale gelmekteydi.³⁵⁵

Dünyada varolan ülkeleri G.Ü., A.G.Ü., (G.O.Ü.) ve Geri Kalmış Ülkeler şeklinde üçlü bir ayırıma tuttuğumuzda, ikinci sırada yer alan A.G.Ü.'nün dünya politikasındaki etkinliğinin de ne derecede olduğu çok kolay anlaşılabilir. Günümüzün dünyasında bir Merkez Ülkeleri, Kuzey yani Batı vardır; bir de Çevre Ülkeleri, Güney yani A.G.Ü. vardır. Bir ülkenin yönetim yapısını ele alarak bu durumu dünya ölçeğine göre genelleme yapabiliriz. Örneğin bir X ülkesinde Merkez ve taşra teşkilatı bulunsun. X ülkesi için gerekli ve önemli kararlar Merkezde alınacak ve taşradaki merkezin temsilcileri tarafından hayata geçirilecektir. Her ne kadar taşrada kısmen özerklik olsa bile merkezin almış olduğu kararın aksini uygulaması mümkün olmayacaktır. Zaten böyle bir durum söz konusu olamaz. Taşranın başındakileri de merkez göndermiştir. Her alanda merkeze bağımlı yöneticilerdir. Yapılan her işlem yine merkezin onayına sunulacaktır, merkeze tabi olan merkeze olan sadakatinden taviz vermeyen yöneticileri tarafından. İşte bugün dünya gerçeğinde aynen bu şekildedir. Çevre Ülkeler Merkez Ülkeler'e bağımlıdır. Bu bağımlılık tek ekonomik tek askeri olsa bile sonucunda siyasi bağımlılığı da beraberinde getirmektedir. Bir başkasına bağımlı olan bir ülkenin etkinliği de yok denecek kadar az olsa gerekir. Merkezin Çevre ülkelerindeki temsilciler, uygulayıcıları ise Ç.U.Ş., bazı bürokratlar, devlet adamları ve sanatçıları sayılabilir.

Soğuk Savaş sonrası döneme göre Soğuk Savaş döneminde A.G.Ü.'nün dünya politikasında biraz daha etkili olduğunu söylemek mümkündür. Gerek 1955'te ilk seslerini duyurmaları ve daha sonraki yapmış oldukları konferanslar Batı ve Doğu Bloku'na dikkate alınmıştır. Bu konferanslarda belirlemiş oldukları ilkelere saygı duyulmuştur. Oysa Soğuk Savaş sonrası dönemde A.G.Ü.'nün etkinliğinden söz etmek mümkün olmamaktadır. İlk başta da belirtildiği gibi Geri Kalmış Ülkeler'in zaten sesleri çıkmamakta, A.G.Ü. ise kısmen çıkarmaya çalışmakta ama etkinliği olmamaktadır. Her bakımdan gelişmiş olan G.Ü. dünya politikasında etkinliğini sürdürmektedir.

³⁵⁵ Sander, s. 386-387.

Soğuk Savaş sonrası dönemde bazı A.G.Ü. bu durumlarından kurtulmak için tek çıkar yol olarak AB'yi görmüşler ve üyelik için başvurularda bulunmuşlardır. A.G.Ü.'deki anlayış aynen şudur; AB'ye üye olunca bütün sorunlar gidecek yeniden kurulmuş her şeyi tamam olan bir devlet olacağız. Almanya, İtalya, Fransa gibi yaşantımız olacak. AB üyeliği olunca tüm hastalıklarımız iyileşecek, daha etkili olacağız, adımız daha çok duyulacak. Halbuki gerçekte durum böyle değildir. AB'ye üye olmak için belli bir altyapıya sahip olmak gerekir. Askeri, siyasi, ekonomik. Zaten AB'de hemen içine almamakta bazı kriterleri yerine getirmelerini istemektedirler. İnsan hakları, demokrasi, düşünce özgürlüğü vs. aslında bunlar A.G.Ü.'de bilinmeyen şeyler değil. Hepsi de A.G.Ü.'nün anayasasında sınırlamalarla, ancak ile başlayan ve o ülkenin halkına sunulan ilkelerdir.

Merkez Ülkeler'e bağımlı olan askeri, siyasi, ekonomik gücü olmayan A.G.Ü.'nün küreselleşen bir dünyada etkinliğinden bahsetmek zor olsa gerekir. Etkin olmak için hakim olmak gerekir. Oysa bugün bilimde- teknolojiye ve ekonomide hakimiyet Batı'dadır ve Batı hakimdir.

2. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE AZGELİŞMİŞ ÜLKELERİN DİĞER DEVLETLERLE OLAN İLİŞKİLERİ

2.1.Dağılan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve Azgelişmiş Ülkeler

Sovyet sisteminin çöküşü ile “komünizm tehlikesi” bertaraf olmuş ve dünya, ABD'nin hegemonyası altında tek kutuplu bir dünya olarak betimlenir olmuştur. Sonra küreselleşme ile birlikte dünyanın nihayet barış sürecine girdiği söylenmiştir. Bunu Fukuyama tarihin sonuyla betimlemiştir. Onlara göre bu süreç, sınıf mücadelesinin ortadan kalkması ve liberalizmin mutlak zaferi olarak gerçekleşiyordu.

SSCB'nin çöküşü sosyalizmin gözden düşüşü ve devlet yatırımı ve refah yollarının en aza indirilmesinde ısrar, bugün genellikle yeni liberalizm diye adlandırılan elitler arasındaki bir politika uzlaşmasında destek olmaktadır. Bu atmosferde konu ile ilgili başlıca uluslararası hukuk belgelerinde belirtildiği şekli ile

ekonomik ve sosyal haklara destek söylem olarak ya da zahiren hala dillendirilse de hemen hemen hiç yoktur.³⁵⁶

Soğuk Savaş dönemi boyunca SSCB potansiyel tehdit olarak görülmüştür. SSCB'nin gerçekte bir tehdit olup olmadığı ise başka bir sorundur. Fakat kapitalist güçlerin politikaları dikkate alındığında SSCB, ABD'nin düşmanıydı. Eğer bir savaş olursa bu Rusya ve Batılı endüstriyel güçler arasında olur hissindeydiler. Bu karşıtlık savaş sonrası dünyası yapılandırdı. Sonra SSCB'nin çöküşüyle ABD sorgusuz hegemonik güç halini aldı. Fakat, SSCB'nin yıkılmasından öncede ABD merkezi bir role sahipti. Fransa'nın Vietnam'ı ele geçirmesi fikri ABD tarafından desteklendi. Malaya'da ulusal bağımsızlık hareketleri mevcuttu. Endonezya'da ulusal bağımsızlık hareketleri mevcuttu. Bunların hepsinde ABD resmen dahil olmuştur. Böylece ABD İngiliz egemenliğinin son bulması ve eski sömürge imparatorluklarının çökmesi ile önder güç olarak hegemonik bir güç halini almıştır. ABD'nin genişleyen emperyal rolü iktisadi gelişiminin mantığı ve küresel nüfuzunu genişletme ihtiyacı ile doğru orantılı idi. Kapitalizm genişlemek zorundadır. Amerikan iktisadi gelişiminin bir iç mantığı vardır. Bu mantık genişledikçe emperyalizm sorunu uluslararası rekabet ve hiyerarşi daha da büyür.³⁵⁷

1984-90 döneminde SSCB Yıldız Savaşları gibi projelerde artık ABD ile yarışamaz duruma gelmiş ve Doğu Avrupa ve Balkanlar'daki Sovyet uyduları da dış borç batağında çırpınıyordu. Yani ABD AT'nin (bugünkü adı AB)desteği ile Soğuk Savaş'ı kazanmıştı. Fakat aynı zamanda kendi kampındaki ülkelerin rekabeti ile karşı karşıya kalmıştı.³⁵⁸

Soğuk Savaş döneminin bir aktörü olan SSCB'nin dağılmasıyla Soğuk Savaş dönemi sona ermiştir. Soğuk Savaş döneminde SSCB'nin A.G.Ü.'ye yönelik politikasını belirleyen bazı faktörler vardı. Bunların en önemlisi A.G.Ü.'nün karşı bloka yani ABD'nin yanında yer almasını önlemek ve rakibinin kendisinden daha güçlü olmasına izin vermemektir. Soğuk Savaş dönemde ABD ve SSCB'nin her ne kadar birbirlerine rakip karşı olsalar da kurulmuş olan güç dengesini korumaya çalıştıkları bir gerçektir. Soğuk Savaş döneminde ABD ile SSCB arasında sıcak bir

³⁵⁶ Falk, s. 156.

³⁵⁷ www.byege.gov.tr. (erişim tarihi: 19.05.2005).

³⁵⁸ Kazgan, s. 103-107.

çatışma yaşanmamış olmasına A.G.Ü. arasında küçük çaplıda olsa sıcak çatışma sahneleri yaşanmıştır. Gerek ABD gerekse SSCB tarafları yatıştırarak olayların büyümesine engel olmuşlardır. Soğuk Savaş döneminde SSCB ile A.G.Ü. ilişkilerini ABD'nin A.G.Ü.'ye olan yaklaşımı şekillendirmiştir demek mümkündür. Çünkü SSCB'nin amacı bu ülkelerin ABD kucağına kaçmasına izin vermemek ve bu devletlerin arada kalmasını sağlamaktır. Yani ne benim yanımda olsun ne de ABD'ye yaklaşsın.

Soğuk Savaş döneminde A.G.Ü. bir bütün olarak hareket edebiliyordu. Gerek devlet başkanları 3-5 kişilik yaptıkları devlet başkanları görüşmelerinde gerekse düzenlemiş oldukları konferanslarda o günkü olaylar karşısındaki tutumlarını ve tepkilerini ortak bir deklarasyon şeklinde duyurabiliyorlardı. Yine Çin-Hindistan, Hindistan- Pakistan ilişkilerinde olduğu gibi Hindistan ve Pakistan'ın yaptığı gibi bir blok ile birebir ilişki içerisine girebiliyorlardı. Oysa Soğuk Savaş sonrası dönemde baktığımızda A.G.Ü.'nün Bağlantısızlık stratejisinden taviz verdiğini, bir grup bilinci ile hareket edemediğine tanık oluyoruz. A.G.Ü. bu dönemde bir bütün olarak hareket etmekten ziyade G.Ü. ve diğer A.G.Ü. ile birebir karşılıklı ilişki içerisindeydi. Gerek ekonomik gerek ticari olarak antlaşmalar yapmakta, kendi başına hareket edip kendi gelişmişliğini sağlamanın yollarını aramaktadır.

Dağılan SSCB'den sonra kurulan Sovyet Rusya ile A.G.Ü.'nün ilişkilerini bir bütün olarak ele almak mümkün değildir. Çünkü A.G.Ü. birebir devlet olarak ilişki içerisine girme eğilimindedir. Bunu da devlet başkanlarının ziyaretleri, diplomatik görüşmeler şeklinde gerçekleştirmektedir. Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi tek bir grup olarak güçlü devletler ile ilişki kurma bilincinden uzaklaşmıştır.

Soğuk Savaş döneminde bir blok olarak doğabileceğinden söz edenler olsa da A.G.Ü. bu durumu gerçekleştirememiştir. Bugün de her biri bağımsız olarak diğer devletler ile ilişki içerisindeydi.

2.2. Soğuk Savaştan Galip Çıkan ABD ve Azgelişmiş Ülkeler

Soğuk Savaş süresince ABD'nin dış politikaya yaklaşımı varolan soruna uygun düşüyordu. ABD için var olan sorun komünizm tehlikesinin dünyaya özellikle A.G.Ü.'ye yayılmasıydı. Derin bir ideolojik çatışma vardı. ABD komünist olmayan dünyanın savunmasını organize etmek için politik, ekonomik ve askeri tüm araçlara

sahipti. Bu araçları A.G.Ü.'nün komünizme kaymasını önlemek için kullanıyordu.³⁵⁹ Tabii yardım adı altında.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyanın lideri artık ABD'dir. İngiltere'nin liderliğinde iken kendisine sömürgecilik olarak gösteren bu sistem, bu kez savaş sonrasında karşımıza Yeni Dünya Düzeni adıyla çıkmaktadır.

1945'de ABD İkinci Dünya Savaşı'ndan her alanda büyük bir güçle çıkmıştı. Bunun sayesinde kendisini çabucak dünya sisteminin hegemonik gücü olarak konumladı ve kendi isteklerine uygun olarak işlemesi amacıyla dünya sistemi üzerinde birtakım yapıları zorladı. BM- DB-IMF gibi. Bu sistem başlangıçta gayet iyi işledi ve ABD zamanının % 95'inde isteklerinin % 95'ini elde etti. Tek güçlük sistemin yararlarına dahil edilmemiş Üçüncü Dünya ülkelerinin direnişiydi.

En önemlileri de Çin ve Vietnam'dı. Çin'in Kore Savaşı'na giriş ABD'nin, onu değişim hattında bir anlaşma ile tatmin etmesi anlamına geliyordu. Vietnam ise sonunda ABD'yi yendi. Bu ABD'nin konumunu hem politik hem de ekonomik olarak (çünkü altın standardını ve sabit kuru sona erdi) şoka uğrattı.

ABD siyasetinde, Nixon'dan Clinton'a kadar tüm Amerikan başkanlarının yürüttükleri yeni dönem siyasetinin merkezinde üç tane hedef vardı:

1- SSCB'nin devam eden tehdidini hararetle göstererek ve karar verme mekanizmalarında üçlü komisyon ve G-7 yoluyla "ortaklık" gibi bazı şeyler sunarak Batı Avrupa ve Japonya'nın bağlılığını sürdürmek.

2- Üçüncü Dünya'da kitle imha silahlarına sahip olmayı durdurmayı deneyerek askeri olarak yardımsız kılmak.

3- SSCB ve Çin'i birbirlerine karşı kullanarak dengelerini bozmayı denemek.

ABD hegemonyası 1970'li yıllardaki gibi güçlü değildir. Ekonomik üstünlüğü inişli çıkışlı bir seyir izlemekte; hegemonyasını askeri- politik üstünlüğü ile sürdürmektedir. Hegemonya, çok boyutlu, görelî ve her zaman risk altındaki bir olgudur. Çok boyutluluk, ekonomik (yüksek verimlilik, teknolojik üstünlük, dünya ticaretinde ağırlık ve etkili para), siyasal, ideolojik, kültürel ve askeridir. Hegemonik merkez, egemenlik altında olsun ya da olmasın, diğerleriyle bir uzlaşma aramak

³⁵⁹ Kissinger, s. 7.

zorundadır. Dolayısıyla hegemonya, tarafların durumuna, ekonomik ve başka güç dengelerinin evrimine bağlı olarak risk altındadır. 1989-91’de Doğu Avrupa ve SSCB rejimlerinin çöküşü, göreceli istikrara büyük bir darbe vurmuş, dünya dengelerini altüst etmiştir. Çözülme, Avrupa ve Asya kıtalarında emperyalistler arası yeniden paylaşım mücadelesine yol açmıştır. Bu mücadele Soğuk Savaş döneminde yatışmış çelişkileri su yüzüne çıkarmıştır. Soğuk Savaş’ı müttefiklerini kontrol etmekte kullanan ABD, bu avantajı yitirmiş oldu. Düşük askeri harcamaların sağladığı avantajla Pasifik Havzası’ndan güç alan Japonya ve AB’nin karşında ABD’nin de Kanada ve Meksika’yı kendi ekonomik alanına sokan Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi’ni (NAFTA) kurması emperyalist dünyadaki tek hakim gücün etrafında toparlamanın koşullarını ortadan kaldırdı. Bu üçlü arasında şimdi “parasal soğuk savaş” sürmektedir. Koruyucu önlemlere başvurdıkları oranda rekabet kızışacaktır. Dünyanın diğer ülkelerinin bu üç kutuplu dünyanın havzalarıyla ilişkilennemeleri, meta zincirleri, karlı üretim sektörleri, stratejik ihtiyaçları karşılama açısından vazgeçilmezlik ve optimallik derecelerine göre şekillenmektedir. Ancak Çin’in ve Avrasya’da nüfuzunu korumaya çalışan Rusya’nın hangi kutba dahil olacakları sorusu belirsizliğini korumaktadır.

Dünya sisteminde ekonomik düzeninin bu üç kutupluluğuna karşın askeri düzen tek kutupludur. ABD emperyalizmi küresel ölçekte askeri güç uygulama istek ve potansiyeline sahip tek güçtür. SSCB’nin çöküşü ile bu yöndeki olanakları daha da artmıştır. Ancak bu gücün ticari bir mal haline geldiği de gözleniyor. Bu politikanın ilk adımı Körfez Krizi sırasında atılmış, savaşın maliyeti, düzenin bakası ve istikrarın bedeli olarak petrol zengini ülkelere ödettirilmiştir. Yani ABD şiddet yanlısı politikayı daha çok dünya ekonomisinin kontrolü için bir araç olarak kullanmaktadır.

ABD siyasi çevrelerinde nükleer silahların yayılmasının engellenmesinin Soğuk Savaş sonrası dünyasının en önde gelen dış politika önceliği olduğuna dair bir görüş birliği vardır. Kitle imha silahlarını yayılmasının durdurulması birçok ABD yetkili ve analizcinin zihninde Soğuk Savaş sonrası hakim ABD milli çıkarı haline gelmiştir. 1945’ten beri ABD ve yakın müttefikleri örneğinde olduğu gibi bir

devletin güvenlik politikasının aktif bir unsuru olarak kitle imha silahlarına dayanmayı arzu etmesi ile yüksek bir kültürel ahlaki bedel ödenir.³⁶⁰

Soğuk Savaş'tan sonra ABD ile A.G.Ü.'nün ilişkilerini hem AB perspektifinden hem de bazı A.G.Ü.'nün sahip olduğu kitle imha silahlarına ABD'nin karşı çıkması perspektifinden değerlendirmek mümkündür.

1990'lardan sonra bölgesel bir örgüt olarak önemi daha da artan AB ile A.G.Ü. ilişkileri yoğunlaşmıştır. A.G.Ü., AB ile her geçen gün yoğun ilişki içerisine girmekte ve AB'ye üye olmanın yollarını aramaktadır. Bu aşamada da Soğuk Savaş döneminde ABD ile SSCB arasında izlemiş olduğu politikaları benzer politikalar bu dönemde AB ile ABD arasında izlemeye çalışmaktadır.

Bu dönemde ABD bazı A.G.Ü.'nün³⁶¹ sahip olduğu kitle imha silahları kullanmalarına imkan vermemektedir. Daha doğru bir anlatımla dünyada bu ülkelerin bu silahları kullanmalarına yol açabilecek ortamın doğmasına izin vermemektedir. Ayrıca bu ülkelerin böyle bir girişimi başlatabilme gücüne sahip olmadıklarını göstermeye çalışmaktadır.

Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi³⁶² ABD ile A.G.Ü.'nün ilişkileri, A.G.Ü.'nün yer aldığı bölgelere başka güçlü devletlerin girmesine izin vermeme politikaları yatar. A.G.Ü.'nün sahip olduğu kaynakları başka ülkelerin kullanmasını istememekte bunu da çeşitli krediler ve dış yardımlarla A.G.Ü.'ye destek çıkararak yapmaktadır. Bu durum iyilikle sağlanamazsa saldırıya geçerek ortadan kaldırma yöntemini devreye sokmaktadır. Neticesinde de hem diğer A.G.Ü.'nün hem de diğer dünya devletlerinin tepkisine ve kınamalarına maruz kalmaktadır. Bu tepkiler ve kınanmalar ABD'nin izlediği yollarda ise hiçbir değişiklik meydana getirmemektedir.

Bugün A.G.Ü.'de ABD'ye karşı büyük bir antipati olmasına rağmen, bağımlılığı ölçüsünde ABD ile iyi geçinmeye çalışmaktadır. ABD ile ilişkiler bozulduğu ölçüde ya da ABD'ye karşı gelinirse A.G.Ü.'nün müdahaleye uğrayıp ortadan kaldırılabilceği korkusu hakimdir. Özellikle de bu durum coğrafi bakımdan,

³⁶⁰ Falk, s, 150.

³⁶¹ Pakistan ve Hindistan.

³⁶² ABD, Soğuk Savaş döneminde A.G.Ü.'ye SSCB'nin girmesini tehdit olarak algıliyordu.

jeo-stratejik bakımdan ve sahip olunan doğal ve madeni zenginlikler bakımından dünyada önemli yere sahip A.G.Ü. açısından söz konusudur.

Soğuk Savaş döneminde ABD'yi dengeleyici güç olarak SSCB vardı. Fakat bu dönemde öyle bir güç yoktur. Bazılarına göre AB bu işlevi görebilir düşüncesi varsa da AB ne kendini böyle tanımlamaktadır ne de Soğuk Savaş döneminin SSCB'si kadar bir güce sahiptir. Zaten AB ile ABD arasında, SSCB ile ABD arasında olan rekabet söz konusu değildir. İkisi de Kuzey'dir ikisi de Batı'dır, hemen hemen A.G.Ü. için aynı kalkınma- gelişme yöntemlerini söylemekte, insan hakları ve demokrasiyi önermektedirler.

Kısaca bugün ABD ile A.G.Ü. ilişkisinin temelinde bir korku olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle bu kanı Mart 2003'ten sonra daha çok yerleşmiştir.

3. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE YAŞANANLARA AZGELİŞMİŞ ÜLKE YAKLAŞIMLARI

3.1. Orta Doğu Gelişmeleri

İngiltere 18. yy.da Avrupa güç dengesi sisteminin dengeleyicisi durumundaydı. Bunun nedeni İngiltere'nin çatışma bölgesine olan uzaklığı, Avrupa'da toprak elde etme emellerinin olmaması ve büyük bir deniz gücüne sahip olmasıydı. Soğuk Savaş sonrası dönemde bir ölçüde böyle bir rolü ABD oynamaktadır. Böyle bir durum Amerikan politikasının bugün için realitesi hem de hedefidir. ABD bölgesel ve uluslararası güç dengesini bozacak hegemonik bir gücün ortaya çıkmasını kendi çıkarlarına uygun bulmamaktadır. Bu ABD açısından aslında çok yeni olmayan bir politika olduğu Amerikan dış politikasının geçmişine zihinsel bir yolculuk yapıldığında da anlaşılabilir. Günümüzde de ABD'nin böyle bir rolün gereğini yerine getirmesi için siyasal, askeri, ekonomik alanda göreceli üstünlüğü ve çatışma bölgelerine uzaklığı çok önemli rol oynamaktadır. Bu konumunu 19.yy. başına kadar başarılı bir şekilde sürdüren İngiltere bu yüzyılda artık Avrupa güç dengesi sisteminin taraflarından bir durumuna gelmiştir. Bunun nedeni hem İngiltere'nin eski gücünü kaybetmesi, hem coğrafya faktörünün verdiği avantajın ortadan kalkarak Avrupa güç dengesi sistemin İngiltere'yi içine alacak şekilde

genişlemesi hem de SSCB'nin güçlü bir devlet olarak dünya siyasal sahnesinde yerini almasıdır.

Gerçek hayattaki durumlar her zaman için kurama ya da modele tam anlamıyla uymayabilir. Bununla beraber, Körfez bölgesindeki uluslararası sistemin yapısı büyük ölçüde güç dengesi sistemine benzemektedir. İngiltere'nin 1971'de bölgeden tamamen çekilmesiyle beraber, İran, Irak ve Suudi Arabistan hemen hemen eşit güce sahip devletler olarak sistemin temel aktörleri durumuna geldiler. Bu devletler özellikle 1970'lerde petrol fiyatlarındaki hızlı artıştan sağladıkları gelirle kapasitelerini önemli ölçüde artırdılar. Bu arada İran ile Irak arasındaki sorunların 1975'te bir savaşa dönüşmesi beklenirken, taraflar anlaşmayı seçerek savaştan kaçındılar. 1980'de İran'ın zayıf olduğu varsayımından hareket eden Irak, kapasitesini artırma fırsatını kaçırmaktansa savaşa başvurmayı tercih etmiştir. Fakat gerek bölge devletleri gerekse ABD ve SSCB savaş boyunca zayıf olan tarafı destekleyerek sistemde dengenin bozulmasına izin vermediler. Diğer taraftan Irak gerek savaş sırasında gerekse savaştan sonra aşırı ölçülere varan silahlanmasıyla bölgeyi egemenliği altına alma düşüncesinden vazgeçmedi ve görüşmelerle vakit kaybetmek yerine Kuveyt'le arasındaki sorunları güç yoluyla çözmek istedi. Ancak aynı şekilde hem bölge devletleri hem de çıkarları tehlikeye giren ABD ve Batılı devletler buna karşı çıkarak sistemde dengenin bozulmasını önlemek için müdahale gereğini duydular.

Uluslararası sistemin iki kutupluluğuna rağmen bölgede geçerli olan güç dengesi sisteminin özelliği 1991'de Soğuk Savaş'ın sona ermesine karşılık devam etmektedir. Bugün de gerek bölge devletlerin gerekse ABD'nin tek endişesi bölgedeki güç dengesinin bozulmaması olup tüm politikalar bu dengenin nasıl korunması gerektiği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Örneğin ABD savaşı birkaç saat veya birkaç gün daha sürdürerek Saddam rejimini devirip bölgede yeni belirsizlikleri ve güç dengesinin bozulmasına varacak bir girişimden kaçınmıştır. Bu yöndeki politikasını destekler gözüktüğü Irak'taki muhalefet hareketini Irak hükümetinin askeri gücüyle baş başa bırakarak onları hayal kırıklığına uğratmasıyla da bırakmamış ABD'nin bu tavrı binlerce Irak Kürtü'nün hayatını kaybetmesine veya komşu İran ve Türkiye topraklarına sığınarak evsiz barksız kalmasına yol açmıştır. Öte yandan bölge ülkeleri de Irak'ın parçalanmasına karşı duyarlılıklarını çeşitli

zeminlerde ortaya koyarak güç dengesinin bozulmasına yol açacak oluşumlara karşı olduklarını ifade etmişlerdir.³⁶³

İngiltere 1971’de Ortadoğu bölgesinden çekilinceye kadar Batı’nın bölgedeki çıkarlarını korumuştur. İngiltere’nin bölgeden ayrılmasıyla birlikte, ABD derhal harekete geçmiş ve Vietnam ile başı dertte olmasına rağmen İran ve Suudi Arabistan’a dayalı iki ayaklı politikayı geliştirerek bölgedeki güç dengesinin korunmasında bir dengeleyici devlet işlevi görmüştür. Bu dengenin kimin tarafından bozulduğu önemli değildir. Dolayısıyla bundan önce olan ve bundan sonra da olacak olan şu ki denge ister bölgesel isterse bölge dışı bir güç tarafından bozulsun, sonuç değişmemekte ve ABD’nin müdahalesi gündeme gelmektedir. Zira Afganistan’ın işgali, İran- Irak Savaşı ve son Körfez Krizi’nde ABD’nin politikası aynı doğrultuda olmuştur.

Ortadoğu’ya yönelik ABD politikasını uzun bir geçmişi olan stratejik, ekonomik ve siyasal çıkarlar belirlemektedir. Bu çıkarlar, petrolün ve onun düzenli bir şekilde sevkinin sürekliliğini sağlamak, bölgenin Sovyet veya bir başka büyük devletin kontrolüne girmesini önlemek³⁶⁴ Körfez’deki geleneksel rejimleri iç ve dış tehditlere karşı koruyarak ekonomik çıkarları güvenceye almak ve İsrail’in güvenliğini tehlikeye sokacak gelişmeleri önlemektir.³⁶⁵

Ortadoğu bölgesi, ekonomik çıkarların korunması noktasında ABD ve Batılı müttefikleri için hayati derecede stratejik bir öneme de sahiptir. Dolayısıyla ABD, Batı’nın çıkarlarını tehdit eden bir gücün bölgeyi denetimine veya hegemonyası altına almasını kesinlikle istememektedir. ABD özellikle 1945’ten sonraki dönemde SSCB’nin bölgede kontrolünü veya etkisini geliştirmesine karşı duyarlı olmuştur. Böyle bir tehlikenin gerçek olabileceğine inandırılan bölgedeki ülkeler de SSCB politikalarına ve kendileriyle ilişkileri geliştirme doğrultusundaki isteklerine hep kuşkuyla bakmışlar ve ABD’nin desteğini arar bir duruma gelmişlerdir.³⁶⁶

ABD’nin bölgeye yönelik politikalarından, Ortadoğu’nun bu devlet için ne kadar hayati bir öneme sahip olduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla Soğuk Savaş

³⁶³ Arı, **2000’li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi**, s. 6-7.

³⁶⁴ SSCB’nin dağılmasından sonra Sovyet tehdidi ortadan kalkmıştır ancak bölgenin bu defa bir başka devletin hegemonyası altına girmemesi ABD’nin temel hedefleri arasında yer almaktadır.

³⁶⁵ Arı, **2000’li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi**, s.58.

³⁶⁶ Arı, **2000’li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi**, s. 62.

döneminde bölgeye yönelecek bir Sovyet tehdidi ister işgal ister dolaylı kontrol sağlama şeklinde olsun ABD'nin söz konusu hayati çıkarlarını tehlikeye sokacaktı.

SSCB'nin Ortadoğu'ya yönelik politikası bazı iniş çıkışlar gösterse de genel olarak Batı'nın bölgedeki etkinliğini sınırlamak, bölgenin denetimini ele geçirerek SSCB'nin de güvenliğini tehdit edecek bir süper gücün ortaya çıkarak güç dengesini bozmasına izin vermemek ve nihayet fiyatının yüksek tutulmasına çalışılması kaydıyla petrolün sevkinin sürekliliğini sağlamak şeklindeydi. SSCB, özellikle ABD'nin bölgedeki etkinliğini sınırlamak istemiştir. Çünkü 20. yy. sona ererken, SSCB'nin güneyinde hiçbir devlet, onu çıkması muhtemel bir savaşta yenecek kapasiteye erişerek doğrudan bir tehdit niteliği kazanmıştı. Dolayısıyla İkinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere ve Fransa'nın önemli ölçüde güç kaybederek bölgeden çekilmeleriyle ortaya çıkan boşluğu dolduran, ABD'nin dışında, bölgede stratejik tehdit oluşturacak bir güç kalmamıştır. Ayrıca Ortadoğu petrolünün öneminin giderek artması her ne kadar SSCB'nin buna gereksinimi olmasa da bölgede etkin olacak herhangi bir gücü (ABD veya başka bir devlet) SSCB'nin ulusal çıkarlarını tehdit edeceği endişesi hakimdi. Dolayısıyla SSCB güney sınırına yakın olan açacak gelişmelere her zaman duyarlı olmuştur. Bugün Rusya için de bu geçerlidir.³⁶⁷

3.1.1. Arap-İsrail Sorunu

20. yy.'a damgasını vuran anlaşmazlıklardan biri Arap-İsrail çatışmasıdır. Özellikle İsrail'in kurulması ondan sonraki evrede yoğunluk kazanan çatışma uluslararası politikanın temel gündem maddelerinden biri haline gelmiştir. Filistin sorunu yahut Ortadoğu sorunu olarak da adlandırılan Arap-İsrail çatışması, kuruluşundan bugüne BM'nin en önemli gündem maddesi olmuştur. Sorun BM çatısı altında günümüze de yoğun biçimde yansımıştır. Öncelikle sorunun arka planında yatan olgular üzerinde durursak; sorun sadece Arap İsrail Çatışması, yahut İsrail ile Filistin anlaşmazlığı değildir. Siyonizm, antisemitizm, dinler savaşı, süper güçler mücadelesi ve self determinasyon hakkı gibi pek çok faktör doğrudan ve dolaylı olarak bu sorunla ilintili hale gelmiştir.

Ortadoğu'da son yılların en önemli ve sonuçları açısından da en tartışmalı siyasal gelişmelerinden olan, İsrail ile Mısır'ın aralarındaki 30 yıllık düşmanlığa son verip uzlaşmaya gitmeleridir. Washington'da 1978 Eylül'ünde imzalanan Camp

³⁶⁷ Arı, 2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi, s. 81-82.

David çerçeve anlaşması temelinde Mısır ile İsrail yine Washington'da ABD'nin sürekli çabası ve iki tarafa da görülmedik miktarda ekonomik yardım sözü karşılığında, 26 Mart 1979'da bir Barış Antlaşması imzaladılar. Bu antlaşmanın bir ay sonra onaylanmasıyla, iki ülke arasında 1948 yılından beri sürmekte olan savaş durumuna son verdiler. Bu antlaşma, FKÖ ile hemen hemen bütün Arap dünyasında tepki ile karşılanmış ve Mısır'a karşı geniş bir siyasal ve ekonomik boykota girişilmişti.³⁶⁸

Sorunun temelinde yatan asıl neden dünyanın her tarafında dağınık halde yaşayan Yahudilerin Filistin'e göçmesidir. Bu göçte 19.yy.ın sonundan itibaren Avrupa'da antisemitizm, Rusya'da pogrom hareketinin etkisinin bulunduğu bilinmekle birlikte olayın organizasyonunu Dünya Siyonist Teşkilatı yapmıştır. 19.yy.'ın sonunda Yahudiler için ulusal yurt mücadelesi başlatılmış ve bu çerçevede dikkatler Filistin üzerine yoğunlaşmıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Filistin'e Yahudi göçüne izin verilmemiş, ancak bölgenin İngiltere mandası altına girdiği 1918 sonrasında göç hareketleri hızlanmaya başlamıştır.

İngiltere Yahudilere ulusal yurt oluşturma projesini doğrudan destekleyen ülke olmuştur. Bu konuda en önemli belge Balfour Deklarasyonu'dur. Söz konusu deklarasyonda İngiliz hükümetini Filistin'de Yahudiler için ulusal bir yurt oluşturulması projesine sempati ile bakıldığı ifade edilmiş bölgenin Birinci Dünya Savaşı'nın ardından İngiliz mandası altına alınmasıyla göç hareketleri hızlanmıştır.

Yerli Arap halk ile sonradan gelen Yahudiler arasındaki toprak anlaşmazlıkları İngiliz mandası yıllarında yer yer çatışmalara dönüşmüştür. Ancak esas büyük çatışma 14 Mayıs 1948'de İsrail devletinin kurulması ile Filistinlilerin bu olay nedeni ile anayurttan sürülmesi yatmaktadır. Gerçekten de İngiltere'nin ayrılmasından sonra Filistin'in statüsünün ne olacağını belirlemek amacıyla kurulan uluslararası komitenin kararı uygulanamamıştır. Komite tarafından hazırlanan planda Filistin'in bölünmesi öngörülmüştü. Plana göre bir Filistin, bir Yahudi devleti kurulacak ve Kudüs kenti de uluslararası yönetim altına alınacaktı. Söz konusu plan 29 Kasım 1947'de BM Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir. 14 Mayıs 1948'de İsrail devleti kurulması ile birlikte başlayan Arap İsrail Savaşı'nda İsrail, bölünme

³⁶⁸ Sander, s. 487.

kararı ile kendisine tahsis edilen toprakların dışında Filistin devleti kurulması için ayrılan yerlerin yarısını ve Kudüs'ün Doğu bölümünü işgal etmiştir. Binlerce Filistinli mülteci olarak Arap ülkelerine sığınmış ve böylece bölünme kararında öngörülen Filistin devleti kurulamamış, İsrail 1950'de Kudüs'ü başkent ilan etmiştir.

1950'li yıllarda Filistin sorunu yerel bir çatışma olarak değerlendiriliyordu. 1956 Süveyş Krizi'nin ardından sorun uluslararası politikanın gündemine taşınmıştır. Bu arada ilk yıllarda Kudüs Müftüsü'nün etrafında toplanan gruplar tarafından 1964 yılında FKÖ kurulmuştur.

İsrail ve Filistinliler arasında sonraki yıllarda iki savaş daha patlak vermiştir. 1967 yılını Haziran ayında başlayan savaşta İsrail Filistin'in geriye kalan toprakları ve Kudüs'ün Batı bölümünü ele geçirmiştir. Ayrıca Mısır toprağı olan Sina yarımadası ile Suriye'ye ait olan tepeleri de 1967 savaşında işgal edilmiştir. BM Genel Kurulu tarafından 22 Kasım 1967'de alınan 242 sayılı karar İsrail'in koşulsuz olarak işgal ettiği toprakları tahliye etmesini öngörmüştür.

İsrail ile Araplar arasındaki son savaş 1973 Ekim ayında patlak vermiş ve savaşın ardından BM Genel Kurulu tarafından 338 sayılı kararı kabul edilmiştir. Söz konusu karar güç kullanılarak toprak kazanmanın kabul edilemez olduğu ifade edilmiş ve kararın derhal uygulanması istenmiştir.

26 Mart 1979'da imzalanan İsrail-Mısır Barışı, 25 Nisan 1979'da yürürlüğe girdi ve aynı zamanda iki ülkenin münasebetlerine yeni bir hava getirdi. 30 Nisan 1979'da bir İsrail kargo gemisi ilk defa olarak Süveyş Kanalı'ndan geçerek Hayfa Limanına demir attı. Yaklaşık bir yıl sonra da Kahire ile Tel-Aviv arasında karşılıklı uçak seferleri başlıyordu. Yine bu tatlı hava içinde İsrail, barış antlaşmasının öngördüğü şekilde Sina'dan tamamen çekilerek bu geniş toprağı tekrar Mısır'a iade etti. Bunu yapmakla İsrail, 1967'den beri işgal ettiği Arap topraklarından birinden çekilmiş bulunmaktaydı. Yani İsrail, ilk defa olarak işgali altındaki topraklarından birinden çekiliyordu. Tabii barış karşılığında.³⁶⁹

Mısır-İsrail Antlaşması'na tepki Camp David Çerçeve Antlaşması'na gösterilen tepkinin hemen hemen aynısı olmuştur. Batılı devletlerce son derece olumlu karşılanırken, Romanya dışındaki tüm Doğu Bloku ülkelerince ve Arap

³⁶⁹ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Cilt, 1-2, s.859.

devletleri tarafından kınanmıştır. Mısır'a karşı uygulanacak politikayı saptamak ve ortak hareket etmek üzere Arap Birliği devletleri 27 Mart 1979'da Bağdat'ta toplandılar. Toplantıda şu konularda anlaşmaya varılmıştır. Arap devletlerinin büyükelçilerini hemen Mısır'dan çekmeleri ve diplomatik ilişkileri kesmeleri, Arap Birliği merkezinin geçici olarak Tunus'a taşınması, Mısır'ın *Bağlantısızlık Hareketi*, İslam Konferansı ve Arap Birliği örgütlerindeki üyeliklerinin askıya alınması, Camp David ve Mısır-İsrail Barış Antlaşması'nın gerçekleşmesindeki önemli payı nedeniyle ABD'nin şiddetle kınanması ve Mısır'ın Arap devletlerince yapılan her türlü ekonomik yardımın kesilmesi ve ticari kolaylıkların durdurulması. Mısır İsrail ile uzlaşmasından sonra savaş yükünü omuzlarından atmış, ABD'den ekonomik yardım almaya başlamışsa da Arap dünyasında tam bir yalnızlığa sürüklenmiş ve Filistin davasına ihanetle suçlanmıştır. Ancak 1980'lerin ortalarına gelindiğinde Mısır'a karşı tutumlarında belirli bir yumuşama ortaya çıkmıştır.³⁷⁰ Burada da görüldüğü gibi Bağlantısızlık Hareketi öncüsü Mısır'ın hareketin ilkelerine uymaması söz konusu olduğunda üyeliğinin askıya alınması gündeme gelmiştir. Bundan da anlaşılıyor ki bu hareketin tarafları ortak hareket etme bilincine sahiplerdi ve yine en koyu savunucusu olan Mısır ilkelerden taviz verirse karşısında diğer tarafları bulabiliyordu.

3.1.2. İran –Irak Savaşı

Yakın zamanların en manasız savaşlardan biri sayılan İran-Irak Savaşı'nın kökeninde bir mezhep mücadelesi olduğu kadar daha gerilere giden bir siyasi üstünlük mücadelesi de mühim sebeplerinden biridir.

İran-Irak Savaşının önemi Ortadoğu'da yeni bir yapılanmaya yol açan, 1990-91 Körfez Savaşı'nın hazırlayıcı unsuru olmasındandır. Irak lideri Saddam Hüseyin'in bu savaşdaki başarısızlığı, kendisini adeta Körfez Savaşına iten bir neden olmuştur. Dolayısıyla İran-Irak Savaşı ile Körfez Savaşı arasında bir bakıma organik bağlantı vardır.³⁷¹

1958 Temmuz'unda Irak'ta monarşinin yıkılmasından sonra İran ile Irak arasındaki ilişkiler bir türlü düzgün gitmemiştir. Bu tarihten sonra Irak'ta daima sol rejimlerin hakim olması, Batı'ya dönük bir politika takip eden İran Şahı'nın hiç

³⁷⁰ Sander, s. 488.

³⁷¹ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Cilt, 1-2, s. 872.

hoşuna gitmemiştir. Diğer taraftan 1970de İngiltere'nin körfezden çekilmesinden sonra İran Şahı İran körfezi dediği Basra körfezini bir İran gölü haline getirmek istemiş ve bu faaliyetinde de Irak karşısında bir engel olarak çıkmıştır. Bu siyasi mücadelede İran 1961'den beri Irak'ın başına der olan Kürt meselesini, zaman zaman Irak'a karşı bir koz olarak kullanmış ve Kürt ayaklanmalarını desteklemiştir.

Irak ile İran arasındaki temel sorun olan İran-Irak kara sınırı ve Şat-ül Arap nehir sınırı anlaşmazlığı Osmanlı Devleti zamanında başlamış ve 400 yıldan fazla süredir devam eden bir anlaşmazlık olmuştur.

Humeyni rejimi ile Irak'ın ilişkilerini bozan bir diğer mesele de, Kürt meselesidir. İran'da Şahın düşmesi ve otoritenin yok olması buna ilaveten İran Kürtlerinin bağımsızlık hareketleri, İran'ın Irak'a bitişik bölgelerini Irak Kürtleri için bir sığınak haline getirmiştir. Irak hükümetinin takibinden kaçan Kürtler İran'ın bu bölgelerine sığınmaktaydı. Halbuki Irak'ın kendi ülkesindeki Kürt ayaklanmalarını bastırabilmek için Türkiye ve İran'ın işbirliğine ihtiyacı vardı. Nitekim Irak bu konuda Türkiye ile 20 Nisan 1979'da bir anlaşma imzalamıştı. Fakat İran'la işbirliği kurması mümkün olmadı. Bunun için Irak, İran Kürtleri'nin Irak Kürtleri ile bağıni kesmek ve onlara bir uyarıda bulunmak amacıyla, 4 Haziran 1979 günü İran'ın Sanandaj bölgesindeki Kürt köylerini uçaklarla bombardıman etti. Bu bombardıman bir süre için netice verdi. Fakat İran ile Irak arasında bu bölgedeki sınır çatışmalarını sona erdiremedi. Çatışmalar 1980 yılı boyunca da devam etti. O kadar ki 27 Ağustos 1980 günü bu çatışmalarda İranlılar Irak kuvvetlerine karşı ilk defa yerden yere füzeler kullandılar. 1980 yazında münasebetler bu hale gelmiştir Irak'ı İran'a savaş açmaya sevkeden bir sebepte, Saddam Hüseyin'in 1979 Temmuz'unda, yani İran ihtilalinden birkaç ay sonra, iktidarı ele almasını müteakip, kendisine, arkadaşlarına karşı komplolar başlaması idi. Saddam Hüseyin içeride ciddi bir muhalefet ile karşı karşıya bulunuyordu. 1980 yılı içinde bu muhalefet daha da şiddetlendi. Çoğunlukla Şii'ler tarafından desteklenen Dava Partisi bu siyasi muhalefeti temsil ediyordu. Bu siyasi muhalefette, şimdi Irak ile münasebetleri Saddam Hüseyin ile beraber başlayan Suriye'nin de bir tesiri olduğu muhakkaktır. Fakat Saddam Hüseyin bu siyasi muhalefete karşı sert tedbirler aldı. Dava ile alakası alan herkesin idam edileceğini ilan etti. Buna mukabil, Dava Partisi ile bağları olan Iraklı Mücahidin Grubu da, Irak'ın içinde ve dışında, bir takım suikastlara ve sobatajlara girişti. Bu iç muhalefet

dolayısı ile Saddam Hüseyin'in de halkın dikkatini bir dış meseleye çekmek istemesi şüphesiz ihtimal dışı değildir.³⁷²

Bu şartlar altında 1980 Ağustosunda geldiğinde, zaten Irak-İran sınırlarında çarpışmalar yoğunlaşmaya başlamıştır. Eylül başından itibaren çarpışmalar şiddetlenmiş ve 10 Eylül'de Irak Kasr-ı Şirin ile Naft-i Şah arasındaki araziye ele geçirdiğini iddia ediyordu.

Bir başka anlaşmazlık konusu da Kuzistan Arapları idi. Humeyni rejimi işbaşına gelince Kuzistan Arapları da muhtariyet istediler. Abadan petrolleri Kuzistan bölgesinde olduğu için, Araplar muhtariyetle birlikte, petrol gelirlerinden hisse ve aynı zamanda da merkezi hükümette temsil hakkı istediler. Arapların lideri şeyh Muhammed Tahir Hakani idi. Humeyni Arapların bu isteklerini kabule yanaşmayınca, 1979 Mayıs'ında Araplarla Devrim Muhafızları arasında Hurremşehir'de çarpışmalar başladı. Hurremşehir, Şat-ül Arap'ın karşı kıyısında ve Abadan'ın biraz kuzeyinde idi. Irak bu çatışmalarda Kuzistan Araplarına silah ve cephane yardımı yaptı. Kalaşnikoflar ve roket-atarlar verdi. Bu ise İran-Irak münasebetlerini gerginleştirdi. 1980 yaz aylarında güneyde İran-Irak sınırında devamlı çatışmalar ve çarpışmalar olmaktaydı. 4 Eylül 1980 İran- Irak sınırındaki bazı köyleri topa tuttu. Irak hükümeti bu olayı savaşın başlangıcı olarak kabul etti. 17 Eylül'de Irak, İran ile yapılan 1975 anlaşmasını lağvettti. 22 Eylül'de Irak, İran'ın hava üslerine saldırdı. 23 Eylül de İran Irak'ın askeri ekonomik hava üslerini vurdu.

İran-Irak Savaşı sekiz yıl sürmüştür. 22 Eylül 1980'de başlayan savaş Güvenlik Konseyi'nin 598 sayılı kararını 17 Temmuz 1988'de Irak'ın ve 18 Temmuz 1988'de de İran'ın kabul etmesi üzerine 20 Ağustos 1988'de bütün cephelerde ateşkesin yürürlüğe girmesi ile sona ermiştir. Sekiz yıl boyunca ne Irak ne de İran zaman zaman çok şiddetli muharebeler olmasına rağmen birbirlerine karşı bir üstünlük sağlayamamışlardır. İran'ın silahları Amerikan yapısı olduğu için 1979 sonundan beri İran- Amerikan münasebetleri kopmuş bulunduğundan, özellikle İran hava kuvvetleri yedek parçası sağlayamamış ve havalarda üstünlüğü Irak'a bırakmıştır.³⁷³

³⁷² Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 2. Cilt, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1991, s. 28.

³⁷³ Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 2. Cilt, s. 28.

Sekiz yıl süren savaş, Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'in İran'daki devrim sonrası kargaşa ortamından yararlanarak bölgede egemen güç haline gelme doğrultusundaki emellerini gerçekleştirmek istemesinden ortaya çıkmıştır. Bunun yanında Saddam, iki ülke arasındaki etnik, ideolojik ve tarihsel sorunları güç yoluyla çözümlmeyi ve İran Devriminin etkilerinin bölgeye yayılmasını engellemeyi düşünüyordu. Ancak Irak savaş sonunda İran'daki devrimin bölgeye yönelik oluşturduğu tehlikeyi büyük ölçüde önlemiş olmakla beraber, bu arada Irak ekonomisi de büyük bir borç yükü ile karşı karşıya kalmış ve Saddam İran'ı yenerek Körfezdeki egemen güç olma doğrultusundaki amacına ulaşmıştır.³⁷⁴

Savaş başladığında Irak'ın elinde SSCB'den aldığı en modern silahlar bulunmaktaydı. Esasında, Saddam Hüseyin'in de bu silah üstünlüğüne güvenerek savaşı başlattığı ve bu sebeple de savaşın kısa süreceğini tahmin ettiği anlaşılmıştır. Fakat sonu umduğu gibi çıkmamıştır. Çünkü Irak elindeki silahları yetenekli kullanamamış, İran'ın ise insan yoğun muharebe taktiği başarılı olmuştur.³⁷⁵

Bu savaşta Suudi Arabistan ve Kuveyt Irak'a yardım etmişlerdir. 1987'den itibaren İran-İrak Savaşı Körfezi uluslararası sularında seyreden gemilere özellikle denizden yaptığı saldırıları yoğunlaştırması dolayısıyla esasen aksayan kara muharebelerini geri plana itmiş ve savaş bu yıldan itibaren bir Amerikan- İran mücadelesine dönüşmüştür.³⁷⁶

Arap devletleri içinde İran'ı en fazla destekleyen iki devlet Suriye ve Libya olmuştur. Mısır ve Ürdün daha başlangıçtan itibaren Irak'ın yanında yer almışlardır. Her ikisi de çeşitli şekillerde Irak'a yardım etmişlerdir fakat Irak'a en güçlü desteği veren Körfezin monarşileri ve özellikle Suudi Arabistan ve Kuveyt olmuştur. Türkiye ise savaşın başından beri aktif tarafsızlık politikası takip etmiştir. Yani tarafsızlığını ileri sürüp her iki komşusundan da uzak durmamış aksine her ikisi ile de yakın münasebetler içinde olmuştur. Her iki tarafa da eşit muamelede bulunmuştur.

Süper devletlerin İran-İrak Savaşı karşısındaki tutumlarına gelince, gerek SSCB gerekse ABD savaşın başında kesin bir tutum ortaya koymaktan çekinmiştir. Süper devletler savaşın kendilerini doğrudan bir çatışma durumuna getirmemesine

³⁷⁴ Arı, **2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi**, s.189.

³⁷⁵ Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 2. Cilt, s. 28.

³⁷⁶ Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 2. Cilt, s. 32.

özen göstermemekteydi. SSCB savaşın başında tam bir ikilemle karşı karşıya kalmıştı. Moskova bir yandan İran'daki yeni rejimin Amerikan karşıtı olmasından yararlanarak bu devleti kazanmaya çalışırken diğer taraftan bağımsız bir politika izleme eğiliminde olan ve bu doğrultuda Arap dünyasında ve özellikle Körfez bölgesinde egemen güç olmak isteyen Irak'ın tutumunu desteklemeyi kendi çıkarlarına aykırı görmekteydi. SSCB de bu durumda savaşın başında tarafsız kalmayı tercih etmiştir.³⁷⁷

SSCB'nin bu savaştaki politikasını iki şekilde değerlendirmek mümkündür. Biri SSCB –İran münasebetleri, diğeri de savaşın Körfez'e intikali ile ABD'nin Körfez'de fiili bir kontrol kurmasıdır. İran'da 1979 Şubat'ında gerçekleşen Humeyni Devrimi dışarıda iki ülkeyi hedef seçmişti. Buna göre SSCB ve ABD iki büyük şeytandı. Yani iki esas düşman. Humeyni'nin bu politikası siyasi açıdan bir bağlantısızlık değildi. İran Devrimi'nin dış politikası din esasına da değil, mezhep esasına dayanıyordu. Ayrıca 1983 Şubat'ında Humeyni'nin İran'ın meşhur "Tudeh" adlı komünist partisini kapatması da, SSCB ile arasındaki ilişkinin hangi noktada olduğunu göstermekteydi. Bu sebeple bu olaydan sonra İran-SSCB münasebetleri iyice bozulacaktı. Yine 1983'ten itibaren savaşın Körfez'e intikal etmesi ve ABD'nin de Körfez'deki faaliyetlerini iyice artırması SSCB'yi endişelendirmiştir. Bu nedenle ABD –İran münasebetlerinin gerginleşmeye başladığı bu dönemde, 1986 Şubat'ında, SSCB Dışişleri Bakanı Başyardımcısı Grigoriy Kornienko başkanlığında yüksek düzeyde bir Sovyet heyeti Tahran'ı ziyaret etmiştir. Savaşın İran için sıkışık bir dönemde yapılan bu ziyareti Tahran büyük bir sempati ile karşılamıştır. Bir yanda SSCB'nin bu savaşta belirli bir rol oynamaya çalışırken yine İran'ın da Sovyet faktörünü kullanmak istediği görülmüyordu.³⁷⁸

İran için SSCB bakımından bir başka konuda SSCB ile Irak arasında 1972'de imzalanmış bir işbirliği antlaşmasının bulunması ve Irak ordusunun esas itibarıyla Sovyet silahlarıyla donatılmış olmasıydı. Irak'ın silahlarının % 80'i bu antlaşma çerçevesinde SSCB tarafından sağlanmış bulunuyordu. Diğer taraftan İran-Irak Savaşı, Sovyet-Irak münasebetlerine de etki yapmaktan geri kalmamıştır. Özellikle İran'ın Afganistan mücahitlerine destek vermesi sebebiyle Moskova'nın Tahran ile münasebetlerini yumuşatma çabaları, Sovyet-Irak ilişkilerini etkilemekten geri

³⁷⁷ Arı, **2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi**, s. 210.

³⁷⁸ Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 2. Cilt, s. 32-34.

kalmamıştır. 2 Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgali ile başlayan Körfez Krizi Sovyet-Irak münasebetleri için daha ağır bir darbe teşkil edecek ve Sovyetler Irak'a karşı ABD'nin yanında yer alacaklardır.

ABD de SSCB gibi savaşın başında esin bir tavır almaktan ziyade beklemeyi tercih ederken bir taraftan da Suudi Arabistan ve Umman başta olmak üzere bölgedeki çıkarlarını koruma gereğini duyuyordu. Nitekim gelen istihbaratlar Irak'ın Umman ve Suudi Arabistan'daki üsleri İran'a saldırı amacıyla kullanmak için baskı yaptığı doğrultusunda idi. Bağdat ise Washington'u yanına almak için ne gerekirse yapmak isteyen bir tutum içinde görünüyordu. Ancak ABD'nin doğrudan veya dolaylı olarak her iki ülkeye de silah sevkini sürdürdüğü konusunda basın yayın organlarında çeşitli iddialar yer almıştı. Irak bir taraftan ABD'nin İran'a üçüncü taraflar aracılığıyla silah vermesine tepki gösterirken, diğer taraftan bu devletle ilişkilerini geliştirmek için lobi faaliyetlerinden de yararlanmaya çalışıyordu.³⁷⁹

İran-Irak Savaşı'na ABD'nin ilk tepkisi ise, Körfez petrolünün tehlikeye gireceği endişesi olmuştur. Yine ABD, İran-Irak Savaşı'na, Afganistan'ı işgal etmiş olan Sovyet Rusya'nın bu savaştan yararlanarak Hürmüz Boğazı'na da egemen olması bakımından bakmaktaydı. ABD bu durumu bölgenin genel siyaseti içinde değerlendirmekteydi. Bu stratejik değerlendirmenin dışında ABD'nin İran-Irak Savaşı karşısındaki resmi tutumu “tarafsızlık” olmuştur. İran-Irak Savaşı sürerken ABD belirli aralıklarla yaptığı açıklamalarda³⁸⁰, İran-Irak Savaşı karşısında tarafsız olduğunu, hem İran'ın hem de Irak'ın toprak bütünlüğünü desteklediğini ve kuvvet zoru ile toprak kazanılmasının karşısında olduğunu belirtiyor ve taraflardan derhal ateşkes isteniyordu. Oysa 1983'ten itibaren savaşın Körfez'e intikal etmesiyle giderek ABD'yi de Körfez'de etkili hale getirmiştir.³⁸¹

Her iki süper devlette savaşın başında tarafsız kalma konusunda görüş birliğine varmış olmalarına rağmen, farklı nedenlerle de olsa Irak'a karşı İran yanlısı bir tutum içinde görünmüşlerdir. SSCB bir taraftan Irak'ı tam anlamıyla gözden çıkarmazken, diğer taraftan stratejik olarak kendisi açısından çok daha önemli olan

³⁷⁹ Arı, **2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi**, s. 211.

³⁸⁰ ABD Dışişleri Bakanlığı'nın 14 Mayıs 1982 günlü brifinginde yapılan açıklamada ve Beyaz Saray'ın 14 Temmuz 1982 günkü açıklaması. (Arı, **2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi**, s. 211.)

³⁸¹ Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 2. Cilt, s. 36.

İran'ı kazanmaya çalışmıştır. Dolayısıyla her iki tarafa da doğrudan veya dolaylı olarak ya silah ya da silah yedek parçası satmıştır.³⁸²

ABD'nin İran'a yaklaşmasının nedeni İran'ın çoğunluğu Arap olan Kuzistan bölgesini işgal ederek özerkliğe kavuşturması durumunda bunun İran'daki diğer etnik gruplar tarafından da taklit edilmesinden, dolayısıyla İran'ın parçalanmasından duyduğu endişeydi. Çünkü bölünmüş bir İran şüphesiz ABD'den ziyade SSCB'nin işine gelirdi.

Özetlediğimizde süper güçler dahil bölgedeki devletlerin hemen hepsi savaşın tarafların herhangi birinin mutlak galibiyeti ile sonuçlanmasına karşıydı. Çünkü bölgedeki güç dengesini savaştan önceki durumuyla devam etmesi bütün devletlerin çıkarıydı. Dolayısıyla savaşı Irak'ın kaybedebileceğini anlayan ABD ve SSCB Ortadoğu'daki ve Körfez'deki dengeleri altüst etmeden savaşı sona erdirmenin yollarını aramaya başladılar. Zira her iki süper devletin de temel endişesi, bölgedeki kendi denetimleri dışında ortaya çıkabilecek denge değişiklikleriydi. Bölge devletlerine gelince, ne İran'ın ne de Irak'ın kesin bir galibiyet elde etmesini asla istemiyorlardı. Esas istedikleri her iki devletin de savaştan zayıflayarak çıkması, fakat bölgede güç dengesinin bozulmamasıydı.³⁸³

Bundan sonraki savaş gelişmelerinde ABD'nin faaliyetleri ve tepkileri özellikle iki noktada toplanmıştır. Birincisi Irak'ın İran'a karşı kimyasal silahın yani zehirli gaz kullanması, diğeri de hem Irak'ın hem de İran'ın aralarındaki savaşı uluslararası hukuk açısından seyrüsefer serbestisinin egemen olması gereken Körfez'in uluslararası sulara intikal etmeleriydi. BM Özellikle Güvenlik Konseyi, İran- Irak Savaşı'nın ortaya çıkardığı duruma başlangıçtan beri el koymuşlar ama bu aşamadan sonra çalışmalarını hızlandırmışlardır. Yine bu savaşı durdurmak için harekete geçenlerden biri de İslam Konferansı olmuştur. İslam Konferansı'nın yanı sıra Arap Birliği ve *Bağlantısızlar* da aracılık teşebbüsünde bulunmuşlardır. Ayrıca FKÖ, Suriye, Kuveyt, Küba liderleri de ferdi olarak aracılık faaliyetleri yapmışlardır.³⁸⁴ Fakat hiç biri de İran-Irak Savaşı'nın durması için yeterli olmamıştır. Bu savaşta A.G.Ü.'nün etkinliğini görmemekteyiz. Daha çok savaşı yönlendirenler ABD ve SSCB olmuştur. Görüldüğü gibi her bakımdan güçsüz olan A.G.Ü. Soğuk

³⁸² Arı, **2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi**, s. 211.

³⁸³ Arı, **2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi**, s. 212-213.

³⁸⁴ Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 2. Cilt, s. 38-39.

Savaş döneminde biraz da olsa etkili olurlarken Soğuk Savaş sonrası dönemde sesini bile duyuramamaktadır.

Güvenlik Konseyi 28 Eylül 1980 günlü 479 sayılı kararı ile tarafları hemen ateşkese ve uluslararası sınırlara çekilmeye çağırmıştır. Güvenlik Konseyi 12 Temmuz 1982 günlü 514 sayılı kararı ve 4 Ekim 522 sayılı kararı ile aynı çağrışı iki defa daha tekrarladıysa da, savaş üzerinde etkili olamamıştır. Güvenlik Konseyi'nin 20 Temmuz 1987 günlü ve 598 sayılı kararı ise bir barış niteliği taşımaktaydı. BM'nin de çağrısı üzerine 17 Temmuz 1988'de Irak ve 18 Temmuz'da İran Güvenlik Konseyi'nin 598 sayılı kararını kabul ettiklerini açıkladılar. 20 Ağustos 1988'de İran ile Irak arasında ateşkes yürürlüğe girdi. Bununla beraber iki taraf arasında hemen barış sağlanamadı. İran-Irak Barışı, bir barış antlaşası ile değil, Irak'ın 2 Ağustos 1990 günü Kuveyt'i işgalinde doğan fiili gelişmelerle gerçekleşmiştir.³⁸⁵

İran-Irak arasındaki savaş gelişmeleri giderek Körfez'de bir Amerikan-İran çatışmasına dönüşmüştür. Bu durum, İran için gayet mantıksız ve ciddi bir hata idi. İran, insan gücü üstünlüğüne rağmen silah gücünün zayıflığı dolayısıyla, Irak karşısında fazla bir şey yapamamıştır. Dolayısıyla Amerika'nın Körfez'deki askeri varlığı ve silah üstünlüğünü hiçe sayarak, Amerika ile bir çatışmaya girmesi de hata idi.

İran-Irak Savaşı'nın neticesiz bir savaş haline gelmesinde, Amerika ve Sovyet Rusya'nın tarafsız tutum almaları ve taraflara silah vermemesi büyük rol oynamıştır. Sovyetler, her iki tarafı da gücendirmekten kaçınmıştır. Kendisine daha yakın olan Irak'a silah yardımı yapması, İran'ı Batı'nın kucağına atabilirdi. Amerika'nın ise Irak'la bir münasebeti yoktu ve Irak İsrail meselesinde sertlik taraftarlarından biri idi.

3.1.3.Körfez Savaşı

Körfez Savaşı 20.yy.'ın en önemli olaylarından biri olarak tarihe geçmiştir. Bu savaş Birinci ve İkinci Dünya savaşları gibi çok geniş topraklar üzerinde cereyan etmemiştir. Ama Körfez'de savaşı ABD ile İngiltere planları ve hedefleri en az iki dünya savaşındaki planlar ve hedefler kadar mühim ve çok yönlüdür. İngiltere 19. yy.'ın sonundan itibaren buralara göz dikmiş ve Körfez Savaşı ile yarım kalan hesabını tamamlamak istemiştir. Sonuçta başrol oyuncusu Amerika'nın hesabı hem

³⁸⁵ Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 2. Cilt, s. 38.

dünyada yegane güç, rakipsiz süper bir devlet olmak, hem dünya petrolünün % 66'sının bulunduğu bölgeyi kontrol altına almak hem de hamisi olduğu İsrail'in güvenliği teminat altına almak, ekonomisinde söz sahibi olan silah tüccarlarına yeni pazarlar bulmalı hem yeni icat ettiği silahları canlı ve gerçek hedefler üzerinde denemek, kendisine büyük rakip olarak gördüğü ve 21.yy.'da en büyük süper güç olarak ortaya çıkacağının % 90'ını ithal eden Japonya ve Almanya'yı diz üstü çökertmekti.³⁸⁶

Körfez Savaşı sona erdikten sonra Kuzey Irak'ta patlayan isyanla birlikte ABD, İngiltere, İsrail ve diğer Batılı güçler, hedeflerinin hemen hemen tamamına ulaşmışlardı. Körfez Savaşı'nda başrollerde oynayan Amerika'nın niyetinin, Kuveyt ve Suudi Arabistan'ı kurtarmak değildi. Kuveyt'te Suudi Arabistan da burada yaşayan insanlarda Amerikanın umurunda bile değildi. ABD savaş boyunca bütün masraflarını zengin Körfez ülkelerinden ve Almanya ile Japonya'dan almıştır. Daha savaş başlamadan önce ABD'ye 9 milyar dolar dış yardım gelmiştir. Bunun 5 milyar dolarını Körfez ülkeleri, 2 milyar dolarını Japonya ve geri kalanını da diğer dost ülkeleri vermiştir. Savaş başladıktan sonra ise ABD'ye verilen para 36 milyar dolardı. Bunun 13,5 milyar dolarını Suudi Arabistan, 13,5 milyar dolarını Kuveyt ve 9 milyar dolarını da Japonya verdi. İngiltere'nin yaptığı harcamaların ise 392 milyon dolarını Suudi Arabistan, 13,5 milyar dolarını Kuveyt ve 9 milyar dolarını da Japonya verdi. Körfeze asker gönderen diğer Avrupa ülkeleri kuvvetlerine yapılan yardımların ise 8,8 milyar dolarını Körfez Ülkeleri, 2 milyar dolarını da o günkü adıyla AT, bugün ise AB, ve diğer Avrupa ülkeleri verdi. Bir Amerikan üniversitesinde uluslar arası ilişkiler hocası James Chase, The New York Times gazetesinde yazdığı bir yazıda *“Bu nasıl bir süper devlettir ki Körfez Savaşı'nı bile Almanya ve Japonya'dan aldığı paralarla kazanır”* diye soruyor. Chase *“Körfez Savaşı'nın kanıtladığı tek şey varsa o da tek bir devletin dünyaya egemen olamayacağıdır. Bu savaşın parasını diğer devletler özellikle Almanya ve Japonya ödemiştir. Eğer 54 milyar dolarlık destek olmasaydı, 1992 yılında öngörülen 400 milyar dolarlık açıkla Bush böyle bir savaşın altından kalkamazdı. Süper devletler*

³⁸⁶ Burhan Bozgeyik, **Ortadoğu Üzerine Oynanan Oyunlar**, İstanbul: Yeni Asya Gazetesi Neşriyatı, 1991, s. 7

kendi savaşlarını parasını ödeyecek güçtedirler. Görülüyor ki Amerika öyle güçte değil”³⁸⁷ diye açıklama yapıyor.

Saddam petrolün varil başına yalnızca 1 dolar artmasının kendilerine kafi geleceğini söylüyordu. Savaşın bir bahanesi de bu bir dolardı. Amerika ise Irak’a bu bir doları verdirmemek için Kuveyt’e diren demişti. Körfez Krizi öncesinde petrolün varili 17 dolarken savaşta petrolün varili 30 doları aşmıştı. Bundan da en çok kuzey petrolünü çıkaran İngiltere gibi ülkeler ile ABD istifade etmişti. ABD bu esnada stokladığı petrolü fahiş karlarla satarak 21,4 milyar dolar kazanmıştı.³⁸⁸

Körfez Savaşında da bariz şekilde görüldüğü gibi Merkez Ülkeler (Kuzey) karlı çıkarken, Çevre Ülkeler (Güney) ellerindeki kaymakları Kuzey’e kaptırarak yoksul kalmaya devam etmişlerdir.

ABD 1990 yılında sadece Suudi Arabistan’a yaklaşık 25 milyar dolarlık silah satmıştı. Krizin başlaması ve hele savaşın patlak vermesiyle birlikte Körfez ülkelerine satılan silah büyük rakamlara ulaşmıştı. Başta Suudi Arabistan olmak üzere Katar, Birleşik Arap Emirlikleri gibi zengin Körfez ülkeleri ABD başta olmak üzere Batılı silah tüccarı ülkelerden çok miktarda silah almak için anlaşmalar yapmışlardır.³⁸⁹

Körfez senaryosunu yazarlar ve sahneleyenler bu şekilde kar içinde kar ederken, Körfez’deki İslam ülkeleri ve Ortadoğu’daki birçok ülkeyle Japonya ve Almanya gibi ABD’nin rakipleri büyük ölçüde zarar etmişlerdi. Körfez Krizi sırasında Japonya’nın petrol faturası 12 milyar dolar Almanya’nın ki ise 6 milyar dolar artmıştı. Bundan sonra bu fatura daha da kabarcaktı. Sanayi ve teknolojinin can damarı olan petrolün % 90’ını ithal eden Almanya ve Japonya artık Amerika’nın pençesine düşmüştü. Yine savaş sırasında iki İslam ülkesi Irak ve Kuveyt’in kaybı ve zararının yanı sıra diğer Körfez ülkeleri de koruyucularına muazzam paralar vererek zarar etmişlerdi. Özellikle Suudi Arabistan’ın kasaları boşalmıştı. Suudi Arabistan 30 yıldan beri ilk defa dışarıdan borç para istemişti.³⁹⁰

İran- Irak Savaşı’nın sona ermesinden kısa bir süre sonra, Irak’ın Kuveyt’e saldırmasıyla ortaya çıkan Körfez Savaşı, denilebilir ki, dünyanın yeni

³⁸⁷ **The New York Times**, “The Pentagon’s Superpower Fantasy”, 16 Mart 1992.

<www.katev.org/zumreler/tarih%20cografya/mufredat/tarih erişim tarihi: 22.03.2005>

³⁸⁸ Bozgeyik, s. 145.

³⁸⁹ Bozgeyik, s. 147.

³⁹⁰ Bozgeyik, s. 148-149.

yapılanmasında ilk merhaleyi teşkil eder. Çünkü bu savaş sonuçları ile Ortadoğu'nun tüm yapısı değişmeye başlarken, bu savaşın sona ermesinden yaklaşık 6 ay sonra, SSCB'nin dağılmasıyla dünyanın tümü ile yeni bir yapılanma dönemine girmiştir. Yani uluslararası politikanın hem kuvvet merkezinde ve hem de unsurlarında bir değişme süreci başlamıştır.³⁹¹ SSCB dağılmadan önce dünyanın merkezi Moskova ve Washington idi. Dünyayı şekillendiren bu iki bloktu. Onlar neye karar verirse dünyanın diğer devletleri onu yapmak zorundaydılar.

İran-Irak Savaşı esnasında Batı dünyasının hemen hemen tamamı, Arap dünyasının büyük çoğunluğu, SSCB ve sosyalist ülkeler Irak'ı desteklemişlerdi. Körfez Savaşı'nda ise durum değişmiştir. Irak ile Kuveyt arasındaki sorunları temelinde Irak'ın Kuveyt'i kendi toprakları üzerinde İngiltere tarafından oluşturulmuş suni bir devlet olarak görmesi ve bunu bir türlü içine sindirememesi yatar. Kuveyt ile ilgili sorunlar 1700'lü yıllarda başlamış ve 1990'lı yıllara kadar devam etmiştir. Körfez Krizi öncesinde Kuveyt ile Irak arasındaki tekrar gerginleşirken Irak Kuveyt'i kendince haklı olduğu bazı nedenlerle suçlamıştır. Bağdat'ın ilk iddiası 16 Temmuz 1990'da Arap Birliği Genel Sekreteri'ne gönderilen bir mektupta dile getirmekte ve orada Kuveyt'in bir taraftan 1980'den buyana kendine ait el-Rumeyla petrol bölgesinde petrol kuyuları açarak diğer taraftan petrol üretimini artırması nedeniyle fiyatların düşmesine yol açarak Irak'ı ekonomik kayba uğrattığı belirtilmekteydi.

Irak lideri Saddam'ın Kuveyt macerası ve Irak'ın 1990 yılı Ağustos ayı başlarında Kuveyt'i işgal ve ilhak etmesi ile patlak veren Körfez Savaşı, 1991'de ABD öncülüğünde başlayan ve uluslararası operasyonla Saddam geri çekilmiş, fakat savaşın faturası hem Irak için hem de Irak'ın komşuları için ağır olmuştur.³⁹²

2 Ağustos'ta Irak Kuveyt'i işgal etmiştir. BM 660 sayılı kararı ile işgali kınayarak Irak'tan derhal çekilmesini istemiştir. 6 Ağustos'ta BM Güvenlik Konseyi 661 sayılı kararıyla Irak'a yaptırım uygulamaya başlamıştır. 8 Ağustos'ta Irak Kuveyt'i ilhak ettiğini duyurmuştur. 29 Kasım BM Güvenlik Konseyi 678 sayılı kararı ile 660 sayılı kararın uygulanmasının sağlanması için gereken tüm yöntemlerin kullanılmasına karar vermiştir. 16-17 Ocak'ta Koalisyon güçlerinin Irak'a havadan

³⁹¹ Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Cilt, 1-2, s. 877.

³⁹² **Zaman Gazetesi**, "Irak Lideri Saddam'ın Kuveyt Macerası" 17.01.2002.

bombardımanı ile Körfez Savaşı başlamıştır. Hava saldırıları Çöl Fırtınası Operasyonu olarak adlandırılıyordu. 13 Şubat'ta ABD uçakları Bağdat'taki Emiriye'de bir sığınağı vurması sonucu 300'ü aşkın kişi ölmüştür. 24 Şubat Kara kuvvetleri de operasyona başlamıştır. 27 Şubat'ta Kuveyt kurtarılmış, Irak kuvvetleri çekilmeye başlamıştır. 3 Mart 1991'de Irak ateşkes koşullarını kabul etmiştir. Mart/Nisan Irak kuvvetleri ülkenin kuzey ve güneyinde çıkan ayaklanmaların 8 Nisan kuzey Irak'ta bir BM güvenlik bölgesi oluşturmaya yönelik plan Avrupa toplantısında kabul edilmiştir. 10 Nisan ABD-Irak'tan bölgedeki tüm askeri faaliyetlerin durdurulmasını istenmiştir. 26 Ağustos Irak'ın güneyinde 32.derece paraleli sınır olacak biçimde Irak'a girilmesi izin verilmeyen bir uçuşa yasak bölge oluşturulmuştur.³⁹³

Körfez Savaşı kendi içinde pek çok dersler içermekte ve yeni gelişmelerle birlikte daha pek çok dersler içerecek gibi görünmektedir. Askeri savaş açısından olduğu kadar politik dersler açısından da ortaya koyduğu dersler önemlidir. Bugüne kadar gelişen olaylar göstermiştir ki halk kitleleri anti emperyalist bir mücadeleden ayrı olarak yerel iktidara karşı mücadele yürütmesi sonuçta emperyalizmin saflarına itmeleriyle noktalanmaktadır. Aynı şekilde halkı kitleleri için yalın bir askeri savaş söz konusu olamaz. Onların savaşı politikleşmiş askeri savaş olmak zorundadır. Böyle bir savaşta ancak proleteryanın önderliği altında ve proleterye partisinin yönetiminde sürdürülürse zafere ulaşılabilir. Aksi durum, Körfez Savaşı'nın getirdiği yeni olaylardan farklı sonuçlar vermeyecektir.

Körfez Savaşı ve bunalımı sırasında dünya barış ve güvenliğin korunması açısından BM'ye büyük umutlar bağlamıştı. Dünya örgütü çerçevesinde Irak'a karşı yapılan işbirliğine bakılarak onun bundan sonra da bu açıdan etkin bir rol oynayacağı sanılmıştı.³⁹⁴

Görüldüğü gibi Körfez Savaşı bir yandan savaşın politikanın başka araçlarla sürdürülmesinin yani şiddet araçlarıyla sürdürülmesinin gerçekliliğini kanıtlarken diğer yandan, da askeri savaşta yetkin silah üreticilerinin o denli yetkin olmayan silah üreticilerini yendiğini bir kez daha göstermiştir. Bununla birlikte gerek Doğu Avrupa da gerekse Arap ülkelerinde emperyalizmle uzlaşma çabalarının güçlenmesi

³⁹³ <http://www.bilgiyonetimi.org/cm>.(erişim tarihi: 10.08.2004).

³⁹⁴ Şen, Ülman, s. 44.

Körfez Savaşı ile daha net hale gelmiştir. Kitlelerin Doğu Avrupa’da emperyalizmin çeşitli girişimleriyle ortaya çıkan olayları ve bunların renkli görüntülerini izleyerek karşı karşıya bulundukları moral ortam emperyalistlerin Körfez Savaşı’nı bile isteyerek başlatmalarıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Emperyalizm sanıldığı ya da propagandası yapıldığı gibi yeni dünya düzeni peşinde koşarken bunun hiçte halkların yararına olmayacağını savaşıyla birlikte göstermiştir. Saldırganlığından ve düşmanı olarak ilan ettiği güçlere karşı tüm gücünü kullanmaktan bir an bile vazgeçemediğini ortaya koyan emperyalizm böylece dünya halklarının önüne kendi varlığını yeniden sorun olarak ortaya koymuştur.

Eğer iki kutuplu dünya düzeni çökmese idi, SSCB acaba olayın kendisini ABD ile karşı karşıya getireceğini bile bile Irak’ın Kuveyt’i işgaline izin verir miydi? O bakımdan eğer Sovyet gücü yıkılmasaydı Kuveyt bunalımını çıkmayacağına inanların sayısı az değildir. Ama öte yandan iki kutuplu dünya da ABD’nin Irak olup bittisi karşısında etkin bir tutum takınmayacak, Güvenlik Konseyi’ni ve uluslararası toplumu kendi peşinde sürüklemeyecek olduğu bir gerçektir. Körfez bunalımı ve savaşı sırasındaki uluslararası işbirliği, iki kutuplu sistemin yıkılması sayesinde gerçekleşebilmiştir.³⁹⁵ ABD’nin bu işbirliğini başka olaylarda başarıp başaramayacağı da tartışmalar yaratmış ve ikinci kez Irak’a saldırdığında bu açıkça ortaya çıkmıştır.

Savaşı karşı A.G.Ü.’nün kayda değer hiçbir tepkisi olmamıştır. Küçük çaplı yaptığı devlet başkanları toplantılarında dile getirdiği tepkileri ise dikkate alınmamıştır.

3.2. Asya Gelişmeleri

Asya’da yaşanan gelişmeler Ortadoğu bölgesinde yaşananlar kadar dünyanın nabzını Asya’da attırmasa da burada yer vereceğimiz Sovyetlerin Afganistan’ı işgali en önemli gelişmelerden biridir. 1980-1990 arasında Asya’da meydana gelen iki önemli gelişmeden biri SSCB’ye bağlı diğeri ise ÇHC’ ye aittir.

SSCB’nin 1979 Aralık ayında Afganistan’ı işgale teşebbüs edip kendisini 9 yıla yakın sürecek olan bir Afganistan bataklığına atması, SSCB’nin dağılmasına varan gelişmeler içinde hem iç hem dış etkiler bakımından önemli bir yer işgal eder.

³⁹⁵ Şen, Ülman, s. 37.

ÇHC' de yaşanan gelişmelerin gösterdiği nitelik ise, 1976'da Chou En-lai'yın ve hemen arkasından Mao Tsetung'un ölümünden sonra Çin'in Batı'ya açılmasıdır. Olayın özelliği Çin'in Batı'ya açılmasının Çin'de radikal bir yeni yapılanma meydana getirmeyip, dünyanın yeni yapılanmasının Çin'i de etkilemiş olmasıdır. Dolayısıyla Asya'da bir yeni yapılanmadan söz etmek mümkün değildir. Ama Afganistan ve Çin'deki gelişmelerin yinede dünyanın yeni yapılanmasında yeri olduğu bir gerçektir.

İlk olarak Sovyetlerin Afganistan hezimetine ikinci olarak ta Çin'deki yeni yapılanmaya yer verilecektir.

3.2.1.Sovyetlerin Afganistan'ı İşgali

1980-1990 yılları arasının uluslararası politikayı en fazla etkileyen konusu Afganistan meselesidir. ABD'nin Vietnam bataklığına saplanmasına benzer şekilde Sovyetlerin de Afganistan'da aynı duruma düşmeleri Sovyet Rusya tarihinin en uzun savaşına sebep olmuştur. Başlangıçta Sovyetler, Afganistan'ın işgalinin kısa süreceğini ve uluslararası tepkilerin de idare edilebileceğini ümit etmişlerdi. Oysa savaş tahmin ettikleri gibi olmamıştır. Bu hesap yanlış çıkınca Sovyetler uzun süreli bir mücadeleyi göze almak zorunda kalmışlardır.³⁹⁶

1970'li yılların sonunda hem Ortadoğu bölgesinin hem de uluslararası münasebetlerin, İsrail ve Mısır'ın barışmasından da daha önemli hadisesi, 1979 Aralık ayı sonundan itibaren Sovyet Rusya'nın Afganistan'ı işgal etmesidir. Çünkü İsrail Mısır barışı, İsrail'in güneyini güvenlik altına almak sureti ile bir stratejik avantaj sağlamış ise de, daha sonraki gelişmelerin de gösterdiği gibi hem İsrail ve hem de diğer Arap ülkeleri açısından bölgenin genel yapısında büyük bir stratejik değişiklik meydana gelmemiştir. Fakat Afganistan'ın Sovyet Rusya tarafından işgali İran'da batı taraftarı Şah rejiminin yıkılıp geleceği soru işaretleri ile dolu ve o sırada iç bölünmelerin tehdidi altına girmiş bulunan Humeyni ihtilali ile aynı yıla rastlamıştır. Yani İran'ın çok zayıf ve çalkantılı bir durum içinde olduğu bir sırada Sovyetlerin Afganistan'ı işgali, Basra Körfezine, Ortadoğu petrollerine ve Hind Okyanusu'na inme imkanını kazandırıyordu. Bu ise batı Asya ve Orta Doğunun stratejik yapısında mühim bir değişme ihtimalini ortaya çıkarmaktaydı.³⁹⁷

³⁹⁶ Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 2. Cilt, s. 69.

³⁹⁷ Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Cilt, 1-2, s. 761-762

Afganistan'ın uluslararası politikanın mühim bir konusu haline gelmesi, 19.yy.ın ikinci yarısından itibaren olmuştur. Çünkü Rusya'nın 1854-56 Kırım Savaşı yenilgisinden sonra bütün faaliyetini Orta Asya'daki genişlemeyi tevcih etmesi ve Orta Asya'daki Türk devletlerini yıkarak güneye doğru sarkarak kendisini Hindistan'ın kuzey sınırları üzerindeki güvenliği endişesi içinde bulunan İngiltere ile karşı karşıya getirmiştir. Bu mücadele 1907 İngiliz Rus anlaşması ile ve bu anlaşmanın Afganistan'ı İngiltere'nin kontrolü altına bırakması ile neticelenmiştir.

1917'de çarlığın yıkılması ve Rusya'da Sovyet Rusya'nın kurulması üzerine Afganistan İngiltere'ye karşı Sovyet Rusya'ya dayanma yoluna gitmiş ise de bu da fazla sürmemiş ve 1933'ten itibaren Afganistan hem İngiltere hem de Sovyet Rusya'ya karşı birçok Ortadoğu ülkesinin yaptığı gibi Nazi Almanyası'na dayanmaya başlamıştır.

1945'ten sonra Afganistan'ın geçirmeye başladığı iç gelişmeler, zincirleme bir şekilde, 1979 sonunda ülkenin Sovyet Rusya tarafından işgali ile neticelenmiştir.³⁹⁸

20 milyonluk nüfusunun % 80 Sünni Müslüman olan Afganistan'da 1973 yılında Kral Muhammed Zahir Şah, Başbakan Muhammed Davut tarafından düşürüldü ve Davut cumhuriyet ilan ederek hem başkanlığı hem de başbakanlığı eline geçirdi. 1978 Nisan'ında Albay Abdulkadir'in komutasında Sovyet yapısı tank ve savaş uçakları kullanan Afgan ordusu başbakan Davut devirdi ve Davut ile ailesinin 30 üyesi idam edildi. İktidarı ellerine geçirenler Sovyet yanlısı Afganistan Demokratik Halk Partisinin (ADHP) başat siyasal güç olduğu Demokratik Afgan Cumhuriyetini kurdular. Devlet başkanlığına Nur Muhammed Taraki getirildi.³⁹⁹

Taraki hükümeti iktidara geldikten sonra bağlantısız bir iç politika izleyeceğini ilan etmişti. Taraki 1978 sonbaharından itibaren Sovyetler ile çok yakın bir işbirliğine girişmiştir. Sonraları 5000'i bulan her alandaki Sovyet uzmanları akın akın Afganistan'a gelirken, pek çok Afganlı da Sovyet Rusya'ya gönderildi. Taraki Moskova'ya yaptığı ziyarette 5 Aralık 1978 günü, Sovyet Rusya ile 20 yıl süreli bir Dostluk İyi Komşuluk ve İşbirliği Anlaşması imzaladı. İki devlet arasında askeri işbirliği, dolayısı ile ittifaka yakın bir bağ kuran bu anlaşmanın bilhassa 4. maddesi

³⁹⁸ Armaoğlu, s. 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, Cilt, 1-2.s. 763.

³⁹⁹ Sander, s. 503.

Sovyetler'in 1979 Aralık ayında Afganistan'ın işgaline dayanak olmuştur. Zira bu maddeye göre taraflar, karşılıklı olarak ülkelerinin güvenliğini, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumak için birbirleri ile danışma içinde olacaklar ve karşılıklı muvafakat ile gerekli tedbirleri alacaklardır.⁴⁰⁰ Ancak 1978 Aralık ayında SSCB ile Dostluk İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması'nı imzaladıktan sonra Afganistan hızla Sovyet etkisi altına girmeye başladı bu etki uluslararası alanda tepkisiz kalmadı. Amerikan hükümeti Afganistan'da insan haklarına saygı gösterilmesini istedi. Bu ülkenin içişlerine müdahaleye karşı çıkmaktaydı. Humeyni bir İslam ülkesi olan Afganistan'da İslam kurallarına göre sorunların çözülmesini istediklerini ÇHC ise SSCB'nin etki alanı Afganistan- Pakistan bölgesine genişlemesini şiddetle eleştiriyordu.⁴⁰¹

SSCB'nin 27 Aralık 1979'da Afganistan'ı işgali⁴⁰² ile Ortadoğu devletleri tedirgin olmuş ve işbirliğini zorunlu hale getiren bir gelişme olarak görülmüştür. Ortadoğu devletlerini ve Körfez ülkelerini endişelendiren, ABD'nin bunu gerekçe göstererek bölgedeki askeri varlığını artırmak isteyeceği ve dolayısıyla bölgenin bir anda sıcak bir çatışma alanı haline dönüşeceğiydi. Gerek Suudi Arabistan gerekse diğer Arap monarşileri hem uluslararası hem de bölgesel forumlarda SSCB işgalini kınamışlar ve yabancı güçlerin derhal çekilmesini istemişlerdir.⁴⁰³

Afganistan'daki gelişmenin bölge devletlerine en büyük etkisi bölgesel işbirliğinin gerekliliğini ortaya çıkarması ve güvenliklerini ancak birbirlerine dayanarak sağlayabilecekleri yönündeki inancın güçlenmesine yol açması olmuştur.⁴⁰⁴

16 Eylül'de 1979'da, ADHP Merkez Komitesi, sağlık ve akli dengesizlik nedenleriyle, Başkan Taraki'nin istifası kabul etmiş ve yerine Hafızullah Amin'in getirildiğini açıklamıştır. 25 Aralık 1979'da eski başbakan yardımcılarında olan ve Doğu Avrupa'da sürgünde bulunan Babrak Karmal bir Sovyet uçağı ile Kabil'e geldi. Sovyet desteği ile Aminin yerine başbakan oldu. Bu arada Karmal'la birlikte

⁴⁰⁰ Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Cilt, 1-2, s.766.

⁴⁰¹ Sander, s. 504.

⁴⁰² SSCB 14 Nisan 1978'de Pakistan ile BM nezrinde Cenevre'de varılan anlaşma çerçevesinde 15 Mayıs 1988'den itibaren Afganistan'dan askerlerini çekmeye başlamış ve bunu 1989 sonunda tamamlamıştır. (Arı, **2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi**, s. 158.)

⁴⁰³ Arı, **2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi**, s. 158.

⁴⁰⁴ Arı, **2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi**, s. 159.

Sovyet birlikleri de ülkeye girdiler ve stratejik noktaları ile başken Kabil'e yerleştiler. 27 Aralık'ta Sovyet işgali tamamlanmış, uluslararası alanda Sovyet hareketi bağımsız bir ülkenin işgali olarak tepki ile karşılanırken, SSCB 1978 Antlaşması'na uygun bir biçimde, Afgan hükümetini daveti üzerine, başkana yardım etmek üzere ülkeye askerlerini soktuğunu açıklamaktaydı. Oysa gerçekte Sovyet askerleri, Afgan hükümetinin komünist uygulamalarına karşı kutsal savaş açan Müslüman gerillalarına karşı savaşmakta olan Afgan silahlı kuvvetlerine yardımda bulunma üzere Afganistan'ı işgal etmişlerdir.⁴⁰⁵

Uluslararası alanda SSCB ile Batı arasındaki ilişkiler NATO'nun Batı Avrupa ülkelerine orta menzilli nükleer silahlar yerleştirme kararı ile bozulmuştu. Afganistan'ın işgalinde ve SSCB'de Nobel Ödülü sahibi, atom bilgini ve insan hakları savunucusu Andrei Sakharov'un sürgün edilmesinden sonra Batılı ülkeler ve özellikle ABD yumuşama sürecinin bozulduğunu anladılar. ⁴⁰⁶

Afganistan'da 10 yıl süren Sovyet işgalinde 15000 ölü veren ve hükümete karşı savaşan Müslüman gerillaları yenilgiye uğratamayan SSCB 1988 sonunda Afganistan'dan çekileceğini açıkladı. Geri çekilme 1989 Şubat'ında tamamlandı.⁴⁰⁷

Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgali bütün dünyada ve bilhassa Batı'da büyük heyecan ve tepki ile karşılandı. Çünkü Afganistan'ı ele geçirmekle Sovyetler, Basra Körfezi ile Ortadoğu petrolleri istikametinde mühim bir ilerleme kaydetmiş oluyorlardı. Eğer İran sağlam bir durumda olmuş olsa idi, Sovyetler'in elde ettikleri bu stratejik avantajın ehemmiyeti azalabilirdi. Yerleşmemiş bir devlet otoritesi ve çeşitli etnik grupların başkaldırması ile 1979 yılının sonunda İran'ın durumu göz önüne gerilirse, Sovyetlerin ne büyük bir stratejik avantaj elde ettikleri anlaşılır. O günden bugüne İran dış darbelerine karşı koyabilecek bir duruma gelmediğine göre, Sovyetlerin bu avantajı değerini hala koruyor demektir.⁴⁰⁸

Şüphesiz Sovyetler için ilk sürpriz Amerika'nın tepkisi olmuştur. Özellikle 1979 Şubat'ında Kabil'deki Amerikan Büyükelçisi Adolph Dobs'un

⁴⁰⁵ Sander, s. 505.

⁴⁰⁶ Sander, s.506- 507.

⁴⁰⁷ Sander, s.506- 507.

⁴⁰⁸ Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Cilt, 1-2. s. 767.

öldürülmesinden sonra⁴⁰⁹ Amerika'nın Afganistan konusundaki tutumu sertleşmeye başlamıştır. bu atmosferde Afganistan'ın işgalinin ortaya çıkması üzerine Reagan yönetimi Babrak Karmal rejimini reddettiği gibi onaylamak üzere Senato'ya sunulmuş bulunan ve 18 Haziran 1979'da imzalanmış olan Stratejik Silahların Sınırlandırılması Antlaşması'nı (SALT-II) geri aldı. Ayrıca gerek Başkan Carter, gerek Başkan Reagan tüm Kongre'nin de desteği ile Amerika'nın resmi politikası olarak, bağımsızlıklarını, self-determinasyon hakları ile ülkelerinin hürriyetini kazanmak için, Afgan halkına her türlü yardımı yapmaya karar verdiler. Bununla beraber Amerika bir çözüm hususunda herhangi bir çaba harcamama ve bu işi BM'ce çözülmesi politikasını benimsedi. Diğer taraftan Pakistan'ın Sovyetler karşısında yalnız kalmasının sakıncasını da Sovyetler'in Afganistan'ı işgalinin Pakistan için doğurduğu yakın tehlikeyi gören Amerika 1981 Eylül'ünde Pakistan ile bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşmaya göre Amerika Pakistan'a 6 yıl içerisinde 3.2 milyar dolarlık askeri yardım yapacaktı. Bu yardım paketi içinde 40 adet F-16 uçağı da vardı.⁴¹⁰

Amerika'nın Vietnam'a bataklığı gibi Sovyetler de Afganistan bataklığının içine saplanmıştı. Afganlıların milliyetçi direnişleri o kadar sert olmuştur ki, Sovyetler Afganistan'daki kuvvetlerini daha 1980 yılında 85 bine çıkarmak zorunda kalmıştır. 1980 yılının sonuna kadar da ölü ve yaralı olarak 15000 kayıp vermişlerdir. Buna rağmen 1982 yılında dahi ülkeyi tamamen kontrolleri altına almış değillerdi. Afganistan Sovyetler için insan ve para yiyen bir savaş makinesi haline gelmiştir. Diğer taraftan Afganistan'ın işgalinin iki mühim neticesi daha olmuştur. Bunların birincisi; Pakistan'ın stratejik öneminin artması ve bu ülke üzerinde Sovyet tehdidi ihtimalinin ortaya çıkması üzerine Amerika ile Pakistan arasında bir süredir iyi gitmeyen ilişkilerin bir yakınlaşmaya dönüşmesidir. Pakistan Dışişleri Bakanının Amerika'ya yaptığı ziyarette amerikanın 5 yıl için 2.5 milyar dolarlık yardım yapması kararlaştırılmıştır. Bir diğer netice de Pakistan ile Suudi Arabistan arasındaki yakınlaşmadır. Pakistan artık Suudi Arabistan için de ehemmiyetli olmaya

⁴⁰⁹ Amerikan'ın Büyükelçisi Dobs, 14 Şubat 1979 günü kaçırılmış ve Afgan polisi tarafından kurtarılmak istenirken, kaçırılanlar tarafından öldürülmüştür. (Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 2.Cilt, s. 70.)

⁴¹⁰ Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 2.Cilt, s. 70.

başlamıştır. Pakistan ile Suudi Arabistan arasında askeri bakımdan da bir işbirliğinden söz edilmiştir.⁴¹¹

3.2.2.Çin’de Yeni Yapılanma

1980-1990 yılları arasının uluslararası politikasını en fazla etkileyen ve Asya’da ortaya çıkan en mühim olaylardan birinin Afganistan meselesi olduğunu belirtmiştik. İkinci önemli mesele ise Mao Zedong’un 1976’da ölümünden sonra Çin’in geçirdiği gelişmeler daha doğrusu Çin’in Batı’ya açılmasıdır.

1949 Ekim’inde Çin Halk Cumhuriyeti’nin ilan edilmesinden sonra, Mao Zedung Çin Komünist Partisi Başkanı, Chou En-lal ise Başbakan ve Dışişleri Bakanı oldu. 1950 yılında SSCB ile otuz yıllık Dostluk İttifak ve Karşılıklı Yardım Antlaşması imzalandı. İttifakın imzalanmasından hemen sonra içerde burjuva kapitalistler, vatan hainleri ve karşı devrimcilere yönelik büyük bir temizleme faaliyetine girilerek en az 800.000 kişi öldürüldü. Toplumsal suçlama, kendi kendine eleştiri ve beyin yıkama gibi Doğu gelenekleriyle tüm toplumsal sınıfların ortadan kaldırılmasına yönelik Batı geleneği başarılı bir biçimde birleştirilerek, Mao putlaştırıldı ve siyasal “endoktrinasyon” görülmemiş boyutlara ulaştı. Gerçekte yapılanların bir kısmı Çin geleneğine hiçte yabancı sayılmaz. 1949’dan sonra laik Marksizm, laik Konfüçyüs düşüncesinin yerini aldı. Mao’nun tanrı- yönetici imgesi de Çin tarihine ters değildi. Çin’de yeni olan aile kurumunun boşlanmasıyla yıkılan Çin geleneğidir.⁴¹²

Ülkenin ekonomik kalkınması için ilk beş yıllık plan 1953 yılında yürürlüğe girdi. İkinci ve öncekinden çok daha ihtiraslı olan kalkınma planı ileriye dönük büyük hamle adıyla 1958 yılında başladı. SSCB yardımı ile endüstrileşmeye ağırlık verildi ve maden ile işgücü kaynağı SSCB teknik yardımıyla birleşince ÇHC, SSCB’nin en önemli pazarı haline geldi. 1955-57 yıllarında tarımın kolektifleştirilmesine karşın, tıpkı endüstride olduğu gibi tarımda da başarı sağlanamadı, Batı’dan tahıl ithaline başlandı.

1966 yılında yeni bir beş yıllık kalkınma planı ile birlikte Mao’nun Büyük Proleter Kültürel Devrim hareketi başladı. Bu hareketin amacı devrimi sürekli ayakta tutmak ve belirli bir süre sonra her rejimin akıbeti olan bürokratlaşmayı önlemektir.

⁴¹¹ Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Cilt, 1-2. s.770-771.

⁴¹² Sander, s. 328.

Bunun için genç devrimciler silahlandırılarak Kızıl Muhafızlar adıyla ülkenin dört köşesine gönderildiler. Sonuçta hareket amacından saparak öyle bir anarşiye yol açtı ki Mao orduyu kullanarak düzeni yeniden kurmak zorunda kaldı. Mao'nun bu anlayışı ters tepti ve 1969 yılında Parti üyeleri, ordu komutanları ve yüksek bürokratlar harekete geçerek kültürel devrimin güçlü adamı olan Savunma Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Lin Piao'yu düşürdüler. Mao ise 82 yaşında iken 9 Eylül 1976'da Pekin'de öldü. Bu suretle 1949 zaferinin ve Çin'deki Komünist hareketin öncüsü sahneden çekilmiş oluyordu. Bu arada ılımlılar ile radikaller arasındaki mücadele devam ediyordu. ÇHC'nin 1 Ekim 1949'da kuruluşundan beri Başbakan olan Chou En-lai, 78 yaşında iken 8 Ocak 1976'da öldü. Chou öldüğünde, Çin Komünist Partisi içinde ılımlılar ve radikaller olmak üzere hizbin mücadelesi vardı. ılımlılar ölmeden önce Chou En-lai etrafında toplanmışlardı. Radikaller ise Mao Tse-tung'un karısı Chiang Chin yönetiyordu. Chou ölünce, normal olarak başbakanlığa, başbakan yardımcısı ve Proleter Kültür İhtilali'nin kurbanlarından Deng Şaoping'in getirilmesi gerekiyordu. Radikaller Deng'in başbakanlığını kabul etmeyince, bir kompromi olmak üzere, Başbakanlığa 54 yaşındaki Hua Kuo-feng getirildi.

Mao Tse-tung da 82 yaşında iken 9 Eylül 1976'da öldüğünde ılımlılar ve radikaller mücadelesi devam etmekteydi. Mao'nun ölümü üzerine karısı Chiang, gemi iyice ağzına aldı. Üç arkadaşı ile birlikte bunlara "Dörtlü Çete" denmekteydi. Yalnız Mao'nun ölümü üzerine Başbakan Huo, hem parti başkanlığını hem de Askeri Komite Başkanlığını ele geçirdi ki bu suretle hem partiyi hem de orduyu kontrolü altına almış olmaktaydı. Bunun sonucu olarak bu olaydan 15 gün sonra Dörtlü Çete'nin tutuklandığı bildirildi. Bu radikallerin mücadeleyi kaybetmeleri demekti. Bu tarihten itibaren, 1976 Nisan'ında partiden ve partideki bütün görevlerinden atılmış olan Deng Şaoping'in yıldızı yükselmeye başlıyordu. 1977 yılında yapılan Merkez Komitesi toplantısında, Dörtlü Çete Partiden atılırken, Deng Saoping, Merkez Komitesi, Politbüro, Politbüro Yürütme Komitesi üyelikleri,ne yeniden tain ediliyor ve ayrıca Komünist Parti Başkanı Yardımcılığı ile Askeri Komite Başkan Yardımcılığı ve Genelkurmay Başkanlığına getirildi.

Çin Komünist Partisi'nin 11. Kongresi 12-18 Ağustos 1977 günlerinde yapıldı. Kongre siyasi iktidarı Hua ile Deng arasında paylaştırmış ve Deng'in yükseliş yolunu açmıştır. Nitekim Şubat- Mart 1978'de yapılan Çin Milli Kongresi

Hua'yı tekrar başbakan seçerken Deng'de başbakan birinci yardımcılığı görevini üstlendi. Deng'in adı 1978 sonlarından itibaren ön plana çıkarken Mao da artık açık bir biçimde eleştirilmeye başlanmıştı.⁴¹³

1979'da Çin'de Mao döneminin bitip Deng döneminin başladığı söylenebilir. 1980'lerin ilk yıllarından başlayarak üç madde altında toplanabilecek olan reform hareketi gerçekleştirilmeye başlandı. İlk olarak Dörtlü Modernleşme denilen kalkınma modeli hayata geçirildi. Bu tarım, sanayi, savunma ve teknoloji alanlarında yenilenmeyi ve gelişmeyi amaçlıyordu. Deng, ikinci olarak SSCB'den çok önce Çin ekonomisini dış yardımlara açtı. Sosyalizm piyasa koşullarına uydurma yolunda karma bir ekonomik yapının gerçekleşmesi için uğraştı. Merkezi yönetime ek mali kaynak sağlamak için tarımda devlet desteklemesini kaldırdı. Bu çabaların ardında sonunda Çin ekonomisi büyüdü. Ancak desteklemenin kaldırılması ve üretimin artan tüketimi karşılayamamasının doğal sonucu olarak fiyatlar yükseldi. 1989 yılında ortaya çıkan *Tiananmen Meydanı Olayları* olarak bilinen ve kanlı bir biçimde bastırılan öğrenci ayaklanmalarının temel nedenlerinden biri budur. Üçüncüsü gençleştirme hareketi başlatılarak parti içinde ve devlet yönetiminde yaşlılar yerlerini gençlere bırakmaya zorlandılar. Bu gençleştirme 1981'de başlayıp 1985'te hız kazandı. İşte bu ortamda ve 1987 yılında öğrenci hareketleri başladı; giderek bir kısım aydın ve işçiler tarafından da desteklendi. 4 Mayıs 1989'da Pekin'de işçi ve öğrenciler demokratik reform isteği ile yürüyüşe geçtiler. Gösteriler Sovyet önderi Gorbaçov'un 15-18 Mayıs'ta Pekin'e yaptığı ve 1959'dan beri ilk Sovyet – Çin doruğu olan ziyarette daha da şiddetlendi. Bunun üzerine sıkıyönetim ilan edilerek ordu birlikleri Pekin'e getirildi. Tiananmen Meydanı'ndaki bu demokratikleşme çağrısı 3-4 Haziran 1989'da çok kanlı bir biçimde bastırıldı. Oysa bu yenilikler ortamında neden bu halk hareketi meydana gelmişti? Bazı nedenlerini saymak mümkündür. İlk olarak yaşlıların yönetimden alınarak gençlerin yönetime getirilmesi, ikincisi Gorbaçov'un bu dönemde yaptığı ziyarette gençler yeniden yapılanma ve dışa açılma yolunda yenilikler istemişlerdir. Üçüncüsü Çin'de ekonomik reformları ve liberal politikaları siyasal yenilenme izleyememiştir. Dördüncüsü, ekonomileri gelişen ülkelerde tek partili siyasal sistem halkın yükselen özlemlerine cevap verememektedir.

⁴¹³ Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Cilt, 1-2. s. 902-903.

Tiananmen olaylarından sonra ABD ile Çin arasındaki ilişkiler inişli çıkışlı bir yol izlemiştir. Son zamanlara kadar Amerikan başkanları iki ülke arasındaki siyasal ve ekonomik ilişkilerin gelişmesini Çin’de gelişmesini istedikleri insan haklarına bağlamışlardır.⁴¹⁴

SSCB’nin dağılmasından sonra komünizmin yaşadığı bir ülke olan ÇHC’ nin Batı’ya açılmaya çalışması, SSCB ve ÇHC’ yi kendilerine örnek edinen A.G.Ü.’de tepkiyle karşılanmış bu aşamadan sonra A.G.Ü. Batı yanlı politikalara daha çok ağırlık vermiştir.

3.3. Afrika Gelişmeleri

Afrika dünyada bulunan kıtalardan kötü yaşanan ne varsa başına en getirilerek tanımlanabilecek bir kıtadır. Açlık, yoksulluk, savaşlar, sömürge güçler vs. Afrika A.G.Ü.’nün ve Geri Kalmış Ülkelerin bulunduğu bir kıtadır. Fakir, gelişmemiş ve hatta aç olan bu Üçüncü Dünya halkları, bugün sistemin içinde en çok ezilen, en çok acı çeken halklardır. İnsan hakları, demokrasi, kültür ve uygarlık götürme bahanesiyle, kıtada yer alan zengin mücevherlere ve petrollere sahip olan ülkelere giren emperyalist güçler, umut değil acı verip çıkmaktadırlar.

Kıtada son on yıldır en büyük sorunların başında gitgide büyüyen HIV/AIDS sorunu gelmektedir. Yine Güney Afrika’da hala sorun teşkil eden bir diğer konu da şiddet olaylarına bağlı siyasi amaçlı şiddet artık tarihe karışmış olsa da, ülke genelinde cinayet oranı son derece yüksek düzeylerde. Ülkede yer alan her yüz bin kişiden kırk yedisi cinayetler sonucu ölmektedir.

Afrika’ya ilişkin olarak ikinci bölümde yer alan ırk ayrımcılığına ve bağımsızlık mücadelelerine ilişkin sorunlar Soğuk Savaş sonrası dönemde de devam etmektedir. BM’de bağımsızlık mücadelelerine ilişkin olarak 9, ırk ayrımcılığına ilişkin olarak 5 karar alınmıştır. Soğuk Savaş’ın bitmesine yakın dönmlerde alınan bu kararların en önemli özelliği; A.G.Ü.’nün Batı Bloku ile aynı yönde oy kullanmayıp, SSCB’nin de bir bağlantısız ülke gibi hareket etmesi sonucu, SSCB ile A.G.Ü.’nün aynı yönde oy kullanmalarıdır. İkinci bölümde ayrıntılı olarak yer verilen bu konulara bu bölümde tekrar değinilmeyecektir. Afrika’ya ilişkin olarak iki ayrı olay ele alınacaktır.

⁴¹⁴ Sander, s. 329-331.

Köklü bir geçmişi olmayan ABD'nin kuruluşu sömürgecilikle oradaki yerli halkın katledilmesi ile başlar. Emperyalistler arası yarışa geç katılan ABD her fırsatta bir yerlere müdahale etmek istemiştir. Soğuk Savaş'tan sonra kendisini engelleyebilecek rakiplerinin olmaması, hatta rakip olabilecek güçte olanların da (İngiltere) kendine destek vermesi, ABD'nin saldırı amaçlarına hız katmıştır. ABD'nin umut operasyonu projesi bunlardan en önemli olanıdır. Somali halkı umut beklerken zulüm bulmuştur. Bu başlık altında ilk olarak ABD'nin Somali'ye umut operasyonuna daha sonra da bir türlü iç çekişmelerin ve bölgesel savaşımaların bitmediği Afrika'ya en güzel örnek teşkil eden Sierra Leone'de yaşananlara yer verilecektir. Ayrıca BM, İngiltere ve ABD nasıl ortak aynı bilinçle hareket ederken, A.G.Ü.'nün yaşanan olaylar karşısında tepkisiz kalması verilecektir.

Konular anlatırken de belirtileceği gibi bir A.G.Ü.'de bir Geri Kalmış Ülke'de yaşanan sorunlar dünya kamuoyunda nasıl tepki uyandırırsa uyandırsın, bu süper güç için hiçbir anlam ifade etmemektedir. Yine müdahalesine bildiği gibi devam etmektedir. BM bile buna engel olamamaktadır.

3.3.1. ABD'nin Somali'ye Umut Operasyonu

1991'de Irak'ın Kuveyt'e girişini bahane ederek, diğer emperyalist güçleri de kendine yedekleyerek, Irak üzerine binlerce ton bomba yağdıran ABD 100 binin üzerinde insanın katledilmesinin ve bunu tüm dünya halklarına canlı yayınlarla izlettirerek büyüklüğünü ve yenilmezliğini gösterme ve gözdağı saldırısının da mimarı ve uygulayıcısıdır. 1992-1993'te de aynı amaçla Somali'ye barış ve huzur götürmek adına diğer emperyalistleri de peşine takarak ülkeyi işgal eden ve Somali halkı üzerinde terör estiren yine ABD'dir.⁴¹⁵

Somali nüfusunun %100'ü Müslüman olan dünyanın en fakir ülkesidir. Etnik olarak homojen bir yapıya sahip olan, ancak pek çok kabileye ayrılmış devlet yapısında iç savaş uzun süredir devam etmektedir. Ülke üç ayrı yönetim birimine bölünmüştür. Güneyde, devletler arası hukukta Somali olarak tanınan ve başkenti Mogadişu olan topraklar, kuzeydoğu da Afrika boynuzunun ucunda yönetim merkezi Garowe'de bulunan Puntland ve kuzeyde cumhuriyet ilan eden, Berbera adında

⁴¹⁵ www.canaktanorg/ekonomi/yoksulluk/ (erişim tarihi: 21.05.2005)

büyük bir havaalanına sahip olan ve başkenti Hargesia olarak gösteren Somaliland Cumhuriyeti.⁴¹⁶

ABD Somali'yi işgal etmeden önce Afganistan'dan sonra hangi İslam ülkesinde masum insanları katledeceği yönündeki sorular çeşitli çevrelerde tartışılmıştır. Sırada Irak ve Somali olmak üzere iki ülkeden biri olduğu belirtilmiştir.

Bu dönemde Somali iç savaş, muhtemel bir Amerikan askeri saldırısı ve yeniden güçlenen Etiyopya ile karşı karşıya kalmıştır. Özellikle Hristiyan bir yönetime sahip olan Etiyopya ve Eritre ABD'yi Somali'ye karşı kışkırtmak için ellerinden geleni yapmışlardır. Sadece kağıt üzerinde varolan bir devlet olsa da Somali giderek artan bir şekilde ABD'nin hedefi haline gelmiştir. ABD askeri saldırıları başlamadan önceden mücadele vermeye çalışan Somalililerin hayatları zorlaşmıştır.⁴¹⁷

Somali uzun yıllar Fransız, İngiliz ve İtalyan sömürgesi olarak bütün Afrika ülkeleri gibi koloni tarihine sahiptir. Ancak Somali'nin dünya açısından dikkatleri üzerinde toplaması eski sömürgelerin tasfiyesi döneminin sancılı sonuçlarıyla birlikte olmuştur.

Emperyalizm açısından “Afrika Boynuzu”nun dolayısıyla Somali'nin yeniden stratejik önem kazanması Körfez Savaşı ile birlikte başlamıştır. 1993'te Somali operasyonunun Somali'deki açlığı durdurmak olarak emperyalizm tarafından tanıtılması, gerçekte bu yeni gelişmeyi gizlemek içindir.⁴¹⁸

4 Aralık 1992 tarihinde BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı bir karar uyarınca ABD'nin Somali'ye karşı gerçekleştirdiği çıkarmanın adı *umut operasyonu* idi. Gerekçede bu ülkede yaşanan açlık dramından Somali halkının kurtarılmasıydı. Ama Somali halkı umduğunun tam tersini bulmuştur. Karın doyurma vaadiyle ülkesine giren ABD askerinin silahlarıyla karşı karşıya kalmışlardır. Bu durumdan kaçan dört yüz bin Somalili Kenya'ya sığınmak zorunda kalmıştır. Kenya da Kenya askerinin kötü muamelelerine maruz kalmışlardır.

Emperyalizmin yeni işgal gücü BM Barış Gücü 1990'lardan sonra en ağır yenilgiyi Somali'de almıştır. Emperyalistler açlık ve kıtlığın hakim olduğu ve iç

⁴¹⁶ [www.bilimarastirmavakfi.org./](http://www.bilimarastirmavakfi.org/) (erişi tarihi: 21.05.2005)

⁴¹⁷ www.jmo.org.tr/jmogundem/altin/Cumhur (erişim tarihi: 06.05.2005)

⁴¹⁸ “Emperyalizmin Somali Operasyonu”, **Kurtuluş Cephesi** 11. Sayı, Ocak, 1993, s. 1-3.

savaşların yaşandığı bu ülkeye yıllarca en ufak bir yardım ve müdahalede bulunmamışlardır. Ancak ne zaman ki Somali'deki güç dengeleri emperyalistlerin onaylamadığı bir yöne kaydı işte o zaman bu ülke gündemlerine girmiştir. Somali'de işlettikleri petrol ve maden yataklarının güvencede olmasını istiyorlardı. Bunu BM Barış Gücü'nü kullanarak kolaylıkla yapabileceklerini düşünmüşlerdir. Böylece uluslararası güç görüntüsü altında sömürgecilik izlenecek, işgal emperyalizmin başı ağrıtılmadan yapılacaktı. Somali işgali, ülkedeki kıtlık gerekçe gösterilerek *umut operasyonu* olarak adlandırılmıştır. Çünkü BM Barış Gücü Somali'ye çıkarken amacını yardım malzemelerinin dağıtımını ve kabileler arası savaşın durdurulması olarak açıklıyordu. Bu zamana kadar gelmeyen yardım neden bugün getiriliyordu? Ancak neden 25 bin kişilik tam donanımlı savaş gücünün ve onlarca geminin Somali'ye yığıldığı zamanla çok açık olarak görülecekti. Kıyı bölgelerde oluşturulan üsler, petrol ve maden şirketlerinin işgalin hemen ardından Somali'ye doluşması emperyalizmin niyetini açıklıyordu. Barış ve yardım getirecek olan iyilik melekleri olarak gösterilen BM askerleri ise halkı katletmekten ve halka işkence yapmaktan başka bir şey yapmamışlardır. Oysa ABD'nin Somali'yi işgalinin en önemli nedeni buralardaki petrol yataklarıydı. BM güçleri arasında Kanada, Belçika, İtalya ve Türkiye askerleri de bulunuyordu. ABD'nin hemen her gün başkent Mogadişu'yu bombalaması ve yüzlerce insanı öldürmesi umut operasyonunun gerçek niteliğini gözler önüne sermiştir.⁴¹⁹ ABD'nin çıkarlarının bekçiliğini birinci görev olarak bilen BM Güvenlik Konseyi kasım ayı ortalarında aldığı bir kararla Somali'deki BM Barış Gücü'nün görevini 31 Mayıs 1994 tarihine kadar uzatmıştır. Somali halkı ise kendilerini bir köle olarak gören ve ülkelerini işgal eden BM Barış Gücü'ne gerekli dersi vermiştir. Somali halkının göstermiş olduğu silahlı savaş sonucu emperyalizm büyük kayıplar vermiş ve tam bir bozgun halinde Somali'yi terk etmek zorunda kalmıştır.

Bugün ABD Somali koyunlarının ihraç edilmesine izin vermemektedir. Gerekçesi ise “Afrika Boynuzu” adı verilen bölgedeki koyunların “vadi vebas” adı verilen hastalığa maruz kaldığı iddiasıdır.⁴²⁰ Bu iddia tamamen politik amaçlarla

⁴¹⁹ www.kronoloji.gen.tr.org/e_analiz. (erişim tarihi: 11.06.2005)

⁴²⁰ Gerçekte ise BM'nin 2002'de hazırladığı raporlarda, Avrupalı ve Arap uzmanların ülkenin değişik bölgelerinde yaptığı araştırmalardan ve muayenelerden çıkan sonuç Somali koyunlarının artık söz konusu olan hastalığın kalmadığıdır.

ortaya atılmıştır. ABD bu konudaki kararıyla bir bakıma kendisinin işgal güçlerini barındırmayan Somali halkından intikam almaktadır. Çünkü bu yasak birinci derecede Somali halkına zarar vermektedir. ABD'nin Somali'yi yoksullaştırmada önemli rol oynayan kararlarından biri de el- Berekat adlı finans kurumunun tüm faaliyetlerini durdurması, bu kurumun bütün ithalat ihracat işlerine yasak getirmesi olmuştur. Yine ABD Somali'deki finans sektörünün motoru vazifesi gören ve bu ülkedeki ithalat-ihracat kendisiyle yürüyen el- Berekat şirketini, 2001 yılında yayınladığı listede terörü destekleyen kurumlar listesine almış ve bütün bankacılık işlemlerine yasak getirmiştir.

1990'lı yılların başında umut operasyonu adıyla açları doyurmak ve fakirlere yardım etmek görüntüsüyle gittiği ülkeden ABD bugün hala elini çekmemiştir. Kendisini ülkesinde istemeyen halka umut değil acı üstüne acı yaşatmaktadır. Buna de dünyadan bir tepki gelmemektedir. Bir A.G.Ü. konumunda bile olamayan Somali'ye (Geri Kalmış Ülkedir) gerek A.G.Ü.'den gerekse diğer G.Ü.'den destek gelmemektedir. Çünkü hiçbir devlet karşısına ABD'yi almak istememektedir. Her devlet sadece sözle tepkisini belirtmekte fiilen hiçbir şey yapmamaktadır.

3.3.2. Sierra Leone Cumhuriyeti'nde Yaşananlar

Batı Afrika ülkelerinden olan Sierra Leone Cumhuriyeti, kuzeyden ve doğudan Gine, güneydoğudan Liberya, güneyden ve batıdan da Atlas Okyanusu ile çevrilidir. Başkenti Freetown'dur.

İkinci bölümde bahsedilen Afrika'daki bağımsızlık mücadelelerinden sonra da Afrika'da yer alan ülkeler her ne kadar 1960 ve daha sonraki yıllarda bağımsızlıklarına kavuşmuş olsalar da bu ülkelerdeki sömürgecilik faaliyetleri, iç ve bölgesel savaşlar bitmemiştir. Sömürgecilik bu dönemde insan hakları, demokrasi, kültür ve uygarlık ihracı şeklinde devam etmektedir. İşte Batı Afrika ülkesi olan Sierra Leone'de yukarıda bahsedilen konuya en iyi örnek teşkil ettiği için yer verilmiştir.

Sierra Leone'de 1999 yılında iç ve bölgesel savaşların bitmesi için sayısı tam bilinmeyen, İngiltere ve ABD güdümünde bir Barış Antlaşması daha imzalanmıştır. Bundan sonra ülke korkunç bir kaosa dönüşmüştür. Savaşa aracısız müdahale etmek isteyen BM kuvvetlerinin acizliğinden dem vurup Güvenlik Konseyi'nden karar çıkarmanın ne kadar güç olduğunu bu ülke olayında görmüştür. Başkanlık seçimi

arifesinde ikinci bir Somali vakasına tahammülü olmayan ABD, bölgeye doğrudan karışmayacağını ancak karışanlara destek vereceğini deklare etmiştir. Bu karışan ise İngiltere idi. İngiliz emperyalizmi eski sömürgesini kurtarmak için ülkeye girmiştir.⁴²¹

Sierra Leone’de olup bitenler karmaşık gibi gösteriliyor. Oysa Afrika’da hala devam eden kanlı iç ve bölgesel savaşların en güncel örneklerinden biridir. 20.yy.’ın ikinci yarısı da bağımsızlıklarını kazanmış Afrika ülkelerinin SSCB desteğinden yoksun kalmasıyla doğan boşluk ve ABD’nin dünyanın en büyük emperyalist gücü olarak buralara el atarak dolduruluyor. Sierra Leone’de yaşananlar emperyalizmin kanlı yüzünü ortaya koymaktadır.

Sierra Leone’de yaşanan gelişmeler birden bire dünyanın gündemine oturmuştur. Dünyanın mevcut sorunlar dışında bir sessizlik mevcutken, Sierra Leone’de Devrimci Birleşik Cephe (RUF)’un toplam 500 BM askerini esir alması ABD ve İngiltere yi kızdırmıştır. Çünkü bu bölge elmas ve mücevher tekeliydi ve dünya üretiminin 2/3’ünü elinde bulunduruyordu. Kendilerinden önce başka bir güç girmemeliydi. Zaten Sierra Leone’de İngiltere’nin 18.yy.daki en önemli sömürgelerinden biriydi. BM’yi yalnız bırakmamaları gerekirdi çünkü BM hiçbir müdahalesinde ABD’yi yalnız bırakmıyordu. BM, İngiltere ve ABD askerleri ile ülke halkı ve askerleri arasında gerginlikler çatışmalara dönüşmüştür. Militanlar 500 civarında kişiyi rehin almışlar ve ABD yetkilileri halkını bu ülkeye gitmemeleri ve orada bulunanların da en kısa sürede ayrılmaları konusunda çeşitli uyarılarda bulunmuşlardır. Sadece halk değil BM, ABD ve İngiltere görevlileri de rehin alınmış ve buradaki diplomat sayılarını azaltmışlardır. Öte yandan RUF’ta yaptığı açıklamalarda bütün yabancı güçlerin ülkeden çıkması konusunda çağrı yaparak eylemlilik kararlılığını bir kez daha dile getirmiştir.

Sierra Leone’de yaşananlar yine ağır kayıplar ile son bulmuş belli bir süre sonra BM, ABD ve İngiltere güçleri ülkeden çekilmişlerdir. İlk başlarda ülkeye asker göndermeyeceğini dile getiren ABD sadece lojistik destek sağlayacağını bildirmişti. Ama daha sonra ülkeye asker göndermiştir. Bu konuya kamuoyu, A.G.Ü., diğer devletler ve uluslararası kuruluşlar tepki göstermişler ama bu büyük gücü karşılama

⁴²¹ 2005-www.odevsitesi.com/arananlar/2005_3 (erişim tarihi: 21.05.2005)

olarak Sierra Leone'ye yardım etmemişlerdir. Bir Afrika ülkesine hangi çıkar karşılığı yardım edeceklerdi ki?⁴²²

Bu dönemde A.G.Ü.'nün etkin olmadığını görüyoruz. 1955-1970 arasında kendilerini duyurmak için sık sık konferanslar düzenleyen, ilkelerini belirleyen Bağlantısızlık Hareketi ülkeleri bu dönemde tepki gösterebilir bile bunu açıkça dile getirmeye zorlanmışlardır. Hiçbir etkinlik gösterememişlerdir.

⁴²² [2005-www.odevsitesi.com/arananlar/2005_3](http://www.odevsitesi.com/arananlar/2005_3) (erişim tarihi: 21.05.2005)

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

Soğuk Savaş dönemi ve sonrasında A.G.Ü.'nün dünya politikasındaki rolünü içeren bu çalışma sonucunda A.G.Ü.'nün dünya politikasındaki rolünde bir istikrar olmadığı görülmüştür. Özellikle Soğuk Savaş dönemindeki yaşanan olaylar karşısındaki tutumu iki blok tarafından da bazen dikkate alınırken bazen kayda alınmamıştır. Soğuk Savaş döneminde bir iniş çıkış gösteren etkinliği Soğuk Savaş sonrası dönemde hep inişte kalmıştır. Etkinlik gösterememiştir. Adlandırılmasından da anlaşılabilceği gibi bir A.G.Ü.'nün bir Ü.D.Ü.'nün, G.Ü.'nün bulunduğu, hakimiyet sürdüğü bir dünyada etkinliği de adında geçtiği gibi yani *az* olacaktır.

Soğuk Savaş döneminde varlıklarını hissettiren A.G.Ü. ilk kez bu dönemde bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Bağlantısızlık Hareketi, bir Üçüncü Dünya ve Üçüncü Kuvvet bazılarına göre ise bir Üçüncü Blok. Ama bazı iyimser düşünürlerin bekledikleri gibi olmamış A.G.Ü. bir Üçüncü Blok olarak varlığını koruyamamıştır. Batı ve Doğu Bloku kadar etkili olamamıştır. Zaten Soğuk Savaş döneminde göstermiş olduğu biraz etki de Doğu Bloku ile Batı Bloku arasındaki rekabetten dolayı olmuştur. ABD ve SSCB kendileri için önemli olduğunu, karşı bloka geçmemek için yanında yer alarak hissettirmişlerdir.

Soğuk Savaş döneminde A.G.Ü. dünya politikasında rol almak için çeşitli konferanslar düzenlemiş, ilkeler kabul etmiştir. İlk başlarda çok bağlı kaldığı bu ilkelerden zaman zaman tavizler verdiği de görülmüştür. Gerçekte de düşünüldüğünde bir A.G.Ü. topluluğun belirlemiş olduğu bir ilke gelişmişlerin hakimiyeti altındaki dünyada ne kadar süre ilke olarak kalabilirdi. A.G.Ü.'nün belirlemiş olduğu ilkeler zaten G.Ü.'de çok önceden benimsenmiş, riayet edilmesi gereken ilkeler olarak saptanmıştır.

Konferanslarla biraz sesini duyuran A.G.Ü. daha sonra bağlantısızlık stratejisinden kopmaya başlamıştır. Bağlantısızlık stratejisinin en katı savunucuları olan Hindistan ve Mısır bile kendi bölgesel çıkarları söz konusu olduğunda ve güvenlikleri tehlikeye girdiğinde bir blokun yanında yer alma gereğini hissetmişlerdir.

ABD ve SSCB arasında Soğuk Savaş döneminde katı bir güç dengesi hakimdi. Bu güç dengesi de asla bozulmamalıydı. Her iki blokta bu dengenin

bozulmasını istemiyor ve bozulmaması için ellerinden geleni yapıyorlardı. İşte her iki blokta (Batı ve Doğu Bloku) bu güç dengesinin bozulmaması için A.G.Ü.'ye karşı izledikleri politikalarda bu dengenin bozulmamasına özen gösteriyorlardı. Eğer A.G.Ü. bir blok tarafına geçerse zaten denge diğer blok aleyhine bozulacaktı. Güç dengesinin devam etmesi için A.G.Ü. tarafsız, bağlantısız bir Üçüncü Dünya olarak kalmalıydı. Ayrıca bu güç dengesinin bozulmaması ve Soğuk Savaş'ın sıcak çatışmalara dönüşmemesi için her iki blokta A.G.Ü.'nün kendi aralarındaki savaflara bile müdahalede bulunmayı kendilerine bir görev olarak görmüşlerdir. Bazen karşılıklı olarak rakip taraflarda yer almışlar, bazen güçsüz olana silah ve teçhizat yardımı yapmışlar ve bazen de tarafsız tutum sergileyerek iki A.G.Ü. arasını yumuşatmaya çalışmışlardır. Soğuk Savaş döneminin devamlılığını sağlamışlardır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde ise A.G.Ü. Soğuk Savaş dönemindeki kadar bile dünya politikasında önemli bir rolü kalmamıştır. Çünkü artık A.G.Ü.'nün kaçabileceği, bir tehdit unsuru olarak kullanabileceği karşı bir blok yoktur. Tek bir blok vardır . O da ABD'dir ve dünyanın her bir köşesine hükmedebilir. Karşısına çıkabilecek rakibi olmayan ABD, Soğuk Savaş biter bitmez geç kaldığı emperyalizm yarışına başlamıştır. Çünkü artık ABD'ye dur denilemezdi. ABD Soğuk Savaş'tan tek rakip olarak çıkmıştı. A.G.Ü.'nün, diğer devletlerin ve uluslararası örgütlerin tepkileri ABD için önemli değildi.

Soğuk Savaş sonrası dönemde A.G.Ü. etkili olma, dünya politikasında rol alma bir yana hep ezilmiş, her zamanki gibi hep sömürülmüştür. Soğuk Savaş döneminde tepkisini göstermek için çeşitli konferanslar düzenlemiş olan A.G.Ü., Soğuk Savaş sonrası dönemde etkili olabilecek hiçbir girişimde bulunamamıştır. Bir blok olarak ortaya çıkmak, birlikte hareket etmek bir yana her A.G.Ü. ayrı olarak varlığını korumaya çalışmıştır.

A.G.Ü. Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB tarafından, Soğuk Savaş sonrası dönemde de yine güçlü devletler tarafından gözden çıkarılamayacak ülkeler konumundadır. Çünkü bu ülkeler güçlü ülkelerin sömürgeleridir ve hep öyle kalmalıdır inancı vardır. Birisi başkaldırırsa müdahaleyi, bombaların üzerinde patlamasını çoktan hak etmiş olur.

Peki bu güçlü devletler A.G.Ü.'ye dünya politikasında rol vermezken neden hiç o bölgelerden çıkmak istemiyorlar? Neden bu bölgeleri gözden çıkartamıyorlardı?

Çünkü A.G.Ü.'nün bulunduğu bölgelerde zengin yer altı ve yer üstü kaynakları vardır. Petrol-doğalgaz-altın-gümüş ve buna benzer kaynaklarla doludur. Zenginliklerini güçlerini devam ettirmek için bu ülkeler G.Ü.'nün sömürüsü olarak kalmak zorundaydı. Zaten A.G.Ü. bu kaynakları kullanmayı bilemiyordu, az bir sus payı verilmeli ve onların bu kaynaklarını G.Ü. kullanmalıydı. Bu ilke G.Ü.'nün genel kaidelerinden biriydi ve kesinlikle taviz verilmemeliydi.

Soğuk Savaş dönemi ve Soğuk Savaş sonrası dönemde A.G.Ü.'nün biraz da olsa dünya politikasında rol oynadığını BM nezdinde düşünmek mümkündür. 1960'lerin sonlarında BM'ye üye olan A.G.Ü. sayısı artmıştır. Alınan kararlarda oy kullanma oranlarında artma olmuştur. Fakat yine de nihai karar beş daimi üyenin elinde olduğu için oynadıkları rol çok az bir sahnededir. BM bünyesinde de A.G.Ü.'ye yardım etmek amacıyla bir çok kuruluş⁴²³ kurulmuş olmasına rağmen bunlar yine ABD'nin denetimi altındadır. Emperyalist devletler bu kuruluşlara kaynak aktarmadığında bunların hiçbirisi işleyemez duruma gelmektedir. Sosyalist Blok'un dağıldığı, emperyalizmin bugün tek hakim güç konumuna geldiği günümüz dünyasında BM gibi uluslararası bir örgütlenmenin başka türlü hareket etmesini beklemekte bugünün dünyasında olanaksız gibi görünüyor.

A.G.Ü.'nün Soğuk Savaş dönemindeki ve Soğuk Savaş sonrası dönemdeki durumlarını maddeler halinde belirtmek gerekirse;

1- A.G.Ü. Soğuk Savaş döneminde bir hareket başlatarak varlığını duyurmaya çalışmıştır. Bu hareketin adı o dönemin Doğu ve Batı Bloku'na taraf olmamayı içeren "Bağılantısızlık Hareketi"dir. 1955 Bandung Konferansı başlangıç olarak alınır.

2- Soğuk Savaş sonrası dönemde A.G.Ü.'nün Bağılantısızlık Hareketi'ne bağlı kalmadığı görülmektedir. Açıkçası Bağılantısızlar Grubu şeklinde A.Ü.'nün çoğunluğunu içeren bir topluluk kalmamıştır.

⁴²³ FAO (BM Tarım ve Gıda Örgütü), UNESCO (Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü), INO (Uluslararası Denizcilik Örgütü), WHO (Dünya Sağlık Örgütü), ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) gibi.

3- A.G.Ü. Soğuk Savaş döneminde Batı ve Doğu Bloku'na girmemeyi strateji olarak benimsemiş olsa da ilişkisini çok katı şekilde tutmamıştır. Zaman zaman her iki blok ile de yakın temaslarda bulunmuştur.

4- A.G.Ü. Soğuk Savaş dönemi boyunca yaşanan sorunlara tepkisini konferanslar ile ve konferanslar sonucu yayımladığı deklarasyonlar ile göstermeye çalışmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde bu kadar etkinlik görmemektedir.

5- 1955-1960'lı yıllarda A.G.Ü.'nün benimsemiş olduğu stratejiden dolayı, bir Üçüncü Blok şeklinde nitelendirenler olmuşsa bile A.G.Ü. böyle bir potansiyele ne ne Soğuk Savaş döneminde ne de Soğuk Savaş sonrası dönemde sahip olmuştur.

6- Soğuk Savaş döneminde A.G.Ü.; Bağlantısızlar, Asya- Afrika Bloku, Tarafsızlar, Üçüncü Blok, Üçüncü Kuvvet şeklinde adlandırılmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde ise Soğuk Savaş döneminde de kullanılmış olan Ü.D.Ü., Çevre, Güney ve Yoksul ülkeler şeklindeki yakıştırmalarla anılır olmuştur.

7- A.G.Ü.'yü hem Soğuk Savaş döneminde hem de Soğuk Savaş sonrası dönemde G.Ü.'nün sömürgeci olan ülke şeklinde tanımlamak mümkündür. Sömürgecilik yarışına geç başlayan Batılı ülkeler A.G.Ü.'yü kendilerine bir kalkan olarak kullanmayı bilmişlerdir.

8- Soğuk Savaş döneminde sadece Batı Bloku ve Doğu Bloku ile ilişki kuran A.G.Ü., Soğuk Savaş sonrası dönemde her devlet ya da uluslararası örgüt ile ayrı ayrı ilişki kurmaktadır.

9- A.G.Ü.'de Soğuk Savaş döneminde kendi başlarına gelişebileceği düşüncesi biraz da olsa varken, Soğuk Savaş sonrası dönemde bu düşüncesinin yerini tamamen merkez ülkelere bağlı kalmak, merkez ülkelerin yardımı olmadan gelişmemek almıştır.

10- Soğuk Savaş döneminde bağlantısızlık stratejisi benimseyen A.G.Ü., Soğuk Savaş sonrası dönemde bir G.Ü. veya bir Uluslararası Örgüt ile yakın ilişki içerisinde olmayı terci ediyor.

Özetleyecek olursak, A.G.Ü.'nün Soğuk Savaş dönemindeki ve Soğuk Savaş sonrası dönemdeki rolünü, Soğuk Savaş döneminde biraz olan rolü Soğuk Savaş sonrası dönemde tamamen elinden alınmıştır. Artık A.G.Ü. bir bütünlük hareketi gösteren Bağlantısızlık stratejisine uygun olarak hareket etmemektedir. Her A.G.Ü. kendi yolunu çizmenin ve hayatta kalmanın, halkına iyi koşullar sağlamanın

yollarını aramaktadır. Bunu yaparken de G.Ü. ve Uluslararası Örgütler ile yakın ilişki içinde olmaya çalışmaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

AKSOY, A., **Az gelişmişlik ve Emperyalizm**. 1. Baskı. İstanbul: Gözlem Yayınları, 1975.

ALPAR, C., **Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar**, 3. Baskı, İstanbul: Evrim Yayınevi, 1988.

AMİN, S., **Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme**. Çeviren: Semih Lim. 2. Baskı. İstanbul: Kaynak Yayınları, 1997.

-----, **Unequal Development: An Essay on the Social Formations of Peripheral Capitalism**, Çeviren: Ahmet Kotil, New York: Review Pres, 1976, s. 104.

ARI, T., **2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Mücadelesi**. 4. Baskı. İstanbul: Alfa Yayınları, 1999.

-----, **Uluslararası İlişkiler**. 2. Baskı. İstanbul: Alfa Yayınları, 1997.

ARMAOĞLU, F., **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**. 13. Baskı. (I.-II. Cilt 1914-1995) İstanbul: Alkım Yayınevi, 1999.

-----, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**. II. Cilt (1914-1990), Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1991.

ATALAY, İ., **Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya**. 2. Baskı. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 1999.

-----, İ., **Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası**. 2. Baskı. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 1999.

BALAM, N.D., ve VESETH, M., **Introduction to International Political Economy**. London: Aviacom Company, 1996.

BALIBAR, E., ve IMMANUEL, W., **İrk Ulus Sınıf Belirsiz Kimlikler.**

Çeviren: Nazlı Ökten. 3. Baskı. İstanbul: 2000.

BOZGEYİK, B., **Ortadoğu Üzerine Oynanan Oyunlar.** İstanbul: Yeni Asya

Gazetesi Neşriyatı, 1991.

BAŞKAYA, F., **Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü.** 2. baskı.

Ankara: İmge Kitabevi, 1994.

CANBOLAT, İ., **Gelişmekte Olan Ülkeler ve Dış Politika.** 2. baskı. İstanbul:

Alfa Yayınları, 1999.

COLE, J., **Development and Under Development A profile of The Third**

World. London: 1992.

ERDOĞAN, İ., **Kapitalizm, Kalkınma Postmodernizm ve İletişim.** 1. baskı.

Ankara: Erk Yayınları, 2000.

FALK, R., **Yırtıcı Küreselleşme.** İstanbul: Küre Yayınları, 2001.

FRIEDMAN, T., **Küreselleşmenin Geleceği.** İstanbul: Boyner Holding

Yayınları, 2000.

GARTEN, J., **Soğuk Barış.** Çeviren: Yavuz Alagon. 1. Baskı. İstanbul:

Sarmal Yayınevi. 1994.

HALİL, İ., **Afrika Dramı.** Çeviren: Mehmet Keskin. İstanbul: İnsan

Yayınları, 1985.

HAN, E., **İktisadi Kalkınma,** Açık Öğretim Yayınları, Eskişehir: 1989.

HIRSCHMAN, A.O., **Essay in Trespassing. Economics to Politics and**

Beyond. Cambridge, Cambridge University Pres, 1981.

İNSEL, A., **İktisat İdeolojisinin Eleştirisi.** 2. Baskı. İstanbul: Birikim

Yayınları. 2003.

INGHAM, B., **Economics and Development,** London: McGraw-Hill, 1995.

- JALE, P., **Yoksul Ülkeler Nasıl Soyuluyor?**. Çeviren:Selahattin Hilav.
İstanbul: Yön Yayınları, 1965.
- KAZGAN, G., **Küreselleşme ve Ulus Devlet**. 2. Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.
- KENNEDY, P., **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Düşüşleri**. Çeviren: Birtane Karanakçı. 6. Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1996.
- KEYDER, Ç., **Emperyalizm-Az gelişmişlik ve Türkiye**, İstanbul: Birikim Yayıncılık, 1979.
- KISSINGER, H., **Diplomasi**. Çeviren: İbrahim H. Kurt. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000.
- KÜÇÜKKALAY, M., **Az gelişmişlik ve Gelişmişlik Üzerine Bir İnceleme**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya: 1994.
- MARTIN, H.P. ve SCHUMAN, H., **Globalleşme Tuzağı**. Ankara: Ümit Yayınları, 1997.
- MCCARTHY, F., **Problems of Developind Countries in the 1990s**, Washington: The World Bank, 1990, s.36.
- MİNİBAŞ, T., **Az gelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansman Politikaları ve Türkiye**, İstanbul: Der Yayınları, 1992.
- NACİ, F., **Az gelişmiş Ülkeler ve Sosyalizm**. 2. Baskı. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1966.
- ÖZEY, R., **Günümüz Dünya Sorunları**. İstanbul: Aktif Yayınevi, 2001.
- PEKİN, T., **Ekonomiye Giriş**. İzmir: Bilgehan Matbaası, 1995.
- SANDER, O., **Siyasi Tarih**. 7. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi, 1997.

SÖNMEZOĞLU, F., **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1989.

ŞEN, S., **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**. 3. baskı. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1994.

ŞENSES, F., **Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk**. 2. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

WALLERSTEIN, I., **Tarihsel Kapitalizm**, Çeviren: Nemciye Alpay, İstanbul: Metis Yayınları, 1992, s. 11.

Makaleler:

BARAN P.A., “On the Political Economy of Backwardness”, **The Manchester School**, January, 1952, ss. 66-84.

ÇELİK, E., “Azgelişmiş Ülkelerde İnsan Hakları ve Demokrasi İlişkisi”, **İzmir Barosu Dergisi**. Sayı: 3, s. 1-4, 2003.

FRANK, A.G., “The Development of Underdevelopment” **Montly Review**, C: 18, N: 4 September, 1966, ss. 17-31.

KURUBAŞ, E., “Soğuk Savaş’ın Sonu Amerikan İmparatorluğunun Sonu Mu?” **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Sayı: 2 (Güz Dönemi), s. 326-355, 1997.

RAMAZANOĞLU, H., “Development and Underdevelopment” , **OTDÜ Gelişme Dergisi**, Güz, 1975, s. 135-136.

ROSENSTEIN-RODAN, P., “Problems of Industrialization in Eastern and South-eastern Europe” **Economic Journal**, C: 53, June-September, 1943, ss. 202-211.

RUZ, C.F., “Bağılantısızlık Hareketi 13. Konferansı Kapanış Konuşması” Kuala Lumpur. 25 Şubat 2003.(<http://www.bilgiyonetimi.org/cm> erişim tarihi: 10.08.2004)

SEYİDOĞLU, H., “Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen ve Azgelişmiş Ülkeler”

Atatürk Üniversitesi, İşletme Dergisi, S: 3-4, s. 264, 1980.

STREET, J.H. ve diğerleri, “Institutionalism, Structuralism and Dependency”,
Journal of Economic Issues, C:16, N: 3, September, 1982, ss. 673-689.

ÜLMAN, H., “Dünya Nereye Gidiyor?” , **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**

(der: Sabahattin Şen), 3.Baskı. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, s. 32-64,
1994.

“Emperyalizmin Somali Operasyonu” **Kurtuluş Cephesi**, Sayı: 11, (Ocak), s.
1-3, 1993.

Diğer:

İnternet Kaynakları:

2005-www.odevsitesi.com/arananlar/2005_3 (erişim tarihi: 21.05.2005)

www.avrasya.tr.org/eanaliz. (erişim tarihi: 09.04.2005).

www.byeegm.gov.tr. (erişim tarihi: 09.04.2005).

<http://www.barikat-lar-de/barikat> (erişim tarihi: 03.04.2005).

www.mma.org.tr/aydınlanma (erişim tarihi: 20.04.2005).

www.bkd.org.tr/tarih/default.asp 37 (erişim tarihi: 27.05.2005).

<http://www.inadina.com/inadeski/sayi90/yazi7/htm> (erişim tarihi: 03.04.2005).

www.gelenekyayinevi.com/gelenek.makale.htm (erişim tarihi: 10.08.2004).

<http://www.bilgiyonetimi.org/cm> (erişim tarihi: 10.08.2004).

www.mfa.gov.tr/turkce (erişim tarihi: 26.07.2004).

<http://www.canaktan.org/ekonomi/iktisat/okullari/okullar/keynezyen.htm>. (erişim tarihi: 10.01.2005).

mbekinci@akedemiiktisat.net (erişim tarihi: 10.01.2005).

www.celikkol.org/küreselleşmeisyasami.htm.18k. (erişim tarihi: 18.10.2005).

www.econturk.org/Türkiyeekonomisi/atut_doc. (erişim tarihi: 03.01.2005).

www.kronolojigen.tr/orgleanaliz. (erişim tarihi: 11.06.2005).

www.jmo.org.tr/jmogundem/altın/Cumhur. (erişim tarihi: 06.05.2005).

www.bilimarastirmavakfi.org/ (erişim tarihi: 21.05.2005).

www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk (erişim tarihi: 21.05.2005).

www.youthfarhab.org/tr/tr/kaynaklar/icerikler/com02html-81k (erişim tarihi: 09.05.2005).

www.kozmopolit.com/nisan03/Dosya/iwallerstein3.html-24k. (erişim tarihi: 14.11.2004).

ekutup.dpt.gov.tr/disekonomi/isedak/2001/ekonpomih.html-12k (erişim tarihi: 10.01.2005).

www.atonet.org.tr/turkce/bulten/bultenphp?sira29-39k (erişim tarihi: 25.05.2005).

www.dtm.gov.tr/pazargiris/ulkeler/avt/avt/ap-digg11htm-7k (erişim tarihi: 01.03.2005).

www.deltur.cec.ey.int/ab_dunya-kalkinma-html-29k (erişim tarihi: 22.04.2005).

www.dpt.gov.tr/ssk/tcdc/ggihtm-10k (erişim tarihi: 28.03.2004.)

www.turkce.org/che_birlesmis_milletlyler_konusmasi.htm-59k (erişim tarihi: 22.05.2004).

www.davidicke.com/turkey/icke/arciclessrd/ableshtm.41k (erişim tarihi: 10.11.2004).

www.katev.org/zumreler/tarih%20cografya/mufredat/tarih (erişim tarihi: 22.03.2005).

Zaman Gazetesi, “Irak Lideri Saddam’ın Kuveyt Macerası”, 17.01.2002.

The New York Times, “The Pentagon’s Superpower Fantasy”, 16 Mart 1992.

www.katev.org/zumreler/tarih%20cografya/mufredat/tarih erişim tarihi: 22.03.2005

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı ve Soyadı : Emine SONDÜL

Doğum Yeri : Çorum

Doğum Yılı : 1981

Medeni Hali : Bekar

Eğitim Durumu:

Lise : 1995-1998

Lisans : 1998-2002

Yüksek Lisans : 2002-2005

Yabancı Dil(ler) Düzeyi :

1. İngilizce ÜDS 52 (E)

2. İngilizce KPDS 56 (E)

İş Deneyimi:

2003-2004 Eğitim Öğretim Yılı Sözleşmeli İngilizce Öğretmenliği

2004-2005 Eğitim Öğretim Yılı Sözleşmeli İngilizce Öğretmenliği

Bilimsel Yayınlar ve Çalışmalar:

1- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Yer Alan Temel Hak ve Özgürlükler.

2- Kanada, Meksika ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Bulunan Azınlıklar.

3- Hırvatistan'da Bulunan Azınlıklar.

Diğer: